anı

Öyle Bir Aşk

Yusuf Ziya Bahadınlı

4. Baskı

Yusuf Ziya Bahadınlı, Bahadın'da (Yozgat) doğdu; ilkokulu orada okudu. Belli sürelerle Yozgat Ortaokulu, Pazarören Köy Enstitüsü, Yüksek Köy Enstitüsü, Balıkesir Eğitim Enstitüsü, Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nde (Edebiyat Bölümü) okudu. İlk, orta, öğretmen okulu ve liselerde Türkçe-edebiyat öğretmenliği, yayıncılık, TİP milletvekilliği yaptı ve on iki yıl da Avrupa'da (Fransa, Almanya) yaşamak zorunda kaldı.

Bahadınlı'nın Eserleri:

HİKÂYE
- *İtin Olayım Ağam* (Hür Yayınevi, 1964)
- *Haçça Büyüdü Hatiş Oldu* (Yeni Dünya, 1978)
- *Geçeneğin Karanlığında* (Yeni Dünya, 1982)
- *Titanik'te Dans* (Yeni Dünya, 1986)
- *Tavandaki Kırmızı (Hikâyelerinden Seçmeler)* (Morbenek, 1999)

ROMAN
- *Güllüceli Kâzım* (Hür Yayınevi, 1965, 1982; Morbenek, 2004)
- *Güllüceyi Sel Aldı* (Hür Yayınevi, 1972: Yeni Dünya, 1978; Morbenek, 2003)
- *Gemileri Yakmak* (Yeni Dünya, 1977, 1981; Gelenek, 2000)
- *Açılın Kapılar* (Yazko, 1985; Hitit, 1989; Milliyet, 1990)
- *Lidya (Gözleri Yaprak Yeşili)* (Morbenek, 1996, 2000)

ANI
- *Öyle Bir Aşk* (Sarmal, 1993; Say, 1995; Gelenek, 2000; İmge Kitabevi Yayınları, 2007)
- *Meclis'in İçinde Vurdular Bizi* (Asya-Şafak, 2006)

İNCELEME
- *Dört Sosyalist Ülke* (Hür Yayınevi, 1970)
- *Türkiye'de Eğitim Sorunu ve Sosyalizm* (Hür Yayınevi, 1968)

ÇEVİRİ (Almanca'ya)
- *Zwischen zwei Welten (İki Dünya Arasında)* (Ararat Verlag, 1980, 1982)
- *In der Dunkelheit des Flures (Geçeneğin Karanlığında)* (Express Edition, 1984)

SÖZLÜK
- *Deyimlerimiz VE KAYNAKLARI* (Hür Yayınevi, 1958, 1959, 1962)
- *Türkçe Deyimler Sözlüğü* (Hür Yayınevi, 1964, 1967, 1969-2 baskı, 1971, 1976, 1978, 1980, 1981, 1982, 1984)
- *Atasözleri Sözlüğü (Aydın Su takma adı ile)* (Hür Yayınevi, 1972, 1973, 1974; Yeni Dünya, 1975, 1981, 1982, 1983, 1985, 1986, 1987, 1988; Yuva Yayınları, 1990, 1991)
- *Türkçe Okul Sözlüğü* (Hür Yayınevi, 1975)

ÖZEL BASKI
- *Hikâyelerinde-Romanlarında BAHADIN* (Morbenek Yayınları, 2003)

İmge Kitabevi Yayınları

Ankara / Kızılay
Konur Sokak No: 17
Tel: (312) 419 46 10-11
(532) 471 09 88
Faks: (312) 425 29 87
E-Posta: imge@imge.com.tr

İstanbul / Beyoğlu / Taksim
İstiklal Cad. Zambak Sok. No: 2/4
Tel: (532) 696 05 74
E-Posta: yayinci@imge.com.tr

İmge Dağıtım

Ankara / Kızılay
Konur Sokak No: 43/A
Tel: (312) 417 50 95-96 / 418 28 65
Faks: (312) 425 65 32
E-Posta: dagitim@imge.com.tr

İstanbul / Cağaloğlu
Ankara Caddesi No: 45/A
Tel: (212) 527 40 57
Faks: (212) 527 41 45
E-Posta: cagaloglu@imge.com.tr

Yusuf Ziya Bahadınlı

Öyle Bir Aşk

4. Baskı

İmge Kitabevi Yayınları
Genel Yayın Yönetmeni
Şebnem Çiler Tabakçı

ISBN 978-975-533-564-3

1. Baskı: 1993
2. Baskı: 1995
3. Baskı: 2000
4. Baskı: İmge Kitabevi Yayınları, Kasım 2007

Düzelti
Alaattin Topçu

Kapak
Duysal Yaşar

Dizgi
Yalçın Ateş

Baskı ve Cilt
Pelin Ofset Tipo Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Mithatpaşa Cad. No: 62/4 Kızılay-Ankara
Tel: (312) 418 70 93-94 •Faks: 418 10 46
www.pelinofset.com.tr

İmge Kitabevi
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 3 Kızılay 06650 Ankara
Tel: (312) 419 46 10-11 • Faks: (312) 425 29 87
İnternet: www.imge.com.tr • E-Posta: imge@imge.com.tr

İçindekiler

KÖY ENSTİTÜSÜ'NDE İKEN

KÖYDE ÖĞRETMEN İKEN

ASKER İKEN

ÇOCUK İKEN

Bıcılgan

O günlerde, yani dünyanın ilk havasını kokladığım ve duyduğum ilk acıyla viyaklarken dudağıma sürülen şarap, bana iletilen ilk mesajdı.

O mesaj haz'dı, özgürlük'tü, renk'ti, silâh'tı ve bir dede yadigârıydı.

Sonra beşik,

Sonra höllük!

Beşik, dünyada bir yerim olmasının; höllük de toprağa sağlam basmanın adı idi.

Ayağa kalktığımın ilk günü "yürü" dediler, anadan üryan. O gün de acı duydum; yürümek acı veriyordu.

Bir gün gerçekten yürüdüm; taşa, toprağa, dikene bastım yalınayak. Parmak altları ve araları kan dolardı; biz buna "bıcılgan" derdik.

O günden sonra her yeni bir yürüyüşümde kan vardı parmak aralarında, acı vardı, haz vardı...

İlk Yıllar

"Yüksek, çok yüksek bir dağın doruğuna çıkın, ufkunuz çok geniştir şimdi. Bakın çevrenize: Büyük büyük dağlar, tepeler var; çırılçıplak. Havva, bu yerde dünyaya gelseydi eğer, örtünmek için tek bir yaprak bulamayacaktı!... Bu dağlar, bu tepeler arasında köyler göreceksiniz, yüzlerce..., Uzaktan, kayalarla donatılı birer toprak parçası gibi görünürler. Üç beş söğüt, kavak, küçüle küçüle mendilleşmiş tarlalar da olmasa, tanıyamazsınız. Yaklaşmak, daha yaklaşmak gerek, ta ki köpek sesleri duyulana kadar.

Bu köylerden dumanlar tüter: Tezek dumanı, saman dumanı. Yükselirler, yükselirler, yukarılarda birleşirler. Bir de tezek, saman kokan bu dumanlardan tanırsınız.

Bu köyler arasında yollar vardır, eğribüğrü yollar. Dizi dizi kağnılar; yaya, atlı, eşekli köylüler görünmese, yollar da seçilmez.

Günün her anı başkadır bu yerlerde. Sabahları insanda yaşama sevincinin belirmesiyle yok olması bir olur. Hele akşam olmaya görsün, bir daha sabah olmayacakmış gibi öylesine çullanır ki sımsıkı kavrar insanı. Mevsim, ister bahar olsun, ister yaz, hepsi bir. Duyan yürek, düşünen kafa için değil bu yerler. Bundan yüzlerce yıl önce böyleydi, bugün de böyle.

Anam o denli çok doğurmuş ki benim ne zaman, evin hangi köşesinde, nasıl doğduğumu anımsamaz. Ne zaman sorsam, "Bilmem ki yavrum, kış mıydı yada yaz mı?" der, bir türlü işin içinden çıkamaz, Ama şu bir gerçek ki ben Güllüce'de doğmuşum. Anamın hemen hemen sütü yokmuş. Bir eşekle bir keçi, bana sütanalığı etmiş. Bu yüzden kentli çocuklar gibi benim de bir sütanam, daha doğrusu bir insan sütanam olmamış. Anamın, babamın bana özenle baktığını anımsamıyorum. Kıyıda, köşede, küllükte, gübrelikte tavuk cücük, kedi, köpek birlikte oynadık, birlikte büyüdük. En doğal isteklerimi bile ağlayarak alırdım. Anamın "Gel Kâzım, acıktın, bir şeyler ye" dediğini anımsamıyorum. Ben acıkır, ben ağlar, ben bulur, ben yerdim. Yeme işi sabah, akşam pek dert değildi. Evde nasıl olsa bir şeyler pişerdi. Öğle yemeği diye bir gelenek yoktu Güllüce'de. Bu yüzden öğleleri hep ağlardım. Dayak olmasa ağlamak pek bir sorun değildi. Haydi dayağı da savuşturdum diyelim, aç kalmak pek dokunurdu bana. Yıllar sonra, kentli çocukların ellerinde üzeri yağlı, reçelli ekmek dilimleri görürdüm de içim sızlardı!

Giysinin sözü bile edilmezdi. Uzun bir içgömleği her şeyimdi: Ceketim, pantolonum, donum ve paltom. Yazın da, kışın da... Uzun yıllar sürdü gitti bu!

Bir gün bir yol düşündüm. Artık bana da bir don alınmasını, bunun gerekliliğini babama anlatmalıydım. Evde bir sürü çocuk vardı benim gibi. Tek tek düşünülmezdik. Kişisel girişim tek çıkar yoldu. Ama isteğimi değişik bir yoldan göstermeliydim. Belki ancak o zaman varlığımı sezdirirdim, ancak o zaman isteğim olurdu.

Babam yemek yiyordu. "Evlik" denen geniş bir odaydı burası. Büyük kalın direkleri vardı. Bunlardan birinin arkasına geçtim. Babam beni görmüyordu. Sırtımdan her şeyim olan gömleğimi çıkardım. Çırılçıplaktım şimdi. Gömleğin kollarını bacaklarıma geçirdim. Titriyordum, coşkuluydum. Üstünü de belime doladım. Paçaları dar bir don vardı bacağımda şimdi. Çok beğenmiştim. Babamın da beğeneceğini, daha doğrusu anlatmak istediğimi anlayacağını, kısacası bacağıma bir don alacağını düşünüyor, sevincimi gizleyemiyordum. Konuşursam sesim titreyecekti. Biraz bekledim. Fazla kalamadım, bir anda babamın önüne fırladım. Önce görmedi babam beni. Karşısında ısrarla durduğumu anlayınca gözlerini kaldırdı. Beni bir süre süzdü, ellerini uzattı sonra, yanına çağırdı, gülmeye başladı. Hiç alışık olmadığım bir şey yaptım, bir hızla kucağına atıldım. Çıplak sıska kollarımı boynuna doladım. Gözlerimden durmamacasına yaş dökülüyordu...

"Ağlama" dedi babam, "ağlama, yarın kasabaya gideceğim, ilk işim sana bir don almak olacak."

O gün sabahı zor ettim.

Donlu olmak ne güzel şeymiş. Oynarken, koşarken, güreşirken, dövüşürken, uyurken bir kendine güvenirlik, bir rahatlık duyuyordum. Bir yerlerinin kapalı olması gibi güzel ne vardı dünyada! Rüyalarımızda kendimizi çıplak gördüğümüzde nasıl tedirgin oluruz. Rüya değildi, bu bir gerçekti.

Yeni donum, daha doğrusu donum, bana birçok üstünlük verdi: Kendimde büyük insan olmanın sevincini duyuyordum. Daha güçlü, daha güvenliydim. Eskiden öne eğile büküle, çıkan kamburum düzeliyordu. Sırtımdaki o kambur, şimdi göğsümde bir şişkinlik olmuştu. Çevremde kimselerin olmadığını görünce, ilk işim eğilip donuma bakmak oluyordu. Ne parlak, ne yeni, ne onur vericiydi!

Eskiden pek farkında değildim, yeni donumdan sonra anladım ancak: Donumu seyrederken topukları yarık, karasından, kirinden derisi görünmeyen bir çift çıplak ayak gördüm. Neredeyse okula gidecek yaşa gelmiştim. Yine de toprakla ayaklarım arasında bir deri, bir tahta yada bir başka şey girmemişti. Kışın da böyleydi yazları da...

O da oldu. Bir gün çarığım oldu. Hem de manda derisinden! İşlenmiş, üstüne katran sürülmüş, uçlarında mavi boncuklar... İçine giydiğim püsküllü yün çoraplarım burcu burcu sandık kokuyordu. Biraz önce, değnek üstünde atçılık oynadığım arkadaşlarımınkilerle, taşlara takıla çakıla kana bulanan parmaklarımın benzerliği silinmişti birden. Onlarınki kanlı, çamurlu, benimkilerse uçları boncuklu çarıkla, püsküllü, nakışlı çorap içindeydi. Bu durum beni hayli keyiflendiriyordu. Hani rüyamızda kendimizi kuşlar gibi uçar görürüz; şöyle ayaklarımızı yere bir vurduk mu bir anda havalarda, bulutlarla yan yana oluruz. İşte ben bir tüy gibi hafif, kuşlar gibi havalardaydım şimdi..."

(*) Güllüceli Kâzım'dan

Not: Bu anlatı, bilindiği gibi çocukluğumun Bahadın'ı idi. Şimdi ise sanki bir sayfiye yeri.

Musa'nın Âsası

"Yoğun bir sis içinde belli belirsiz, çizgileri aşınmış bir resim gibi silik, ne düşündüğü bilinmeyen, kavruk, güneşe bakamayan, ağzında saman çöpü, anımsadığım ben..."

Arık güdüyordum. Koyunların ağzı sürekli yerdeydi. Ben, ötede duran ben'e bakıyordum: Uzun bir gömleği vardı, tek giysisi! Şapkası var mıydı, saçı var mıydı? Gözleri kısıktı, sürekli yere bakardı. Önce ayakları çarpardı gözüme: Çıplak, kirli; tırnakları kırık, parmak araları yara; ben...

Bir oyun icat etmiştim: Ben arıkların gerisinde olurdum, öteki 'ben' de hep ileride, arada arıklar; sürekli yürüyüş halindeydik.

Bu oyun aslında benim buluşum değildi: Köy odalarında akşamları Hazreti Ali söylencesi okunurdu. O anda biz duvardaki resme bakardık: Başını göğe kaldırmış

bir deve görürdük. Devenin sırtında bir tabut vardı ve ak sakallı, sürmeli gözlü, güzel bir adam deveyi çekiyordu. Söylenceyi okuyan adamın sesi yanıktı, ağlatırdı bizi: Deveyi çeken de Ali'ydi, devedeki tabutta yatan da Ali!

Ben yürürdüm, elimde değnek, yanımda Gümüş vardı. Değneğimi çok severdim, bedenimden bir parçaydı. Onunla konuşurdum, onu okşardım, elimden bırakmazdım; akşamları yatağımın yanında dururdu; gözlerimi açtığımda önce ona bakardım.

Sonra Gümüş, o hayvanüstü bir varlıktı; yılın on bir ayında birlikte olurduk. "Gümüş, Gümüş!" diye ünlerdim, koşarak gelirdi. Yanına diz çökerdim; başından tutar, burnunun ucundan, boynundan, sırtından kuyruğuna kadar okşardım. Arada bir bakışırdık, göz aklarındaki kırmızı benekler, ağlamış da üzüntüsünü sürdürüyor izlenimi verirdi, duygulanırdım; başını avcuma alır, alnından öperdim. Gümüş'ün bu sevgiden utandığını sanırdım, gitmek isterdi, bırakmazdım; şaşırarak bakardı. Ona olan sevgimden yorulduğunu düşünür, küserdim. Bir süre kendi haline bırakırdım, sonra ünlerdim, koşar gelirdi, sevinirdim.

Gümüş'le konuşurdum. Gümüş, değnek, bir de ben bir aileydik. Arıklara acırdım; insan buyruğu altındakileri sevemiyor olmalı! Değneğin ailede önemli bir yeri vardı, o bir meşe değildi!

Uzun zaman bekledim, değneğimi bana ak sakallı nur yüzlü, yaşlı bir adam versin istedim. Sonra meşe ağacından bir dal kestim. Olsundu, bir gün mutlaka gelecekti; değneğimi taşa çaldığımda sular fışkıracaktı; denize vuracaktım sonra, deniz yarılacak, on iki yol birden açılacaktı, insanlar bu yollardan geçecekti. Değne-

ğimin adı "âsa" olacaktı. Çobanlığım sona erecekti. Musa da böyle yapmamış mıydı, o da çobandı. Beklemeliydim, belki de küçük olduğum için gelmiyordu ak sakallı adam, ama bir gün mutlaka gelecekti!

Bazen nasıl da keyifleniyordum: Bir kızdım mı (o anda arkadaşlarımı düşünüyordum), atacaktım âsamı, çatal boynuzlu kocaman bir yılan, yerde sürünmeye başlayacaktı, başını kaldıracak, dilini çıkaracak ve ıslık çalacaktı; bense hiçbir şey olmamış gibi eğilip değneğimi, yani âsamı alacaktım yerden. Arkadaşlarım bana hayran, biraz da korkarak bakacaklardı!

Ve birden görürdüm, arıklar yayılıyor; Gümüş, kuşların peşinde; 'ben', sırtında uzun gömleği, elinde meşeden değneği, saçı uzun mu kısa mı, gözleri yerde, ayakları yalın, orada öylece duruyor...

Oyunumu sürdürürdüm: Ben arıkların peşinde olurdum, öteki 'ben'se önde yürürdü; boynunu görürdüm, incecikti; ayağına diken batar ve birden zıplardı; o incecik boynundaki kocaman kellesiyle eğlenirdim, rüzgâr vurmuş bir armut gibi sallanırdı, acırdım!

Değneğine dayanıyordu, kamburunu düzeltti, gömleği harmanî oldu şimdi ve arıkların sırtında bir tabut belirdi, geride de ben!

Arıkların önünde ben, tabutta ben, geride ben; güneş tepemizde, kum ayağımı yalıyor!

Uzaklarda bir karartı var, belki de ak sakallı, nur yüzlü yaşlı adam bana geliyordur!

Tavandaki Kırmızı

Çocukluğumu, önce "baba evi" ile hatırlıyorum. O ev şimdi yok. Annemi, babamı, bir de çocukluğumu ancak bu evle düşleyebiliyordum! On beş yıl orada yaşadım. On beş yıl, hayatımda önemli bir dilimdir. Romanlarımın, hikâyelerimin çocukluk kaynağı oradandır. Benim için böylesine değerli kaynak bana sorulmadan satıldı; nedenini de hâlâ bilmiyorum. Duyarsızca, bencilce ve bir de bildik mülkiyet sapkınlığının köylücesi, çocukluğumu, sevincimi sildi, yok etti, kala kala bu yazı kaldı.

Yoksa diyorum, doğaya sevgim, önce babama, sonra çiçeğe, kuşa, kitaba, resme, müziğe o tavandaki kırmızıyla mı başladı? Şimdi, belleğimde kazılı kalan bunca anının ilki olmalı diye düşünüyorum.

Hele babamın, benzerine hiçbir kimsede rastlayamadığım o kendine özgü gülüşünü, ilk kez o günlerde

fark etmişim gibi geliyor bana. Gerçekte bütün babalar öyle mi güler, yoksa babama mı özgü, kestiremiyorum.

Sırtüstü yatardım ve baka baka uykuya dalardım. Zengin çağrışımlara beni nasıl da götürürdü! Bildiğim bütün dağları, tepeleri, havada uçan kuşları (gökyüzünün maviliği yine mavi kalırdı), söğütleri, kavakları (yeni sürülmüş toprağın karalığına, başakların sarılığına, bağ çubuklarına dokunmazdım) bir bir kırmızıya boyardım.

Tavanın ortasındaydı, çevresinde çıtalardan oluşmuş bir baklava dilimi vardı; avuç içinde toplanmış bir kadın eşarpı gibi dururdu; çevresine serpiştirilmiş (aynı kumaştan) birer kırmızı gül görünüşlü benekler görürdünüz.

Sonraları sık sık düşünmüşümdür. Hangi usta, nasıl bir beğeniyle yada hangi nedenle onu oraya yerleştirmişti!

Şu kesindi ki bu kumaş parçası, renkli, zengin, bol çağrışımlı ve o yılların korkunç yalnızlığından kurtaran bir mutluluk sunardı bana.

O usta ki başlarda o kumaşı oraya yerleştirirken benim küçük, daracık dünyamı biraz olsun zenginleştireceğini biliyor muydu dersiniz?

Gözlerimi kısar, kapayacak gibi yapar, sonra da bütün tavanı beynime tıkarcasına dört açardım.

Artık dünyam belirlenmişti: Hoşlandığım, sevdiğim nesne üstünde bir nokta saptar, kırmızıya, yani oraya yerleştirir, çevresine bir baklava dilimi çizer, sonra benekleri serpiştirirdim.

Köye bir bayan öğretmen geldi bir gün. Dudaklarını nar kırmızısıyla boyardı. Dudağa boya sürüldüğünü ilk kez onda görmüştük; güldükçe dişleri ak ak parlardı.

Her fırsatta yaklaşır, dudaklarını bir de kendi kırmızımla boyar, çevresine benekleri yayar, baklava dilimini de çiziverir, sonra hayran hayran seyreylerdim. Her seferinde öğretmen:

"Sen neden çok bakıyorsun bana ha!" der ve gülerdi.

Artık her yer benim için bir çizim alanıydı: Tabaktaki çorbanın üstüne, kuzuların sırtına, maydanoz karığının ortasına, komşu kızın yanağına, daha büyüyünce de kimi kadınların göğsüne, kalçasına çizdim!

Gün oldu ki ben bu kırmızıyı sevmediklerime, beni korkutanlara çizdim: Çirkinliklerin güzelleşeceğine, korkularımın gideceğine, zorbalıkların son bulacağına inanmaya başladım.

Sözgelimi, kuzu güderken kurtlardan korkmaz oldum; ağzına bir çizdim mi ısırması olanaksızdı. Ekin bekçisinin eline çizerdim; öküzlerim ekine, çayıra girdiğinde, sopasını kaldıramazdı!

Küçük bir kız kardeşim vardı, oyunumu ona da oynardım (sırrımı bir o bilirdi); "Haydi ağabi yap" derdi. "Tamam" derdim. "Bak gözüme!"

Koç karışımı günlerindeydi; koçları bir süre koyunlardan ayrı tutardık; sonra onları boyar, süsler, koyunların arasına salardık.

Bizim sekiz on koçumuz vardı, onları ben güderdim. Koç karışımına bir gün kala kardeşim azığımı getirmişti:

"Bak" dedim, "koç bana tos vurmayacak."

Koçun birini ayırdım, bana hamle yapması için onu kışkırtmaya başladım ve alnının ortasına kırmızıyı kondurdum, baklava dilimini çizdim, benekleri serpiştirdim. Koç, bana doğru koşacak, bir adım kala gerisin ge-

ri dönecekti, emindim. Koç, bir hışımla koştu, geldi geldi ve suratıma öyle bir kafa vurdu ki gözlerimden yıldızlar uçuştu, arkaüstü yuvarlanmıştım, dakikalarca kalkamadım. Bir zaman kardeşimin yüzüne bakamadığımı anımsıyorum.

Kırmızım beni hayal kırıklığına uğratmıştı. Ona küstüm, günlerce bakmadım. Ama içimden bir ses, "Haydi bak, haydi bak!" diyordu. "Bakmayacağım işte!" diyordum, "bakmayacağım!"

Babamı arkadaşları sık sık görmeye gelirlerdi. Hiç durmamasına gülerlerdi. Onları o günlerde daha çok kahvaltı zamanı görüyordum. Gülüşlerine bir de çayın kokusu karışırdı. Her şeye, ama her şeye gülerlerdi. Bardak çatlayıp da sular yere döküldüğünde gülerlerdi; çay kaşığının sesine gülerlerdi; içlerinden birinin çayı höpürdetmesine gülerlerdi.

"Haydi, sen de iç!" derlerdi, sevinirdim, halime bakar gülerlerdi.

O anlarda odada her şeyin güldüğünü sanırdım; yerdeki kilimler gülerdi, duvardaki resimler, çay bardakları gülerdi. Ve işte tam o sırada bir de ne göreyim (sevincim kararımı unutturmuştu), tavandaki kırmızı da gülüyor! Önce domurcukmuş da birden açıvermiş kocaman bir kırmızı gül olmuştu! Giderek büyüyordu, gülen bir yüz gibi büyüyordu! Babamın:

"Ne bakıp duruyorsun tavana?" demesiyle irkildim. Kekeleyerek:

"Gülüyor" dedim.

"Ne gülüyor?" dedi, tavana bakıp gülmeye başladılar.

"Tavan gülüyormuş! Kah! kah! kah!..."

Hızla kalktım oturduğum yerden, koşarak odadan dışarı çıktım.

Bir gök mavisinin, bir orman yeşilinin, güldeki sarının, kardaki beyazın insana nasıl da güldüğünü babamın fark etmemesine üzülüyorum, hele kırmızının!...

Sevinç Kaynağımızdı

Bizler birer Hitit Tanrısıydık sanki; bir elimizde buğday başağı, bir elimizde üzüm salkımı vardı. Başağı ekmeğe, üzümü şaraba dönüşeceği için severdik. Şarap baskılara karşı bir özgürlük simgemiz olmuştu.

Köy bütünüyle sarıya dönüştüğünde (tarlalar, bostanlar, kavaklar), her taraf bir hışırtıyla dolardı. Evlerin her bir köşesinde, dolaplarda, sedir altlarında, yüklüklerde, samanlıklarda bir tek bu sesi duyardınız.

Bu ses günler sürerdi. Sonra köy birden sessizliğe bürünürdü.

Tarlaları, bostanları, kavakları saran sarılığı delecek yeni bir renk doğuyor şimdi.

Bütün bunlar köy için bir şenlik nedeniydi. Önce bağ bellenirdi birlikte, köyün çalışanları bugün benim bağımdaydı, yarın senin; bağ budanırdı birlikte.

Bir de bağbozumunu görseydiniz: Çubuklar arasında kuzular gibi yatan salkımlar bir yana, rengin on yedi

türüne bürülü kızlar, delikanlılar bağdan bağa ünler, türküler söylerdi.

Bağ yollarında kağnılar, üzüm kağnıları görürdünüz. Her avluda sıkma, çiğneme aygıtı bulunurdu yada üzüm sıkmaktan ellerimiz al al olurdu, sanırdınız kına yakmıştık!

Asıl şenlik sonra başladı; evlerde, odalarda, bahçelerde, dam başlarında sofra kurulurdu.

Şarap zenginliğimizdi, keyfimizdi.

Dünyaya gözümüzü açtığımızda, ağzımıza ana sütünden önce şarap damlatılırdı.

Şarap oyuncağımızdı, evcilik oynarken evimizin bir köşesinde bir yüksük şarap bulunurdu.

Şarap rengimizdi, yüzümüze yansırdı. Şarap, Cemevi'nde duamızdı.

Şarap dilimizdi: Bâde'ydi, dolu'ydu, mey'di, şarab-i tahure, şarab-i kevser, mey-i aşk, mey-i gül gun, mey-i hoş'tu.

Nesimi'yi tanımayanımız yoktu:
"Sofular haram demişler bu aşkın şarabına
Ben doldurur ben içerim, günah benim kime ne?"

Ömer Hayyam ezberimizdeydi:
"Dünyaları değişmem kızıl şaraba,
Ay da ondan sönük, çoban yıldızı da.
Şarap satanların aklına şaşarım:
Ondan iyi ne var alacak dünyada!"

Şarap sevgilimizin dudağıydı, ona kavuşmanın coşkunluğuydu, ölümsüzlüğümüzdü.

Bir gün köye iki görevli geldi; biri şarap aracısı'ydı, biri de müftü:

"Yasak!" dediler.

Ne koku kaldı köyde, ne ses, ne renk, ne tat; bin küp şarap, bin küp sirke oldu; bin küp şaraba bin torba tuz atmıştık. Köy o gün bugün sirke kokar!

Şarap sevinç kaynağımız değildi artık, özgürlüğümüzdür şimdi, isyanımızdır.

Kurşun Sesi

Anam beni severken öpücüğe boğar, sonra bakar bakar "Köşek gözlü yavrum benim, köşek gözlüm" derdi.

Anamın bana neden "köşek gözlüm" dediğini bilirdim. Köşek, deve yavrusuydu; doğduğu ilk günlerde onun gözlerine bakmaya doyum olmazdı: Işıklı bir karalığı vardı; insanlara bir şeyler söyler gibiydi; derin, berrak ve hüzünlüydü.

Bir adım ötemdeydi şimdi, büyüklerinin yanında ince uzun bacaklarıyla ve o köşek gözleriyle dolanıp duruyordu.

Hani birini aşağılamak için "deve güden" derler ya, işte ben ağabeyimle bu işi yapıyordum, deve güdüyordum.

Develeri ıktırdığımızda ağabeyim, "Sakın sen de uyuma" demişti; "başımıza bir iş açmasınlar!"

Ben, kurt-köpek ulumasını, tilki-çakal bağırmasını, geyik ünlemesini duydum; boğa, manda, koç-teke ke-

simini gördüm. Ama kesilirken devenin çıkardığı ses, ne bir hırıltıdır ne inilti; insan yüreğinde yarattığı titreşimi hiçbir canlının duyurabileceğini düşünemiyorum.

Bizim deveyi tırpanla kesmişlerdi. Yakarıyor muydu, sanmıyorum; belki de hayvan dilinde, hayvanın hayvana yapmadığını hayvana yapan insanoğluna bir sövgüydü bu!

Ağabeyimin toprağa uzanırken içinde korku taşıdığı kesindi; deve kini üstüne çok söylenceler duymuştuk.

Develerin en küçük bir hareketini bile izliyordum. İlgi alanım giderek yön değiştirmiş, onların ne yapacağından çok ne yaptığı dikkatimi çekmeye başlamıştı.

Ben devenin kin tuttuğuna inanmıyordum. O yaşımda hayvanlar üstüne nice gözlemlerim vardı. Şimdi de aynı kanıdayım; insanoğlunun tüm değerlendirmeleri kendi çıkarı üzerinedir. Devenin kinciliğine inanmadığım gibi, tersine ona karşı özel bir sevgi duymaya başlamıştım. Kısa bir zaman önce tanığı olduğum bir olay, bu sevgime biraz garip, değişik bir boyut kazandırmıştı: İlginçti, devede insanımsı yanlar vardı.

Bir erkek devemiz vardı; oturuşunda, yürüyüşünde, duruşunda, başını havaya kaldırırken, geviş alırken, bakışında bir onur ve ağırbaşlılık vardı ki bana pek erkekçe, pek güzel görünürdü.

Çevre köylerde devesi olan köylü de duymuş bilmiş olmalı ki dişi develerini yüğürtmek için bize getirirdi.

Bir gün böyle bir olaya tanık oldum:

Bizim erkek deve nedense o gün çiftleşmek istemiyordu. Dişi deveyi yere ıhtırmışlar, her bir yanını süslemişlerdi. Alnına taktıkları aynalar, iki kulağı arasından burnuna doğru parıl parıl parlıyordu. Üstüne kilim-

ler örtmüşler, onların üstüne de yer yer ayna takmışlardı yine.

Erkek deveyi, yere ıhtırılmış, her yeri aynalarla, kilimlerle süslü dişi devenin çevresinde sürekli gezdiriyor, "Hadi yavrum, hadi oğlum" diyor ve ağzına top top yem veriyorlardı.

Dişi deve kıpırdadıkça alnındaki, boynundaki, kilimlerdeki aynalara yansıyan güneş ışını, tatlı söz ve top top yem, bizim erkek deveyi tatlı bir sonuca ulaştırmıştı.

Onlara bakıyordum, erkek deveyle dişilerden biri yüz yüzeydi. Ağabeyim uyuyordu. Bense bakışlarımı onlardan alamıyordum. Bir ara boyunlarını doladıklarını gördüm; birinin başı bir yana, birininki de öbür yana bakıyordu. Ve öylece kaldılar. Biraz sonra dişi, boyununu yere yatırdı; erkek, dişinin boyununu hafif hafif ısırmaya başladı. Ağız ağıza geldiler, sonra birden ayağa kalktılar sağa sola baktılar ve yeniden ıktılar; yine yüz yüzeydiler.

Dişi, bir vapur güvertesinde uzak kıyılara bakarken sakız çiğneyen bir genç kızı; erkekse sevgilisinin eli elinde, ama aldırmaz görünen vakur, romantizmini de yitirmeyen bir "yaman adam"ı oynuyor gibiydi!

Yanlarından yünler akıyordu. Boyunlarından sarkan tüy, bir salkımsöğüt dalını andırıyordu. Hörgüçlerine bakıyordum, kimi sağa, kimi sola sarkıyordu.

Bir süre öylece kaldılar, söze dönüştürmeden gözleriyle konuşan yeni tanışmış bir çifti andırıyorlardı.

Köşekse, bir gün insanoğlunun ona neler edeceğini bilmeden gezinip duruyordu.

Benimse beynimde, kesilen devemizin çığlığı vardı: Kimi zaman uzaklarda, kimi zaman yanı başımda, bir

yalvarı değildi, bir ağıt değildi. Belki de bir canlının, hem de aklı olan, yüreğinden, vicdanından söz edilen birinin başka bir canlıyı boğazlamasını lanetlemesi yada doğaya, hayata, yaradana, yaradılana ve bir anlamda da her şeyin anlamsızlığına sıkılan bir kurşun sesiydi!

“Ne Mutlu Türküm Diyene!”

O anda defterimi siliyordum, defterim sarıydı, hep kurşun kalemle yazıyordum, her sayfayı birkaç kez yazdığım olurdu. Türkçe dersiydi, öğretmen bir parçayı açıklıyordu, bense söylediklerinden bir şey anlamıyordum, durmadan defterimi siliyordum.

“Sen söyle!” dedi öğretmen, “ne demek ‘ne mutlu Türküm diyene’, hadi bakiyim!”

Bu parçayı daha önce de okumuştum, anlayamamıştım. Parçanın ilk cümlesini ezbere söyledim:

“Ne mutlu Türküm diyene! Atatürk’ün böyle dediğini elbette duymuşsunuzdur...”

“Evet!”

İkinci cümleye bir türlü geçemiyordum, yineleyip duruyordum:

“Ne mutlu Türküm diyene! Atatürk’ün böyle dediğini elbette duymuşsunuzdur...”

"Anladık oğlum, söylesene Atatürk ne demek istemiş?"

Susuyordum.

"Sana ödev!" dedi kızarak. "Gelecek derse bir güzel öğrenip geleceksin, hadi bakiyim!"

Okulu sevmiyordum, öğretmenin dediklerini anlamıyordum. Köy odaları daha ilginçti. Mollaların (o zamanın behrinde köyde okumuşlara "molla" denirdi) okudukları hikâyeler, söylenceler, masallar üstüne düşler kurardım, içlerinde kendimi bulur, mutlu olurdum.

Türkçe kitabını açtım, bir kez okudum, bir türlü anlayamıyordum.

"Türk" denildiğinde aklıma çevre köylüler, jandarma, şarap kontrol memuru, bir de tahsildar geliyordu. Çevre köylerden biri geldiğinde yada jandarma, kontrol memuru, tahsildar, "Biz Türkler!" diye söze başlardı.

Köylü bağında bostanındaydı, kime danışacaktım! Aklıma Molla Mustafa geldi, bilse bilse o bilirdi, yaşlıydı, o anda evinde olabilirdi.

Odasına girdiğimde Molla Mustafa, baş köşede oturmuş, yanındaki birkaç kişiye (onlar da yaşlıydı) bir şeyler anlatıyordu. Bir kıyıya iliştim. Kimse bana bakmıyordu, beni görmüyor gibiydiler. Bir fırsat bulup da soramıyordum. Daha doğrusu sorunun yakışıksız kaçacağını, söylediklerinin daha önemli olduğunu düşünüyordum. Çok yüce şeyler konuşuyorlar herhalde diyordum.

Molla Mustafa, konuşurken gözlerini kısıyordu, yanındakileri görmüyor gibiydi; adamlar yanında değil de içindeydi sanki, ağzından çıkan sözcükler tekrar içine dökülüyordu. Gözlerini açtığında söyledikleri değerden düşecek gibiydi!

Sonunda başını kaldırdı, beni gördü:

"Bir şey mi var kuzu?" dedi sevecenlikle.

Kitabı uzattım, olayı anlattım, "Anlamıyorum bir türlü" dedim.

Sessizce okudu ve:

"Öğretmenin anlamış mı?" dedi gülümseyerek. Sağına soluna baktı, "Kâğıt var mı?" dedi. Çantamdan sarı defterimi çıkardım. Sarı sayfaya mor mürekkeple şöyle yazdı:

"Bu âlem bir ağaçtır.
Meyvası olmuş Âdem,
Matlup olan meyvadır,
Sanma ki ağaç ola!" *

"Bunu öğretmenine okut" dedi; "selâmımı söyle!"

Molla Mustafa'nın yazdığı ve kimin olduğunu sonraları öğrendiğim şiiri öğretmene verdim.

Molla Mustafa'nın "Öğretmenin anlamış mı?" demesinden yazdığı şiirin bir eleştiri amacıyla verildiğini sezmiştim. Öğretmen şiiri okurken ben için için seviniyordum.

Öğretmen defteri geri verdi ve bana biraz bozulmuş gibi göründü. "Pekâlâ, pekâlâ!" dedi ve odasına yürüdü.

Günlerce bekledim, öğretmen beni derse kaldırmadığı gibi, bir daha da sözünü etmedi.

---

* *Gıyabi.*

O günden bu yana elli yıl geçti, o anı neden unutamadığımı bir türlü anlayamıyorum. Oysa insan hayatında elli yılda elli bin olay yaşanmıştır.

Okuyunca şaşıracak, "Unutamadığın da bu mu?" diyeceksiniz. Hele köyde hayat öylesine değersizdir ki, elli yıl sonra önemli bir şeymiş gibi küçük bir ayrıntıyı oturup yazmamı nasıl karşılayacağınızı doğrusu merak ediyorum.

Köydeki hayatın değersizliğini, anlatacağım şeyin bir olay sayılamayacağını söyledim. Haklıyım, çünkü köyde yaşanılmış bir zaman diliminin olay sayılması için, sözgelimi, köyün bütün ürünlerini sel basması, bütün ekin yığınlarının yakılması, bir kişinin beş on kişiyi yada beş on kişinin bir kişiyi paramparça etmesi gerekirdi. Benim ölçümse başka, bir anı elli yıl silinmemişse, bundan büyük olay mı olur?

Aklıma bir yöntem geldi: Önce olaya neden olan öğeleri anlatmak istedim ve böylece belki işin önemi ortaya çıkar diye düşündüm:

Olay bir söğüt ağacının gölgesinde oluştu.

Ne zaman bir yerde bir söğüt ağacı görsem içimi bir hüzün kaplar: Bana yalnızlığın, yoksulluğun, öksüzlüğün birer simgesi gibi görünür.

Oysa söğüt kadar kendini insanın hizmetine sunan kaç tür ağaç sayabilirsiniz!

Çocuklara karşı gayet iyi yüreklidir sözgelimi, düdüğümüzü bu ağacın dalından yapardık. Köyde iğde vardı oysa, armut vardı, elma, erik vardı; kabuklarını vermemek için bedenimizde yırtılmadık yer bırakmazlardı. Kavağa çıkamazdık, öbürleri yine her seferinde tırnak göstermeye hazırdı. Ya söğüt; üstünden inmezdik.

Sepet örerdik, elbette söğüt dalından. Söğütün gölgesinde uyurduk; iğdenin gölgesi sözgelimi, ölmekten beter ederdi.

Kuşlar bile ayrımında olmalıydı ki yuvalarını daha çok söğüt dalına yapardı; yumurtalarına, yavrularına rahat yüzü vermediğimizi bile bile. Daha çok şey sayabilirsiniz...

Bir de kelebek var olayın örgüsünde: Belki bir saat peşinde koştum; zar kanatlı, gövdesi uzun ve ince, ayakları uzun ve ince, kanatları da öyle. Her yanı parlak gök mavisi. Sanıyorum, ilginçliği, maviliğin gövde, kanat, ayak, göz biçimine dönüşerek parıl parıl parlamasından gelmektedir.

Bir de işin parasal yanı var; arkadaşlarım bu kelebeğin özellikle kanatlarının çok para ettiğini söylemişti.

Şimdi gelelim olayın asıl kahramanına:

Sürekçiden iki çift sürek ayırmıştık. Babamın yüzlercesinin içinden bizimkileri seçip çıkarması, hayvanların seçkinliği, güzelliği hakkında bir bilgi verebilir. Uzun birer gövde, küçük birer çekiç baş, kulaklar küçük, boynuzlar küçük, bacaklar uzun ince, besili ve bir de kırmızının bütün tonları bir ressam elinden çıkmışçasına yerli yerine serpiştirilmiş hâli, hâreli.

İşte o kelebeğin şahsında maviyi ve parayı yakalamak için bir saat koşturun, sonra gelin o söğütün gölgesine uzanın. O uzun ince bacaklı ve de besili sürekler böyle bir fırsatı kaçırır mı hiç!

Yanı başımda bitiveren dağ gibi bir karartıyı ve gök gürlemesini andıran sesi duyduğumda iş işten geçmişti.

"Ne yapıyor onlar!" diye bağırıyordu. Sürekler ekinleri talan etmişti: Başakları dört ağız birden koparıyor, on altı ayak birden çiğniyordu.

Öylece durdum, sürekli bakıyordum adama!

O soruyordu:

"Ne onlar, ne?"

Kıpırdayamıyordum, ağzımdan tek bir söz çıkmıyordu! Tamam diyordum, elindeki kamçıya baktım bir ara, nereme, nasıl ineceğini düşünüyordum. Sonunda ağzımdan ağlamaklı, karıncalı, cılız bir ses çıktı ancak:

"Kelebek!"

"Ne kelebeği be! Görmüyor musun?"

Ancak o anda akıl edebildim; sürekleri ekinlerin arasından çıkarmak için koştum.

Bekçi orada kıpırdamadan duruyordu; altındaki at eşiniyor, elinde kamçı havada ve koca bir kaya kütlesi gibi iri gözlerle bana bakıyordu.

Ekinler çiğnenmiş, koparılmış, ayak izlerine sular birikmiş ve ben pıhtılaşan bir korku kütlesine dönüşmüş bekliyorum.

Vurmuyordu, kamçısını şaklatarak havada atını üstüme sürmüyordu, şövmüyordu!

Korku içimde büyüyor, kocaman bir ura dönüşüyordu.

Beynimde uğultular, yüreğimde kütürtüler duyuyordum.

Hadi bekleme, diyordum, vur, kamçıla, atını üstüme sür, tepele, çamurlara bula, yatır yere, çiğne!...

Bütün bunları hak etmiştim, ne yapsa haklıydı.

Hiç öyle olmadı. Kocaman bir kaya kütlesi gibi devinimsiz ve bir o kadar iri gözlerle bana bakan adam, küçüldü, yumuşadı; yoldan giden herhangi bir yolcuydu, bir atlıydı, beni selâmlıyordu sanki! Attan atlayarak yanıma geldi:

"Bir daha dikkat et olur mu? Sürekler de pek güzelmiş! Kelebek, söğütün gölgesi derken sonuç böyle olur!" dedi. Atını yularından çekerek ardına bakmadan yürüdü gitti.

Şaşırmıştım, bakakaldım.

Değneğimi alnıma dayadım ve sessizce ağlamaya başladım.

Kum İçinde Bıldırcın

Rüya mı görmüştüm, düş mü, yoksa gerçek miydi? Bir belirsizliğe karşın ben, böyle bir olayı yaşadığımı iyi biliyorum.

Acaba, diyorum, bana yön veren iç dünyam, davranışımı, eylemimi hak gözetmez gördü de bana söyleyeceğini anlayabileceğim bir dilden mi bildirdi?

Önce pek şaşırmıştık, kumun içinde nasıl yaşanırdı? İlk kez nasıl bulduğumuzu yada gördüğümüzü anımsamıyorum: Kum içinde bir böcek!

Bir ağacın gövdesinde, elmada, armutta, incirde, kısacası sebzede, meyvede, hem de en içlerinde kurtların, böceklerin yaşadığını biliyorduk; ama havasız, susuz, gıdasız ortamda bir canlının yaşaması, bizi gerçekten şaşırtmıştı!

Bir kumsalda durun, huni biçimli küçük küçük çukurluklar göreceksiniz; yani ağzı geniş, giderek daralan

ve sıfır noktada son bulan çukurluklar. Arada bir kum tanesi, çukurun ağzından sıfır noktaya doğru kayıyordu. Sonra fark ettik, sıfır noktada belli aralıklarla kıpırdanma oluyor ve yukarıdan bir kum tanesi bundan sonra düşüyordu.

Birden elimi daldırdım, huniyi avucumla bir kıyıya bıraktım. Yayılan kum arasında bir böcek belirdi. Ardından bir başka huniyi de aynı biçimde avucuma aldım ve bıraktım, bir böcek daha. Şaşkın şaşkın bakarken iki böceğin birden mandalar gibi vuruşmaya, dövüşmeye başladığını gördük. Böcekler korkunç hırslıydı, sanki bu anı bekliyorlardı, düşmancasına birbirini itiyor, ısırıyordu.

Boğa, manda, horoz güreşlerini görmüştük, ama bunlarınki gerçekten acımasızdı!

Biraz sonra biri sırtüstü düştü, tepinmeye başladı ve bir süre sonra da öldü.

Biz artık her gün böcek dövüştürüyorduk.

Adını manda böceği koymuştuk.

Öbür arkadaşlarımıza da gösterdik, onlar da her gün böcek dövüştürmeye başladılar.

Kumsalda böcek bırakmamıştık neredeyse; ölen ölüyor, kalanı bir başkasıyla dövüştürmeyi sürdürüyorduk.

Bu oyun, evet artık tek oyunum olmuştu, öylesine sarmıştı ki geceleri rüyama girmeye başladı.

Başlarda, her rüya gibi, bir zaman sonra unuturken, giderek gerçeğinden daha canlı, daha korkutucu, üstelik tiksindirici bir hal aldı.

Elden geldiğince kumsala gitmemeye, olayı düşünmemeye başladım. Ama yürürken, otururken, yemek yerken, hele geceleri yatağımda uyuyamaz oldum: Sıçrıyor,

dalıyor, sonra bir daha sıçrıyor ve uzun bir süre uyuyamıyordum.

Bütün bunlara karşın dayanamadım, bir gün istemeye istemeye kendimi kumsalda buldum.

Şaşarak çevreye bakmaya başladım, bir tane olsun huni ev yoktu. Hepsini öldürtmüşüz demek, diye düşünürken bir kıpırtı gördüm, evet gördüğümü çok iyi anımsıyorum.

Heyecanlandım; iyi, bir tane olsun kalmış diye sevinmeye başladım. Kıpırtı manda böceğininkinden başkaydı ve öyle bir huni içinde değildi. Artık beklemeden elimi daldırdım ve avucumda şimdi yumruk iriliğinde bir kuş vardı; irkildim, kuş bana bakıyordu. Birden fırlatmak istedim, korkmuştum, ama bakışları bende bir güven yarattı, okşamaya, sevmeye başladım.

Bir bıldırcın kuşuydu, çırpınmıyordu, gözlerini açıp açıp kapamaya başladı. Anlayamıyordum, duygularım birden donmuştu; kuş elimde, elim göğsümde kalakaldım.

Sonra ne oldu, kuş uçtu mu, öldü mü, ne kadar birlikte kaldık, anımsamıyorum. Yada diyorum, bana yön veren iç dünyam, o soykırımına uğrattığımız küçük manda böceğini büyüttü de koca bir bıldırcına mı dönüştürdü, kör yüreğin görsün mü dedi, ne dersiniz!...

Demek Çok Ağlamış

Herkes uyumuştu, bir anam uyanıktı, bir de ben. Gaz tenekesinin üstünde idare ıpıl ıpıl. Işık ocaktan gelen rüzgârla arada bir salınıyor, sonra yine yukarı doğru izini bırakarak uzuyordu. Evin karanlığında teneke üstünde bir tutam ışık.

Anam beni görmüyor, bense onu iyi görüyorum. İs uzuyor, yükseliyor, sonra yayılıyor ve kayboluyor.

Anamın yüzü parlıyor.

Anam dikiş dikiyor.

"Ne dikiyorsun ana?"

"Sen daha uyumadın mı?" dedi şaşırarak, bana doğru baktı, gördüğünü sanmıyorum.

"Gel şu ipliği iğneye geçir" dedi; "gözüm görmüyor."

İpliği iğnenin deliğine geçirirken bir yandan da elindeki işine bakıyordum: Menekşe'ye fistan dikiyordu.

"Neden uyumadın?" dedi yeniden.

"Uyuyamıyorum!" dedim.

"Haydi uyu artık" dedi, sabah erken kalkacaksın, yarın okul açılıyor, biliyorsun."

"Ana!"

"Evet oğlum!"

"Okulun açılmasına çok seviniyorum."

"İyi ya, uyu da erken kalk.

"Yarın Menekşe'yle giderken arkadaşlarını da alayım, kimleri götüreyim?"

"Bilmem ki yavrum, Menekşe'nin akranı kimler var komşulardan?"

Anam birkaç ad söylesin istiyordum, onunsa inadı üstündeydi bugün.

Ben üçüncü sınıftaydım. Menekşe'yse yeni başlayacaktı ve onunla birlikte ilk kez gidecekler vardı, biliyordum; ama bir de anam söylesin istiyordum. Ad söylemekle kalmasın, birileri hakkında övücü laflar etsindi.

Sorularıma dikkat ediyordum, anam kuşkulanmamalıydı.

Kirpiklerimin arasından, idarenin aydınlatabileceği çember içindeki anama bakıyordum.

"Uyudun mu yavrum?"

"Uyumadım ana" dedim.

"Şu ipliği iğneye bir daha sapla yavrum!"

Yine de sesinde beni uyandırdığını sanmaktan olacak, özür dileyen, yumuşak, incelikli bir tını vardı.

Yataktan fırladım, ipliği iğneye bir çırpıda geçirdim.

Böylece anamdan biraz konuşma hakkını kopardığımı sanıyordum.

"Ana!" dedim.

"Söyle yavrum."

"Hiç, ben uyuyorum."

Çok mu önemliydi sanki, ben onun bir ad söylemesini istiyordum sadece.

Uyuyakalmışım.

Ertesi gün erkenden kalktım. Anam Menekşe'ye fistanını giydiriyordu. Omuzuna da halı çantasını taktı; saçını taradı; ellerimize birer de dürüm verdi:

"Haydi ağbisi" dedi, "şimdi gidebilirsiniz artık."

Anam hep Menekşe'yi düşünüyordu!

Menekşe çok heyecanlıydı, benimse sevincim başkaydı.

O'nu görecektim.

Okula giden yolun ağzında durdum:

"Biraz bekleyelim" dedim, "öbür arkadaşların da gelsin."

"Bekleyelim ağbi."

İşte birkaç kız çocuk belirdi uzaktan. Yaklaştılar, Menekşe:

"Çiğdem nerede, okula gitmiyor mu?" diye bağırdı.

"Babası göndermiyor" dediler, "bu yüzden çok ağladı."

Hızlı hızlı yürüdük, hiç konuşmuyorduk.

Okulun bahçe kapısını açarken Menekşe'ye:

"Demek çok ağlamış?" dedim.

"Kim ağlamış ki?"

Üzüntümü gizlemeye çalışarak:

"Çiğdem!" dedim.

Gözleri sürekli kapalıydı sanki ve boşlukta elyordamıyla yürüyor gibiydi; bizse onun o ürkütücü sessizliğine çoktan alışmıştık.

Köyde onu en iyi anlayan belki de bendim; sınırsız boşluğu ve o ürkütücü sessizliği bana yabancı değildi.

Bir uçurumun kıyısındasınız, ayağınızın altındaki dal kırıldı kırılacak; aşağılarda sonsuz bir derinlik var. Önce göz yakan bir güneş aydınlığı, sonra kararan kara bir boşluk! Birden düştüğünüzü sezersiniz, dal kırılmıştır. Sürekli düşüyorsunuz, her şey durmuştur. Sonra bir patlamayla uyanırsınız; ses beyninizdedir ve bir evren ağırlığıyla eziliyorsunuz, ağlayamıyorsunuz. Gündüz gözüyle yaşadığınız bir kâbustur bu!

Kaygılarımı, üzüntülerimi kimseye açamıyordum; neden onunla konuşmuyordum!

Sürekli ıstar başındaydı, halı dokurdu; başı öne eğik, sol el parmakları devinim halinde, sağ eliyle de

kirkitiyle vurur dururdu. Onun halı dokumacılığı babamın buluşuydu, çünkü bu iş konuşmaya gelmezdi.

Paçasına dolanan bir kedi gibiydim; hep gözlerine bakardım, bir şey söylesin isterdim. O ise beni görmezdi; üzülürdüm. Acaba derdim, yengemin çözümü olmayan bir derdi mi var? Dediğim gibi, onun o ürkütücü sessizliğine alışmıştık. Evin içi dokuduğu halılardan, kilimlerden geçilmiyordu: Kimi duvarda, kimi sedirde, kimi yastıkta, kimi de heybe biçimli omuzlardaydı.

Belki ben abartıyordum; köyde her şey belli bir düzen içinde yürürdü, o da olayları düzenli aralıklarla yinelenmesinde uyum sağladığı için olacak, konuşurmuş, konuşmazmış, kimsenin pek de aldırdığı yoktu.

Sessizliği, devinimle dolduran sanatçılar vardır, biliriz, o ise oynamıyor, yaşıyordu.

Ne annesi vardı ne babası, kimdiler, neredeydiler, bilmezdim. İlginçti, ağabeyim de pek konuşan bir tip değildi, iki kadeh atarsa ancak dili çözülürdü. O günlerde bana öyle gelirdi ki evlenen çiftler, bir zaman sonra birbirinin birer benzeri olup çıkarlar; yüzleri, bakışları, ağızları ve burunları değil benzeri, belki de aynı olurdu!

Yengemle ağabeyim bir kalıptan çıkmaydı sanki!

Yengeme yönelik yüzlerce soru kafamda kıvrım kıvrımdı, ama hiçbirini söze dönüştüremiyordum. Soru sormaya çok geç başladım ben!

Ağabeyimin bir akşam seferiydi. Masada o günlerde yeni açılan bir küpün şarabı vardı. Cezveyi helkeye daldırdı, bardağını ağır ağır doldururken:

"Ziya Can" dedi, "bu sana!"

Kadehi önüme sürdü; sonra kalktı, dolaptan bir kadeh de kendisi için aldı. Şaşırmıştım, içki sofrasına ağa-

beyimle ilk kez birlikte oturuyorduk. Kendi kadehini de özenle doldurduktan sonra: "Haydi" dedi, "Ziya Can, (kadehini kadehime vurdu) gam da geçer, dem de, iyi günlere!"

"İyi günlere ağabi."

"Bu geçen gece bir rüya gördüm Ziya Can."

Yüzüne dikkatle bakıyordum, gözleri kadehindeydi, söyleyecekleri sanki şarabın kızıllığında yazılıydı:

"Unutamıyorum, olduğu gibi gözümün önünde şu anda."

Ağabeyimin adam yerine koyarak rüyasını anlatması beni gururlandırıyordu.

"Bir atım varmış Ziya Can, sırtında ne bir eyer var ne bir çul, bindiğim gibi koşmaya başladı. Yüzüme rüzgâr vuruyor, gözlerim yaşarıyor, 'düşürecek beni' diyorum; koşmuyor, uçuyor mübarek; tam yarın ağzında duracak derken aynı hızla yardan denize doğru düşüyordu ve suyun kıyısında durdu, sudan içmek istedi, olmadı; çünkü ağzında gem vardı! Yere atladım, 'Vay kuzum' dedim, 'sana neden su vermemişim!' Ağlamaklı oldum, gözlerimden yaş akıyordu, o da ağlıyordu, kirpiklerini açıp açıp kapatıyordu. Başını okşadım, yanağımı yanağına yapıştırdım.

Aa! Kulakları yok! Daha önce neden görmemişim!"

Gözlerini yüzüme dikti:

"At, kısraktı Ziya Can ve de Gâvur Kızı'ydı (arada bir 'Ermeni Kızı' derdi), yengendi, evet oydu!"

Şaşkın şaşkın yüzüne bakıyordum. Ağabeyimin düşünde gördüğü kısrakla yengem arasında ilişki kurmaya çalışırken beynimde bir ışık yandı: Bir anda o yüzlerce soru şimdi kıpırdamaya, yerini aramaya başladı.

Ağabeyimin son sözü, hançeresinden çıkan sir ses değil, gelişigüzel fırlatılan bir sis bombasıydı sanki!

"Anlamadım" dedim.

"Babam onu bir yığının içinde bulmuş Ziya Can!" dedi.

"Yığının içinde mi?"

Şaşkınlığıma aldırmıyor, konuşmasını sürdürüyordu:

"Babam tarlada yığın yüklüyormuş, kağnı doldu dolacak. Anadutu bir daha daldırmış, kulağına bir ses çalınmış, çocuk sesi!"

Düşten sonra şimdi de masal anlatıyor ağabeyim, diyorum içimden. İki kadeh daha atarsa bu kez ne yapar, diye düşünürken, ağabeyim:

"Dönüp bakmış çevresine" diyerek çevresini süzdü," "evet" dedi, "dönüp bakmış çevresine babam, kimseler yok. Elindeki anadutu yere bırakmış, kulak vermiş, çocuğun sesi yığının içinden geliyormuş. Bir hızla eliyle, ayağıyla yığını deşmeye başlamış. Bir de ne görsün, üç dört yaşlarında bir kız çocuğu! Korkudan gözleri dışarı fırlayacakmış nerdeyse kızın. Kucaklamış babam, ama kız direniyor, elinden kurtulup kaçmak istiyormuş." Durdu, cezveyi helkeye daldırdı:

"Hele birer içelim Ziya Can."

"Evet ağabey, sonra?"

"Sonra Ziya Can, 'korkma kızım, korkma' diyerek yatıştırmaya çalışıyormuş babam; sonunda kucağına almayı başarmış ve ne olmuş biliyor musun?"

"Ne olmuş?"

"Babamın kucağında uyuyakalmış!"

"Uyuya mı kalmış?"

"Evet, uyuyakalmış!"

Ağlamaklı oldum, yineleyip duruyordum: "Demek uyuyakalmış!"

Nedendir bilemiyorum, o anda gözüm yaslandığım yastığa kaydı birden; ortalarda bilinen dallı, çengel, elibelinde, anahtar gibi motiflerin oluşturduğu nakış arasına sıkıştırılmış arka üstü yatan insan suretleri gördüm. Üstünde oturduğumuz kilime baktım, duvardakinde de aynı biçimde insanlar vardı.

'Hayret' dedim içimden, 'bugüne kadar neden görmemişim?...'

Tek Korkumuz Jandarmaydı

Çevrede gözcüler gezerdi.

Dışarıda bahar vardı; dağlarda çiğdem açmıştı, koyunlar kuzuluyordu, atlar taylıyor, develer köşekliyordu.

"Cem demek, hayat demektir" diyordu Dede.

Ne Cehennemle korkutulurduk ne Tanrı'yla, tek korkumuz jandarmaydı.

Bir köy birlikteydik, belki de tek mutluluğumuz Cem! Dede, önce selâmlardı, "Canlar" derdi, "akşamlar hayrola, hayırlar fethola, şerler defola, münkirler mağlup ola, münafıklar perişan ola, meydanlar mamur ola, sırlar mestur ola, gönüller handân ola, açlar tok ola, ocağımız rûşen ola; kısmetimiz gani, muradımız hâsıl ola..."

Bâde vardı, semah vardı, deme vardı, saz vardı.

Şaraba bâde derdik, oyuna semah, şiire deme.

Dede öğüt verirdi sonra, "Ey can!" derdi, "döktüğün varsa doldur, ağlattığın varsa güldür, yıktığın varsa kaldır, dost gönlünü incitme, yalan söyleme, kovu kovlama, haram yeme, zinâ etme, elinle koymadığını alma, gözünle görmediğini söyleme..."

Kıssadan hisse söylerdi sonra, "Kırklar, bir gün otururken, canları bir şey içmek istemiş. Biri bir üzüm tanesi getirmiş. Kırklardan biri:

'Kırkımız birdir, birimiz kırk' diyerek üzüm tanesini ezmiş, şerbet etmiş.

Kırklar, içmiş, çuş eylemiş, söyleşmişler..."

Bu kez Âşık'ı dinlerdik:

"Şu dünyanın ötesine
Vardım diyen yalan söyler,
Baştan başa sefasını
Sürdüm diyen yalan söyler..."

"Âşık bir daha!" derdi Dede. Âşık söylerdi:

"Ben bugün pirime vardım
Pirin makamı güldür gül,
Oturmuş taht-ı revanda
Taht-ı revanı güldür gül..."

Cem'in bitiminde "Lanet olsun Yezid'e!" diye çığrışırdık.

Dağılırken kurban pilavı yerdik.

Gün ağarırken evlerimize varırdık.

Okuldan sıkılıyorduk; öğrendiklerimiz, dövenlenmiş birer buğday çöpüydü sanki; o küçücük ağızlarımızla büyük laflar ederdik, "Biz öküz müyüz!" derdik.

Dede'nin söylediklerini anlayamıyorduk, ama hoşumuza gidiyordu. Sazı da, deme'yi de seviyorduk. Son-

ra hep bir aradaydık, bir arada olunca jandarmadan bile korkmuyorduk; kısacası Cem, eğlence ve güven yerimizdi.

Bu samanlığın kırk sekiz direkli olduğu söylenirdi ve o günün şerefine boş tutulmuştu. Cem burada yapılacaktı. Akşamın erken saatinde köylüler, kadın, erkek, çocuk, samanlığa doluşmuştu. Biz çocuklar yerimizi önceden hazırlamıştık; duvarlara yaslanan salıncaklar kurmuş, üzerlerine sıralanmıştık. Zamanla duvardaki toz nemle karışıyor, sırtımızda bir yumuşaklık oluşuyorsa da aldırmıyorduk. Salıncağımızdan her bir yeri görüyorduk. Kırk sekiz direğin kırk sekizi de birer kilimle sarılmış, üzerlerine birer lamba asılmıştı...

Ertesi gün, öğretmen bizi karşısına dizdi ve hep birlikte geriye dönmemizi söyledi.

Döndük, "Şimdi bana bakın" dedi.

Baktık.

"Neden hepinizin de sırtı çamur, ha?"

"Güreştik öğretmenim" dedik.

"Hepinizin de sırtı yere gelmiş, yenen kim?"

Sahi bunu hiç düşünmemiştik.

"Veli" dedik, "o hepimizi yendi!"

Veli, Cem'e gelmemişti, küçücük ve cılız biriydi.

Öğretmen söylenip duruyordu, "Anlaşılacak gibi değil, ne olabilir!"

Söylememekte haklıydık, ya jandarma duysaydı!

Kerem ile Aslı

Sırtüstü yatmıştım, altımda yumuşak bağ toprağı vardı ve elimde kocaman bir gülüzümü salkımı, taneleri dişlerimle koparıyor, eziyor, yutuyordum. Bir ses gelmeye başladı, komşu bağı bekleyen kızın sesiydi, ilk kez duyuyordum, türkü söylüyordu, sesi yanıktı, büyüleyiciydi:

"Uğrun uğrun dost bağına girmedim,
El uzatıp gonca gülün dermedim..."

Birden doğruldum, çubuklardan kimse görünmüyordu. Ayağa kalktım, gerçekten de komşu kızdı; bir kayanın üstüne oturmuş, birkaç adım ötede kırmızı gömlekli, kavruk yüzlü, kendi yaşında bir oğlana bakarak gülümsüyordu.

Kızın sesinin bu kadar güzel olduğunu bilmiyordum, sürdürdü türküsünü:

"Ben yârin yüzünden vefa görmedim,
Yandım Kerem beni rüsvay eyleme..."

İkinci şaşkınlığım da oğlandan oldu:

"Aldı Kerem, bakalım ne dedi?" diyerek o da söylemeye başladı:

"Akıtayım gözlerinin yaşını,
Gurbet ele saldım garip başımı..."

Kızın türküyü söylerken yanaklarının kızardığını, gözlerinin parladığını, daha da güzelleştiğini gördüm. Daha önce hiç dikkatimi çekmezken birden büyümüştü sanki! Ve ben o anda kırmızı gömlekli oğlanın yerinde olmayı nasıl da istedim. Gülmeye başladım, ne söyleyeceğimi bilmiyordum. Oğlan sürdürdü:

"Anan çekti otuz iki dişimi,
Benim çektiğim senin elinden..."

Hemen orada karar verdim, biraz daha büyüyeceğim, ben de komşu kızla karşılıklı, hem de çubukların arasında türkü söyleyeceğim.

Ancak bu söyledikleri, her gün duyup dinlediğimiz türden değildi, acaba neydi?

Aradan birkaç gün ya geçti ya geçmedi, köye bir satıcı geldi. Sırtında büyük bir bohça vardı, yere serdiğinde gördüm; renk renk, boy boy kitaplar gözümü almıştı. Merakla bakıyorduk, köye ilk kez böyle bir kitapçı geliyordu. Birinin adı dikkatimi çekti: "Kerem ile Aslı!" Bağda söylenen türküde adı geçmişti: "Aldı Kerem"

diyordu oğlan. Kız da "Aldı Aslı" diyordu. O türkü bu kitapta olmasındı!

"Kaça?" dedim, kitabı gösterdim.

"Kolay" dedi, "sen git biraz yün getir!"

Koşarak eve vardım, büyükçe bir tutam yün alıp döndüm, "İyi, tamam" dedi, kitabı uzattı. Kaptığım gibi bağa vardım, komşu kızı buldum. Birlikte okumaya başladık:

"Vakti zamanında Isfahan şehrinde bir padişah yaşardı..."

Biraz o, biraz ben, kimi yerde ağlayarak, kimi yerde sevinerek kitabı bir solukta bitirdik.

Kerem, Isfahan padişahının oğluydu, Aslı da padişahın veznedarı Keşiş'in kızı. Biraz büyüyünce Kerem, Aslı'ya âşık oluyor, ama Keşiş başka bir dinden olduğu için Aslı'nın Kerem'le evlenmesini istemiyor ve kızını Isfahan'dan kaçırıyor. Artık bundan sonra dağ dağ, şehir şehir Kerem saz elinde, Aslı'yı arıyor. Her vardığı yerden, nehirlerden, turnalardan, ceylandan, kurukafadan Aslı'yı soruyor.

"Kerem eyitti, 'buradan bir Keşiş geçti mi?' Onlar 'beli dediler, Tiflis'e gitti.'

İşitir ki Keşiş ailesi Kayseri'dedir, Aslı'nın annesi orada diş çekmektedir. Aslı'yı görebilmek için Kerem (başı Aslı'nın dizinde), ağrımayan otuz iki dişini çektirir. Keşiş ailesi yine kaçar, Kerem peşlerinde, son durak Halep'tir. Halep paşası durumu öğrenir; Keşiş'i, Aslı'yla Kerem'in evlenmesine razı eder. Yine bir aksilik; Keşiş, Aslı'nın gelinliğini büyületir ve düğmelerini de Kerem'in çözmesini ister. Kerem'in sazı elindedir yine:

"Çöz Aslı'm çöz göğsünün düğmelerini!..."

Kerem sabaha kadar türkü söyler. Aslı'nın düğmeleri bir çözülür, bir düğümlenir ve sabah olur. Kerem artık yorulmuştur, bir "ah!" çeker ve ağzından alev fışkırır. Sonunda Kerem yanar kül olur.

Kerem'in külünü toplarken saçından tutuşur, Aslı da yanar kül olur.

Kerem ile Aslı, ilk okuduğum kitaptır ve okumanın güzelliğini Kerem ile Aslı'da sezdim. "Çöz Aslı'm çöz göğsünün düğmelerini" dizesi yıllar yılı belleğimden gitmedi ve Kerem'in eli önünde, bir çözülüp bir iliklenen düğmeler vardı hep!

KÖY ENSTİTÜSÜ'NDE İKEN

Önce

"Öyle Bir Aşk"ın bu baskısına çokça ekleme yaptım. Önceki baskılarda da "Köy Enstitüleri"nden söz etmiş, birkaç anıya yer vermiştim. Bunlardan biri "açlık" sorunu idi. Bu bölümü okuyanlardan birileri, benim köy enstitülerini kötülediğim anlamını çıkarmıştı!

Köy enstitüleri yılları, İkinci Dünya Savaşı içindeydi. Açlık tüm dünyanın sorunuydu. Ekmek, daha çok şehirlerde karne ile satılırdı. Anlattıklarım, o yıllarda 21 enstitünün kuruluşunda devletin harcadığı paranın toplam paranın yüzde otuzu olmasına karşın bizlerin o güçlükleri aşarak, Türkiye'de ve dünyada büyük bir ses olmamız; binlerce idealist, yurtsever, ilerici, iş içinde üreterek eğiten öğretim ordusu durumuna ulaşmamızın altını çizmek içindi. Ve köy enstitülerinde kimi eksiklikler doğaldı; kuruluş halindeydi; öncesi yoktu. Devlet

hem istiyordu hem istemiyordu! Aksayan, varsa tutarsızlık, ikiyüzlülük ne Tonguç'ta idi ne Yücel'de, devletin yapısındaydı, yönetenlerdeydi; İsmet Paşa'nın "bir 'idealist' olmaktan çok bir 'politikacı' olması"ndandı.*

1965'te TİP milletvekili göreviyle Meclis'e girdiğimde, kürsüden yaptığım ilk konuşmada:

"TİP grubu adına çıktığım bu kürsüden, Yozgat'ın Bahadın köyünde ayağımda çarık, bacağımda şalvar mal güderken, elimden tutup, beni ülkemin geleceği üstüne söz sahibi eden köy enstitülerine şükranlarımı sunarak söze başlıyorum" demiştim.

Köy enstitüleri süresince kimi aksaklığın olması kaçınılmazdı. İnönü, Yücel, Tonguç, "Buzlar Çözülmeden"i oynuyorlardı bir bakıma! Enstitülerin bir gün (hem de yakın zamanda) "yerle yeksan" edileceğini biliyorlardı. Bir an önce, her şeye karşın, nasıl olursa olsun köy enstitülerinin sayısı çoğaltılmalıydı. Sayı 21'e ulaşabildi ancak. İnönü, önce bu sayının 200'e ulaşmasını, her köye bir köy enstitülünün gitmesini istiyordu. Her köye bir enstitülü gidemedi ve işin en şaşılası yanı, her köye bir enstitülüyü göndermeyen İnönü'nün kendisi oldu.

Köy enstitüleri, öğretici olmaktan çok eğitici olmuştur. Bilindiği gibi öğreticilik belletici; eğiticilikse sezdiricidir. Köy enstitüleri, Türkiyeli insana çok şeyi sezdirmiştir.

Toplumların en tutucusu, geç değişeni köylülüktü. Öyle iken köy enstitülerindeki yöntem, eğitim, kitap okuma, demokratik uygulama, bilimsel düşünce köylü çocuğunu ileri düzeye yükseltti.

---

* *İsmet Paşa'nın kendi sözü.*

Saldırı bu nedenlerle başladı. Bizleri "bir gece ansızın" cemselere doldururken Yüksek Köy Enstitüsü'nün duvarlarına astıkları, görünmeyen ama bizim kolayca okuduğumuz dövizlerde: "Yılanın(!) başı küçükken ezilir" sözünü okumuştuk.

Köy enstitülerinin Türkiye'nin her sorununu çözme gibi bir savı olamazdı kuşkusuz. Ekonomi, siyasal din tehlikesi, işsizlik, emeğin değersizleştirilmesi, sömürü ve toprak sorunu çözümlenmeden; özelleştirme, giderek "kapitalizm"in "tek yol" olduğu bir düzende kurtuluş olanaksızdı. Köy enstitüleri bunları sezdirdi.

İlk Gün

Sırtımda lacivert takım, ayağımda iskarpin, boynumda kıravat, üstüme konan tozu parmağımla fiskeleye fiskeleye ortaokuldaki öğrenimimi bırakarak yürüyüp geldiğim Pazarören Köy Enstitüsü'nün giriş kapısı üstüme kapandığında ben, biraz önceki ben değildim artık: Giysiniz içinizin dışa vurmuş bir simgesidir: lacivert, boza dönüşmüştür, siz bir "köy enstitülü"sünüz artık.

Beni köyden yolcu edenler, arkamdan bağırıyorlardı:

"Sakın ha! Efendi olmadan gelme!"

Ortaokula giderken de söz aynıydı:

"Efendi ol! Bizim gibi köylü kalma!"

Köylünün sorunu kendisiydi: En sağlam, maaştı o zaman. Bir yıl sonra dönüp geldiğimde köye, görünüşümle onları hayal kırıklığına uğratmamıştım: Dilim düzelmiş, kılık kıyafetim yerinde, ayakkabılarımda sa-

çını tara. Hayli de bilgi edinmiştim. Hele bir de ezbere okuduğum Fransızca metin (onlar konuştuğumu sanıyordu), hayran kaldılar.

"Quandtrois poulette vont au champ
Le premiermarche devant
Le secont suit le premier
Le troisiem marche dernier."

Ama karnemdeki zayıfları görmemişlerdi; köy ilkokulunda saate bakmasını bile öğretmemişlerdi!

O yılın yaz tatilinde kimi günler bahçede çalışıyordum. Yoldan geçenler: "Efendi, efendi!" diye bağırıyordu: "Efendiliğe kömür tozu sürüyorsun!"

Enstitünün kapısından itilerek girmedim, hiçbir seçeneğim yoktu; son imkânım, son fırsatımdı. Ortaokul konusu bitmişti. Karnemdeki zayıflar babam için bulunmaz bir gerekçe oldu; okumam babamı rahatsız etmeye başlamışı. Okumuş olmamdan değildi elbette (Fransızcam onu da büyülemişti!), sorun paraydı. Ne harcamıştı: Bir çuval un, bir çuval bulgur, biraz da cep harçlığı! Zayıflarım okuyabilmem konusunda kuşku uyandırmıştı onda! Babamı iyi tanırdım, yüzüne konan sineğe bile ana avrat söverdi!

Enstitüye geldiğim gün ana binanın (enstitü açıldığında bir bu bina vardı, bir de eğitmen adaylarının yaptığı yatakhane, öbür adıyla Gülcemal) geniş avlusunda Orta Anadolu köylülüğünün o yıllardaki genel görünümü sergileniyor gibiydi!

Yamalı mintanlar, yamalı şalvar, kundura yada lastik ayakkabı, çoğunlukla topuğu yırtık yün çorap ve ceylan yavruları gibi ürkek, korkak, utangaç, sinik!

"Evet" yerine sallanan baş, "hayır" yerine "cık!" Mendil kullananımız çok az. Bağıra çağıra konuşuyoruz, şakamız küfürle, güreş tutuyoruz durmadan. Dilimiz köylü dili: Yozgatlıca, Kayserilice, Sivaslı, Niğdeli, Kırşehirlice. Kimimiz on bir, on iki yaşlarında, kimimiz on beş, on altı. Kimimiz duvar diplerinde çömelmiş, elimizde çöple yere daireler çizeriz. Kafamızda öğretmen olabilecek miyiz, askerde subay olabilecek miyiz kuşkusu! Sonra birden fırlayıp, "Burası amele mektebiymiş!" diyerek bahçe kapısını çarpıp gidenler...

Müzik ve Fidan

Uzaktan mandolin, akerdeon sesi geliyordu. Arkadaşlardan kimi mandolin çalmaya başlamıştı, kimi akerdeon. Ben de çalmalıydım: Ama öyle görünüyordu ki pek de başaramayacaktım. Öğretmen olduktan sonra öğrencilerime türküler, marşlar öğretirken mandolinden yararlanmıştım oysa. "Harmandalı efem!" dedikçe, çocukların diz bükmesine mandolinle nasıl katıldığım görülmeye değerdi. Demek istediğim, çaldığım çalgıyı iyi kullanmalıydım. Aslında keman çalmak istiyordum. Cemevi'nde Muallılı Hüseyin'in, gözlerini kapatarak keman eşliğinde söylediği demeler beni kendimden geçirirdi! Hele bir "Dağlarda nergis sanırdım/Elâ gözlüm mestim seni!" dedikçe ağlamaklı olurdum.

İyi bir müzik âleti kullanmak bir yetenek işiydi. Düzenli ders alsaydım başarır mıydım bilemiyorum. Enstitü ortamı ve programı bu konuda uygun olduğu halde öğretmensizlik nedeniyle usulüne uygun bir müzik dersi alamadım. Yine de müzik, enstitünün olmazsa olmaz gereksinimiydi, havasıydı, sesiydi.

Sabahları oyun oynuyorduk, kireç söndürüyorduk, harç karıyor, tuğla taşıyor, duvar örüyor, çatı çatıyorduk, kapı pencere takıyorduk, demir dövüyorduk, sıva yapıyorduk, öğleden sonraları da derslikleri dolduruyorduk.

O gün bahçede çukur kazıyorduk. Dikilen fidanı suladığımı anımsıyorum. Hortumdan akan suyu emen toprağın çıkardığı ses, bugün olmuşçasına kulağımda! Bu sesi köyde bağda, bahçede de çok duymuştum. Bu ses beynimde, yüreğimde bilinen bir bilince dönüşüyordu. Bu ses diktiğimiz fidanların bir gün elmaya, cevize dönüşeceğini müjdeliyordu. Yaratma bu idi, ölümsüzlük de bu idi: Yaptığın bir işin elli, yüz yıl sonra bile bir sevinç kaynağı olacağını düşünme mutluluğu! Ama bir bakıma bu ses o gün toprağın çıkardığı ses, daha çok kendi için olmalıydı; çünkü toprak fidansız, toprak çiçeksiz olamazdı!

Hep Birlikte

Enstitüde severek yaptığım şeylerden biri de yirmi dakikalık sabah beden eğitimi idi: Tüm öğrencilerin birlikteliğinde, müzik eşliğinde olurdu. Harmandalı, Afyon-Kütahya-Aydın Zeybekleri, Arpazlı, Tamzara gibi oyunlar halinde yürütülürdü. Benzetme yerindeyse, bedenimiz hamur gibi yoğrulurdu. “Haydaa!” diye ünledi mi oyuncubaşı (öğretmen yada içimizden biri), havaya kalkan ellerimiz bize güç, bize güven verirdi. Gideceğimiz yere ise emin adımlarla, yeni bir yaşam sevinciyle giderdik.

Bu birliktelik, bana yakın bir davranıştı: Benim doğduğum köyde sözgelimi bağ gözü açılırdı birlikte. Üzüm

kütüğünün nisan, mayıs aylarında çevresi açılırdı, toprağa yağmur, güneş iyi girsin diye; bağ bellenirdi, bugün benim yarın senin bağında birlikte: Otlu toprak, lekesiz bir karaya dönüşürdü. Bağ budanırdı, ellerde testere şıkır şıkır. Ekin biçilirdi, tırpancılar önde, toplayıcılar arkada, "emirkomuta" görünmezliği içinde. Kerpiç dökme de öyle: Malzeme hayvan gübresi olsa da, üreten kadın olunca ne koku kalırdı çevrede, ne gübre! Bulgur çekerken de öyle, üzüm çiğnerken de.

Yaratılan, üretilen ne varsa, hepsi de zor işti. Ama güzelliği işin sonundaydı. Duyulan zevk, bütün zorluğu, dayanılmazlığı siler süpürürdü!

O yaşlarda duvar örmek, taş taşımak, kiremit dizmek, sıva-badana, kolay iş değildi. Duvar örüldükten, çatı çatıldıktan, sıva-badana yapıldıktan sonra keyfimize "diyecek" yoktu; bütün bunları biz yapmıştık! Hem sırası değildi; bireyselliğimiz yerini toplumsallığa verdi; mecburduk, bu bir fırsattı çünkü, kullanmalıydık.

Helâ Düzeni

Okulun önünde toplantı halindeydik. Her zaman olduğu gibi yöneticilerden biri, bizlere o günler için duyurulması gereken şeyleri söyledikten sonra bu kez de okul öğrenci başkanı:

"Arkadaşlar!" dedi, "yarından başlamak üzere 'helâ düzeni' adıyla bir hafta düzenledik. Helâlar tümüyle tıkanmış durumda, her küme bir 'helâ düzeni' görevlisi seçecek, seçilen arkadaşlar yemekten sonra beni bulsun, birlikte bir çare arayacağız, duyuruyorum."

Öğrenci başkanının duyurusu bizi hem güldürdü hem utandırdı; daha çok yeni gelenlerin dikkatsizliğin-

den olmalıydı. "Helâ düzeni" sözü, şakacı bir arkadaşımızın değiştirmesiyle "Deliği Deliğe Uydurma Haftası" biçimine dönüşmüştü!

Hani "tarihin garip cilvesi" derler ya, öğretmen olup köye gittiğimizde, ilk işimiz "her eve bir helâ" adıyla bir etkinlik düzenlemek olmuştu.

Helânın (şimdi tuvalet diyoruz) yıllar sonra toplumların uygarlık ölçütlerinden biri olduğunu, gezdiğim ülkelerde düşündüğüm çok olmuştur. Bir zamanlar helânın nasıl kullanılacağını, bir ünlü yazarın ünlü kitabında okuduğumda da çok şaşırmıştım.

Ünlü İslâm bilgini İmam Gazzali'ydi o, *Kimya-i Saadet* adlı kitabında:

"Müslüman kişi, abdest yapacağı zaman mümkünse bir duvarın, yüksek bir yerin arkasına gitmelidir. Oturmadan avret yerini açmamalıdır. Yüzünü güneşe ve aya dönmemelidir. Kıbleye arkasını çevirmemeli, yüzü de kıbleye gelmemelidir. Helâya girerken sol ayak, çıkarken sağ ayak atılmalıdır. Başı açık helâya girmemelidir. Helâya girerken şu duayı okumalıdır. 'Maddi ve manevi pisliklerden ve şeytandan Allah'a sığınırım.' Çıkarken de 'Yarayışlı maddeleri alıkoyup yaramayanları benden uzaklaştırmak lütfunu bahşeden Allah'a hamd ederim' demelidir. Üç tezek parçasını yahut düzeltilmiş üç taşı büyük abdestten önce yanına almalı, kaza-ı hacet bitince taşlardan birini sol eline alıp ve dışkı olmayan yerden başlayıp dışkı bulunan yere sürerek orada döndürüp bulaştırmadan kaldırmalı. Üç taş kullanılmalı. Temizlenmezse iki taş daha kullanılır. Kullanılan taş sayısının tek olmasına dikkat edilir. Sonra düz bir taş sağ ele alınır, organ sol eliyle tutulur o taş üzerine üç defa yada duvarda üç ayrı yere sürülür, sol el hareket eder, sağ el değil."

Kimi helâların duvarına neden dışkı sürüldüğünü merak ederdim: yukarıdaki satırları okuduğumda şaşırıp kaldım.

Sovyetler Birliği'nde de öyle bir şey olur:

Devrimden sonra helâ, köyün, köylünün kalkındırılması programının ilk maddelerindendir. Her geri toplulukta olduğu gibi ilk yıllarda Sovyet köylerinde helâ büyük sorundur. Modern tuvaletler ev içine yapılacaktır. Ancak bir sorun çıkar, köylü yeni tuvalete kolay alışamaz, oturamaz, üstüne tüner. Köylünün tünememesi için, tünerken bir yerlerine batsın da oturmak zorunda kalsın diye arka duvara ucu sivri demirler çakılır. Köylü böylece işini oturarak yapar.

Tuvalet, yüz yıl önce Avrupa'da da sorunmuş! Paris'te dışkı, lâzımlıklar yoluyla pencerelerden sokağa atılırmış! Bugün hâlâ Almanya'da merdiven üstünde tek tuvaleti olan apartmanlar vardır.

Bir de Müslümanlar için başka bir sorun vardır burada: Normalinde klozetlerde taharet musluğu ve borusu yok. Müslüman bir aile yeni bir eve taşındığında klozete bir taharet musluğu ve borusu taktırıyor. Ama evden çıkarken sorun oluyor; musluğun ve borunun çıkarılması gerek. Çok zaman unutuluyor ve kiracıya büyük bir ödemeye yol açıyor.

Bir Yıl Sonra

Bir öğretim yılı sonra okulun avlusundaki ilk görüntü yaşanmamıştı sanki; biz birer "ağabi"yiz şimdi, birinci sınıfa gelenler var. Giysilerini çıkartıyoruz incitmeden, boz "urba" veriyoruz bizimki gibi, potin veriyoruz; pardon, önce hamama götürüyoruz, girerken başka, çıkarken başka. Onlar bizden şanslı, ağabileri var.

Çatal bıçak mı, sözü mü olur; mendil mi, tiril tiril; pantalonumuz yatak ütüsü! Ağız şapırdatmak mı, çay höpürdetmek mi, o da ne demek! Düşüncemizi konuşarak söylüyoruz; arkadaşlarımız hemşerimiz dışında. Tartışmalarımız: Günlük sorunlarla birlikte, kültür-sanat derslerinden öğrendiklerimiz üstüne görüşler ileri sürüyoruz; köylerimizi anlatıyoruz birbirimize, ne kadar da benziyor! Ders dışı kitap okuyanımız var, şiir yazan var; toplantılarda, müsamere günlerinde sahneye çıkıp okuyorlar.

Gülen Kızlar

Köy Enstitüleri Albümü'ne bakıyorum; bir sayfası "Pazarören Köy Enstitüsü'nde İlk Gün"e ayrılmış. Kız arkadaşlarımın fotoğraflarını görüyorum; ilk gün, altmış yıl önce, daha tanışmamışız. Fotoğraf makinesi karşısındalar ve hazır oldalar. Belki de fotoğraf makinesini devletin bir simgesi görüyorlar. Ben de öyleydim, devletin yüzü soğuktu. Köyün dışında her şey devletti. Yanlış söylüyorum, muhtar da devletti, bekçi de. Devlet jandarmaydı, devlet polisti, devlet şehirli, aslında öğretmen de bir devletti; ben hepsinden korkardım.

Kimi şalvarlı, kimi entareli. Saç ortadan ayrılmış kimi kısa kimi belikli, fotoğraf çektirmekten biraz ürkmüş gibi. Ağızlar sımsıkı kapalı, gözler kısık, gülümseyen yok, çok ciddiler.

Anadolu'da kasaba ve köylerde bir kadının içinden geldiği gibi, ağzını aça aça güldüğünü gören çok azdır. Bu davranışın gerisinde baskı vardır. Gülmek gibi güzel ne var dünyada? İnsanın, bir de kadınsa bu, güzelliği, gülmesi, gülümsemesiyle ortaya çıkar. Gülmek sevin-

mektir; hangi güç insanın bu doğal hakkını elinden alabilir! Gülmek sorgulamaktır. Gülmek insana özgüdür. Ancak ölüye gülünmez; özgür olanlar güler.

Yüzlerce yıldır gülemeyen köylü kadını, ancak köy enstitülerinde gülebildi.

Kız arkadaşlarımızın bir yıl sonraki fotoğraflarına bakıyorum, ne kadar da özgürler, ne kadar da güzeller!

Yeni İnsan

Bir gün kampana uzun uzun çaldı:

"İçtimaa!"

Eğitimbaşı, "Bir yazı okuyacağım" dedi, "dikkatle dinleyin!" Yazıyı gönderen İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç idi. Yazının başında, "Öğrencilerin yüzüne karşı okunsun" diyordu:

"Okullarda uygulanan ve teorik bilgiyi ölçmeyi amaçlayan gelenekselleşmiş not sistemi köy enstitülerinde ikinci plana itilecek; öğrencinin kişilik özellikleri ve gelişmeler gözlenerek değerlendirme yapılacaktır.

Öğrencinin verilen işlere ilgisi, yüklendiği işe bağlılığı, kendiliğinden iş görme ve yaratma gücü,

Araç-gereç, eşya bakımı,

Tertip, düzen,

Güzellik sevgisi,

Yeniliği ve ileriliği benimsemesi,

Arkadaşlarına karşı davranışı,

Yürekliliği, engellerden yılmazlığı,

Özgeciliği,

Temizlik durumu,

Bedenine bakımı

Ölçüt olarak kullanılacaktır.

Derslerden ayrı:
Okuma,
Grup içinde çalışma,
Tek başına çalışma,
Nöbet çalışmaları da değerlendirilecektir!"

Tonguç ekliyordu:

"Bu yazı öğrencilere okunacak ve açıklanacaktır."

Eğitim-öğretim düzeninde bir devrimdi bu!

"Yeni insan"ın oluşturulmasındaki yol ve yordamı haber veriyordu. Bu yöntemle gelişecek insan "farklı" olacaktı. Bu insan "güzellik sevgisiyle" yetişecek; "yeniliği ve ileriliği" benimseyecek; "özgeci"; "kitap okuma" görevi verilen bu "yeni insan", kendi dışındakileri rahatsız edecekti, farklı olacaktı ve öyle oldu!

İşkolları

Derslerimiz üç kümede toplanmıştı: Kültür dersleri, tarım dersleri ve teknik dersler.

Yapılacak yapı için temel kazmak gerekiyordu; duvar için tuğla dökmek gerekiyordu; kireç yakmak gerekiyordu. Toprağı işlemek, ekmek gerekiyordu. İşin biçimi belirleniyordu: Duvarı örebilmek, demiri işleyebilmek, tahtayı yontmak, kapıyı-pencereyi takmak, çatıyı çatmaktı bunun adı.

Benim zanaatım belli olmuştu: Demircilik. Ama önce temel kazmalıydık, taş taşımalı, kireç, kiremit taşımalıydık.

Başta çok zorlandığımı söylemeliyim. Beynim yüreğime emredince zorluk yavaş yavaş ortadan kalkmıştı. Her kuruluşun zor yanı, keyifli yanı vardı.

Bir gerçeği tez kavradık: Devlet köye hizmet götürmeye alışık değildi; biz bunu biliyorduk: O küçük kafalarımızda büyük insanların beynini taşıyorduk. Bu fırsat ve imkân ilk kez çıkmıştı karşımıza. Bu durumu biraz da sınıfsal bir sezgiyle görüyorduk. Belki de yönetenlerin "orda bir köy var uzakta"sını bizler "o köy bizim köyümüzdür"e dönüştürüyorduk!

Uyur İken Uyardılar

Enstitüye girdiğimde İkinci Dünya Savaşı son hızıyla sürüyordu ve bu savaşın, gerek ruhsal, gerekse ekonomik açıdan yarattığı sıkıntılar bizleri fazlasıyla etkiliyordu. Alman ordularının Türkiye'ye girdi girecek korkusunu yaşıyorduk.

Savaş, Alman ordularının 1 Eylül 1939'da Polonya'ya girmesiyle başlamıştı. Sekiz gün sonra ben on bir yaşımı dolduracak, bir ay sonra bir at arabası içinde babamla birlikte ortaokulda okumak için Yozgat yolunda olacaktık. Akşam yedi haberlerini atları dinlenmeye çektiğimiz yerde bir elektrik direğine asılı hoparlörden dinledik. İlk kez böyle bir âletten Avrupa'nın bir ucundaki savaşı korkarak izliyordum!

Kalacağım eve yerleştikten kısa bir zaman sonra okuldan döndüğümde evin sahibi İsmail Bey'i dikkatle radyo dinlerken görmüştüm. Bakışı tatlı, yürüyüşü ince-

likli İsmail Bey'in yüzü sertti. Ayağımın ucuna basa basa yürüdüm, sedirin ucuna iliştim. Haberler bitmiş, türküler başlamıştı. Radyoyu kıstı İsmail Bey, bana döndü, bir yeri işaret etti, atlası getirmemi söyledi:

"Bak!" dedi, haritayı göstererek, "görüyor musun, Almanya. Başında 'Hitler' adında biri var; güçlü ordulara sahip, teknikte çok ileri ve diyor ki bu adam: 'Almanlar, dünyanın en soylu, en üstün bir milletidir, dünyaya sahip olmak hakkıdır. Bir de Almanya'da yalnız Almanlar otursun. Alman olmayan kim varsa, Yahudi, Çingene, Polonyalı, hepsini astı, kesti, yaktı. Şimdi de Polonya'yı yakıp yıkıyor!"

İsmail Bey çok korkmuş görünüyordu.

Köy enstitüsüne geldiğimde savaşın ikinci yılıydı.
Bir süre zorunlu izinli bırakıldık;
ve Pazarören'den Bünyan'a
yürüyerek gittik:

Görmüyorduk, ama içimizden duyuyorduk. Üstümüze üstümüze yürüyorlardı, salt çizmeydiler; çizmelerinin altı safi demirdi, kabaralar sivri sivriydi, bastıkça kan fışkırırdı battığı yerden. Yüzüstü yatmıyorduk, rap rap basabilirlerdi. Akşam böyle söylüyorlardı, sabah böyle, radyolar böyle. Sonunda "Hadi gidin köyünüze!" dediler: "Köye bir şey olmaz; Alman'ın bombası kıymetlidir." Sırtlandık torbalarımızı, köyün yolunu tuttuk, yürü yürü bitmez. Bir kuş uçsa üstümüzden, yere yatıyorduk, öyle söylemişlerdi. Yastık yüzünden torbalarımız sırtımızdaydı şimdi; kendimizi birer er gibi görüyorduk, giysilerimiz bu sanımızı güçlendiriyordu. Birer de mandolinimiz vardı, kilometrelerce yolu böyle yürümüştük.

Güneşle çıkmıştık yola, o bizi istasyona gelmeden terk etmiş, yine de birlikteliğin verdiği yakınlığı esirgememişti bir süre. Yağmur yaman bastırmıştı sonra, baharın beklemiş açlığıyla. Şimşek çaktıkça yüzümüzden sızan suların oluşturduğu gülünçlüğü karşımızdakinde görüyorduk. Zor yürüyorduk, bağ yeni bellenmişti. Gevşek toprak, yağmurun biraz sıkılmasıyla çamurlaşıvermişti. Budanmış bağ çubukları öbek öbekti, ışık vurdukça aralıklı duran çubuklar yapay yanan şömine odunları gibi parlıyordu. "Tam da sırası," diyordum, "haydi bir de bomba tepemizden!"

"Ayakkabım!" diye bağırmaya başladı Ali. "Ayakkabım!..." Dönüp baktık, ama bir şey göremiyorduk, görmeyenler de böyle bakıyor olmalıydı, ortada ses vardı bir. Durduk öylece, şimşeğin ışığı elindeki tek ayakkabıya düşmüştü ve yüzünden sızan sular Ali'nin ağzını çarpıtmıştı. "Sırası mı yavu?" dedi Ahmet bağırarak: "Bir de o mu çıktı başımıza!"

Öylece duruyor, şimşeğin her çakışında geldiğimiz yöne bakıyorduk; yağmurdan korkmuyorduk artık, ama çakan şimşek miydi yoksa düşen bomba sesi mi? O anda torbadaki dürümlerimizi anımsadım, ya ıslanmışsa!

Yolda bir köye uğramıştık. Ahmet, "Teyze" demişti, kapıyı açan yaşlı kadına "yolcuyuz ve öğrenciyiz, acıktık, biraz ekmek verir misin?" Kadın bizi bir süzmüş "Ya yavrum" demişti, "pek küçükken asker etmişler sizi, girin içeri!" İçeri girmemiştik, kadın ikişer dürüm yapmıştı; yufka ekmeğin birerine peynir, birerine de katı pekmez koymuştu: Pekmezli dürümleri hemen orada yemiştik; aylardır bir kez olsun sofradan doyarak kalktığımız görülmemişti. Yakınacak olsak, "Duymuyor musunuz, top sesleri Edirne'yi çoktan geçti, İstanbul'a ulaş-

tı!" derlerdi. Peynirli dürümleri torbalara koymuştuk, acıkınca yiyecektik.

"Onlar ne yavru sırtınızdaki?" diye sormuştu kadın.

"Mandolin, teyze" demişti Ali.

"Saz mı?" demişti kadın.

"Mandolin, teyze, mandolin" diyerek kılıfından çıkarmış, çalmaya başlamıştı.

"Çal yavru, daha çal!" demişti kadın.

Ali hem çalıyor hem söylüyordu:

"Uyur iken uyardılar
Diriye saydılar bizi."

İkinci dizeye gelince Ali, tezeneyi tellerin tümüne vuruyordu:

"Koyun olduk ses belledik..."

"Belledik deme şuna!" diye bağırmıştı Ahmet, "Anladık!"

"Belledik" diye sürdürmüştü Ali, mandolini kılıfına koyarken de "muddavık" demişti gülerek. Ahmet tarih dersinde, "Türkiye, Almanya ile müttefik olmalı mı, olmamalı mı savaşta?" konulu tartışmada "müttefik" sözcüğünü "muddavık" biçiminde söylemiş, bu yüzden de adı "muddavık" kalmıştı. Ahmet, Ali'nin bu sözüne içerlemiş, ona ters ters bakmıştı. Ben de havayı yumuşatmak için dördüncü dizeyi mandolinsiz söylemiştim:

"Sürüye saydılar bizi"

"Sırası mı yavu ayakkabı yitirmenin?" diye bağırıyordu Ahmet, Ali'nin sesi çıkmıyordu. Bir şey göreme-

den bakıyorduk; şimşeğin ışığı bir bakımlık sürüyordu ancak. O her şeyi titreten çatırtı, uzayan kırılan ateşten çizgiler, bize sevimli görünmeye başlamıştı (bomba da böyle mi düşerdi); korkutuyordu, ama her yanı ışığa boğuyordu.

Öylece bakarken gözüme bir kulübe ilişti.

"Koşun!" diye bağırdım, "koşun!"

"Buldun mu?" dedi Ali.

"Buldum, ama ayakkabı değil."

"Ya ne?" Soran Ahmet'ti.

"Kulübe" dedim ve o yöne doğru koşmaya başladım; arkamdan onlar da geldi.

"Geceyi burada geçiririz artık" dedim tepinerek, ayaklarım vıcık vıcıktı. Sırtımdaki torbayı yastık yapıp oturdum. Kulübe, bağ bekleyenlerce çalıdan çırpıdan yapılmış, çamurla sıvanmıştı. Önü açıktı, yarı yeri su içindeydi. Torbaları açtık sonra, kitapların dışa bakan yanları ıslanmıştı, dürümler hamurlaşmıştı, yiyemedik, iştahımız da yoktu. Yağmurun biraz önceki öfkesi geçmiş gibiydi, şimşek de çakmıyordu.

"Bir kibrit olsaydı" dedi Ali. Ahmet:

"Tek yanacak şey, kulübenin çalıları!" dedi.

"Biz de böylece bir güzel kurunuruz" dedim, gülüştük.

"Almanlar buraya bomba atarlar mı ki?" dedi Ahmet.

"Ohoo!" dedim, "milyonlarca kulübe var, bağda bahçede; birer bomba atsalar her bir kulübeye milyonlar eder; büyük kentlere, fabrikalara, köprülere atarlar."

Böyle diyordum ya, yine de korkuyordum, atar atarlardı!...

Ayakkabılarımı çıkardım, ters çevirerek yere vurdum birkaç kez. Dökülen su çamurluydu, çoraplarım sı-

rılsıklamdı, ayaklarımın altı yer yer kabarmıştı. "Davul gibi!" diyordu Ahmet, ayaklarının altını gösteriyordu. Yağmur durmuştu, karanlıksa bütün karalığıyla sürüyordu, gökte tek bir yıldız yoktu.

"Yağmur kesildi, gidip arayalım ayakkabıyı."

Ahmet terslendi:

"Şu karanlıkta mı? Sabah olsun bir, ararız."

"İt alır diye korkuyorum."

"Laf mı şu senin söylediğin, böyle bir günde ne işi var itin buralarda?"

Gülüştük.

"Biz böyle otururken" dedi Ahmet, "bir manga Alman askeri gelse, kaçamayız da!"

"Senin de aklında hep Alman askeri!" dedi Ali: "Türkiye savaşa girdi mi ki?"

"Belli olmaz" dedim, "kaç saat oldu yola çıkalı, radyo dinlemiyoruz; ya akşam girmişsek! Neden gönderdiler bizi köylerimize, oralara bomba atılmaz diye mi? Edirne'den Kars'a kadar bir günde her yana asker yığabilirlermiş. Bakıyorsun onlar da yağmurdan korunmak için kulübeye geliyorlar!"

Kendimiz söylüyor, kendimiz inanıyorduk; soğuğun da eklenmesiyle titreşiyorduk ve öylece uyuyakalmışız. Rüyamda hep onları gördüm; bir manga Alman askeri bize, kulübeye doğru geliyordu, üstümüze üstümüze doğru yürüyorlardı; salt çizmeydiler. Çizmelerinin altı safi demirdi, kabaralar sivri sivriydi, bastıkça kan fışkırırdı battığı yerden! Silâhların namlu delikleri tünel kapısı gibi geniş ve karanlıktı ve biz o karanlığa doğru kayıyorduk...*

---

* *Açılın Kapılar'dan.*

Tanrı'nın Geç Kaldığı İş ve Komünist Öğretmen

"Bozkırı baştan başa yeşille öreceğiz,
Tanrı'nın geç kaldığı işi biz göreceğiz."

"Bozkırın yeşillenmesinde Tanrı'nın mı ihmali var Selâhattin?"

Yıllar sonra böyle bir soruyu sormayı çok isterdim.

Bizim sınıfta bir onun elinde kitap görürdüm. Okuyan insan düşünürdü. Düşünen insansa şöyle yada böyle, kendini bir eylemin içinde bulurdu.

Selâhattin, şiirinde Tanrı'dan söz ettiği ve bir öğretmenimiz de "ileri geri" konuştuğu için enstitüye müfettiş gelmişti.

Şiir okulun duvarında yazılıydı; altından geçerken okumadan edemezdik; göğsümüz kabarırdı, şairi sınıf arkadaşımızdı.

Gazetelerin yazdığı haber, ihbar sayılmıştı:

"Pazarören Köy Enstitüsü'nde dinsizlik ve komünizm propagandası yapılıyor"du!

Müfettiş sorgulamasında, Selâhattin'in şiiri ve öğretmenimizin "ileri geri" konuşmasından enstitüde dinsizliğin ve komünizmin nelere kadar uzandığına bakıyordu!

Selâhattin yaşasaydı, şiirinin temasında bir değişiklik yapar mıydı, bilemiyorum.

Öğretmenimizi ise yıllar sonra yakından tanıdım.

Köy enstitülerinde, kuşkusuz yeni eğitim ve öğretim yöntemleri uygulanıyordu: İş eğitimi, öğretimde demokratiklik ve salt köylü çocukları içinliği özgün bir çalışma biçimiydi, ilerici ve Türkiye için devrimci bir hareketti ve en azından on binlerce kişi okuma olanağı bulduk.

Bir başka yan, o yılların okullarına göre köy enstitülerinde kitap yasağının olmaması önemli bir ayrıcalıktı; hele bir de kitap okumaya özendirilmemiz.

Selâhattin'le bir daha karşılaşmadım; yıllar sonra Doğu Anadolu'da (ilköğretim müfettişi olmuştu) atıyla bir ırmağa uçtuğunu duydum. Ama öğretmenimizi gördüm. O anı bütün ayrıntısıyla anımsıyorum şimdi.

Keşke enstitümüzde bir komünist öğretmen (yada komünizmi bilen) olsaydı da, bütün "Avrupa devletlerinin defetmek için kutsal ittifak kurduğu" ve herkesin farklı bildiği şu komünizmi bize anlatsaydı! Ben "şahsen", Falih Rıfkı'nın dediği gibi "herhangi bir hakikati bilmek, hiçbir kimse için zararlı olacağı fikrinde olanlardan değilim". Bu konuyu köy enstitüleriyle çok yakın sananlar bilmeliler; kim bilir kaç faşist, kaç şeriatçı çıkmıştır bu yerlerden! Sözgelimi Reşat Şemsettin Sirer,

bakan olduğunda, "Sayın Türk Emniyetine, Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nde millî bir cinayetin feci ve trajik hazırlıkları yapılmaktadır!" diye başlayan ihbar mektubunun bir kopyasını bakana veren kimlerdi?

Yüksek Köy Enstitüsü kapatıldığında, Balıkesir Eğitim Enstitüsü'ne gönderilen biz otuz üç kişiden sosyalizme ilgi duyanlardan ikisinin sınıfta kalmasını kolaylaştıran aramızdan biri muhbir değil miydi?

Ben Bilimsel Sosyalizmi seçmiş, bu nedenle de çok kimseden, kimi köy enstitülülerce bile "ayrıksı" görülmüş ve uzak durulmuşlardan biriyim. Ama şu kesin ki bana hiçbir öğretmenim sosyalizmi öğretmedi. Çok zaman bir cebir denklemi çözer gibi okumaya, öğrenmeye çalıştım. Öğrenmenin zorluğu bir yana, "olmak" ise, zor'un zor'udur.

Köy enstitülü arkadaşlarımın çoğu, sömürenle sömürüleni çok iyi bilir ve kesinlikle sömürene karşıdır; ama bu bakışın, bu bilincin adı komünistlik değildir. Solda olmak, yani emeğe, bilime yakın, akıldışı kör inançlara karşı olmak, öbür adlarıyla sosyal demokratlık, Kemalistlik, Atatürkçülük komünistlik miydi!... Hep karıştırılmıştır: Kimi zaman kasıtlı, kimi zaman bilgisizlik nedeniyle. Marksizm başta bir sınıfsallık sorunu, sınıflar arasındaki farklılıklara isyan eden devrimci bir tavır içinde olan, örgütünde çalışan kimselerin ideolojisi değil miydi!... Hem sadece eşitsizlik değildi elbette, işin bir ahlâkî boyutu, felsefesi, doğaya, insana, evrene bakışı vardır.

Köy enstitülerindeki eğitim ve öğretim yöntemi, kişiyi komünist yapmazdı. Oralardaki hava, sanatsal, siyasal, toplumsal ve demokratik açılardan, geniş kitap okuma özgürlüğü nedeniyle düşünen, soru soran, eleştiren

bir beyin yaratabilirdi; yarattı da. Uygulanan programa göre "köyü rejimin seçtiği kapitalist yol doğrultusunda canlandıracak"; köyde çalışmayı severek sürdürecek, yaratıcı, el işlerinde becerikli, idealist öğretmen yetişecek" değil miydik! Köy enstitüsü öğrencisi yada köy enstitülerinde okuyan komünist olamaz mıydı? Elbette olurdu; ancak dünyaya Marksçı açıdan bakabilen, onun için de Marksizmi okuyup kavrayan ve o doğrultuda davranan kimseler için geçerliydi.

Gelelim öğretmenime: Gazetelerin yazdığı haber ihbar sayılmıştı: "Pazarören Köy Enstitüsü'nde komünizm propagandası yapılıyor"muş!

Komünist öğretmenimiz sürüldü. Türkçe öğretmenimdi. Belleğimde ona ait tek bir anı yok. (Bir konu hariç, ileride anlatacağım.) Komünistliğini sürüldükten sonra öğreniyoruz! Zaman zaman haber alıyoruz, gittiği yerlerde yönetimi eleştirirmiş. Demek o zamanki komünistlik yönetimi eleştirmekten ibaretmiş! Ama benim gibi öğrencileri için bir kahramandı. Anadolu kasabalarında eskinin ve geleneğin bunca gücüne karşın emeğin yanında sermayeye karşı olmak elbette bir kahramanlıktı!

Yıllar sonra gördüm komünist öğretmenimi; İstanbul'da yönettiğim yayınevine gelmişti. Nasıl da heyecanlandım, şaşkınlıkla iki kez elini öptüm! Öğretmenimin elleri kelepçeli, çarşıda esnaf tarafından yüzüne tükürüldüğünü duyduğumda ağlamaklı olmuştum!

Bir kitabı basılacakmış, yardımımı istedi. Hemen kabul ettim. "Masrafı bana ait" dedi. Hızla basımevine verdim, dizdirdim, kâğıtçıdan kâğıt aldım, kaplık aldım, kapak hazırlattım bir ressama, basıldı, ciltlendi, hamallar yüklenerek yayınevine getirdi. Telefon ettim, "Kitap

hazır!" dedim, çok şaşırdı: "Gelip alacağım" dedi ve geldi. Bir dosya hazırladım, masrafları faturaladım; herkes bir an önce parasını istiyordu. Daha başlardaydım, kira parasını zor ödüyordum.

Kitabı çok sevdi; dosyayı önüne koydum. Şöyle bir baktı: "Bak!" dedi, "esnaflıkta naylon fatura normal, ama sen çok fazla şişirmişsin!"

Dondum kaldım, terlediğimi hissettim. Yüzüne baktım sadece. Emeğim bir yana beni suçluyordu komünist öğretmenim!

"Bunu sana para olarak ödeyemem" dedi (öğretmenim banker olmuştu). "Beyoğlu'nda bir kumaş satıcısı var" diyerek sözünü sürdürdü. "Bana borçlu. Uzun zamandır bu parayı alamıyorum; sen hanımını da al yanına, falan gün falan saatte oraya gelin. Benim vereceğim kadar para karşılığı kumaş seçin, tam üstünüze gelirim, böylece paranı sen de almış olursun, ben de!"

"Hocam" dedim, "basımevi, dizgici, kâğıtçı, ciltçi, ressam, hamal, parası yerine kumaş almaz!"

Yanıt ilginçti:

"Canım, kumaşı satar, paralarını verirsin!"

Kalkıp giderken bir miktar kitap paketletti:

"Bunların parasını gelecek geldiğimde getiririm; yüzdesini biraz fazla yap; bunu kitapçıya vereceğim, hiç değilse yol param çıkar böylece!"

Kalkıp giderken:

"Hocam" dedim, "size büyük iftira etmişler komünist diye!"

Bir anda söylediğime pişman olmuştum, kabalık ettiğimi düşündüm, zaten fark etmemişti:

"Hem de nasıl!" dedi. "Büyük iftira idi!"

Ek:

Selâhattin Şimşek, Pazarören Köy Enstitüsü'nden sınıf arkadaşımdı. Çok severdim, o yaşta bile bir bilge hali vardı. Yaşasaydı birbirinden güzel eserler verecekti.

Yine Pazarören Köy Enstitüsü'nden arkadaşım yazar Ali Dündar, bir yanlışımı düzeltti: Sözü edilen dizeler, Selâhattin'in değil, Galip Naşit Arı'nınmış. 1942'de yayınlanmakta olan İlköğretim Dergisi'nin Nisan sayısında yayınlanmış.

Ülkümüz

Birkaç arkadaşımla konuştum, olur, tamam dedilerse de fazla üstünde durmadılar. Ben de tek başıma yapmaya karar verdim; kooperatiften bir tabak ambalaj kâğıdı aldım. Dörde böldüm ve yukarıdan aşağı gazete sütunları genişliğinde sütun çizgileri çizdim. Bir de isim buldum: ÜLKÜMÜZ! O sıralarda bu sözcük ağzımızdan düşmezdi; ülkümüz: Köyleri, "eğitim yoluyla canlandıracak, muasır medeniyet seviyesine ulaştıracaktı." Sonra kâğıdın başına kırmızı mürekkeple iri harflerle ÜLKÜMÜZ yazdım. Kâğıdın, daha doğrusu, gazetenin birinci sütununun başına adımı yazdım: Baş Muharrir: Yusuf Ziya Çalışkan (yıllar sonra soyadımı değiştirecektim).

Kimse yazı vermedi, tek başıma doldurmak zorunda kaldım. O ana kadar işimi büyük bir heyecanla sürdürdüm. Yazmaya gelince şaşırıp kalmıştım. Gazeteye yazı yazmak piyes yazmaya benzemiyordu. İleride anlataca-

ğım, bir süre önce oturup bir piyes yazmış, sonra da sınıfça oynamıştık. Şimdi ise aklıma bir şey gelmiyordu. Kitaplığa gittim, gazeteleri karıştırdım: Başmakale yazmak zorundaydım; başmuharrir olmak kolay değildi! Duymuştum, gazete yazarları, gazeteleri, dergileri karıştırır, o günlerde sözü edilen konu neyse ve kendisi ne düşünüyorsa oturup yazarlarmış. Gazetelerden pek bir şey çıkaramadım; bir de dergilere bakmalıydım, o günlerde kitaplığa gelen dergilerden biri de *Yurt ve Dünya* idi. Bakarken derginin son sayfasında "Okuduklarımız" bölümünde, *Çınar* dergisinden "KAĞNI VE TANK" adlı bir yazı eleştiriliyordu: Yazı sahibi (adı belli değildi) "her devir onda başlar, onda biter" diye başlıyormuş yazısına. Devam ediyormuş: "Kağnı bir devir, kağnı bir millettir; kağnı bir kartal! Çünkü götüren bir Türk oğludur!" ve "Tanklar karşısında kağnının zaferi!" diye sürdürüyormuş. Eleştiri yazarı (onun da adı yazılı değil), kağnının ilkelliğinden söz ediyor. Kurtuluş Savaşı'nda "kağnının tankı yendiği" sözünün yanlış olduğunu söylüyordu. "Tamam!" dedim, "Buldum!" dercesine, kağnının köylü için ne kadar önemli bir aygıt olduğunu yazabilirdim. Yazdım da. Başlık "Kağnı Gıcırtıları" idi. Bu başlığı Faruk Nafiz Çamlıbel'in bir şiirinin başlığından aldım, ama ben o günlerde Anadolu köylerinde kağnının ne kadar önem taşıdığını anlatmış, henüz motorlaşılamadığını, hattâ köylünün kağnıya ayak uydururcasına uyuşuk ve geri kaldığını belirttim. Öbür sütunları da okul haberleriyle doldurdum.

Birkaç gün sonra Türkçe öğretmenimiz (komünistlikle suçlanan) gazeteyi dersliğe getirdi. Çok sevindim; öğretmen, yaptığım bu işi ciddiye alıyordu! Gazeteyi iki eliyle tuttu, havaya kaldırdı: "Gazete!" dedi, gülmeye

başladı. Arkadaşlar da güldü. Durmadan gülüyordu. Sonra gülmesi durdu, bana bakıyordu: "Başmuharrir!" Bu kez katıla katıla gülüyordu. Sonra yazımı satır satır okumaya başladı. Her cümle sonunda duruyor, benzetmelerime takılıyordu: "Kağnı, köylünün gözü kulağıdır", "Kağnısız köylü, kolsuz bacaksız insana benzer", "Kağnı gıcırtısı, köylünün sazıdır, kemanıdır" gibi. İlk cümleyi çözümlemeye başladı: "Teşbihte hata olmaz, sözünü boş yere söylememişler. Bu demektir ki, benzetmede yanlış yapılmamalı. Bir eşya bir insanla nasıl kıyaslanır!"

Öğretmenimle tartışacak bilgim yoktu kuşkusuz; "Çam yarması" bir deyimdir sözgelimi, iri ve güçlü insanlar için söylenir; "Anası turp, babası şalgam" deyimi de insanlar için söylenir, aşağılamak için...

Ben o gün daha çok arkadaşlarımın yanında aşağılandığımı düşünmüş ve çok üzülmüştüm.

Ülkümüz aylar boyu devam etti. İkinci sayıda "Bir Eleştiri" başlığıyla öğretmenime yanıt verdim. Arkadaşlarımdan bana hak verenler oldu. Yazıyı öbür sınıflardaki arkadaşlarım da okudular. Kimileri de enstitülerdeki demokratik uygulamaya bir örnek gösterdi.

Gazeteyi çıkarırken bir yandan da biçim değişikliği arıyordum. Tek yazarlı bir gazetenin okunmayacağını düşünüyordum. Bulduğum bir çözümü unutmadım. Okuduğum kitaplardan zaman zaman tanıtım yapmayı düşündüm. O günlerde Falih Rıfkı Atay'dan okuyordum. Yeri gelmişken söyleyeyim; bu yazardan çok etkilendim; özellikle dil, cümle kurma, güzel ve düzeyli benzetmeler dikkatimi çekiyordu. Bir yazıda içerik kadar, biçim ve dilin önemini ilk önce Falih Rıfkı'da fark ettim.

Tanıttığım kitap *Eski Saat*'tı. Yazarı Falih Rıfkı. 1933'te basılmıştı. İlk sayfada yazarın öteki kitaplarının da adı yazılıydı: Ateş ve Güneş, Denizaşırı, Yeni Rusya, Faşist Roma, Moskova-Roma, Zeytin Dağı, Roman.

Kitapta ilk yazı başlıksızdı, ancak bir tarih vardı:

Ankara 13 Nisan 1933. Yazıya şöyle başlanıyordu:

"İlk yazım 1910'da çıktı. 1914'e kadar 'Serveti Fünun' kalıplarında top oynar gibi kelime oynadım; bir sevdiğim öldüğü zaman nasıl yazacağımı düşünürdüm. Bütün hırsım, ismimi gazete sayfalarında geçirebilmekten ibaretti."

"İnkıraz, kurtuluş... Bu kelimeleri şimdi ne kolay söylüyorsunuz. Bir milletin bayrağı, o milletin başı gibi düşer.

İstanbul sokaklarında yedi düşman marşının birbirine karıştığını duymuş olanlardanım.

Beyaz barbar, kaç sene papuçlarını Ay Yıldız paçavrasına sildi.

Sarayburnu'nda İstanbul güneşi batarken, Zenci davulcu Marseyyez vurdu.

Galata Şanghay çarşısına, Divanyolu Fas pazarına, İstanbul sokaklarında Mısırlı İngilize, Cezayirli Fransıza döndü.

Karargâh kapılarında Prensler Raçalık, büyük fikir adamları tebaalık dilenir oldular.

Yüz senelik sevinç, inkıraz acısının bir dakikasına değmez; bir asırlık acı, bir dakikalık Sakarya sevincine değer..."

Gazetem okunuyordu, daha kolay yazmaya başlamıştım. Yazdıklarım daha çok makale türündendi. Öykü ve roman yazmama daha çok yıllar vardı.

Son sınıftaydım; bitirme günleri yaklaşıyordu, sınavlara hazırlanmam gerekiyordu. Öyle görünüyordu ki, *Ülkümüz* ülküsünü sürdüremeyecekti; sürdürmedi de.

Dertler Dermanlar

Enstitüde her hafta sonu bir küme, eğlence düzenlerdi. Ben 3. sınıf "c" kümesindeydim; sıra bize gelmişti. Programı hazırladık. Türkü söyleyecektik, halay çekecek, oyun oynayacaktık; şiir okuyacak, fıkra anlatacak, monolog söyleyecektik. Bir de piyes temsil edelim dedik: Arkadaşlarım bana görev verdiler; enstitünün havasına uygun olacaktı, kitaplıktan bulacak, hemen görev bölümü yapıp ezberleyecektik. Ne var ki böyle bir eser bulamadım. Başka çare de yoktu, programa bir kez koymuştuk. İşte ilk kez (*Ülkümüz*'ü çıkarmaya başlamadan önceydi bu), oturup bir piyes yazdım; böylece yazarlığım bir piyes yazmakla başlamış oluyordu.

Üç perdelik bir oyun meydana geldi. Köylerde hastalıklara genelinde muska, üfürük ve dua ile çözüm aranırdı. Oyunda tıp biliminin, daha doğrusu bilimin önemi vurgulanıyordu. Ayrıca doktor rolünü de üstlenmiştim. Eğlence sona erdiğinde büyük alkış kopmuş, Eğitim Başı'ndan büyük övgüler almıştık.

Ayrıca oyun metni İstanbul'da çıkan *Öğretmen Sesi* adlı bir dergide yayımlanmış, adım ilk kez basılı yayınla duyurulmuştu.

"Dertler-Dermanlar" piyesi, *Ülkümüz* gazetesi, yazarlığa girişimin (o zaman için ayırdında olmadığım) ilk işaretleri olabilir.

Sürer, Eker, Biçeriz

Arkadaşlardan biri, üç çocuğundan birinin adını "Sürer", birinin "Eker", birinin de "Biçer" diye koymuştu.

Marşımız, "Sürer, eker, biçeriz!" diye başlardı.

Öylesine iç içeydik, çocuğumuzun adıydı, geleceğimizdi, varlığımızın anlamıydı, bizdi.

Pazarören köyü bu sesle uyur, bu sesle uyanırdı. Bizler köyün horozuyduk sanki!

Sabah sporunda, kahvaltıda, derste, tarlada, işlikte, dinlencede, eğlencede türkü söylerdik, zeybek oynardık, halay çekerdik; mandolin çalardık.

Ama bizim geleceğimiz, ille de 'Ziraat Marşı'ndaydı. İstiklâl Marşı söylerdik, Köy Enstitüleri Marşı söylerdik, Gençlik Marşı söylerdik; bizi asıl simgeleyen Ziraat Marşı'ydı.

Yeni doğan yavruyu sokağa bırakacaklarını daha o zaman sezmiştik sanki! Marşımızın dizelerinde gizliydi bu.

Yüceller, Tonguçlar, belki de biliyorlardı: "Hele bir doğsun bakalım, çocuk sokakta da büyür" mü diyorlardı; önemli olan doğmak mıydı?

"Sürer, eker, biçeriz; güvenip ötesine!" diye başlardık.

Hele birkaç kez yinelenen iki dizesi vardı ki, oraya gelince sesimizi yükseltir, olabildiğince çığrışırdık:

"Biz ulusal varlığın temeliyiz, köküyüz!"

Öyle miydi?

Ülkede ekilir dikilir toprağın önemli bölümü toprak ağalarının elindeydi.

Ülkede ekilir dikilir toprağın bir bölümü de az topraklı köylünün elindeydi.

Ülkede köylünün bir bölüğüyse ırgattı, azaptı.

Biz, ağalığa karşıydık.

Ülkede, bir de düzenin adamı yüksek memur vardı.

Toprak ağaları, yabancıyla ortak işadamı, düzenin adamı yüksek memur, "ulusal varlığın temeli, kökü" olamazdı; biz öyle istiyorduk.

Ülkede fabrikalarda, demiryollarında, gemilerde, madenlerde, otobüslerde, fırınlarda, dükkânlarda, okullarda, devlet dairelerinde çalışan işçiler, öğretmenler, memurlar vardı; ya bunlar kimdi?

İkinci dizeye gelince tizden başlar, sonra biraz kısardık sesimizi; giderek kaygılı bir hale dönüştürür ve susardık:

"Biz yurdun öz sahibi efendisi köylüsüyüz!"

Sesimiz, enstitünün duvarlarına çarpardı; sonra kentlere, başkente ve daha sonra da daha kalın, daha yüksek duvarlara uzandı...

O kalın, o yüksek duvarların gerisinde işadamları, yüksek memurlar otururlardı.

Herkes bu sesten rahatsız oluyordu.

Biz, efendiliğimizi dağların yamaçlarında çadırlardan duyurmuştuk!

Marşımız bayrağımızdı.

Savaş başlamıştı, birinci hedefimiz kentliydi:

Düzgün mü konuşuyor, giysisi düzgün mü, kravat bağlamışsa, bir de İstanbullu ise, öğrendiklerimizi mermileştiriyor, üzerlerine boşaltıyorduk!

Desteğimiz Devlet Baba'ydı.

Dilimizde, "halkçılık", "köycülük", "Batı uygarlığı", "eğitim yoluyla köyü canlandırmak" vardı.

"Köyü canlandırmak" kavramında "köylüyü değiştirmek" vardı. Bizse "köylülüğü yüceltme yoluna girmiştik!

Devlet Baba, toprak ağası, işadamı, yüksek memur ve dahaları, neden bu kadar telaşlanmış, korkmuştu?

Biz çığrışırdık, Pazarören köyü bu sesle uyur, bu sesle uyanırdı. Bizler köyün horozuyduk sanki:

"Biz ulusal varlığın temeliyiz, köküyüz,
Biz yurdun öz sahibi efendisi köylüyüz!..."

Ben olanı değil, olması gerekenin "tespit"ini yapıyorum.

Köy enstitülerini, benim varlığım bu enstitülere bağlı olduğu halde eleştirmiş, bu nedenle de pek çok köy enstitülü yazarın "hışmına" uğramıştım.

Onlar belki gerçekçiydi, ama benim baktığım pencereden bakmıyorlardı. Diyorlardı ki:

"Otur oturduğun yerde, daha ne istiyorsun, "bacağında şalvar, ayağında çarık, mal güderken seni bugünlere getirdi bu devlet, nankör!..."

Ama önce CHP, sonra da DP hükümetleri köy enstitülerini "komünist yuvası" diye kapattı.

Ben, yazılarımda bu uygulamada bir ikiyüzlülük görüyordum: Köy enstitüleri programı ve uygulaması kesinlikle kişiyi komünist yapmazdı.

Komünizm, kişiye Marksizmin ekonomik yasaları, felsefesi, bilimsel sosyalist programlar, sosyalist uygulamalarla öğretilirdi. İş içinde öğrenim, kitap okuma özgürlüğü, demokratik uygulama, karma öğretim, o yıllarda "ilerici" sayılsa da bunun neresindeydi komünist öğreti!

Komünizmi anlamak için, "manifesto" okumak, *Sosyalizm ve Sosyalist Mücadeler Tarihi*'ni, Sabahattin Ali'yi okumak, Nâzım'dan şiir ezberlemek yeterli miydi?

Hem kaç kişi okumuştu bu kitapları, bu yazarları? Haydi okudular, hemen anlayabilirler miydi? Programında felsefe, edebiyat, mantık (yabancı dil öğretmensizlik nedeniyle) olmayan öğrencinin Marksist kitapları okuduğunu varsaysak bile anlayabilir miydi? Bu bilgiyle, sözgelimi *Kapital*'i, Marksizmi, *Diyalektik Materyalizm*'i, *Felsefî Materyalizm*'i, Engels'i, Feurbach'ı, Hegel'i, Lenin'i okuyabilir mi, anlayabilir miydi? Kayseri Pazarören Köy Enstitüsü'nün ilk mezunuyum. Yüz elli öğrenciydik ve ben dört yıl enstitünün kitaplığına baktım. İyi hatırlıyorum, sürekli yada arada bir kitap alıp okuyanın sayısı parmakla gösterilecek kadar azdı. Ayrıca öğretmenlerimiz de okumuyorlardı! Yüksek Köy Enstitüsü'nde bu oran biraz yüksek olabilir. Bu enstitünün birinci sınıfında öğrenciyken kitaplığına ancak bir iki kez gittiğimi hatırlıyorum.

Adı duyulmuş, yazar, bilim insanı, sanatçı, onlarca kişiden bir tane olsun kendini Marksist olarak tanımladı mı yada o doğrultuda çalıştı mı?

Ne idi bu korku bu telaş, bu kıyım!

Önce İsmet Paşa, CHP, DP ve tüm egemenler ve dinciler korktu, telaşlandı; ikiyüzlü davrandılar.

Yazık oldu köy enstitülerine.

Düşümüzde Ekmek Vardı

“Kış ortasında beslenme sorunu enstitülerde doruğa tırmanmıştı. Ekmeğini kendi pişiren köy enstitülerine öğrenci başına günde 375 gram ekmek için un veriliyordu. Öğrenciler bununla doymuyordu. Öğrenciler arasında tepkiler başlamıştı. Arifiye Köy Enstitüsü Müdürü Balkır, 10.03.1942 günü olağan raporunda bunu bildirmek zorunda kalmıştı. Ekmekteki yetersizliği bir ölçüde gidermek için yemeklerde daha fazla patates vermeye başlanmıştı. Ama artık piyasada patates bulmak zorlaşmıştı. Öğrenciler arasında beslenme sorunu nedeniyle okuldan ayrılmayı düşünenler olduğu haberleri alınıyordu.”[*]

“Seninle bir şey konuşacağım!” dedi, dersliğin bir köşesine çekildik.

---

* Engin Tonguç, *Bir Eğitim Devrimcisi - İsmail Hakkı Tonguç.*

"Bugün kızartma var öğleye! Yemek dağıtımı sırasıyla değil, seçimle olmalı. Ben arkadaşlarla görüştüm. Sırayla olunca kimi arkadaşlar dağıtamıyor, sona kalan aç kalıyor. Bu işi iyi yapan, kimseyi aç bırakmaz. Oyunu bana verirsen sana etin irisini ayırırım."

"Olur" dedim, nasıl olsa biri dağıtacaktı. Üstelik bu arkadaş etin irisini koyacaktı tabağıma, neden olmasındı. Herkese aynı sözü vermiş olmalıydı ki sofrada hepimiz oyumuzu ona verdik. Arkadaşın, yemeği dağıtışını on çift gözle izliyorduk: Kepçe karavanaya dalıyor, içine biraz et, biraz salça alıyor, masaya düşen damlalardan duyduğumuz üzüntüyü de yanına katıyor ve tabağımıza boşaltıyordu. Sıranın kendisine geldiğini gören birden kıpırdanıyor, yutkunuyor, kepçeye giren etin iriliği ölçüsünde yüzünde renkler oluşuyor, çizgiler beliriyordu!

Arkadaşın amacı anlaşılmıştı, etin en irisini kendine ayırmıştı!

Sabahları çok kez birer avuç kuru üzüm, bir sigara paketi iriliğinde de ekmek veriliyordu. Masada öyle uzun uzun oturmamıza gerek yoktu. Ekmeği bir, en fazla iki lokmada ağzımıza atıyor, üzümü de cebimize koyarak, hava iyiyse bahçeye, yağmurlu ve soğuksa dersliklere dağılıyorduk. Ayrıca ekmeği taşlı olduğundan, çiğneyemiyorduk. Ya öylece yutuyor ya da yoklaya yoklaya yiyorduk. İşin en kötüsü, daha sofradan kalkarken acıkmaya başlıyorduk!

Çoğumuz paradan habersizdik sanki, 'para harcamak' diye bir alışkanlığımız yoktu neredeyse. Babalarımızın parası olsa bile, onlar için bir lüks olan eğitim ve öğretimde kullanmazlardı. Bir arkadaşımıza para havalesi gelmişti, bütün sınıfça şaşırmış, sevinmiştik. Başına

toplandık, para kâğıdında bir not gördük: "Oğlum" diyordu babası, "çok para harcıyorsun, biraz da bizi düşün!"

Gelen para 1 liraydı!

Yaz bahar aylarında doğa yardımcımızdı, sevincimizdi: Madımak, yemlik, eskiden bildiğimizdi. Hele bir dere kıyısında bulduğumuz tere, içi konyaklı çikolata gibi gelirdi bize, içimiz kıyıla kıyıla yerdik!

Bir gün bir arkadaşımın bakla, pırasa yediğini görmüş, şaşırmıştım. "Daha neler!" demiştim, bunlar da yenir miymiş? Sonra gülmüştüm, madımaktan, yemlikten, tereden ne farkı vardı? Pırasa sözgelimi, hem soğan tadındaydı, hem soğan acılığında değildi! Cebimde tuz bulundurmaya başladım.

Düşümüzde ekmek vardı, doyasıya bir yemekse lüksümüzdü, sevgiliyle buluşmak gibi. Ders çalışamıyorduk, kitap okuyamıyorduk, düşünemiyorduk. Yapıda, bahçede, tarlada, işlikte verim düşüktü. Beklentilerimiz, tasarılarımız, üzüntümüz yemek üstüneydi. Köyden yakını gelenler pek sevimli görünürdü, üzerlerine sucuk, çörek, tavuk eti kokusu sinmiş olurdu.

Belli işler vardı ki kış-yaz, ders-iş demeden sürdürülürdü: Mutfak, fırın, derslik, ambar nöbetçiliği gibi. Ama en güzeli ilk ikisiydi! Bu iki yere nöbetçi olan arkadaşlara imrenirdik, kıskanırdık, gözlerine yakın bakardık.

Cumartesi, Pazar günleri yakın köylere giderdik. Köylüler konukseverdirler, yemek, yufka ekmek, bir tas ayran verirlerdi belki. Ama çok kez daha da acıkarak dönerdik! Köyleri çok uzak olmayanlar un, bulgur, yağ, patates gibi ekmeklik, yemeklik getirtir, köyde kiraladıkları evlerde pişirir, yerlerdi.

Sınıf öğretmenim yakın bir kasabadandı, enstitüde yalnız kalıyordu. Tatillere çocuklarını görmeye giderdi. Yine bir gün evinin anahtarını bana verdi:

"Birkaç gün yokum, eve göz kulak ol, çiçekleri sula" dedi.

Kapıyı açtığımda gözlerime inanamadım, rüyalarımda bile göremediğim bir şey vardı, önümde bir leğen dolusu bal: Peteklerin gözenekleri dolu dolu, yer yer de aşağılara sızmış!

Hiç düşünmeden parmağımı leğene birden sokuverdim! Sonra kendime geldim, ya öğretmenim beni sınıyorsa, işaretliyse! Bal orada, ben yanı başında baka yutkuna uyuyakalmışım. Ertesi gün dayanamadım. Bir parmak, bir parmak daha, doyana kadar yedim. İçim kıyılmıştı, başıma ağrılar girdi!

"Dünyada inanmayız!" diyordu arkadaşlar: "Nasıl olur bir leğen bal ha!" Ekliyorlardı: "Var biraz hasta ol, ne çıkar, bir leğen bal, olacak şey değil!"

O gün arkadaşlarım arasında bir saygınlık yaratmıştım.

Öyle Bir Aşk

Yarım yüzyıl önceydi ve o zamanlar da düş görmek serbestti, isteyen istediği düşü görebilirdi; ancak anlatmak yasaktı.

En büyük yasaksa, yasağın kaldırılmasıydı. Şimdi de öyle değil mi? Hem zaten düşümün gerçek olduğu zaman her şey bitmişti.

Yalnız, bir gün biri çıkar da "Sen bunu Maksim Gorki'nin, Tolstoy'a anlattığı rüyadan aparmışsın!" derse, "Yoo!" derim. "Onunki 'bir boş çizme' idi ve de rüya idi."

Bir arazide yürüyorum. Ama kimse yok, hiç kimse. Bir yerde kimse yoksa sen de yoksun. O yaşlarda insan ne düşünür? Yanıtını şimdi versem, o zamanı karşılar mı? Ama şunu kesin biliyorum, o günlerde bir şey yitirmiştim de onu arıyordum sanki! Bulamıyordum, ne yitirdiğimi bilmiyordum!

Bu yüzden de sevinçsiz ve yalnızdım.

Bu yer belki de okulun avlusuydu, evet iyi anımsıyorum şimdi, okulun merdiveninden ne inen vardı ne çıkan. Yine de o anda ben neden oradaydım, bilemiyorum.

Karşıdan bir çift potin belirdi, boğazı kesik, bir kız falan yoktu, boş boş geliyordu. Biraz yaklaştığında potinin içinde bir çiçeğe, kır çiçeğine benzeyen, ama gülümseyen biri vardı. Hem çiçek hem gülümsüyor diye düşündüm. Bir kız başıydı bu, nasıl olurdu, hem çiçekti hem gülümsüyordu hem de kız başıydı diyorum. Aynen böyle oldu.

Kızın başı eğik, üstünde birkaç su damlacığı var, gülümsüyor. Ve bir de bana bakıyor!

Ben de gülümsemek istedim, ne ki potinler çoktan yürüyüp gitmişti!

Ben bu düşü ertesi gün de, daha ertesi gün de gördüm, canım istedikçe, aylarca gördüm. Bir gün (anlatılarda bu 'bir gün' çok önemlidir) köylerin birinden bir kız geldi, o da okuyacakmış.

Karşılaşıyoruz, başı omzuna eğik, utangaç biri olmalı diyorum, gülümsüyor; bana tanıdık gibi geliyor!

Gözüm ayağına takılıyor, boğazsız potin! İyi ama, diyorum, başka kızlarda da var bu potinden. Yine de yüzümün kızardığını hissediyorum, düşümü birine söylemişim gibi oluyorum, korkuyorum.

İçinde gizi olan genelde herkesten uzak duruyor; ben de öyleyim. Artık hep onu düşünüyorum, ama ona görünmek istemiyorum, nedenini bilmiyorum; onsuz da olamıyorum. Her baktığım yerde onu arıyorum yada onu görmek için her yere bakıyorum. Onun için kitap okuyorum, içinde onu bulduğum her parçayı onun için kopya ediyorum.

O parçalardan birini seçtim bir gün, zarfa koydum ve eline tutuşturdum.

Artık bütün zamanlarım onun için, kitap okuyorum, parça kopya ediyorum, bir zarfa koyuyorum, veriyorum. Ne almam diyor ne teşekkür ediyor ne yanıt veriyor. Seviniyor mu, ne düşünüyor, bilemiyorum!

O güne kadar her hafta bir mektup yazdım, daha doğrusu bir parça kopya ettim, her hafta bir kitap okuyordum çünkü:

Bernardin de Saint Pierre'in *Pol ve Virjini*'sinden, Benjamin Constant'ın *Adolf*'undan, A. de Lamartine'in *Greziella*'sından, Alexandre Dumas Fils'in *Kamelyalı Kadın*'ından, Emil Bronte'nin *Rüzgârlı Bayır*'ından, Goethe'nin *Werther*'inden, Turgenief'in *Annuşka*'sından, Knut Hamsun'un Victoria'sından...

Yine bir gün (ah o bir gün!), resim öğretmeni beni evine çağırıyor, albüm hazırlıyormuş, yardım etmeliymişim.

Altıma bir sandalye veriyor, "Otur" diyor, "bir arkadaşın daha gelecek, birlikte çalışırız."

Kapı açılıyor, donup kalıyorum, titremeye başlıyorum sonra, her yer sis içinde şimdi!

"Siz kesedurun" diyor öğretmenim, makaslarla kartonları masaya koyuyor, "ben birazdan gelirim".

Her şey duruyor, beynim, yüreğim; ben yokum, ben bir tekne hamurum!...

Makası nasıl tuttum, kartonu nasıl kestim, ayaklarım nerdeydi; ya onunki, ayaklarında yine potin mi vardı? Bir saat mı sürdü, bin saat mı?

Bir şeyi çok iyi anımsıyorum, dile gelip ne bir çift söz, göze gelip ne bir bakış yöneltebildim!

Ben hiç kindar değilim, ama o öğretmen yok mu, düşüm gerçeğe dönüştü o gün!...

Cömert Kız

Ben, kadının da insan olduğunu
köy enstitüsünde anlamıştım.

Kadın erkek ilişkileri kafamda bir türlü yerine oturmamıştı. Alışılagelen en doğru muydu, bir yanlışı yaşıyor olamaz mıydık! Genel yargılar bazen dayanaksız oluyordu. Kadın olgusunu bana ilk sezdiren Cömert Kız olmuştu.

O Yerin bir kızından söz ediyorlardı: güzelmiş, cömertmiş bir de!

Cömert Kız'ı görmek istiyordum, ama benimle konuşur muydu?

Neden konuşmasındı, herkesle konuşuyordu ya!

Ne olursa olsun Cömert Kız'ı görecektim.

Onu görme isteği bana ders dinletmiyordu, kitap okutmuyor, uyku uyutmuyordu.

Bir gün bir şey oldu, bir elektrik teline dokunmuştum sanki! Bedenimin her yerini titreşimler sarmıştı.

"Versene ne duruyorsun?"

Elimde kiremit, öylece duruyordum, önümdeki yineledi:

"Versene lan, ne bakıyorsun öyle angut gibi!"

Bacaklar ak, bacaklar ışıltılıydı ve ak bir kılıf, bir vitrin feneri gibi parlıyordu yukarıdan.

Arkadan bağırmaya başladılar.

Tıkır tıkır işleyen iletim işi bir anda durmuştu.

Kamyondan duvarın dibine, duvardan çatı boşluğuna, oradan da bir tele dizili kırlangıçlar gibiydik.

Enstitüye bir küme konuk gelmişti Ankara'dan, kadınlı erkekli. Çatıda kiremit dizen arkadaşlarımızı yakından görmek, fotoğraf çekmek istiyorlardı. Merdivendeki Ankaralı kadının gölgede büyüyen gül sürgünlü bacaklarının karartısı beynime vurmuş, olağanlaşmış, işgücümü merdivenden çatıya taşımış, oradan da dipsiz bir boşluğa fırlatıvermişti!

Sonra o gün, işimi sürdürmüş müydüm; Ankaralı konuklar daha kalmış mıydı; arkadaşlarım bana çok mu kızmıştı, yoksa onlar da mı ellerinde kiremit kalakalmışlardı?

Boyum kaçtı, kilom kaç, sakalımı tıraş ediyor muydum? Bir aşk mektubu yazmışlığım var mıydı? Ankaralı konuk kadının adı neydi? Uzun muydu, kısa mı, evli miydi, ergen mi? Beni görmüş müydü? Gözlerinin rengi, sonra bacakları gerçekten gül sürgünü müydü? Yemeğimi iştahla yemiş miydim o gün, ekmek kara mıydı yine? O gece rüyamda görmüş müydüm, rüyamı birine yorumlatmış mıydım?

Her şeyde ve her yerde Ankaralı konuk kadını arıyordum. Gördüğüm Ankaralı konuk kadın, görmediğim Cömert Kız'ı gerilere itmişti, gül sürgünü bacaklar öne

çıkıyordu sürekli. Ne ki yaşanmış olanlar, yaşanmakta olanlardan yeni değildi, bir çekiciliği vardı yeninin!

Enstitünün elektrik üretim motoru zaman zaman bozuluyordu. Lüks lambaları hazırda bekletiliyor, elektrikler kesildiğinde gereken yerlere asılıyordu. Lâmbaların hazırlama işini bir arkadaşımla üzerimize aldık. Kullandığımız yapının çatısından kadınlar hamamı gözetlenebiliyordu. Haftada bir gündü ve o gün bir türlü gelmiyordu. Planlar kuruyorduk, rüyalarıma giriyordu: Kadınlardan biri bizi okul müdürüne söylüyordu; jandarmalar yakalıyor, okuldan atılıyorduk. Yapmayalım diyorduk, yine de ah o gün bir gelsin istiyorduk.

Ve o gün geldi, hazırladığımız merdiveni duvara dayadık, bacaklarımız titriyordu. Önce sen çık diyordu arkadaşım, hayır sen çık diyordum.

Yüreğimiz ata ata çatıya çıktık sonunda. Tavanda aralıklar vardı; yüzüstü uzandık, buharın aralanmasını bekledik, sonra her şey ortaya çıktı: Yirmiye yakın kadın vardı, ama hayret, Ankaralı konuk kadının bacaklarını göremiyordum, bunlar çıplaktılar üstelik! Göğüsleri diri diriydi kimilerinin, kalçaları biçimli. Neden duygularımda bir kabarma olmuyordu, beklediğim neydi, ne arıyordum? Sıkılmaya başladım, korkuyordum da! Birden doğruldum:

"Ben gidiyorum" dedim fısıltıyla:

"Ben de" dedi arkadaşım.

Hızla indik, konuşmadan yürüyorduk.

"Keşke bakmasaydık" dedim suskunluğu bozarak.

"Neden?"

"Bilmem" dedim, "içimden öyle geldi."

Arkadaşımdan ayrıldım, tarlalardan geçerek bir dere kıyısında oturdum. Söğütler vardı, birisinin gölgesine

uzandım. Görünürde kimseler yoktu; içimde bir sevinç doğdu. Doğanın sessizliğini sevmiş olmalıydım. Doğruldum, sırtımı söğüte yasladım; yerden bir çöp aldım, sigara gibi tuttum dudaklarımla. Yerde karıncalar, derede kurbağalar vardı. Biraz ötede danalar, inekler yayılıyordu. Dört bir yanım anızdı, çıtırdıyordu. İçimde tarifsiz bir boşluk vardı. Bu söğüt neden vardı, bu karıncalar, bu kurbağa! Bu inekler, bu danalar neden buradaydı? Karıncaların koşuşturmaları nedendi, kadınlar neden çıplaktı, Ankaralı konuk kadın?...

Gerilerden bir çıtırtı duyuluyor, dönüp bakmıyordum, danalardan biri yürüyor olmalıydı. Çıtırtı geldi sonunda yanımda durdu ve biraz öteme gölgesi düştü. Önce gülümseyen bir çift göz gördüm. Durup dururken neydi bu! Bir daha baktım, kıpırdayamıyordum, ne söylemeliydim, nasıl davranmalıydım? İlk kez kimselerin olmadığı bir yerde bir kızla yüz yüzeydim. Bedenimin her bir yeri gerilim içindeydi, çırılçıplakmışım gibi hissettim kendimi.

"Pek dalmışsın!" dedi, "anneni mi düşünüyordun?"

"Yoo, hayır" dedim, "annemi düşünmüyorum!"

O an annemi düşünmek ayıp gibi geldi.

Karşımda bir tümseğe ilişti, sonra kalktı anızsız bir yere yanlamasına oturdu, eteğini ayaklarına doğru çekti. Sanki çok önceden tanıyormuş gibi konuşmaya başladı. Genzimi temizliyordum durmadan, gözlerine bakamıyordum; güneşin her gün biraz daha yaktığı yüzünde biraz takılgan, biraz dostça bakan yeşile çalan gözlerine. Anlamaya başlamıştım, Cömert Kız'dı bu, herkesle yatıyormuş! Herkesle yatan bir kızı ilk kez görüyordum. Ne güzel kız, neden yatar herkesle, diye düşünüyordum, ona acıyordum.

Ben hiçbir kızla yatmamıştım; hamamdakileri unutmuştum. Ankaralı konuk kadın sisler gerisindeydi şimdi. Anasını, babasını anlatıyordu (anası, babası nasıldı?), arkadaşlardan birkaçını adıyla söylüyordu. Onu kimse anlamıyordu; anası babası çok sıkıyordu, en doğal şeyleri bile yasaklıyorlardı. Bizim arkadaşlar onu hep yanlış anlıyordu, oysa o birer kardeş gibi konuşmak istiyordu; erkek kardeşi yoktu zaten.

Bana üzüntüsünü, sevincini, kaygılarını anlatan bu kıza yakınlık duyuyordum.

Dilim çözülmüştü, sesim pürüzsüzdü.

Salt bir görüntü olmaktan çıkıyordu, bir yakınlıktı, bir sıcaklık, bir ses.

Konuşuyordu, bakıyordu, gülümsüyordu.

Bir noktada toplanan dikkatim dağılmıştı, o bir nokta değildi; yalnızlığım gitmişti, herkesle yatması ilgilendirmiyordu. Önümüzdeki dereden su dolduruyordum sanki, testim saydamdı, bir testiydim sanki, içimdeki boşluk doluyordu.

Kurbağalar ötüyordu, anızlar çıtırdıyordu, danalar yayılıyordu, ben Cömert Kız'la konuşuyordum.*

* *Açılın Kapılar*'dan.

Benim Öğretmenim Kitaptı
–1–

Küme öğretmenim Sait Ünal'ı unutamam. Öğretmen unutulamaz. İnsanın insan olmasında öğretmenin yeri büyüktür. Öğretmen suya yön veren bir bahçıvandır. Bahçıvan, fazla güç harcamaz, küreğinin ucuyla arkın ağzını nereye açarsa su oraya akar. Öğretmen yönlendirir; güzelliği mutluluğu bulmada yön göstericidir. Büyük insandır o. Ne var ki büyük öğretmen çok azdır. Öğretmen düzenin yapısıyla eşdeğerdedir genelinde: Türkiye gibi salt sermaye ve kârı esas olan sınıfların yönettiği ülkelerde "büyük" olmak çok zordur. Ben bu konuda şanssızım; bunca yıllık öğrenciliğimde böyle öğretmenlerden iki yada üçüyle karşılaştım ancak.

Köy enstitüsü benim için bir kurtuluştu; köy enstitüsü tüm yoksul köylü çocukları için de bir kurtuluştu; bu gerçeği bir daha söylüyorum. Ortaokulda iken, okul arkadaşlarım, sevinç içinde koşup oynarken okulun av-

lusunda, ben kaya kovuğunda pısıp kalmış soluk bir yaban çiçeği gibiydim.

Biri sataştığında karşılık verememem korkusuyla olacak, kendimi fazla göstermeme, kavgadan, el yada ağız şakalarından uzak durma alışkanlığı edinmiştim. Bu yüzden çekindiğim kimselere ödün verdiğim çok olmuştu. Bu hâl rüyalarıma girerdi, kavgada kolum kalkmazdı bir türlü, bir çare de bulamazdım. Küfür edilmesini kesinlikle istemezdim, bu nedenle bir kenarda durmak işime gelirdi. Enstitüde bu durum biraz değişmişse de kendimi gösterme gibi bir çabada bulunmazdım. Öğretmenim Sait Ünal bunu sezmişti: Bir gün beni yanına çağırdı: "Bundan böyle" dedi, "kitaplığa bakacaksın!"

İşte o an benim geleceğim belirlenmişti.

Üç kişiydik; biri enstitüye yıllarca yaptığı inşaat işçiliğinden gelmişti, enstitünün başpehlivanıydı, bizlerden altı; yedi yaş büyüktü ve öğrenci başkanıydı. Öbür arkadaşımsa yakın köylerden birinden, bir eğitmen çocuğu idi. İyi resim yapardı. İsmet İnönü'nün bir portresini yapmış, yönetimce ve bizler tarafından büyük beğeni kazanmıştı.

Yıllar sonra Roma'da Giordano Bruno'nun hapsedildiği yeri gördüm. Penceresi bizim eski köy evlerinde olduğu gibi tavanda bir delikti. İstanbul'un alınışından yüz yıl sonra bir asker ve şairin oğlu on dört yaşındaki Bruno, "Gözlerinin gördüğünden daha geniş ufuklar için; bilimin kendine yeni gözler vermesini ve hiç kimsenin göremediğini görmeyi öğrenmesi için" papaz okuluna girmişti. Aradığı ancak manastırın tabandan tavana kadar binlerce kitap dolu kitaplığındaydı. Kitap ancak kilise içinde özgürdü!

Köy enstitülü arkadaşlarda kitap okuma konusunda Bruno şansı vardı! Benim için de öyle oldu; Pazarören Köy Enstitüsü Kitaplığı bana gülmüştü.

İlk kez görüyordum kitaplığı. Kapıyı açıp da karşımda içi dolu kitap raflarını gördüğümde büyük bir heyecan duydum! Kitaplık okulun ana binasının alt katında büyük bir salon büyüklüğündeydi ve tüm duvarlar rafla kaplıydı. Önce ne yapacağımı bilemedim. Kitaplara dokunmadan sırtlarından okuyordum; çoğunlukla bana bir şey söylemiyorlardı. Biraz sonra aramızdaki o "resmiyet" kaybolmaya başladı. Raftan gelişigüzel çekiyorum birini, şöyle bir bakıyor, sonra yerine koyuyor, bir başkasına geçiyordum. Anladım, aslında ben *Kerem ile Aslı*'yı, *Kan Kalesi*'ni, *Hazreti Ali Cengi*'ni arıyordum. Orada karar verdim, bütün bu kitapları okuyacaktım. Köyde okuduğum ilk kitaptı *Kerem ile Aslı*, belki de bana okumayı, kitabı sevdiren bu kitaptı.

Öğretici, Heyecan Verici ve Ürpertici

Raflarda kitap vardı, peki şu alttaki kutu kutu gözler ne içindi? Eğildim, birini kendime doğru çektim. Ne gördüğümü dünyada düşünemezsiniz! İki avucunuzun içi fındıkla dolu düşünün ve biraz sonra fındıklar kıpırdanır olsun! Bunlar bir anda seyrek beyaz tüylü, kızıl kızıl fare yavrularına dönüşsün! Korktum mu, ürperdim mi; birden kutuyu kapattığımı hatırlıyorum. Birkaç gün sonra bir cesaret ve merakla açtığımda kutunun boş olduğunu gördüm. Hayatım boyunca "kitap okumak", "yazmak" ve "yayınlamak" bana zor, aynı zamanda heyecanlı günler yaşattı. Her olayda o sevimli yavruları düşündüm: daha başlarda bana "kitap"ın sanki birer simgesiydiler.

Öğretici, heyecan verici ve ürpertici!

İlk okuduğum, daha doğrusu okumak istediğim kitap, birinci rafın birinci sırasının baştan birinci kitabıydı. Şimdi bu kitabın ne olduğunu hatırlamıyorum. Ayrıca o birinci kitabı bütünüyle okuyup okumadığımı da bilmiyorum. Bir ilke edinmiştim: Okuduğumu anlıyorsam sürdürüyordum, anlamıyorsam onu sonraya bırakıyordum. Anlaşılacağı gibi arada bir anladığım da çıkıyordu.

Ne aradığımı bilmiyordum, sadece okumak istiyordum.

Sınıfım yükseldikçe anlamam kolaylaşıyordu. Giderek okumanın da bir emek ve zahmet işi olduğunu kavrar oldum. Artık kendimi zorluyordum, sözlüklere bakıyordum, öğretmenlere soruyordum. Bir gün bir kitapla karşılaştım; o ana kadar birkaç raf aktarmıştım. Kitabın adı *Çıkrıklar Durunca* idi.

Çıkrıklar Durunca

Bizim de çıkrığımız vardı köyde. Anam, halı, kilim, çul, çorap dokuma ve örmede kullanacağı ipi, çıkrıkta yün eğirerek oluştururdu. Kitapta o günlerde beni ilgilendiren birçok şey vardı; yazarı Sadri Ertem'di. Konu Osmanlı döneminde bir Alevî köyünde geçiyordu, bir başkaldırının öyküsü idi:

Köyün bir ağası vardır, Sıddıkzade, sömürgen, zorba, kadınlara sarkıntılık eder. Gücü, zenginliğinden, bir de hükümet tarafından korunmasından gelmektedir. Köylüden yün, tiftik alıp, karşılığında dükkânındaki mallardan vermekteyken, gün gelir bu alışveriş biçiminden vazgeçer; çünkü artık tüccar yün almamaktadır.

Ülkeye Avrupa'dan gelmeye başlayan dokuma malları daha ucuza satılmaktadır.

Köylü yabancı kumaştan kullanmamaya ant içer; ancak bu kararlılığı uzun zaman sürdüremez. Köylünün geçim kaynağı çıkrık artık çalışamaz olur; yünü, ipi tüccar almamaktadır. Ağa, alıştırmak için köylüye parasız Avrupa malı bez, kumaş dağıtır. Köylü bu kez daha etkin bir saldırıya geçer. Ağanın parasız dağıttığı bez ve kumaşı toplayıp köy meydanında yakar. Ağa, bu durumun bir isyan olduğunu söyleyerek valiyi ve bir kısım softayı Alevîlere karşı kışkırtır. Köylü de o çevrede bulunan bir eşkıya ile işbirliği yapar ve kasabayı basar. Mahpusları da yanlarına alıp kasabada yönetimi ele alırlar. İlk işleri vergiyi kaldırmak olur. Halk çok sevinir. Ağanın evi ateşe verilir, evle birlikte ağa da yanar.

Olayı duyan İstanbul hükümeti, bölgeye asker gönderir. Köylü savaşta yenilir; sağ kalanlar kurşuna dizilir. Bölgede artık çıkrıklar durmuş, yerli sanayinin yerini Avrupa malı almıştır.

Romanda adı geçen köylü eylemi, beni nasıl da heyecanlandırmıştır. Bu yenilgi karşısında denenecek başka yöntemler düşlemiş, enstitüyü bir an önce bitirmeye karar vermiştim.

Sonra yazarın *Silindir Şapka Giyen Köylü, Bacayı İndir Bacayı Kaldır* adlı öykü kitaplarını da okuyacaktım.

Sabahattin Ali

Sabahattin Ali'nin adını, ilk "Ses" adlı öyküsüyle tanıdım. Konunun ilginçliğini sayfalara serpiştirilen dizeler daha da artırıyor, çarpıcı kılıyordu.

On dört on beş yaşlarında, doğa ve insandaki güzelliğin içimde yeşerttiği bir dönemde bu hikâye ve dizeler beni pek heyecanlandırmıştı:

"Döndüm daldan kopan kuru yaprağa
Seher yeli, dağıt beni, kır beni;
Götür tozlarımı burdan uzağa,
Yârin çıplak ayağına sür beni..."

"Ses"i bilirsiniz, yol yapımında çalışan bir işçinin öyküsüdür. Ali, saz çalar, türkü söyler. Yazar onunla bir yolculuğunda, otobüsün bozulmasıyla yol üstünde beklerken tanışır ve radyoevine girmesini ister ve bir gün hazırlar.

Ali sınava girmek için Ankara'ya, radyoevine gider:

"Genç adam iki dizini sımsıkı birbirine yapıştırmış, dişlerini sıkmıştı. Sazı kucağına aldı. Fakat bir türlü yerleştiremedi ve şaşırıp etrafına bakındı. Üzerine dikilen gözleri görünce büsbütün şaşırdı. Terler sarı mintanına arka arkaya damlamaya başlamıştı..."

"Şarkı bitip Ali sazıyla bir kenara çekilir çekilmez onu derhal unuttular."

"Sazı yine bir silâh gibi sağ ayağının yanında idi ve bu ayağı gayet küçük bir hareketle yerden kalkıyor ve tekrar parkelere dokunuyordu. O zaman içimde bir şeyin burkulduğunu hissettim. Genç adamın bütün yeisi, bütün inkisarı, bütün kırılan ümitleri, bu ufak ayak hareketinde kendini gösteriyordu. Vücudunun her tarafında hâkim olan, yüzünün en ufak bir ürpertisiyle bile içindekileri dışarı vurmayan, gözleri sonsuz bir derinlik ve sükûnet içinde yumuşak bir ışıkla parlayan bu adam, farkında olmadan kendini sağ ayağının bu minimini ve

sinirli kımılmadamasıyla boşaltıyordu. Ömründe hiçbir insan yüzü, hiçbir ağlayış bana bu kadar acı, bu kadar mânalı görünmemiştir."

Ali, sınavı kazanamaz.

"Ali, bir şey söylemek ister gibi birkaç kere yutkundu ve boynunu bükerek: 'Sizi mahçup çıkardım beyim, sakın kusura kalmayın' dedi.

Sonra hayret edilecek bir şeyden bahsediyormuş gibi, gözlerini hafifçe açarak ilave etti:

'Ben o odada bir türlü sesimi bulamadım!'

Ve yanımızdan ayrılıp gitti."

Sesini bulamamak Ali'ye özgü bir ruh hali değildi; dünyada milyonlarca Ali vardı, ben o Aliler'den biriydim. Ve öyküdeki dizeler, belleğimin konuğu olmuştu.

"Ayın şavkı vurur sazım üstüne,
Söz söyleyen yoktur sözüm üstüne,
Gel ey hilâl kaşlım dizim üstüne,
Ay bir yandan sen bir yandan sar beni."

Kuyucaklı Yusuf

Nâzım Hikmet, Sabahattin Ali'ye "Velhasıl büyük Türk hikâye ve romanının tek bayrağı bilfiil sensin" diyordu. "Hikâye ve romanda bugün varsın, senden sonra Kemal Tahir var, sonra Orhan Kemal var, Suat Derviş var. Kemal Tahir'le, Orhan Kemal biri daha bir civciv, biri yazdıklarını neşretmek imkânsızlığı içinde, ötekisinde bu imkân henüz belirmiş. Suat Derviş'e gelince galiba artık yazmıyor, velhasıl büyük Türk hikâye ve romanının tek bayrağı sensin. Bugünkü durumda da böyle."

Kuyucaklı Yusuf'u okuduğum sırada Nâzım Hikmet'in böyle bir değerlendirmesinden haberim yoktu.

İlk bilinçli isyanımı belki de *Kuyucaklı Yusuf*'la duydum, öfkem yön kazandı. Roman, öylesine inandırıcı ve gerçekçiydi ki, Yusuf'la özdeşleşmiş gibiydim, Yusuf bendim. *Kuyucaklı Yusuf*, görmeme, düşünmeme yardım etti; her sonucun bir nedenini aramamı gösterdi.

Bilindiği gibi romanın konusu Edremit dolaylarında geçer. "Fabrikatör Hilmi Bey'in oğlu Şakir'in kişiliğinde zorbalık, Yusuf'ta köylülük, Kaymakam Selâhattin Bey'de sevecenlik, kaymakamın karısı Şahinde Hanım'da küçük burjuva hayatına özlem yansıtılır."

Köyde anasıyla babasının eşkıyalarca öldürülmesiyle Yusuf'u, Kaymakam Selâhattin Bey yanına evlâtlık alır.

Yusuf'un Kaymakam Selâhattin Bey'in kızı Muazzez'i sevmesi beni çok yakından ilgilendirmişti. O günlerde İngiliz romancısı Emily Bronte'nin *Rüzgârlı Bayır* adlı romanını okumuştum. Orada Yusuf'a benzer biri vardı: Heatcliff, anasız, babasız, sokakta bulunmuş bir çocuk ve çiftlik beyi onu evlat edinmiştir. Beyin kızıyla birlikte büyür ve aralarında derin bir sevgi başlar.

Rüzgârlı Bayır'da Heatcliff'in soyluluğa olan nefretiyle *Kuyucaklı Yusuf*'un şehir burjuvazisine duyduğu öfke aynıydı.

Şakir'e ve kaymakam karısı Şahinde Hanım'a kızıyordum: Şakir, babasının zenginliğinden güç alıyordu, dayandığı tek şey babasının parasıydı, Muazzez'e bu nedenle sahip olmak istiyordu. Kaymakamın karısı, Yusuf'u köylülüğünden dolayı küçümsüyor, Muazzez'le evlenmesini istemiyordu.

Hele bir de Kaymakam Selâhattin Bey'in ölümünden sonra Şahinde Hanım'ın, Yusuf'la Muazzez arasındaki o güçlü seviyi çirkinleştirmek için çevirdiği dolaplar, Muazzez'i Şakir'e ve başkalarına peşkeş çekmek istemesi, beni çılgına çevirmişti.

Artık romanı, içeriğiyle değil salt, işleniş biçimiyle, konunun iyi anlatılıp anlatılmamasıyla da değerlendiriyordum.

Nâzım Hikmet

Önce adını "Kurtuluştan Sonrakiler" adlı antolojide gördüm. Hazırlayan Orhan Burian:

"Nâzım Hikmet Ran, şiirimize getirdiği şekil yenilikleri ve dâva meselesiyle on beş senedir en çok münakaşa edilmiş değerli bir şairimizdir. Edebiyatımızın imanla haykıran şairlerinden biri; ne çare ki imanı bu topraktan değil, köksüzdür." diyor.

Daha o yaşlarda antolojiyi hazırlayan kişiye öfke duymuştum. Beş satır içinde onu suçluyor, bir yandan da on yedi şiirine yer veriyordu!

Adeta çarpılmıştım, bunca yıl geçti aradan, hâlâ birinci şairim odur:

MÜLKÜ HÛMAYUN
Sıcaktı,
Sıcak
Sapı kanlı, demiri kör bir bıçaktı
                                        Sıcak.
Sıcaktı.
Bulutlar boşanacak
        Boşanacaktı.

O, kımıldamadan baktı,
Kayalardan
İki gözü iki kartal gibi indi ovaya.
Orda en yumuşak en sert,
En tutumlu en cömert,
En
seven
En büyük, en güzel kadın:
TOPRAK
Neredeyse doğuracak
Doğuracaktı.

Heyecan kaynağımız oldu. Arkadaşlarımız arasında bir içtenlik ölçüsüydü, sırrımızdı.

Bir efsane adamdı, hep öyle kaldı.

Şiirlerinden birini ilk okuduğum anı anımsıyorum: Şiir değildi, su idi sanki:

"Akıyordu su
gösterip aynasında söğüt ağaçlarını
Salkımsöğütler yıkıyordu suda saçlarını."

O günden sonra nerede bir salkımsöğüt görsem heyecanlanırım ve sonra da üzerimden kolay kolay atamadığım bir hüzne kapılırım.

Sabahattin Ali:

"Seninle aynı devirde yaşamış olmakla övünüyorum" diye yazmıştı.

Ben şiirin büyüklüğünü Nâzım Hikmet'le anladım.

O, şiiri bana hem sevdirdi hem önemsetti.

Nâzım Hikmet'ten sonra hapishaneler artık o kadar korkunç değildi.

Enstitüyü bitirip de köye öğretmen olarak giderken onu düşünüyordum: Şiirinde köylü vardı, işçi vardı; ama onu tanımıyorlardı, okuma yazma bilmezlerdi çünkü. Köye gitmemin nedeni bu yüzden de bir anlam kazanıyordu belki de!

O bize büyük insanlığı gösterdi:

"Gemide güverte yolcusu
Trende üçüncü mevki
Şosede yayan
Büyük insanlık"

Yüreği, sürekli büyük insanlık için çarptı, belki de bu yüzden tez yoruldu.

"Ben bir insan,
Ben Türk şairi Nâzım Hikmet ben,
tepeden tırnağa îman,
tepeden tırnağa kavga ve ümitten
ibaret ben..."

Bize umut verdi:
"Güzel günler göreceğiz çocuklar!" dedi.

Yaşamanın önemini anlattı:
"Yaşamak ümitli bir iştir sevgilim."

Yaşamanın anlamını öğretti:
"Yaşamak bir ağaç gibi tek ve hür ve bir orman gibi kardeşçesine."

Bize güç verdi:
"Akın var akın
güneşe akın
güneşi zaptedeceğiz
güneşin zaptı yakın!"

Sevginin büyüklüğünü:
"Sevmek mükemmel iş delikanlım..."

Şiire düşünceyi getirdi...

Fontamara

Enstitüde kitap okuyan arkadaşların çoğu okumuştu bu kitabı. Sonradan öğrenecektim, diğer enstitülerde de çok okunmuştu.

Tonguç, 1943'te ilköğretim genel müdürü iken Hasanoğlan Köy Enstitüsü öğretmeni İzzet Palamar'a hediye ettiği *Fontamara'*dan dolayı (genel müdürlükten uzaklaştırıldığında) bakanlık disiplin kuruluna verilir. Tonguç'un savunmasından:

"Yalnız bu mesele sadece şahsımı ilgilendiren bir iş olmadığı, kitap gibi kutsal değere karşı gösterilen bu tepkiyi ifade ettiği ve hiçbir suretle tahrif edilemeyecek yazılı vesika mahiyetinde bulunan kitabın bile günlük bayağı politika uğruna nasıl âlet edilmek istenildiğini gösteren bir olay olduğu için savunmam sırasında bunun sebeplerini de anlatmaya çalışacağım."

"Duyduğuma göre 'Fontamara' adlı kitabı öğretmen İzzet Palamar'ın enstitüde bulunan hususi odasındaki kilitli dolabını kırarak çalan ve eski Maraş Milletvekili Emin Soysal'a veren bir hırsız vardır. Kanaatımca bu

hırsız, 1946 yılından sonra eğitim bakanlığı yapmış olan Reşat Şemsettin Sirer, Tahsin Banguoğlu ve Emin Soysal hesabına onların muvafakatı ile iş gören biridir."

"Reşat Şemsettin Sirer ile Tahsin Banguoğlu, yıllardan beri millî eğitim bakanı olmak ihtirası ile yanıp tutuşan haris, anormal kitap ve fikir hürriyeti düşmanı politikacılardır. Bu tıynette olan eski bakanlar, emellerine normal ve müspet yoldan yürümekle erişemeyeceklerini kestirdikleri için başkalarını lekelemek, onların başarılı işlerini iftira ve uydurmalarla çürütmek yoluna sapmışlardır. Bu düşünce ile ellerine alarak kirletmek istedikleri işler arasında bilhassa benim ilköğretim Genel Müdürü bulunduğum yıllarda bütün milletin elbirliği ile gerçekleştirilen köy enstitüleri ve köy okulları meselesi de vardı. Onlar bu kurumları ve onların mensubu bulunan öğretmen ve öğrencilerin en iyilerini yani çok okuyan ve iyi düşünebilen kafası işleyenlerini türlü iftiralarla lekelemeye yeltenmekte asla çekinmediler."

"Yüksek köy enstitüsünden mezun olduktan sonra, diğer enstitülere tayin edilmiş olan gençleri, oralarda kitap okuma ve talebeyi buna alıştırma işine hız verdikleri için şahsî bir emirle toptan yedek subay okuluna sevkettirdi, bunları oradan çavuş olarak çıkarttı. Şifahî emirlerle enstitülerde serbest kitap okumayı yasak etti. Kitap yasağını dinlemeyen veya çok kitap okuduğu okul kitaplığındaki imzalarından anlaşılan öğretmenleri bakanlık emrine aldı..."

Fontamara, İtalya'da (1930'larda) faşist yönetimin köylüye olan kötü tutumunu, Güney İtalya'daki Fontamara'yı örnek alarak sergileyen bir romandır.

Türkçeye Sabahattin Ali çevirmiştir.

Romanın yazarı Ignazio Silone, önsözünde kitaba konu olan köyü şöyle anlatır:

"Fontamara, Güney İtalya'daki Marsika havalisinin en fakir, en geri köyüdür. Suyu boşaltılmış Fucino gölünü kuzey tarafında, taşlı bir tepenin üzerinde, köhne bir kilisenin etrafından yüz kadar zavallı kulübe... Hepsi birer katlı, hepsi biçimsiz, havanın tesiriyle kararmış, yağmur ve rüzgârdan hırpalanmış, damları kiremit ve türlü türlü kırık dökük şeylerle üstünkörü örtülü. Bu evlerin çoğunda bir tek delik var; hem pencere, hem baca işini gören kapı. İçerde doğru dürüst bir döşeme yok; duvarları ise rutubet içinde, burada insanlar oturur, uyur, yemek yerler; erkekler nesil üretir, kadınlar çocuk doğururlar. Burada domuzlar, eşekler, keçiler, tavuklar hep birlikte yaşarlar."

"Fontamara, hiçbir coğrafya haritasında bulunmayan bir köy, birdenbire birçok münakaşaların mevzuu, İtalya'nın büyük bir kısmının, bilhassa Güney İtalya'nın bir sembolü oluverdi."

Önce elektrikler kesilir *Fontamara*'da. "Ay ışığından elektrik ışığına gelinceye kadar köyde şöyle bir yüz sene gerekmişti. Bu yağ kandili ve gaz lâmbasından geçen uzun bir yoldu. Ama elektrik ışığından ay ışığına dönmek için bir gece yetti."

Sonra sular kesilir. Bütün Fontamaralılar'ın imzaladığı bir dilekçeyle (daha önce bir yetkili tarafından kandırılarak köylülere bir boş kâğıt imzalatılır), daha fazla verim alınabilmesi için, suyun Fontamara'nın iyi ekilip biçilemeyen tarlalarından çevrilerek, sahiplerinin daha fazla verim sağlayacağı kaza tarlalarına akıtılması, hükümetten rica edilmektedir. Fontamaralılar'ın inandığı şey ise:

"Kanunları şehirli yapar hepsi şehirli olan hâkimler onu tatbik eder; yine hepsi şehirli olan avukatlar izah eder. Böyle olunca bir köylü hakkını nasıl elde edebilir?" "Savaşı köylüler yapar, ama şehirliler ilân eder!"

"Köylüler, toprağı tahta sapanlarıyla sürmekte devam ederken, şehirliler gökleri uçaklarla yarıp parçalıyordu."

"Şehirlilerin vaziyeti iyi... Vaziyeti iyi, çünkü köylüyü sömürüyor."

Ancak Fontamaralılar'ın inandığı bu şeyi, Türkiye yirmi yıl sonra yalanlayacaktı, çünkü köylü Çankaya'ya çıkmış, sonra da başbakanlığa! Demek sadece köylü olmak durumu kurtarmıyordu.

Bir gün bir söylenti yayılır: Kentte bir toplantı gerçekleşecek, kurutulan gölün köylüye bölüşülmesi konusunda yeni hükümet, köylü temsilcilere açıklamalarda bulunacak. Köylünün hoşuna gider, yeni hükümet köylüye önem vermektedir. Fontamara'dan on köylü gider, kente bağlı bütün köylerin temsilcileri kenttedir. Ama hükümet yetkilisi hiçbir köylüyle konuşmaz. Gerek duymaz, çünkü köylünün isteği yerine gelmiştir: Köylü, toprak onu işleyene verilmeli demekteydi, istekleri işte oldu, toprağı yoksul köylü işleyemezdi, olanağı yoktu; oysa zengin köylünün her türlü olanağı vardı. Bir yetkili, "biz de sizin gibi düşündük, toprağı işleyene verdik" der.

Türkiye'de de böyle söyleyen bir parti başkanı çıkmıştı: "Toprak işleyenin, su kullananın." Komünizan bir söylem sanılmıştı! Toprağın da, suyun da aslında kimin buyruğunda olduğu sonra anlaşılmıştı.

Fontamaralılar'ın ileri geri konuşmalarından hükümet rahatsızdır. Bir gün erkeklerin işte olduğu bir anda,

kamyonlarla gelen ikiyüz kadar tüfeklerinden başka bellerinde sokulu hançerleriyle kara gömlekli, Fontamara'yı yaylım ateşine tutar ve sonra köyün bütün kadın ve kızlarına tecavüz ederler.

Bir başka gün de yüz jandarma ve kara gömlekli, köy deresinin yönünü, bölge zengininin topraklarına çevirir. Köylünün yapacağı bir şey yoktur.

Köylü, hiçbir ürün kaldıramamaktadır artık, ne ekerse kurur çünkü!

Berardo ile bir genç birlikte Roma'ya iş bulmaya giderler. Türlü serüvenden sonra, daha önce tanıştıkları bir devrimci gençle tutuklanırlar.

Berardo, önce "herkes kendi işiyle uğraşsın, politika benim neme gerek" derken, hapishanede devrimci gencin etkisiyle (genç, köylü değildir), bütün köylülerin birleşerek faşist yönetime karşı savaşım vermesini benimserse de onu orada öldürürler. Berardo'yla Roma'ya iş aramaya giden genç, Fontamara'ya döndüğünde köylünün bir gazete çıkarma hazırlığında olduğunu görür; adı "Ne Yapalım"dır.

Gazete beş yüz adet basılır ve köylere dağıtılır. Ancak, ertesi gün jandarmaların köyü bastığı görülür.

Fontamara köy enstitülerinde okunan bir kitaptı.

Yeniden bir daha okudum. Bu kez edebî olmaktan çok toplumbilimsel ve politik yanı ağırlıklı bu kitap, 1930'larda yazıldığı ve birkaç yıl sonra da Türkiye'de basıldığı halde, 1950'lerde ülkedeki yankılardan dolayı kafamda bazı sorular yaratmıştı.

Yazının giriş bölümünde sözünü ettiğim parti ve hükümet yöneticileri ve devlet başkanı, bir yandan Bizim Köy'e sahip çıktıkları halde, yine İtalya'da bir köyün yoksulluğunu anlatan *Fontamara*'yı neden sorun yapmışlardı?

Kitap, İtalya'nın faşist yönetimini veriyordu, o halde Demokrat Parti hükümeti Türkiye'de neden rahatsız oluyordu?

Kitapta, köylü-şehirli sorunu baş çelişki sayılıyordu. Türkiye'de "köylü efendimizdir" düşüncesine hiçbir zaman karşı çıkılmadığına göre, kitaptaki "köylü, vatanı temsil ediyor" sözü neden rahatsızlık yarattı ve komünistlik bu düşüncenin neresindeydi? Yoksa kitabın tek kusuru, Türkçe'ye Sabahattin Ali'nin çevirmiş olması mıydı?

Yeni Rusya ve Falih Rıfkı Atay

İlk kez sosyalist uygulamaya ait bir kitap okuyordum. Önsözde yazılan şu satırları hiç unutamadım:

"Ben okuduğunu anlayanlar için yazıyorum ve herhangi bir hakikati bilmek hiçbir millet için zararlı olacağı fikrinde olanlardan değilim."

Önsöz şöyle bitiyordu:

"Yeni zamanların karışık ve çetin yollarında göz görerek, akıl düşünerek ve kafa anlayarak yürünebilir. Genç cumhuriyet bilmeli ve öğrenmelidir."

Bu kitabı okuduğumda on altı yaşındayım on yıl sonra Gazi Eğitim Enstitüsü'nde Edebiyat Bölümü son sınıfında disiplin kurulu başkanı Halil Fikret Kanat'ın beni sorgularken ilk sorusu:

"Falih Rıfkı Atay'ı niçin okuyorsun?" olacaktı!

Kitabın ilk cümlesi şöyleydi:

"Büyük harptan beri esaslı ihtilal, yalnız Türkiye ile Rusya'da doğmuştur."

Birkaç örnek:

"Burjuva kelimesi, ama bizim eski gavur karşıtlığıdır. Avrupa sokaklarında: 'Kızıl' kelimesi, bir burjuvaya nasıl ürperme verirse, burada: 'Burjuva' sözü, proletaryaya müphem, kimbilir nelerle karışık bir his verir."

"Rusya'ya şimdi içtimaî, siyasî her türlü tetkikler için gelinebilir. Burada yepyeni bir rejimin tecrübesi vardır ve Rusya denen memleketin toptan inşaası ve inkişafı harbi vardır. Rusya'ya otel tenkidi, demokrasi tenkidi ve hürriyet tenkidi, moda tenkidi yapılmak için gelmek abestir."

"İhtilal için ne eski aristokrat ve burjuvalardan, ne eski fikir ve işadamlarından hayır vardı. İhtilalin destek sınıfları iki idi. 'Amele ve köylü.' "

"Amele ve köylü karısı, dayak altında yaşar bir mahlûktu."

"Tavuk nasıl kuş değilse, kadın da insan değildi."

"Eğer halk, cahil, şuursuz kalırsa burjuvazinin er geç başa geçeceğine şüphe yoktu."

"Mujik ve amele kadını, dayak ve mutfaktan kurtulmuştur."

"Lenin: 'Yarısı mutfağa esir olmuş bir cemiyet hür olamaz' demişti."

"İzdivaç, insan için değildi. İzdivaç, ancak kadın-erkek arasında tam bir arkadaşlık mümkün olursa devam edebilir."

"Rusya'nın beyazı, Türkiye'nin yeşilidir."

Artık kitapları seçiyorum. Sovyetler Birliği ve sosyalist uygulamayı merak ediyorum.

Yazan: Vladimir Pozner

T.B.M.M'de İzmit mebusu Mehmet Fuat tarafından tercüme edilmiştir, 1932.

Umumi Malûmat:

"Sovyetler ülkesinde doğan yeni cemiyeti tetkik eden ecnebiler, mikyas olarak, ekseriyetle, sermaye âleminin ölçülerini kullanırlar. Bense Sovyet sistemini gene kendi ölçüleriyle izaha çalışacağım." diyerek Sovyet sistemini açıklıyor.

Benim en çok dikkatimi çeken "kolektivizasyon" bölümünden "kolhoz" ve "sovhoz"du.

Kolhoz

Kolhoz, kolektif işletmecilik sözcüklerinin kısaltılmışı idi. Köylünün tarım üretimini yürütmek için kendi aralarında gönüllülük esasına göre kurduğu kooperatif. Ekim Devrimi'nden sonra Sovyet Rusya'daki tüm toprağın kamulaştırılarak köylüye teslim edilmesi. Üretimin yönetimi kolhoz üyelerinin elindedir. Kolhozcuların kişisel çıkarı ile toplumun genel çıkarı uyumlu bir biçimde yürütülmektedir. Toprakla birlikte diğer üretim araçları toplumun ortak mülkiyetidir. Kolhoz yaşamı, sorunları kolhoz üyelerinin aktif katılımıyla çözümleniyor. Kolhoz, devlet planında belirlenen köy ürünlerini devlete satıyor yada kolhoz pazarlarında satışa çıkarıyor. Kolhozun belirli fonları vardır: Emeklilik maaşı, yönetim ve işletme fonu, çocuk yuvası, sosyal-kültürel giderleri fonu gibi.

Kolhozlarda işletmecilik giderek makineleşmiştir. Bir de sovhoz vardır ki o da bir tür devlet çiftlikleridir.

Sosyalizm ve Sosyal Mücadelelerin Umumî Tarihi

Maks Beer-Çeviren Zühtü Uray-1941

Millî Eğitim Bakanlığınca Basılmıştır.

Sosyalizmi öğrenme "mücadelemde" *Sosyalizm ve Sosyal Mücadelelerin Umumi Tarihi*'nin önemli yeri vardır. Kitaplıkta *Kapital* de vardı; bilindiği gibi iki bin beş yüz sayfa civarında Türkçeye çevrilmesi Karl Marx'ın bu koca kitabının bir A harfi bile değildi. Bu kitabı benim yaşımda birinin okuyup anlaması olanaksızdı.

Sosyalizm ve Sosyal Mücadelelerin Umumi Tarihi imdadıma yetişti. Kitap *Kapital*'in yerine geçemezdi. Kitabın iki önemli yanı vardı, başta: Kitabı çeviren Türkiye Cumhuriyeti Reisliği Hususi Kalemi'nden Zühtü Uray, önsöz de Cumhuriyetin örnek bakanlarından Mahmut Esat Bozkurt'a aitti.

Bozkurt, önsözünde:

"...Ana kanunumuzla devletçiliği kendimize maletmiş bulunmaktayız. Bunun anlamı, devlet sosyalizmini kendimize maletmiş olmaklığımızdır. Şu halde kısmen olsun sosyalizmin ve sosyal mücadelelerin umumi tarihi Yeni Türk Devlet Prensiplerinin sebeplerini ve edebiyatını teşkil eder."

"Fikrin en tehlikelisi gizli kalanıdır. Herhangi bir fikri açıkça ortaya koymak ve kritiklerini yapmak, (eğer muzır ise) onu önleyecek çarelerin başında, en başında gelir."

Dikkat etmişsinizdir, Zühtü Uray, bir çekinge ileri sürmektedir. Bunun adı korkudur, ne var ki bu "korku"yu hep duymuşuzdur! Komünist görünmek istememek mi yoksa, suçlanmak korkusu mu? Bilinir ki Zühtü Uray komünist değildi. Aynı duygu Falih Rıfkı'da da var. Daha ilk cümlesinde: "Ben okuduğunu anlayanlar için yazıyorum ve herhangi bir hakikati bilme hiçbir millet için zararlı olacağı fikrinde olanlardan değilim" diyor.

Bozkurt'un önsözüne devam ediyorum:

"Klemanso, 9 Konferansı'nda der ki:

'Cumhuriyetçi ve demokrat doğdum ve öyle öleceğim. Fakat itiraf etmeliyim ki demokrasinin haykıran ıstıraplarını, Marx'ı okuduktan sonra duyabildim.'

"Klemanso gibi millîyetçilikle mağrur ve müftehir bir adam böyle düşünmektedir ve demokrasiyi yaşatmak için çareleri en çok sosyalizmde bulmaktadır."

Kitabın kimi bölümleri, sosyalizmle ilk kez yüz yüze geldiğim günlerin heyecanı nedeniyle olacak, neredeyse tümüyle aklımda. Sözgelimi 3. Bölüm'deki "İlkçağ'da Isparta'da Komünizm" başlığından birkaç satır alıyorum:

"Yeryüzünde ilk komünist devrimini gerçekleştirmiş kimsenin Lycurgue olduğu söylenir. Musa'nın İbraniler için bir efsane kahramanı olması gibi Lycurgue de adı ölümlü insanların üstünde tutulan kimsedir."

"Ispartalılar için Lycurgue, yalnız politik bir reformu yapmış olan değil, ekonomik ilişkileri büsbütün yeni temellere dayamış olan, dolayısıyla toplumu baştan aşağı yeni bir düzene sokan, adı saygıyla anılacak bir yasa koyucudur. Plutarque'a göre (doğumu İsa'dan önce 50. yılda) Lycurgue'ün belki de en yüreklice davranışı,

toprak dağıtımıyla ilgili olarak koyduğu yasaydı. Zira o çağda Isparta'da, görülmemiş bir eşitsizlik vardı. Devletin istediği gibi yönettiği yoksul bir insan yığınının yanısıra birkaç ailelik küçük bir toplulukta da görülmemiş zenginlikler birikiyordu. Lycurgue, yurttaşlarını, topraklarını birleştirerek topluluğun malı haline getirmelerini ve sonra aralarında eşit olarak bölmelerini; böylece tam bir mal ve hak eşitliği içinde yaşamalarını kabul etmeye çağırdı. Aralarında artık en küçük bir eşitsizlik kalmayacaktı. Sadece iyi davranışlar konusunda yarışacaklar ve kötü davranışları olanları da hep birlikte oybirliğiyle cezalandıracaklardı."

"Varlıklılar, topraklarının paylaşılmasına ses çıkarmadılar!"

İlkçağ'da "Hıristiyanlık Topluluklarında Komünizm" başlıklı bölümden bir parça:

"...İsa'nın çarmıha gerilmesinin üstünden geçen birkaç yıl boyunca, çoğunluğu Yahudi emekçileri olan ilk Hıristiyan toplulukları ya tam bir komünist düzeni içinde yaşıyordu yada bu amaca bağlıydı. Bunlar yoksulluklarından onur duyardı. İsa, yalın ve kesin deyişle 'Hem Tanrı'ya hem de Mammon'a (servet) hizmet etmek imkânsızdır' demişti. Dolayısıyla ilk Hıristiyan toplulukları ya bir çeşit komünist hayatı yaşamaya başladı yada bu ideale ellerinden geldiğince yaklaşmaya çalıştı."

Yüreklerinde Tanrı imanını koymuş olanlar birlikte yaşıyorlar ve her şeylerini aralarında bölüşüyorlardı. Kendilerinin olan malları satıyorlar ve aralarında, ihtiyaçlarına göre kazancı paylaşıyorlardı. Hiç kimse, kendisinin olan şeyler için, bunların kendi malı olduğunu söylemiyordu. Her şey herkesindi. Zenginlik ayıp gibi

görülüyordu. Buna karşılık yoksulluk da kutsal bir şey sayılıyordu..."

"Özgür adam, ölünce zevklerini kaybeder; bir köle ise acılarını" diyen Gladyatör *Spartaküs*, ilgimi çekmişti:

"İsa'dan önce 73 yılında başlayarak 71 yılına kadar süren Spartaküs ayaklanması Romalıları, kendilerini yeryüzünün tek gücü sandıkları bir çağda yenilgiye uğratmıştı."

Spartaküs, yetmiş arkadaşıyla köle kampından kaçmıştı. Ezilenler, köleler, yoksullar onlara katılmış, büyük bir ordu kurmuştu. Bunlar Trakyalı, Suriyeli, Galyalı, Cermen ve İtalyan idiler. Ne yazık ki düzenli ve büyük orduları olan Romalılar tarafından kılıçtın geçirilmişlerdi!...

Kitaptan bir örnek:

"Roma, Spartaküs'ün kişiliğinde 'öcünü alan' bir insan bulmuştu. İsa'dan önce 73 yılında başlayarak 71 yılına kadar süren ünlü Spartaküs ayaklanması, Romalılar, kendilerini yeryüzünün tek gücü saydıkları bir çağda yakaladı ve utanç verici yenilgilere uğrattı. Çıkan savaşlar boyunca, Roma konsüllerinin iyi yetiştirilmiş, dövüşken ve yenilgi tatmamış orduları en alt tabakadan köleler ve gladyatörler karşısında paramparça oldular.

Spartaküs, "Trakyalı bir göçebe aileden gelmektedir. Roma'ya savaş tutsağı olarak getirilmiş ve köle sıfatıyla satılmıştı. Kendisini satın almış olan kimsenin yanından kaçarak kiralık asker olmuştu. Daha sonra da Capou kasabasındaki bir gladyatör okulunun sahibine satılır. Onunla birlikte okulda, çoğunluğu Trakyalı ve Galya'lı 200 kadar köle bulunmaktadır ve her biri ilk fırsatta kaçmak istemektedir. Spartaküs, yetmiş arkadaşıyla kaçmayı başarır. Yolda karşılaştıkları silâh yüklü bir

arabayı ele geçirirler ve peşlerinden gelen bir bölük askeri yenerler."

"Kuzeye doğru ilerledi. Acele toplanıp kendisine karşı gönderilmiş ve konsüllerle yüksek yargıçların komutasındaki kuvveti de ezdikten sonra Modene bölgesine girdi. Artık yenilmez olmuştu. Bu, Romalılar için aşağılayıcı bir durumdu..."

Sosyalizm ve Sosyal Mücadelelerin Umumi Tarihi, yasaklanan kitapların başında idi.

Komünist Manifesto

Manifesto'dan evinde, kitaplığında, bavulunda bulundurdu gerekçesiyle kim bilir kaç kişinin canı yakılmıştır. Yine kim bilir kaç kişi, bu kitapçığı kopya ederek elden ele dolaştırmıştır!

Ben, bu *Komünist Manifesto* adlı bildiriyi, kitabından okuyan şanslılardan biriyim. Ötekilerde olduğu gibi raflar arası yolculuğumda karşılaştım bu kitapla. İlk kez görüyordum; daha önce adını bile duymamıştım. "Yeni bir kitap" sevinciyle karıştırdım. Bir daha, bir daha, yeni baştan bir daha okudum. O ana kadar benzer kitaplardan farklıydı: işin aslını öğrenebilirdim:

Yazanı Karl Marx ile Fredrich Engels'ti.

1872 tarihli Almanca Baskıya Önsöz'de:

"O zamanki şartlar altında ancak gizli olabilen 'Komünistler Birliği' adındaki enternasyonal işçi kuruluşu, Kasım 1847'de Londra'da yapılan kongresinde, aşağıda imzaları olan bizleri, halkoyuna sunulmak üzere, tam bir teorik ve pratik parti programını hazırlamakla görevlendirdi. Şubat Devriminden (Şubat 1848 Fransız Devrimi) birkaç hafta önce elyazmaları Londra'da baskıya giren bu Manifesto, böylece meydana geldi.

İlk yazıldığı zaman (1847'den önce) biz ona sosyalist manifesto diyemezdik. 1847'de sosyalist denilince bir yanda çeşitli ütopyacı sistemlerin savunucuları olan ve her ikisi de mezheplerden ibaret olma durumuna indirgenen ve gittikçe ölmekte olan İngiltere'deki Owen' ciler, Fransa'daki Fourier'ciler; öte yanda her türlü marifetçilikle sermayeye ve kâra hiçbir zarar vermeden her türlü sosyal bozukluğu tamir edeceğini ilân eden şarlatanlar, her iki halde de işçi sınıfı hareketi dışında olan ve 'eğitilmiş' sınıflardan medet uman kimseler anlaşılıyordu. İşçi sınıfının, politik devrimlerin yetersizliğine inanmış ve toptan bir sosyal değişmenin zorunluluğunu ilân etmiş olan her bir kesimi kendisine komünist diyordu. Bu kaba, yontulmamış, tamamen içgüdüye dayanan bir çeşit komünizmdi. Böylece 1847'de sosyalizm, bir orta sınıf hareketi, komünizm bir işçi sınıfı hareketiydi..."

Komünist Parti Manifestosu, şöyle başlıyordu:

"Avrupa'da bir heyulâ kolgeziyor: (Komünizm heyulâsı!) Eski Avrupa'nın bütün devletleri bu heyulâyı defetmek için bir kutsal ittifak kurdular..."

"Nerededir o muhalefet partisi ki, iktidardaki hısımları tarafından komünistlikle suçlanmış olmasın!..."

"Günümüze kadar bütün toplumların tarihi sınıf mücadeleleri tarihidir..."

"Burjuvazi ile kastettiğimiz, üretim araçları sahibi olan ve ücretli çalışmayı sömüren modern kapitalist sınıftır. Proleterya ile kastettiğimiz, hiçbir üretim aracına sahip olmamaları yüzünden yaşayabilmek için, işgücünü satmak zorunda olan modern emekçiler sınıfıdır."

(Engels'in 1888 tarihli İngilizce baskıya notu)

"İktidarı ele aldığı her yerde burjuvazi, feodal, pederşahi, duygusal ilişki olarak her ne varsa hepsine son verdi. İnsanı 'doğal efendilerine' esir eden karmaşık feodal bağları hiç acımadan kopardı ve insanla insan arasında soğuk menfaat ve 'peşin ödeme'den başka bir bağ bırakmadı. Burjuvazi, dinî inancın ateşli ve kutsal heyecanını, şövalyelik ruhunu, duygusallığı, bencil hesabın buzlu sularında boğdu. Burjuvazi, kişisel değeri bir mübadele değeri haline getirdi ve binbir güçlükle elde edilmiş sayısız özgürlüklerin yerine, o biricik ve insafsız özgür ticareti koydu. Bir kelimeyle, din ve politik aldatmaların maskelediği sömürü yerine, zorba, utanmaz, doğrudan doğruya ve çıplak sömürüyü koydu... Hekimi, hukukçuyu, papazı, ozanı, bilimadamını, hepsini, kendisinin ücretli hizmetlileri haline getirdi..."

"İşçinin imâlatçı tarafından sömürülerek, ücretini para olarak aldıktan sonra, üzerine burjuvazinin öteki bölümleri, ev sahibi, dükkâncı, rehinci vb. çullanır..."

"Bugün, burjuvazinin karşısında duran bütün sınıflardan yalnız proletarya gerçekten devrimci bir sınıftır."

"Orta sınıfın aşağı tabakaları, küçük imâlatçı, dükkâncı, zanaatçı, köylü, bütün bunlar, orta sınıfın birer parçası olarak, burjuvaziye karşı varlıklarını yok olmaktan kurtarmak için mücadele ederler. Onun için bunlar devrimci değil, tutucudurlar. Hattâ gericidirler de, çünkü tarihin tekerleğini gerisin geriye döndürmeye çalışırlar."

"Burjuvazi, köyü şehre tâbi kılmıştır. Büyük şehirler kurmuş, köy nüfusuna göre, şehir nüfusunu büyük ölçüde artırmış ve böylelikle nüfusun önemli bir kısmını, kır hayatının aptallaştırıcı etkisinden kurtarmıştır. Nasıl köyü şehre tabi kılmışsa, aynı biçimde, barbar yada yarı

barbar ülkeleri uygar ülkelerin boyunduruğu altına almış, köylü halkları burjuva halklara, Doğu'yu Batı'ya bağımlı duruma getirmiştir."

"Bizim özel mülkiyeti ortadan kaldırma niyetimizden dehşete düşüyorsunuz. Ama sizin bugünkü toplumunuzda özel mülkiyet, nüfusun onda dokuzu için şimdiden ortadan kaldırılmıştır; sizin için varlığı da, düpedüz o onda dokuzun elinde olmayışı yüzündendir. Onun için, siz bizi ancak varlığı, toplumun büyük çoğunluğunda hiç mülkiyet bulunmaması zorunlu şartına bağlı olan bir mülkiyet biçimini ortadan kaldırmaya niyetlenmekle suçlayabilirsiniz. Bir kelimeyle siz bizi, sizin mülkiyetinizi ortadan kaldırmaya niyetlenmekle suçluyorsunuz. Çok haklısınız, niyetimiz budur.

Emeğin sermayeye, paraya yada ranta, tekelleştirilebilen bir sosyal kuvvete çevrilemeyeceği an, yani bireysel mülkiyetin artık burjuva mülkiyetine, sermayeye döndürülemeyeceği an, bireylik ortadan kalkar diyorsunuz.

Onun için itiraf etmelisiniz ki siz 'birey' dediğiniz zaman, burjuvadan ve orta sınıf mülkiyet sahibinden başkasını kastetmiyorsunuz. Gerçekten bu kimse süpürülüp atılmalı ve imkânsız hale getirilmelidir."

"Komünistler, öteki işçi sınıfı partilerine karşı duran ayrı bir parti meydana getirmezler. Bir tüm olarak proletaryanın çıkarlarının dışında ve ayrı çıkarları yoktur..."

"İnsanın insan tarafından sömürülmesi ortadan kaldırıldığı oranda, bir ulusun bir başka ulus tarafından sömürülmesi de ortadan kaldırılmış olacaktır."

"Varsın egemen sınıflar bir komünist ihtilâli korkusuyla titresinler. Proleterlerin zincirlerinden başka kay-

bedecek bir şeyleri yoktur. Kazanacakları koca bir dünya var.

"BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ BİRLEŞİNİZ!"

Lasedemonyalılar ve Atinalılar Cumhuriyeti

Yazarı: Ksenefon

Çeviren: Haydar Rifat

Basım Tarihi: 1935

O günlerde ne tür kitaplar okuduğuma bir başka örnek daha vermek istiyorum: Beni hayli ilgilendirmişti!

Yüzyıllar içinde ilginç dönemler yaşandığını hatırlatmak istedim. (*Sosyalizm ve Sosyal Mücadeleler Tarihi*'nde "İlkçağ'da Isparta'da komünizm" adıyla bu kitaptan dolayı söz ediliyordu.)

"Dün ve Yarın Tercüme Külliyatı'nın 25.'si olan bu kitap da enstitü kitaplığındaydı. Konusunun daha çok eğitim olması beni okumaya isteklendirmişti.

"Isparta, büyüklüğünü Likürg temel kanununa borçludur. Dinç çocuklar yetiştirmek için Likürg'ün evlenme hakkında koyduğu hükümler:"

Tatbiki bu ülkeye saadet vermiş olan kanunları kuran Likürg'e hayranım: Gözümde aklı son haddine götüren bir adamdır o. Başka ülkeleri taklit etmek yerine, onların tersine kanunlar çıkarmış ve bu yönden memleketini çok rahat bir hale koymuştur.

Baştan başlamak için misal olarak ele çocuk doğumunu alalım: Başka milletlerde ana olmaya tahsis edilen ve iyi terbiye görmüş sayılan kızlara ekmek, et mümkün olduğu kadar az verilir. Şaraba gelince bunu ya hiç içmezler yahut su katarak içirilir.

Diğer Yunanlılar ister ki genç kızlar yünlerini alsınlar, dört duvar arasında işlesinler. Bu yolda büyümüş kadınlardan nasıl gürbüz çocuk beklenir.

Likürg, kadınlar ve erkekler için beden temrinlerini mecburi yaptı. Yarışlar düzenledi, güç oyunları oynattı. Bunları hep dinç erkekle dinç kadından gürbüz çocuk almak için yaptı.

Evlendiklerinin ilk günlerinde kocaların, kadınları ile ölçüsüz bir halde buluştuklarını görerek Isparta'da bunun önüne geçmeye karar verdi ve karısının odasına girerken, çıkarken görülmeyi ayıp sırasına koydu. Birbirine daha çok iştahlanacaklar, birleşmelerinden çıkacak çocuk daha sağlıklı olacaktı.

Bundan başka öyle aklının estiği zaman evlenmeye izin yoktu. Evlenmek için tam kuvvet çağında olmak lâzımdır. Bu kanun da yine güzel çocuk yapmak için yapıldı.

Bir ihtiyarın bir genç kadın alması olabilirdi. Fakat o yaşta erkek karısını büyük bir kıskançlıkla sakladığından bu kötü huyu yıkacak bir kanun çıkardı: Bununla o kabil ihtiyarları bedeni ve ahlâkî meziyetlerini beğendiği bir delikanlıyı seçerek kadınına getirip o gençten çocuk aldırmaya mecbur tuttu.

Likürg, aile babasının, çocukların nezaretine esirleri, hizmetçileri memur etmesi usulünü kaldırdı. Bu nâzik işi aile içinde yüksek makamları kim tutmuşsa onlara verdi.

Çocuklara ayakkabı giydirilerek ayakları gerçek bir hale sokulacağına, yalınayak yürütülmelerini emretti; böylece, bayırlara, tepelere daha kolay tırmanabileceklerini, daha çabuk sıçrayıp atlayacaklarını düşündü.

Çocuklara bütün yıl tek bir esvap giydirilmesini emretti; bu suretle soğuğa, sıcağa katlanmaya hazır bulunacaklardır.

Isparta'da hırsızlık ederken yakalanan ceza görürdü; bu, çalmayı becerememenin cezası idi.

Bir arabaya ihtiyaç olursa, acele bir yere gitmek lâzım gelmişse ilk görülen beygire atlanır, kullanılır; sonra yerli yerine getirilirdi.

Altın, gümüş var mı diye evlerde arama yapılırdı; kimde bulunursa mahkûm edilirdi. Böylece servet sahibi olmanın sıkıntı verdiği anlaşılırdı.

Likürg, yurttaşlarına, güzel bir ölümün rezil bir yaşayıştan üstün olduğu fikrini aşıladı..."

Marksist Düşünceyle Karşılaşmam

Yozgat bana çok şey öğretti: Ortaokulda sıra arkadaşım Mustafa ile konuşuyorduk. Daha doğrusu o söylüyor, ben dinliyordum. Fransızca öğretmenimiz o gün derse gelmemişti; ders boş geçiyordu. Mustafa, Hamdi Konur'dan söz ediyordu: Aslında müzik öğretmeniymiş, bize Fransızca dersine giriyormuş, ayrıca bir de komünistmiş! "Olacak iş mi?" diyordu, "herkes bir olmalıymış, köylüsü-şehirlisi, Müslümanı-Kızılbaşı!"

İrkildim, bir süre sonra adım "Kızılbaşoğlu" olacaktı ve Mustafa da yanımdan ayrılacaktı.

Resim öğretmenimiz bir ev ödevi vermişti. Konu cennetti ve suluboya çalışması yapacaktık. Sıraları geziyor, resimler üstüne görüşlerini söylüyordu. Resmimde birçok insan vardı, el ele, renk renk. Gerilerde sıra sıra ağaç vardı: Söğüt, kavak, çam. Söğütün dalları çama, kavağın yaprakları söğüde karışıyordu. Havada kuşlar uçuyordu.

"Demek" dedi öğretmen, "senin cennetin, doğanın kardeşliği!"

Sürekli Mustafa'nın, Hamdi Konur için söylediğini düşünüyordum.

Enstitüde arkadaşlar arasında sık sık Alevî-Sünnî tartışması oluyordu. Bu durum beni rahatsız ediyordu. İrademiz dışında kimi farklılıklar, burada olsun dikkate alınmamalıydı. Ama Orta Anadolu insanı bu ikiliği çok fazla abartıyordu. Bir gün böyle bir tartışma ânında aşağılandığını düşünen bir arkadaş, kendini aşağıladığını sanan öteki arkadaşın bir vuruşta kolunu kırıyor ve okul müdürü Sabri Kolçak, çok kızıyor. Bizleri karşısına aldı, uzun uzun konuştu ve sözünü bağlarken son cümlesini (kol kıran için) hiç unutmadım:

"Onlar da Türk olacak, onlar da Müslüman olacak!"

İlle de bir ırktan olmak, ille aynı inanıştan olmak o yaşta bile bana pek yakın gelmiyordu.

Hele kitaplar, dergiler, zihnimi açıyor, uyandırıyor, kimi sonuçlara ulaşmamı sağlıyor, düşündürüyordu.

Belli başlıcaları: "Çıkrıklar Durunca" yazarı: Sadri Ertem, Sabahattin Ali, "Kuyucaklı Yusuf", "Nâzım Hikmet", "Fontamara", "Falih Rıfkı Atay-Yeni Rusya", "Sovyeteli", "Sosyalizm ve Sosyal Mücadeleler Tarihi", "Komünist Manifesto", "Komünizm" (Haydar Rifat), "Bolşeviklikte Mülkiyet, Aile Hukuku-Mirası" (Haydar Rifat), "Rusya ve Köylü" (Hüseyin Avni), "Maksim Gorki", "Panait İstirati", "Perl S. Buck" gibi...

Sömürünün, şehirli değil, tüccar, fabrikatör, toprak ağası, yüksek bürokrat ve bunların Meclis'teki temsilcilerince sürdürüldüğünü öğrendim.

Solculuğun komünizmi de kapsadığını sanıyordum; giderek komünizme aşırı sol denildiğini gördük.

Falih Rıfkı Atay'ın *Yeni Rusya* adlı kitabından "Sosyalizmin Kuruculuğu" hakkında biraz bilgi edindim.

"Burjuva ile Proletarya'nın birbiriyle karşıt sınıf olduğunu; yoksul köylünün ise proletarya içinde yada yanında yer alabileceğini; ancak proletaryanın devrimci sınıf, orta sınıfın da, bu arada köylünün, tutucu ve gerici" olduğunu öğrendim.

Toprağın, ancak onu işleyenin, yani yoksul köylünün olması gerektiğini:

Burjuvaziye ve yönetime karşı sürekli uyanık olunmasını; bunun ta ilkçağdan beri bilindiğini, sözgelimi İsa'dan önce 73 yılında Spartaküs tarafından uygulandığını öğrendim.

Manifesto'yu okuduktan sonra: "Günümüze kadar bütün toplumların tarihinin, sınıf mücadelesi tarihi olduğunu; güçlükle elde edilmiş sayısız özgürlüklerin yerine, özgür ticaretin ve sömürünün konulduğunu,

Kadının, bir sermaye ve mülkiyetin bir parçası sayıldığını,

Burjuvazinin, yönetimini ve sömürüsünü sürdürmek için dini kullandığını" öğrendim.

Kurtuluşun bütün dünya işçilerinin birleşerek örgütlenmesiyle olabileceğini okudum.

On yedi yaşımda ve öğretmen olmaya hazırlandığım son günlerde Marksizm konusunda bilgim kısaca bunlardı.

Görüldüğü gibi, okuduğum kitapların çoğu, sosyalist ve sosyalist mücadele doğrultusunda yazılmış kitaplardı.

Daha sonra ise edebi değeri olan kitapları okumanın zevkine vardım. Beni rahatlatıyor, dünyaya bakışımı daha da insanîleştiriyor, inceltiyor, okurken bile büyük keyif veriyordu; ufkumun genişlediğini hissediyordum.

O yazarlardan hemen aklıma gelenlerden birkaçı:

Cervantes, Tolstoy, Maksim Gorki, Alfred de Musset, Alphonse Daudet, Gustav Flaubert, Montaigne, Balzac, Dostoyevski, Gogol, Anton Çehov, Andre Gide, Dante, Andre Maurois, Voltaire, Göethe, Prosper Merimée, Knut Hamsun ve benzeri...

Benim Öğretmenim Kitaptı
–2–

Bana göre kitap, "insan" gibidir.

Kâğıdı, dizgisi, baskısı, cildi, kapağı, kokusu, bir de içeriği aradığım gibiyse, artık ben onu soluğum kesile kesile dinlerim.

Kitap, gerçeği değiştirir, hamı inceltir, güzelleştirir. Hayal derinliği, rüya renkliliği verir ve artık ufkunuz açık, geniş ve varılabilir kılar.

Çok kişi tanıdım, daha ilk karşılaşmamda (abarttığımı düşünmeyin) hastaneye gittiğimde doktorun, mahkemeye gittiğimde savcının, yargıcın, karakolda komiserin, valinin, kaymakamın, milletvekilinin, bakanın (hele bu ikisinin), cumhurbaşkanının, orduda subayın, okulda öğretmenin okuyup okumadığını, okumuşsa ne okuduğunu o saat anladım!

Egemen güçler, değil böyle seçkinlerin okunmasına; öğretmeye, okumaya, yazmaya, karşı olmuştur tarih bo-

yunca: On birinci yüzyılda yaşayan Selçuklu Vezir Nizam-ül Mülk, *Siyasetname* adlı kitabında halkı, ayıya yöneteni de ayı oynatana benzetir.

İngiliz Parlamentosu'nda üç yüz yıl önce, "ilköğretimin zorunluluğu yasası" konuşulurken bir lord:

"Bu yasayı getirenler, herkesi okutmak istiyor. Ben şahsen bindiğim atın, benden akıllı olmasını istemem!" der.

Köy enstitüsü yasası konuşulurken Meclis'te bir milletvekili, İsmail Hakkı Tonguç'a:

"Yahu Hakkı Bey" der, "senin başka işin yok mu; bu kadar hergeleyi okutunca bize kim hizmet edecek!"

Bu kişiler bir hususu çok iyi biliyor:

Okuma bir kez öğrenildi mi hiçbir zaman unutulamaz.

Yine de şöyle yada böyle, insanlar bir şeyler öğreniyor, okullar açılıyor, kitaplar basılıyor, hattâ okunuyor!

İskenderiye Kitaplığı'nda beş yüz bin kitap vardı. Felsefe, retorik, geometri, aritmetik, astronomi, ahlâk, müzik, tıp, poetika, dinbilim türünden kitaplardı...

Halife Ömer, bir gün bu kitaplığı ziyaret eder ve:

"Yakın!" der: "Buradaki kitapların tümünde ne varsa Kuran'da da vardır, olmayansa zaten küfürdür!"

1933'ün 10 Mayısında Alman propaganda bakanı Goebbels, yirmi bin kitabın yakılması töreninde yüz bin kişiye seslenir ve:

"Bu gece geçmişten kalan ahlâksızları ateşe atarak, çok iyi bir şey yapıyorsunuz!" der ve ekler:

"Bu kitapların külünden yeni bir ruhun Anka Kuşu doğacaktır."

Şu örneği duyun bir de:

İtalyan yazarı Umberto Eco'nun ünlü kitabı *Gülün Adı*'nda anlatılır:

Bir manastırda yaşayan rahiplerden biri, kitaplıktaki bir kitabı, hayatı pahasına saklamaktadır. Bu kitabı kimsenin okumamasını ister. Nedeni, kitabın gülmeyi öğütlemesidir. Gülmek köylüyü şeytan korkusundan kurtarırmış! Rahip, kitabı okuyan yaşamasın diye tüm sayfalarına zehir sürmüştür. Rahibe göre bir kitap bin akrep kadar güçlüdür.

1933'ten sonra yasaklanan kitapların listesini istemiştim bir tarihte Meclis'te:

İki bin civarında olduğunu söylediler.

Çoğunluğu Marksist kitaptı.

1970'lerden sonra kitabı saklama, toprağa gömme, yakma konusunda bir anısı olmayan o kuşaktan kimseyi bulamazsınız.

Öyle sanıyorum ki kitapla sosyalistler arasında önemli bir benzerlik var:

İkisi de var olduğu günden beri hep yasaklanmış, hapsedilmiş, zehirlenmiş, yakılmıştır.

Ne ki solucanlar aydınlıktan hoşlanmaz, gül de koklamazlar, çamurdur onları yaşatan.

KÖYDE ÖĞRETMEN İKEN

Âdeme Gel Âdeme

Diplomayı aldığım gün dört arkadaş fotoğraf çektirmişiz. Şimdi, bunca yıl önceki bana bakıyorum: Güzel bir yüz, güzel bir kâğıt gibi; üstünde birkaç satırlık yazı var ancak. Bakışım da saf duygular sergiliyor. On yedi yaşındayım. Gömleğimin kollarını sıvamışım, ayağımda potin. Arkadaşlarımdan biri, kolunu boynuma atmış; bir kız arkadaşım da yüzünü bana çevirmiş. Ayrılırken insanlar birbirini daha çok seviyor olmalı; hiçbiriyle yakınlığımı anımsamıyorum; dostluklarımız genelinde hemşerilik üstüne kuruluydu!

Köyde iki öğretmeniz. Uzaktan sesler duyuyorum, "Uşakları okutacaklarmış!" diyorlar.

Birlikte getirdiğim demircilik gereçlerini, iki öküzü, atı, kitapları ve neyi nasıl yapacağımı düşünüyorum.

Köylü, bizim köylü, bir bir tanıyorum, çoğu akraba: Ağırlaştırılmış filmin birer karesi gibi ağır ağır yürüyor, ağır ağır eğiliyor, ağır ağır konuşuyorlar.

İyi ki köyüme gelmişim; üç ay altmış lirayla nasıl geçinirim? Hele şu kış bir geçsin.

Önce okul işini bir yoluna koymalıyım.

Yakınlarım şimdiden kızmaya başladı: "Çocukları okula gönderirsek bize kim yardım eder, bir de akraba olacaksın, idare ediver!"

Akşamları geç vakte kadar okuyorum; beni diri tutuyor; hoşgörülü, coşkulu kılıyor, kendimi yücelmiş hissediyorum. Bir gün gelecek diyorum, hayatın gerçeği kitabın havasına bürünecek, her şey o ölçüde incelecek, güzelleşecek, çok okumalıyım diyorum, çok öğrenmeliyim; bilgimin sezgilerimi karşılamadığını görüyorum.

Kış geliyor, atım, öküzlerim yem istiyor; demircilik gereçlerim kutuda. Ben ancak okula, bir de yetişkinlere gece dersleriyle uğraşıyorum. Gece dersini ikiye ayırdık. Birinde okuma-yazma öğretiyoruz; öbüründe tarih, sosyal bilgiler veriyoruz; gazete okuyor, dünyadaki gelişmeleri konuşuyoruz.

Ortaklık Girişimi (Kolhoz)

Bir zaman sonra bir gün, uzun zaman düşündüğüm, ölçüp hesabını yaptığım bir konuyu sonunda gece dersinde köylüye açtım. İyi hazırlanmıştım.

Köyde kaç aile var ve hangi ailenin kaç dönüm tarlası olduğunu saptamış, bütün köy toprağının kaç kişi ve kaç öküzle işlendiğini, tarla sınırlarının kaç dönüm tuttuğunu, hayvanlar için ne miktarda yem ve bu nedenle kaç ahır-samanlık kullanıldığını, bütün işler için kaç kişinin çalıştığını öğrendim. Oysa dedim, herkesin tarlası yine kendinin olması koşuluyla, birkaç traktörle, bir iki biçerdöğer çalıştırdınız mı, verim kaç kat arta-

caktır? Toprakta çalışanlar, istediği yerde istediği işi yapabilecektir. Öküz, manda beslemeye gerek kalmayacaktır. Ahır, samanlık kullanmayacaksınız. Kadınlarınıza tarla yerine istediği işte çalışma olanağı doğacak...

Heyecanlıydım, bir tutarsa diyordum, köydeki olabilecek gelişmeyi ve başarımı düşünüyor, seviniyordum.

"Söyleyeceklerin bitti mi efendi?" dedi, içlerinden biri ve: "Ben" diye ekledi, "kendi çiftimi sürerken 'Durun babalarım, durun aslanlarım!' diyerek öküzleri durdurup ve üvendireyi toprağa saplamadıkça 'Vay be! Bu kadar yeri ben sürmüşüm, bu tarla benim, bu öküzler benim, bu çift benim' demedikçe, neylerim senin daha çok paranı, daha çok zamanını! Hem bu senin söylediğine komünistlik derler efendi!"

İnsanı birkaç fırça darbesiyle resimlemek istediğimi anlıyorum şimdi.

Her şeyden önce, köylülüğü bilmiyordum, köylüyü bilmiyordum. Belki de yeni yeni öğrendiğim dayatmalara ben de katılıyordum. Ben yaparsam olur diyordum belki de. Ortaklaşa çalışmanın, ortaklaşa davranmanın, ortaklaşa kullanmanın tadına varma uzun bir zaman işiydi (ben almış mıydım?) ve en önemlisi eşyanın doğasını iyi bilmek gerekirdi.

Köylüyle bir diyaloğu başlatmamıştım bile, tartışmamıştım; ellerindeki tek dünyalığı, tek mutluluğu olan üç beş dönüm toprağı bir konuşmayla bir anlamda ellerinden almak istemiştim. Kaygıları, kuşkuları, umutları, korkularıyla Türkiye'de hiçbir yaşanılmışlığı olmayan bir programı dayatmanın doğru olup olmadığını bilmiyordum.

Köyümü çok seviyordum; on bir yıl kesintisiz bu köyde yaşamıştım ve bu sayıya üç yıl daha ekleyecektim.

İnsan doğup büyüdüğü yeri neden severdi, yaşadığımızı sevdiğimiz için mi?

Dünyaya burada gözümü açmıştım, ilk bakış önemliydi. Köylüyü ilk kez burada tanıdım; sonraları köye, köylüye bakışımdaki gelişmelere büyük etkisi oldu. Doğayı, yani çiçeği, suyu, güneşi, toprağı ve kokusunu, eliaçıklığını, doğurganlığını, iyilikbilirliğini, cümle mahlûkatı burada tanıdım.

İlya Ehrenburg, *Anılar*'ında, "Ben Yahudi'yim diye tekrarladım durdum. Öyle sanıyorum ki, peşine düşülenlerle dayanışma kurma, insanlığın alfabesidir" diyor.

O zaman daha Ehrenburg'u okumamıştım, ama bunu her zaman sezgilerimle biliyordum. Bahadın, köylerin en iyisiydi bana göre; kimse bana "Neden namaz kılmıyorsun?" diye sormuyor, kötü gözle bakmıyordu sözgelimi. Siz hiç çocuk yaşta olsanız bile, kendinden olmadığınız için, kimi insanların gözünüze nefret kustuğunu hiç gördünüz mü?

Bahadın'da kendimi rahat hissediyordum; köylü de öyleydi. Ama onları kasabada görüyordum, nasıl da eziktiler, nasıl da yalnızdılar!

Bahadın'da bin yıldır oluşan bir kültür birikimi vardı. Ben bu bin yıllık birikimin bir ürünüydüm, kişiliğimde büyük bir etkisi vardı.

Cemevi, Bahadınlılar için bir okuldu: İnsanlar burada hayatı tanıyordu, yaşamayı seviyordu, düşünmeyi öğreniyordu, düş kuruyordu. Müzik vardı, semah vardı, şarap vardı. Ben, Pir Sultan'ı, Kaygusuz Abdal'ı Nesimi'yi, Muhyi'yi ve daha birçok ozanı burada tanıdım.

Nesimi'nin üç yüz yıl önce zamanın yasakoyucularının dayattığı ahlâk anlayışına karşı çıkışı ve:

"Ar-u namus şişesini taşa çaldım kime ne?" deyişi, beni düşündürmeye başlamıştı.

Bahadınlı, köylülüğün bütün özelliklerini taşıyor, bir yandan da birçok okumuştan fazla edebiyatla, tasavvufla ilgileniyordu.

Kültür insan gibiydi: Doğuyor, gelişiyor, yok olabiliyordu da! Bahadın'ın bin beş yüz yıldır sürüp gelen varlığında Ay, Güneş, Yıldız, Aşk, Şarap, Buğday Tanrılarının etkisi vardı; Hititler'in, Şiîlik'in, Bâtınîlik'in, Selçukluların, Osmanlının, Baba İlyas, Baba İshak'ın, Pir Sultan'ın, Nesimi'nin, Cemevi'nin, sazın, şarabın, kilimin etkisi vardı.

İki yüz yıl önce Bahadın'da doğup büyüyen Âşık İbrahim, kendinden dört yüz yıl önce yaşayan Gaybî'nin bir dizesinden etkileniyordu:

"Âdeme gel Âdeme!..."

İşin ilginç yanı, Bahadın'daki, benzerlerine göre ileri, değişik, çağcıl anlayışa uygun kültür zenginliğini devlet (Cumhuriyet de dahil özellikle 1946'dan sonra), yok etme eğilimindeydi!

Ya biz genç öğretmenler ne yaptık?

Köyün bu kültürel farklılığından hareketle var olan zenginliği daha da geliştirmek yerine, Alevî geleneğinin en önemli yanı olan Dedeliği kaldırdık! Yıllar sonra bir gün köye uğradığımda gördüğüm tablodan sonra, yanlışlıktan öte, içinden çıktığımız bu topluluğa, bin beş yüz yılda ancak oluşabilen ve ancak bir bölük Anadolu insanının erişebildiği bir kültüre bir darbe de biz vurmuş olduk:

Köyün sokaklarında birbirine kenetlenmişçesine dört insan dolaşıyordu. Başlarında yeşil sarık, sırtlarında aba türünden birer giysi, bacaklarında arkası körük gibi gidip gelen şalvar, ellerinde iri taneli birer tesbih!

Hacı imişler. Hacdan yeni gelmişler!

Bizi, böyle bir karara iten biraz da haklılık kazandıran bir uygulamanın verdiği rahatsızlıktı: Hacı Bektaş'ın torunları olduğunu söyleyen bir aileye bağlı "efendi" adıyla erkeklerin, kimi zaman da "ana" adıyla kadınların, Sivas, Tokat, Çorum, Amasya, Yozgat, Kırşehir gibi illerin Alevî köylerinde, yine kendilerinin atadığı Dedeler aracılığıyla, hele o zamanlar bir bazlama için ağlayan, kavga eden, ağıt yakan köylüden çıkar sağlamalarını (bir de bunun Hacı Bektaş adına yapılması) nefretle kınıyorduk!

Dedeler, genelinde, Alevîlikle Şiîliği karıştırıyorlardı. Felsefe bilmiyorlardı, Alevîliğin tarihini Ali ile başlatıyorlardı!

Çalıyı dalından sürümek istemiştik; Dedeliği kaldırınca bu sömürünün sona ereceğini sanıyorduk. Ve bir yanılgı da Alevîliği bir dinsel hareket, bir mezhep sanmamızdan kaynaklanmasıydı!

Üç aylık ücretimi alınca kente gittim. Halkevi Kitaplığı'ndan heybem dolusu kitap, çarşıdan dergi, gazete aldım ve aynı gün köye döndüm. Enstitünün ilk mezun ettiği öğretmenin köy çalışması daha bir yılı doldurmadan gazete ve dergilerde kimi olumsuz yazılar çıkmaya başlamıştı. Hele biri, Ankara'da yayımlanıyor, her kurumun içyüzünü açıklayacağını yazıyor: "Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nin İçyüzü", "Köy Enstitülerinin İçyüzü", "Alevîliğin İçyüzü" ve benzeri. İki okulun da tuvaletinde düşürülmüş çocuklar bulunmuş (!); Kızılbaşların komünistlerden bir tek "baş"ı fazlaymış!

Bahadın'lı bir öğretmen arkadaşım anlatmıştı; annesi:

"Bir öğretmen arkadaşın geldi yavrum" demiş, "Ç. Köyündenmiş, buyur ettim, sahanda yumurta pişirdim,

sofraya ayran koydum, rahat yesin diye de bir süre yalnız bıraktım. 'Selâm söyle' dedi giderken. Sonra ocağı temizlerken gördüm, yumurtayı da, ayranı da ocağa, küllerin arasına dökmüş!"

Daha önce de buna benzer bir olay anlatmışlardı. Enstitüyü birlikte bitirdiğimiz arkadaşlardan biri gelmişti köye; yakın köylerden birinde çalışıyormuş. Sofrada şarap varmış, ona da ikram etmişler, içmemiş. Bir ara gömleğine bir iki damla şarabın döküldüğünü görmüş. Bir makas istemiş acele, getirmişler, şarabın iz yaptığı yeri oyarak çıkarmış ve parçayı yere fırlatmış!

Okullar birkaç günlük tatildeydi. Biraz uzakça bir köyde yine bir öğretmen arkadaşım vardı; onun da Yüksek Köy Enstitüsü sınavına hazırlandığını duymuştum. Beni pek de gönüllü taşımayacağını bildiğim atımla arkadaşımı görmeye gittim. Biraz birlikte çalışırdık, en önemlisi dertleşirdik. Arkadaşım köyde, evindeydi, sevindi. Biz konuşurken bir ara kapının aralandığını gördüm. Arkadaşım kalktı, kapı aralığından uzatılan kahve tepsisini aldı.

Arkadaşım yeni evlenmişti; karısının üç yıl enstitüde birlikte olduğumuz halde okuldan ayrılan bir kız arkadaşımız olduğunu, Yüksek Köy Enstitüsü'ne gitmek istemediğini, artık köyde kalacağını ve son zamanlarda bol bol Kuran okuduğunu söyledi.

Dönerken başka köylerde başka arkadaşlarımı da gördüm; kimi arıcılığı geliştiriyordu, kimi hayvancılığı, kimi meyveciliği, sebzeciliği.

O günlerde bana, en iyi düşünme yerinin neresi olduğunu sorsalardı, yanıtım hazırdı: Yavaş yürüyen bir atın sırtı!

Görevimiz diyorum, köyün ekonomik hayatını geliştirmek için tarım, zanaat, teknik alanında köylüye örnek olmak. Bunu yapabilmek için de iş eğitimi yöntemiyle eğitilmiştik. "Genç Cumhuriyet rejimine bağlı bir köylü kitlesi ve gençlik" yetiştirecektik. Böylece "köyde, kapitalizm öncesi sınıf ve ilişkileri ortadan kaldıracak", kısacası "köyü tüm unsurlarıyla rejimin seçtiği kapitalist yol doğrultusunda" canlandıracaktık.

Bunları düşünürken görmeye gittiğim arkadaşlardan birkaçı geldi aklıma: Köylüyü kazanma konusunda birleşiyorlardı. Bunun için de ilk yaklaştıkları kişi imam olmuştu! Kuran okuyor, namaz kılıyorlardı. Köy odalarında İslâm tarihi, dinsel söylence ve peygamberlerden mucizeler, cenkler okuyorlardı.

Öyle sanıyordum ki devletin bize verdiği görevde bir bulanıklık vardı yada ben farklı algılıyordum: Köyün verimli toprakları, kimi yerde bütünü ağaların elindeydi. Devlete hiç de ters gelmeyen bir olguydu bu. Sonra devlet köye teknik görevli göndermiyordu, tarım uzmanı, hayvanbilimcisi göndermiyordu. Yol yoktu, köylü ürettiğini pazarlayamıyordu. Elektrik yoktu, su yoktu. Ama her köyde mutlaka bir cami vardı ve her türlü harcamasını devlet ödüyordu.

Öğretmenliğimin daha ilk günlerinde, toprakları birleştirmek istememdeki falso, arkadaşlarımı köylerinde gözlemlememem beni, yerimi, konumumu, yapmak istediklerimi yeniden gözden geçirmeme neden oldu.

Kuşkusuz, köylünün yaşama biçimine, kültürüne, dünya görüşüne saygı duymayan, ona idealindeki programı dayatan yada onu olduğu gibi bırakan, ona uyum sağlayan bir eğitimci, siyasetçi başarıya ulaşamazdı.

Köylünün özlemleri göz önünde tutulmalıydı kuşkusuz. Ama onu kazanma yöntemi, ona uyum sağlama edilgenlik değil miydi?! Oysa gelişmede, değişmede bir yaratma vardı. Hele "köyü içinden canlandıracak" kişi, mutlaka yaratıcı olmalıydı.

Keşke diyorum, "köyü içinden canlandıracak gerekli görevli"den, eğitimci, teknik görevli, tarım uzmanı, hayvanbilimcisinden önce birer araştırmacı, birer sosyolog, sosyal psikolog gönderilebilseydi.

Hazır programları dayatmadan, köylüyü kazanma kaygısı duymadan, onlara yaranmadan, onların gerçeğini daha insancıl, daha çağcıl, daha ileri ve bugünün gerçeğine dönüştürücü saptamalar yapan kişiler, "köyü içinden canlandıracak" görevlilere yol gösterici olsaydı.

Cumhuriyet'e "iyi yurttaş" yetiştirmekse amaç, köyü eğitim yoluyla canlandırmak için ilerici-devrimci bir siyasetçi bilinciyle işe sarılmamız gerekmez miydi? Kimi arkadaşlarımız arıcılığı özendirmişti köyde, meyveciliği, sebzeciliği... İyi etmişlerdi, ancak bu yolla köy gerçekten canlanır mıydı? Bir başka deyişle köy, refaha giderek canlanır mıydı yada görevimiz köylüyü refaha kavuşturmak mıydı? "Enstitülerde, iş eğitimi temelinde yürütülen kültür, tarım ve teknik derslerde köy, tümüyle içten canlandırılacak, kapitalizm öncesi sınıf ve ilişkileri tasfiye" edilecekti.

Canlandırmada amaç, köylünün ekonomik gelişmesi değil miydi yada özgürleşmesi, tartışabilmesi, emeğinin bilincine ulaşması, düzendeki yerini belirleyebilmesi ve giderek sömüren, dayatan gücün kimliğini saptayıp ona karşı örgütlenecek güce ulaşması değil miydi?

Köylü sömürülüyordu: Birinci sömürgen devletti; programıyla, ideolojisiyle, yasalarıyla, zorbalığı koru-

makla... Ağa, bey, tüccar, jandarma, tahsildar, muhtar, imam efendi, sırtını devlete dayıyordu, devletin izniyle, devletin buyruğuyla!

Ve bizler, bu güçlere karşı devletin izni, devletin buyruğuyla savaşım verecektik!

Ezilen, sömürülen, horlanan kişi, ezeni, sömüreni, horlayanı anladığında, ezilmekten, horlanmaktan kurtulmak için belli bir savaşıma girmez miydi ve işte ancak o zaman kendine inanmaya, kendine güvenmeye başlamaz mıydı?

Bir de işin bir başka yanı vardı: Ezilen, sömürülen kişi, sürekli bir yabancılaşmayla karşı karşıya değil miydi ve böyle bir kişi genellikle, ilk olanakta ezene, sömürene, horlayana benzemek, onun gibi davranmak istemez miydi?

Ve işte biz bütün bu nedenlerden dolayı birer sosyal psikolog, birer pedagog, birer siyasetçi olmak zorundaydık.

Ben, köyde öğretmen kaldığım üç yıl içinde bu düşünceler içindeydim; ama bilgim, sezgilerime yanıt vermiyordu.

İdealizmimi bilinçlendirmek istiyordum; kentlere gitmeliydim; daha okumalıydım, Yüksek Köy Enstitüsü, bu yönlerden en uygun yerdi yada ben öyle düşünüyordum.

Köyden ayrılırken daha yirmi yaşına basmamıştım.

Yüksek Köy Enstitüsü

Pazarören Köy Enstitüsü'nü 1944'te bitirdikten sonra, Yozgat merkez köylerinden Darıcı köyüne atandım. Önce gidip görmüş, pek sevmiştim: Bağlık, bahçelik yemyeşil bir köydü. Özel bir nedenle Darıcı'da göreve başlamadan Bahadın'a naklimi yaptırdım. Bir arkadaşımla okulu yeniden açtık. Daha önce öğretim sürerken deprem olmuş, bina yıkılmıştı. Yüze yakın öğrenciyi iki kümeye ayırdık. Benim kümedeki öğrencilerin çoğu neredeyse benim yaşımdaydı! Gündüzleri bu çocuklara, akşamları da "gece mektebinde" köylülere ders veriyorduk.

"Özel neden", Bahadın'da üç yıl öğretmenlik yapmamı zorunlu kıldı. Oysa ilk fırsatta Yüksek Köy Enstitüsü'ne gitmek istiyordum.

Bahadın'a giderken içinde 100'ün üstünde kitap olan bir de paket taşıyordum; enstitüden verilmişti. Bu kitaplar genellikle Alman, Fransız, İngiliz Rus, Yunan

klasikleri; bir kısmı da özel yayınevlerince basılmış kitaplardı. Klasikler, Spohokles, Eflatun, Euripides, Aristophanes, Erasmus, Moliere; Rousseau, Balzac, Cervantes, Montaigne, Shakespeare, Dante, Voltaire gibi yazarlar ve kitapları idi. Bir bölümünü enstitünün kitaplığında okumuştum. Bunları tekrar tekrar okuyacaktım, bol zamanım vardı. Arada bir Yozgat'a gidecektim, halkevinin zengin kitaplığı vardı; oradan ödünç aldığım kitapları da okuyabilecektim.

Bahadın'da üç yıl boyunca, zamanımın bir bölümünü Yüksek Köy Enstitüsü için kullandım, arada bir Hasanoğlan'a gidiyordum; oradaki havayı kokluyor, konferansları dinliyor, tartışmaları, tiyatro uygulamalarını izliyor, verilen derslere yardımcı kitaplarla köye dönüyordum.

Her şey programladığım gibi olmuştu; çok mutluydum. Üçüncü yıl hem Gazi Eğitim Enstitüsü'nün resim bölümünün hem de Yüksek Köy Enstitüsü'nün giriş sınavını kazanmıştım ve elbette ikincisini seçecektim, öyle de oldu.

Oldu da Ne Oldu?

Birkaç gün önce bildirilmiyor, hiç değilse akşam yatarken! Sabahın köründe, uykumuzun en yoğun anında:

"Kalkın!" diye bağırmanın anlamı neydi! Gözümüzü açamadan aynı ses bu kez de

"Hazırlanın, çabuk!" diye bağırdı.

Ne oluyordu, ne için hazırlanıyorduk; adamın buyruğu cümleye dönüşmüyordu, sonunda buyruk biraz açıldı:

"Tez giyinin, gidiyorsunuz!"

"Yarım saat içinde giyinip dışarda sıra olun!"

O arada yatakhaneye ikinci biri girdi, biraz daha sivil, biraz daha incelikli:

"Arkadaşlar! Dışarıda vasıta hazır, Ankara'ya tren istasyonuna gideceksiniz; oradan da Balıkesir'e!"

İkinci adama karşı ayıp olmasındı, tez kalkıp giyindik; birkaç kitap, çamaşır gibi şeylerimizi bavullara koyarak dışarı çıktık; ortalık alacakaranlıktı.

Yüksek Köy Enstitüsü kapatılmıştı; oysa derslerimiz birkaç aydır sürüyordu; biz 1. sınıf öğrencileri, Balıkesir Eğitim Enstitüsü'ne (kız arkadaşlarımız Ankara Yüksek Teknik Öğretmen Okulu'na) gönderiliyorduk.

Yüksek Köy Enstitüsü benim son durağımdı. Burada Türk dili ve edebiyatı okuyacaktım, program böyleydi; yazma ve deneme çalışması yapacaktım; metin incelemesi, iş eğitbilim ve tarihi, çocuk psikolojisi, ruh sağlığı, yabancı dil (İngilizce, Fransızca, Almanca), sosyoloji ve bir de seçeceğim bölümün derslerini (güzel sanatlar kolu) okuyacaktım. Şimdiyse fizik, kimya, matematik, kısaca fen dersleri okutuyorlardı. (Fen dersleri insanı komünist yapmazmış!)

Büyük bir haksızlık vardı, ben ne için sınava hazırlanmıştım; bana ne vaat edilmişti, vaatten öte bir devlet sorumluluğuydu!

Bir hayal kırıklığını da Yüksek Köy Enstitüsü'ne yeni giren arkadaşlarımın sosyal-siyasal görüşünü öğrendikten sonra yaşadım: Öyle ya, yirmi bir köy enstitüsünü bitiren binlerce kişi arasından sınavla seçilerek gelen otuz bir kişiydik: Yüksek öğrenim görecektik: Daha bilgi edinecek, daha olgunlaşacak, daha sosyalleşecek, kim bilir daha da militanlaşacaktık! Oysa kimimiz namaz kılıyordu beş vakit; aramızda Said-i Nursî hayranı vardı; bir arkadaşımız kurt gibi ulumayı huy edinmişti; kimi-

miz CHP'li olmakla övünüyordu. Köylünün kurtuluşu, batıcılık, bilimden yanalık çoğumuzun umurunda değildi. Hele işçi sınıfı, emek, sömürü sözcükleri sözlüklerinden ya silinmişti ya zaten yoktu. Kendisini sosyalist hisseden dört kişiydik, o da çok açık değildi!

Hasanoğlan'dan bindirdikleri Cemse'de düşünüyordum bunları. Ellerimize kelepçe takmadıkları kalmıştı!

Ne idi bu telaş, bu inceliksiz, duyarsız, aşağılayıcı tavır!

Yüksek Köy Enstitüsü, Türkiye'de köylü olgusu üstüne araştırma, düşünme yeri olacaktı; bu doğrultuda yapılacak planlar, programlar, tezler, kısacası bilimsel çözümlemeler köy enstitülerine, oralardan da köylere uzanacaktı. Yeni bir aydın tipi burada filiz verecekti, sonra ülkenin her bir yanında, yöresinde meyveye duracaktı. Yeni aydın, kendi görev ve hakkını bilen, başkasının hakkını teslim eden, özgür düşünceli, özgürlüğü herkes için bilen, anlayan olacaktı. Yeni aydın, halktan yana aydın olacaktı.

Görülecekti ki enstitü yıkıcılarının hepsi de üniversitelerde okumuş, üniversitelerde okutulmuş doktor, doçent, profesör, milletvekili, bakan, başbakan, cumhurbaşkanı idi!

Son yıllarda her şey gözümüzün önünde oluşmuştu: Her sınıf, her dünya görüşü kendi aydınını yaratmıştı. "Aydın din adamı" sözgelimi: Adı profesör, adı doçent, doktor, vali, kaymakam, öğretmen, işadamı, milletvekili, başbakan, bakan...*

---

* 1997'de 609 İmam-Hatip lisesi vardı. Bu liselerden bir buçuk milyon kişi mezun oldu. Mezunlardan % 85'inin şeriat, % 80'inin kadınların çarşaf kullanmasını istediği saptanmıştır (İstanbul Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Nur Serfer, *Cumhuriyet*, 10 Mart 2000).

Balıkesir eğitim enstitüsünde bizi hayretle, biraz da kuşkuyla karşıladılar; sanki Ufo'dan inmiştik! Müdür:

"İyi de" dedi, "biz sizi kabul edemeyiz." Nedenini söyledi sonra:

"Eğitim enstitülerine lise ve öğretmen okulu mezunu alınıyor yönetmeliğimize göre, siz ikisinden de değilsiniz."

Sonra anlayışlı bir yönetici tavrıyla:

"Ben" dedi, "bir çözüm yolu düşündüm: Bir yıl lise son sınıf derslerini okursunuz; bir tür lise sınavını verdikten sonra ancak enstitümüzün öğrencisi olabilirsiniz."

Sınıfımızın adı "ihzarî sınıf" yada "hazırlık sınıfı" olacaktı. "Hazırlık sınıfı" adında anlaştık. Dersliğimiz, yatakhanemiz gösterildi. Biçim yönü pek de güzel değilse de uygulama bana göre iyi oldu. Benim geldiğim enstitüde felsefe, sosyoloji, psikoloji, edebiyat dersleri programda olmadığı için okuyamamıştım. Kimi kitaplarla bu eksikliği gidermişsek de böyle sistemli okumak yararlı olacaktı kuşkusuz.

Ayrıca iyi bir edebiyat öğretmenimiz vardı ve ben ilk öykümü burada yazacaktım.

Bir öğretim yılı tez geçti. Yıl sonu sınavında üç arkadaşımız öğretmenliğe döndü, biz de Balıkesir Eğitim Enstitüsü'nün öğrencisi olduk.

İkinci yılda, enstitünün birinci sınıfının öğretim biçimi "toplu dersler" oldu; fen-edebiyat ayrımı kalktı; böylece fizik, kimya, matematik, biyoloji gibi dersleri okumak zorunda bırakıldık. Ne hazırlığım vardı ne isteğim; "hele bakalım ne olacak" fıkrasında olduğu gibi derslere girip çıkmaya başladım; ayrıca bir seçeneğim de yoktu!

Okulun büyük bir kitaplığı var; sürekli Tolstoy, Dostoyevski, Gorki'den ve başka Batılı yazarlardan okuyorum.

O yıl Kıbrıs gündemde; sık sık yürüyüş oluyor ve bağrışılıyordu:

"Kıbrıs Türk'tür, Türk Kalacak!"

Biz yakın dört arkadaş, bu tür toplantılara pek katılmıyorduk.

Öğretmenlerimiz alışık olmadığımız türdendi (hazırlıktakiler çok iyi idi); sesleri çok uzaktan, farklı frekansla geliyor gibiydi! Öyle sanıyorum ki bizler için önyargıları vardı; en küçük bir sevgi kırıntısı bile göremiyorduk. "Yurttaşlık Bilgisi" dersine gelen biri vardı, ki yıl boyunca dersini usanç veren kaba şakalarıyla geçirdi.

Sınavlar başladığında bu öğretmenin alaylı bir sesle bana sorduğu ilk soru:

"Sizin köyde on sekiz yaşına basan bir erkeği ne yaparlar?" oldu.

Bir yüksekokul öğretmeninin bir yüksekokul öğrencisine sorduğu bir soruydu bu! Öğretmenim açıkça beni aşağılıyordu ve gülüyordu durmadan. Şimdi düşünüyorum da, böyle bir öğretmen karşısında sanıyorum onurumu kurtarmak istemiştim!

"Evlendirirler" dedim gülümseyerek.

Birden ciddileşti, gülmesi durdu, ayağa kalktı:

"Ben de seni evlendireyim de gör!" dedi. "Haydi çık şimdi!"

Öbür derslerin sınavında neler, nasıl biçimde soruldu, nasıl yanıtladım, anımsamıyorum şimdi. Sonunda sınıfta kaldığımı öğrendim.

Ardından yatılı hakkımın kaldırılması beni dayanılmaz sıkıntılara soktu. Aynı sınıfta bir sömestr daha aynı şeyler tekrarlandıktan sonra okul müdürü Kemal Kaya beni odasına çağırdı:

"İster misin?" dedi, Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'ne naklini yaptırayım."

Sevindim, "iyi olur" dedim, öyle sanıyordum ki naklimi istemeseydim yine sınıfta bırakılacaktım!

Ondan sonra Gazi Eğitim Enstitüsü Edebiyat Bölümü öğrencisi oldum.

İsmail Hakkı Tonguç

Tonguç, birkaç kez enstitümüze geldi. Her zaman onuruna toplanır, şiirler okur, türküler söyler, oyunlar oynar, horon teperdik ve horon sırasında:

"Sis Dağı'nın başında
Borana bak borana
Tonguç babamızı
İstiyoruz horona"

diyerek onu horona çağırırdık; aramıza katılırdı. Heyecanlanırdık, sevinirdik! Bize umut, bize güç verirdi; şahsında kendimizi önemserdik; korkularımız kaybolur, geleceğimiz güçlenirdi. Bizden biriydi, bizim gibiydi!

Tonguç'u altmış yıldır tanıyorum. Bütün bildiklerini bize taşıdı; yazdıklarını tümüyle okudum. Türkiye eğitim tarihinde altmış yıldır gündemde kalan bir iki kişiden bi-

ridir... Çok yapılan bir benzetmeyi yinelemek istiyorum: O bir mumdu, yandıkça ışık veren, yandıkça kendinden veren!

Köy enstitüsü denildiğinde akla ilk gelen İsmail Hakkı Tonguç'tur.

Rumeli'nin bir yoksul köyünden (yoksul olmayan bir köy var mıydı?) yürüye yürüye geliyor İstanbul'a. Tek isteği okumaktır, çocuk daha, kurtuluşu bir "efendi" olmada araması doğal. Her çaldığı kapı yüzüne kapanır; kapılar acımasızdır! Bir Osmanlı paşası var ki düzenin yapısı yüzünde yansımaktadır.

Bir şeyler sezmeye başlar.

Sonunda başarır. Kastamonu Öğretmen Okulu'na girme şansı!

Yürümek kaderi! Onlarca köyden geçer. Evler virane, insanlar çaputlara sarılı. Sezgisi öfkeye dönüşür; öfkesi, içindeki "insan"ı uyandırır.

Oysa daha önceleri bu yollardan başkaları da geçmiştir!

O zamanlar İstanbul'un beyi paşası ve zengini, çocuklarının kaba işlerini köylü hizmetçilere yaptırırdı; öğretmen okullarını bitirenler de bu çocuklara okuma-yazma öğretir; matematik, müzik dersleri verirdi.

İsmail Hakkı, karar verir Kastamonu yolunda yürürken, Osmanlı paşasının çocuğuna ders vermeyecektir.

Ne yazık ki işler şansla yürüyor; İsmail Hakkı'nın şansı iyi gider, öğrenimini İstanbul Öğretmen Okulu'na aktarır ve kimi öğretmenlerinden yurtseverlik, Batı uygarlığı, idealizm gibi şeyleri o gördüğü virane köylere taşıma öğütleri alır. İyi öğretmen az bulunur; iyi öğretmen bir şanstır!

Ders kitaplarının dışında da birtakım kitaplar okumaktadır.

Öğretmen okulunu bitirince Almanya'ya gönderilir Tonguç. Döner gelir, yine gider; tekrar tekrar gönderilir. Önce öğrenim, sonraları da görev içindir.

Almanya onun için bir fırsattır.

Almanya'da Güzel Sanatlar Okulu'nda, Güzel Sanatlar Akademisi'nde, Beden Eğitimi Enstitüsü'nde öğrenim görür.

Alman sokaklarında Osmanlı paşasını düşünür; Kastamonu yollarındaki köyleri, öğrendiklerini o köylere nasıl götüreceğini düşünür.

Almanya'da Kır Eğitim Yurdu'nu görür. Burada öğretmen, öğrencinin üstü değil, yardımcısıdır. Öğrencinin inancına, siyasal görüşüne karışılmaz. İşliklerde ciltçilik, marangozluk, bahçecilik başlıca çalışma alanlarıdır. Okulun kurucusu Lietz'den, "Yeni Almanya insan tipi"ni amaçladığını öğrenir. "Doğayı sürekli inceleyen, araştıran, iş başaran insan olmak istiyoruz" der Lietz. Münih'te Kerschensteiner'le tanışır. Leipzig'de bir deneme okulunu gezer. Yöneticiler: "Biz bilmeyi yapmaya çevireceğiz" der. "Çocuğu çalışma ortamında eğiteceğiz! Ezberci okullarda yetişenler, başkalarını hizmetçi yapmak isterler; sömürmeyi doğal görürler. Bu okullar avukat, doktor çıkaran fabrikalardır" derler. Bir de burada "Bauhaus" ekolünü tanıyacaktır: "Sanayileşen Alman toplumunda halkın sanat eğitiminden geçmesi gerektiğine" inanılmaktadır.

Bu dönemde Tonguç, daha çok İsviçreli Pestalozzi'ye yakınlık duymuştur. Pestalozzi sosyalist olmamakla birlikte sosyalist öğretiye çok yaklaşmıştır: Bir ülkede toplumsal, siyasal devrim olmadan sosyal adaletin sağ-

lanamayacağını bilmektedir. Yine de her düzen içinde ilerici çalışmaların yapılabileceği, hatta başarıya bile ulaşılabileceği kanısındadır.

Uzun bir zaman sonra Tonguç, kendisiyle Pestalozzi'nin yaşadığı dönem bakımından ülkelerinin bir benzerliğini, Pestalozzi'nin yaşadığı yerde inceleme yaparken kılavuzundan duyar: Bir gazinoda otururken kılavuz:

"Pestalozzi'nin bir ideali de sosyal refahı sağlayacak devletin yaratılması idi" der ve başka bir masada beş kişiyi işaret ederek: "Sosyal refahın sağlanması sorunu bunların 'insaf ve merhametine' kalmış" diye ekler.

Beş kişinin kimler olduğunu sorduğunda Tonguç, kılavuz:

"İkisi fabrikatör, biri tüccar, ötekiler de yargıçla eşi!"* der.

Pestalozzi'nin mezar taşında kazılı: "Her şey başkaları için, kendisi için hiç!" yazısı, Tonguç'un mezartaşına kazılsa hiç de yadırganmayacaktır.

Tonguç'un Almanya'dan getirdiği kitaplardan kimi satırlar:

"İş ahlâkını ilk kez Marx ele aldı. İş, onun için bir sorundur, ahlâkî bir sorun. İş ahlâkının kurucusu Marx'tır."

"İşi makina da yapar, ama eseri yalnız insan yaratır."

"Klasik eğitimin, aşırı otoriter baskıcı niteliği, teori ve pratiğin birbirinden kopukluğu, yalnız sağlıklı bir yapının gelişmesindeki yetersizlik sonucu değil, yüzyıllardır süren bağnaz bir sistemin ve kapitalizmin sonucudur."

---

* İ. Hakkı Tonguç, *Pestalozzi Çocuklar Köyü*, s. 24.

"Tüm bilim, tüm gerçek sanat, tüm proleter aktivite, din dışı ve din karşıtıdır."

"Kapitalizmin çalışan kitleleri eğitimden uzak tutmak için özel yasa ve düzenlemelere gereksinimi yoktur. Bunu ekonominin yasaları kendi kendine sağlar. Ama öte yandan, çağdaş devletin düzgün işlemesi için, kitlelerin en azından okur-yazar olmaları da gereklidir. Bunun için ilköğretim! Ne var ki, burjuvazi ve burjuva devlet kendisine faizi ile dönmeyecek bir ilköğretim için tek kuruş bile harcamaz! Amaç, teknik gelişmeyi izleyip kullanabilecek bilinçsiz, aptallaştırılmış işgücü yetiştirmektir. Bu nedenle ders planlarında reform gereksinimi ile bazı yenileştirmeler yapılır!..."*

Almanya'dan döndüğünde birlikte olduğu arkadaşlarından kimilerinin burnu altına birer Hitler bıyığı yapıştırmışken onun bavulunda kitap vardır ve o, sınıfsal yapısı daha da belirlenmiş, idealist, iyi bakmış, iyi görmüş, iyi özümsemiş bir örgütçü, devrimci bir eğitimcidir artık. Arkadaşları ise "halkçı", "devrimci", "laik" partinin yönetim kurulu üyeliğine seçilecek yada bürokrasinin en tepelerinde yer alacaktır. İsmail Hakkı ise hayatının sonuna kadar yoksul köylüye bilgi ve bilinç taşıma amacından vazgeçmeyecektir.

Tonguç siyasal bir kişiliktir. Eğitim siyasal bir eylemdir çünkü. Genel anlamda kültür de öyle; kültür bir anlamda egemenlerin dayatmasıdır. Egemen kültür, alttakileri susturmak, ezmek, sömürmek için kullanılmaktadır.

Tarafsız eğitimci yoktur.

Köylülük toplumların en tutucusudur: Gelişmeye karşı, bilime karşı bir davranış biçimidir. Tonguç'un yü-

---

* Engin Tonguç, *Bir Eğitim Devrimcisi, İ. Hakkı Tonguç-1,* s. 158.

reğinde, beyninde oluşan düşünce böyle bir ortama özgür düşünceli, soru soran, sorgulayan, haksızlığa karşı çıkan, eşitlikçi, paylaşımcı, okuyan, üreten binleri görmek idi.

Tüm egemenlerin birleştiği bir ilke vardır: Uyuyanı uyandırmamak.

CHP'nin ve Meclis'in sağ kanadının kızdığı köylünün uyanması değildi, seçmen sıfatıyla karşısına çıkacak "uyanmış köylü" idi.

Enstitü mezunlarının görevi, kapitalizm öncesi sınıf ve tabakaların sömürüsüne karşı çıkmakken genç öğretmenler kapitalist sömürüye karşı çıkmaya başlamışlardı. Bütün sorun buradaydı!

Kimi der, Tonguç, ürkekti, sakıngandı.

Bacon, "Kimileri, öyle çekingen, öyle sakıngandır ki, satılık malını ancak alacakaranlıkta ortaya çıkarır" der.

Engin Tonguç da:

"Ona göre, eğitimcinin görevi, hiçbir karışma ve baskı ile yön verme girişimi olmadan, öğrencinin ilgilendiği konuları her yönüyle kendi kendine inceleyebilmesini sağlayacak okuma, düşünme, konuşma konularında en geniş özgürlük ortamı yaratmaktır. Böyle bir ortam içerisinde, o kendi yolunu bulur" diyor.

Kimi der, Tonguç "Buzlar Çözülmeden"i oynuyordu.

Tonguç, yönetimi elinde tutan İnönü CHP'sini, özellikle sağ kanadın faşizan yapısını iyi biliyordu. Hele bir de "sınıfsız toplum" ilkesine inanmıyordu. (Bu, Atatürk'ün bir özlemiydi ancak yöntemi buna uygun değildi.) Türkiye'de sömüren ve sömürülen sınıflar vardı; köylü de bunlardan biriydi. Nitekim Emin Türk Eliçin,

Yurt ve Dünya dergisinde köylünün sömürüldüğünü konu edinen yazısından dolayı derhal tutuklanmıştı. Tonguç daha çok köy enstitüsü, daha çok öğrenci ve bir an önce de köye öğretmen göndermeyi istiyordu. Bu nedenle yaz tatilleri de kullanılarak öğretim, beş yıl yerine dört yılda tamamlandı. Evet, beklemediğimiz bir günde "buzlar çözülüverdi"! Ve o zaman olan oldu.

Kimi der, Tonguç'un, köylü gibi aslında tutucu bir sınıfa yönelerek, ondan işe başlaması, devrim stratejisi açısından doğru değildi.

Yanıtı bu kez de Brezilyalı Eğitimci Paulo Freire vermektedir: "Sekterlik, hangi siyasal kampta olursa olsun, insanlığın kurtuluşuna bir engeldir."*

Kimi der, Tonguç Kemalistti, kimi der sosyalist.

Tonguç Marx'tan, Leitz'den, Kühne'den, Bauhaus ekolünden (Kerschensteiner, iş okulu düşüncesinden zamanla uzaklaşır), daha çok Pestalozzi'den ve sonra Blonski'den (ele dayalı, iş içinde öğretim yanlısı) süzülüp gelen bir iş eğitimi ilkesi saptamıştır.

Bilimsel sosyalist öğretide "İş bilginin hareket noktasıdır. İş sadece ortamı değiştirmekle kalmaz, gittikçe daha mükemmel hale gelen âlet ve tekniğin de doğmasını sağlar. Bilgi, iş sayesinde ilerler, yanlışlarını düzeltir, genişler ve incelir. İş düşünceyi harekete getirir ve gittikçe zenginleştirir, daha kesin kavramların oluşmasına elverişli koşulları yaratır..."**

Yine Paulo Freire: "Benim bilgim benim gerçekliğimdir, onların gerçekliği değil. Ben onları benim gerçekliğime getirmek için onların gerçekliğinden yola çıkmalıyım" der.

---

* Paulo Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi*, s. 18.

** *Engels'e Göre Tabiatın Diyalektiği*, s. 58.

Bu araya Yalçın Küçük'ün Tonguç için söyledikleri-ni de koyduktan sonra kendi düşüncemi not etmek istiyorum.

"Tonguç'un Türkiye'deki sosyalist hareketin dışında kaldığı saptanıyor..."

İş ve Meslek Terbiyesi kitabında Marx'tan "sosya-listlerin en müfriti" diye söz ediyor...*

"Türkiye'de Köy Enstitüleri, işçi sınıfının siyasal ha-reketinin bastırıldığı ve gerilemeye mahkûm edildiği bir zamanda yukardan köyü canlandıracak kemalist rejimi yerleştirmenin önemli bir aracı olarak uygulamaya gel-di..."

"Bulgaristan Çiftçi Halk Birliği Yöneticisi; sonra Başbakan olan Stamboliyskiy (önce köy öğretmeni idi), 1923 darbesiyle iktidardan düşürüldü ve katledildi... Stamboliyskiy, aydınlara kızıyor, köylüden aydın yarat-mak istiyordu. Ona göre 'şehirli' imâna gelerek, köye koşacaktı!"

"Köy Enstitülerinin kaynağı, Pestalozzi değil, Stam-boliyskiy'di."

Bana göre Tonguç, söylemiyle Kemalist, davranışı ile sosyalistti.

Bir şey daha söylemek gerek, Tonguç olmasaydı "Köy Enstitüsü" belki de olmayacaktı!

---

* Yalçın Küçük, *Bilim ve Edebiyat*, s. 5/3-517.

Hasan Âli Yücel

Bir gün enstitümüze geldi, yanında oğlu Can vardı. İlk gördüğüm Hasan Âli Yücel'in gür kaşı, Can Yücel'in kirpi saçı ve bu iki ayrıksı tip, yıllar sonra "Güzel Baba-Güzel Oğul" bileşiminde, belleğimde kazınıp kalacaktı.

Kitaplıktan tanıyordum Yücel'i; Cemevi'nde dinleyip öğrendiğim Hallac-ı Mansur ve Nesimî benzeri bir şiirini (Yeni Hayat) okuyup ezberlemiştim:

"Tanrı'yı göklerden yere indirdik,
Âbîdle Mabudu biz sevindirdik,
Gözlerde çağlayan yaşı dindirdik,
Biz zemzem değiliz, alın teriyiz."

Çok gençken bir gezide Atatürk'ün bir sorusuna verdiği yanıtı da kitaplıkta okumuş, beğenmiştim:

Soru: "Türk Milleti ne zaman kendini kurtulmuş sayabilir?"

Yanıt: "Türk Milleti, ne zaman kurtarıcı arama ihtiyacını duymayacak hale gelirse, o zaman kurtulmuş olur."

Ayrıca Meclis'te CHP'nin sağ kanadına karşı köy enstitülerini nasıl savunduğunu ve okumuş gericileri nasıl ikna ettiğini de biliyordum.

1947'lerde, Yücel-Öner Davası'nda biz köylü çocuklarına görülmemiş bir içtenlikle sevgilerini sunacaktı:

"Köy enstitülerinin benim tarafımdan himaye gördüğünü söyleyen bu tanık, bilmiyor mu ki onlar benim mesuliyetim altında kurulmuştur. Onların kurulmasına emek ve hattâ hayat vermiş memleket evlâtları arasında bulunmak, benim hayatımın en büyük şerefidir. Ben o konuda canla başla çalışırken elleri uyuzdan yaralı, başları sirkeli bu bakımsız yavrucakları bağrıma bastım, onlardan yüksünmedim. Onları sevdim..."

Bizde seni sevdik Hasan Âli Yücel!

Yıllar sonra, yeni bir kitabım çıkmıştı, beni kutluyordu; pembe bir kâğıda yazmıştı mektubunu: "Oğlum!" diye başlıyordu.

Ben daha ilkokulda iken o şiirli adını ezberlemiştim. O genç bir yazar olarak üç konuya parmak basmıştı:

Konuşma dili ve yazma dilindeki ikilik kalkmalıydı.

Büyük eserler Türkçeye çevrilmeliydi.

Öğrencilerin "fikrî yetişmesi açısından" klasik kültür önemliydi.

Göreve başlarken Saffet Arıkan'ın bıraktığı yerden yürümeye devam etti, "hümanist kültür reformu"na öncelik tanıdı ve diyordu ki:

"Garp kültür ve tefekkür camiasının seçkin bir uzvu olmak dileğinde ve azminde bulunan Cumhuri-

yet'teki Türkiye, medenî dünyanın eski ve yeni fikir mahsullerini kendi diline çevirmek ve âlemin duyuş ve düşünüşü ile benliğini kuvvetlendirmek mecburiyetindedir."

Tercüme Bürosu'nu kurup da Millî Eğitim Bakanlığı sona erdiğinde Türkçeye çevrilen eser beş yüzü aşmıştı.

Enstitü kitaplığında okumaya başladığım her çeviri kitabın başında onun sesini duyar gibi olurdum:

"Hümanizma ruhunu anlama ve duymada ilk aşama, insan varlığının en somut anlatımı olan sanat yapıtlarının benimsenmesidir."

Hasan Âli Yücel'in yedi yıllık döneminde altı seferberlik ilan edildi:

Halk eğitimi seferberliği
Köy eğitimi seferberliği
Teknik eğitim seferberliği
Sanat eğitimi seferberliği
Yayın seferberliği
İlköğretim seferberliği

Demokrasilerde seferberlik olmazdı (!); bu nedenle 1950'de adı Demokrat Parti olan yönetim bu seferberlikleri tümüyle kaldırdı.

Yücel'i yücelten bir yanı, her attığı adımda onu başarılı kılan bir de felsefeci olmasıydı. Açtığı her seferberlikte ona geniş felsefe kültürü yol gösterdi. Yazık ki onun *Felsefe Dersleri*'ni enstitülerde ders olarak okuyamadık! Ne hazindir, "düşünmeyi", "sormayı", "sorgulamayı" en çok isteyen ve bunları "olmazsa olmaz" biçimli ilkeleştiren, kuramsal bilgilerle iş içinde üreterek öğrenmeyi amaç edinen köy enstitüsü programında felsefe dersi yoktu!

Felsefe dersi ilk kez Meşrutiyet'te Sultanilere konmuştu; laikleşmenin yolu böylece açılmış oluyordu. 1910'da Darülfünûn'da ve bir özel lisede Rıza Tevfik, felsefe dersi veriyordu. Cumhuriyetin ilanından sonra da lise beşinci sınıf edebiyat bölümünde felsefe ve psikoloji, altıncı sınıfın bütün bölümlerinde sosyoloji okunmaya başlandı. Bu arada, felsefe dersinin öğrencileri edilgen yapacağı, yaratıcılığı engelleyeceği yönünde eleştiriler yapılıyordu. Buna karşılık, uzun yıllardır din baskısı altında kalan ülkede felsefenin dar görüşlülüğün yok olmasını sağlayacağını söyleyenlerse çoğunluktaydı.

Liselerde en uzun süre okutulan felsefe ve mantık kitapları Yücel'in yazdıkları oldu.

Felsefe dersinin amacı, ezber yerine düşündürmekti. Öğrenciyi soru sormaya, sorunları çözümlemeye alıştırmaktı.

Yücel'in bakanlığı süresi içinde kırk sayı *Tercüme* adlı bir çeviri dergisi yayımlandı. Bütününde Türkçeye çevrilen yazıların 110'u felsefeyle ilgiliydi.

Yine Yücel zamanında (1940-1946) çevrilen kitap sayısı 420'dir; bunların 80'i felsefe konuludur.*

Yücel, bir yazısında bu çevrilerin klâsikler için "...Okuma-yazma bilenlerimizi, Doğu ve Batı kaynaklarının önemli bir bölümüne kavuşturmuştur. Bu kitaplar bağımsız ve özgür bir üniversite demektir. Kendini bu üniversiteye kaydettirenler, edebiyat fakültelerinin verdiğinden daha az bir bilgi ve kültürle mezun olmazlar..." demektedir.**

Bakanlığı süresince, İnönü'nün köy enstitülerini benimsemesinde, sevmesinde, 1946'ya kadar enstitüler üs-

---

* Arslan Kaynardağ, *Öğretmen Dosyası, Özel Dosya; Felsefe Eğitimi.*
** *Cumhuriyet*, 10 Eylül 1959, "Tercüme Cenneti".

tüne kol kanat germesinde; bakanlığı boyunca, ayrıldıktan sonra aynı biçimde Tonguç'a kucak açmada, korumada; yazarak, konuşarak onu savunmada hep Yücel olmuştur.

Cumhuriyet döneminde, yaklaşık seksen yıl içinde altmışa yakın millî eğitim bakanı gelip geçmiştir. Yücel başta olmak üzere birkaç isim hariç, kaç bakan ismi hatırlanmaktadır!

İsmet İnönü

İsmet İnönü'nün köy enstitülerinin kuruluşunda çok payı vardır, köy enstitülerinin yıkılışında ise daha çok payı olduğu gibi!

İlköğretimle ilgisi, Atatürk'ün sağlığında, Saffet Arıkan Millî Eğitim Bakanı, kendisi de başbakanken Kastamonu-Gölköy Eğitmen Kursu'nu gördükten sonra başlar. Daha sonra, yani cumhurbaşkanlığına geldikten sonra Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in, bu ilgiye köy enstitülerini de katarak sürekli beslemesiyle İnönü, artık köy enstitülerinin büyük bir seveni ve koruyanı olur. Bu durum 1946'ya kadar sürer.

İnönü'nün enstitümüze bir kez geldiğini anımsıyorum. O gün bana, İnönü büyük, erişilmez bir kişi halinde göründü. Bunda onun "Millî Şef" olmasının da payı olduğunu sanıyorum.

İnönü ile dört yıl aynı çatı altında (Büyük Millet Meclisi) kaldık. Meclis'in en ünlü, en kaliteli üyelerin-

den biriydi, her konuşması bir olaydı! Sesiyle, kültürüyle, üslup ve dil zenginliğiyle büyük bir konuşmacıydı. Öyle konuşurdu ki sağcı partilerde büyük bir aşağılık duygusu uyandırır; onun karşısında küçüle küçüle yok olurlardı sanki!

Ondan sonra iki Türk, bir yabancı cumhurbaşkanını yakından gördüm; kasıntılı, yapmacık tavırlı, sıradan kimselerdi!

İnönü, gerçekten yerini dolduran, kendini yetiştirmiş, bol deneyimli, ilerici biri idi. "İlericiliği" elbette 1946'ya kadardı. Sanıyorum, Demokrat Parti kurulmasaydı ve bu parti hiçbir başarı göstermeseydi, yani halktan ilgi görmeseydi yine ilerici kalacaktı! Türkiye İşçi Partisi kurulduğunda da görüldü; sosyalist bir partinin gördüğü ilgi karşısında ondan geri kalmamak için olacak (ve daha çok TİP'in sosyalist bir parti olduğunu sezdirmek için bir duvar çekme gereğini duyduğundan) birden CHP'nin "ortanın solu"nda olduğunu ilân etti. Bir şey çıkıyor ortaya: Kimseden geri kalmak istemiyor İnönü, partisinden ve kendisinden daha solda oldu mu bir parti en az onun kadar, hatta ondan daha fazla sola kayıyor, ama duvar çekmeden de duramıyor; tersi de oluyor: Bir parti (elbette ilgi gören) kendi partisinden sağda mı, daha sağa kayabiliyor!

Köy enstitüleri, İnönü'nün bu "tabiatından" dolayı kapatıldı denirse, yanlış sayılmaz!

Atatürk, bir yandan börtü böceği iteleyerek havayı temizlemeye çalışırken, bir yandan da hazır olduğu halde yağmura dönüşerek toprağı sulayamayan yağmur bulutlarını yağışa hazır hale getirirdi!

İnönü, İkinci Dünya Savaşı sırasında da aynı tavrı sergiledi; 1941'de Alman ordularının Sovyetler Birliği'ne

saldırmasıyla Almanya'yla yakın ilişkiye girdi. Türkiye faşistleriyle yakınlık kurdu. 1943'lerde Alman orduları gerilemeye başladığında İnönü bu kez Almanya'ya olan politikasını değiştirdi. 1975'lerde Almanlar yenilmiş, Sovyetler güçlü bir duruma geçmişti. Amerika'ya komünizme karşı olunduğu bildirilmeliydi!

O günlerde gazeteler şu haberleri yayıyordu:

4 Aralık 1945'te Tan Gazetesi ve Matbaası, polisin koruması altında CHP'li gençler tarafından havaya uçuruldu. Nâzım Hikmet, Sabiha Sertel, Sabahattin Ali bu gazetede yazıyorlardı.

İstanbul lokantalarının listesinde değişiklik yapıldı: "Rus salatası", "Amerikan salata"sına çevrildi.

Galatasaray Lisesi karşısındaki "Rus Çorap Pazarı"nın "R" harfi kazındı, "Us Çorap Pazarı"na dönüştürüldü.

İstanbul'daki "Tan Pastanesi", "Tan Lokantası" gibi isimlerin "T" harfleri kazındı; "Şan", "Han", "Kan" haline dönüştürüldü.

O günlerde yine Necip Fâzıl'ın "Büyük Doğu" marşı, devlet radyosunca "bir marş öğreniyoruz" başlığı altında yayımlanmaya başlandı:

"Tanrı'nın alnından öptüğü millet
Güneş'ten başını göklere yükselt
Yürü altın nesli Fatih Oğuz'un
Âdet küçük, zaman çabuk, yol uzun..."

Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi öğretim görevlisi Behice Boran, Pertev Naili Boratav, Niyazi ve Mediha Berkes fakülteden atıldı.

Düşüş böyle sürdü...

Başlarda İnönü. "Köy enstitülerini Cumhuriyet'in eserleri içinde en değerlisi, en sevgilisi sayıyorum. Köy enstitülerinden yetişen evlâtlarımızın başarılarını ömrüm oldukça yakından izleyeceğim!" diyordu.

Sözünde durmadı.

1944 yılı 17 Nisanında İnönü, Hasanoğlan'daki töreni yakınlarıyla izlemeye gelir. Burada bir ara, arabasına Falih Rıfkı Atay'ı, Yücel'i, Tonguç'u alır. Yolda İnönü, Yücel'e bir soru yöneltir:

"Yücel, bu çocuklar, köylerde işe başlayınca bizi tutacaklar mı?" diye sorar.

Bu soruya haklı olarak Engin Tonguç:

"Toplumun tabanından çıkıp gelmiş, bilinçli, dinamik, kendine güvenen bir güç, yepyeni bir aydınlar kuşağı, İnönü'yü de mi tedirgin etmeye başlamıştı?" sorusuyla bir tür yanıt veriyor gibidir.*

Engin Tonguç sürdürür:

"Bu konu üzerinde dururken, İnönü'nün savaş sonrası dünyasının nasıl şekilleneceğini düşünmekte olduğu da şüphesizdi. Her seçeneğe göre hazırlıklı bulunup düzenlemeler yapan usta satranç oyuncusu, daha nitelikleri belirmemiş o günler için elinin altında sol eğilimli bir güç bulunmasını da mı istiyordu?"

Engin Tonguç'u İsmail Hakkı Tonguç (çok iyi niyetle) tamamlıyor:

"İnönü, politikada duygu değil, hesap adamıydı. Yeni politikasını saptarken çok daha önemli gördüğü konularda hareket olanağı saptayabilmek için ilköğretimde ödün vermeyi yada işin karşıtlarını işbaşına getirerek

---

* Engin Tonguç, *Bir Eğitim Devrimcisi İsmail Hakkı Tonguç II*, s. 98.

onları iş içinde yıpratıp zamanla etkisizleştirmeyi düşünmüş olabilirdi."*

İnönü'nün bir partili arkadaşına söylediği ilginçtir:

"Herkes benim zayıflığım gibi görür, ama benim gücümdür aslında. Örneğin ben köy enstitüsü düşününe inanmışımdır. İnanmış bir insan sonuna kadar bunu yürütür. İdealizmde, felsefede bu böyledir. Ama ben politikacıyım, uygulayıcıyım. Ben gücüme göre, gücümün var olduğu yerde, gücümü gösterebilirim. Ben dâhi değilim, gücümle, deneyimimle, ülke çıkarlarını en üst düzeyde tutarak sorunlara çözüm bulurum. Ben gücümün bittiği yerde bir politikacı, bir deneyimli insan olarak bir noktada, onu gelecekte yeniden uygulamak üzere durdururum. Bu aslında benim gücümdür. Çünkü artık gücümü yitirdiğim bu noktada 'ben bu işi yürüteceğim' diye yürüdüğüm zaman, artık tümüyle yok olma durumu vardır. Ben gücümün bittiği yerde, her şeye karşın yok olucu bir harekete yönelmem; orada dururum. Zaman, benim için çok önemli bir etkendir; zaman içinde olanaklar gelir önüme, bir noktada bıraktığım düşünümü yeniden uygularım. Köy enstitüleri konusu da böyle olmuştur. Benim gücüm o zaman nereden geliyordu? Partiden, Parti Meclis Grubu'ndan. Ben gücümü buradan alıyordum. Bu konuda, tüm bu organlarda gücümü yitirmiştim. Ordunun üst kademesinde de huzursuzluk başlamıştı... Onun için bir süre, bu konuda en çok saldırıya uğrayan Yücel'le, Tonguç'u, onların da gönlünü alarak bu şimşekleri bu olay üzerinden uzaklaştırmak istedim. Fakat demokratik hareketler de başlatılınca olaylar, öyle gelişti ki, kendi akımında yürüdü

* *Age*, s. 255.

ve bir an geldi ki köy enstitülerini eski gücüyle eski ruhuyla sürdürmek olanağı benim elimden çıktı."*

İnönü CHP, Meclis

İnönü, 1946'larda CHP'nin ve Meclis'in sağ kanadıyla işbirliği içine girdi.

Köy enstitülerindeki özgür düşünme, demokratik tavır, kitap okuma, toplumsal bozukluğa karşı tepki ve hele bir de ağaya, yüksek bürokrata (valiye, kaymakama, savcıya, jandarmaya, polise) karşı eşit tavır; ezik köylünün bu sıfatlardaki kişilere olan geleneksel eğilip bükülmelerinin enstitülerce bozulmuş olması iyi karşılanmamış; giderek komünist suçlamasına dönüştürülmüştü. Sağ, telaşlı ve öfkeliydi; devletin "otoritesi" bozuluyordu. Hem kim oluyordu, köyün baldırıçıplaklarıydı bunlar!

CHP, dolayısıyla "Yüce Meclis", artık Atatürk devrimlerinin sadece sözünü ediyordu. Bu "kendini bulma"nın önünde İsmet İnönü vardı. Atatürk döneminde başarılmış reformlara karşı önce gizli, sonra açığa çıkan kimi karşı devrimcilere önemli görevler verildi. Bir de güya Meclis'i gençleştirmek bahanesiyle faşist, molla, Türkçü-millîyetçi kimseler Meclis'e dolduruldu.

* Muammer Erten, *Doğan Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni*, s. 239.

Yıkıcıların Sınıfsal Yapısı

Köy enstitüsü yıkıcılarını bir bir, isim isim yazıp düşündüm. Niçin? Niçin kendilerinin dışındakilere bu kadar öfkeli, bu kadar küçümseyici, hoşgörüsüz, acımasız! Neden kendi dışındaki düşünmesin, soru sormasın, sorgulamasın, öğrenmesin, neden?

Bunlar yönetenlerdir, bunlar devlettir.

Benim doğduğum köyde zaman zaman devlete kızarlar ve:

"Yazan Yezit, okuyan Yezit!" derlerdi.

"Sultan Süleyman Han, 'İnsanların velinimeti kimlerdir?' diye sormuş. Ulema şu yanıtı vermiş: 'Ziraat ve çiftçilikle uğraşan halktır velinimet. Çünkü kazandıklarıyla bizleri beslerler.' Bundan dolayıdır ki hükümetin görevi halkı korumaktır."*

"Halk yığınlarını cehalet içerisinde tutup sömürme özlemi, tarihin başlangıcından bu yana her toplumda

* İlhan Arsel, *Aydın ve Aydın*, s. 332.

belli sınıflar tarafından sürdürülegelmiş olan bir siyasettir... Şeriat ülkelerinde ise halk 'aydın' geçinen sınıflarca, daha ilk anlardan itibaren cehalet içerisinde tutulmak gereken bir yığın olarak görülmüştür."*

"Bir Arap atasözü: 'Cehlun yavluni hayrun min aklin ahulahu.' (Arifi desteklemektense, cehaleti desteklemem daha hayırlıdır.)"

"Büyük İslâm Âlimi İmam Gazzali" de: "Ey yönetici, yönetimin birinci koşulu, yöneteceğin insanların bilgisiz olması gerekir!" demiş.**

Yine ünlü bir İslâm yazarı Cüveyni, hükümdara öğüt verir ve dermiş ki "Köpeğini daima yarı aç tut ki, seni takip etsin!"***

On birinci yüzyılda yaşayan Selçuklu Vezir Nizamül mülk, *Siyasetname* adlı eserinde halkı ayı, yöneticiyi de ayı oynatıcısı gibi gösterir. Halka iyi davranıldığı hallerde halkın kendini unutacağını, küstahlaşacağını söyler. Yine aynı eserde İranlı Vezir Rast Reviş'in öğütlerinden örnekler verir: "Halkımız adaletimiz karşısında edepsiz ve küstah oldu!" der.****

Köy enstitüsü müdürlerinden Hürrem Arman, *Piramidin Tabanı* adlı kitabında, Tonguç'tan dinlediği bir olayı anıyor:

"İngiliz Parlamentosunda üç yüz yıl önce, ilköğretim zorunluluğu yasası görüşülürken bir lord: 'Bu yasayı getiren efendiler, herkesi okutmak istiyor. Ben bindiğim atın benden akıllı olmasını istemem' demiş!"

---

* İlhan Arsel, *Aydın ve Aydın.*

** *Agy.*

*** *Agy*, s. 332.

**** *Agy.*

Köy enstitüleri yasası Meclis'te konuşulurken bir milletvekili, Tonguç'a:

"Yahu Hakkı Bey" der, "senin hiç işin yok mu, bu kadar hergeleyi okutunca bize kim hizmet edecek!"

Yıkıcılardan Birkaçı

Şemsettin Günaltay

Lozan Üniversitesi mezunu, ilâhiyatçı, müderris, başbakan.

Köy enstitüleri için söyledikleri:

"Yazı yazma, beste yapma, icra etme yetenekleri mükemmel bu çocukların (Yüksek Köy Enstitüsü öğrencileri). Neden kalkar boyuna Frenk yazarlarını okutur, Frenk yazarlarını oynatırlar çocuklara."

"Bu acayip kurumlarda millî duygular geliştirilmiyor, kendi harsımız verilmiyor, tarihimiz okutulmuyormuş. Boyuna Gogollar, Çehovlar okutuluyormuş!"

Öğrencilere, "Siz amele misiniz, ne gereği var bu bahçenin? Yevmiyeniz ne kadar?" diye sorar.

Şükrü Saraçoğlu

İstanbul Mektebi Mülkiye'de, İsviçre'de siyasî ilimler okudu. Hariciye vekili, başbakan, Meclis başkanı. Baş-

bakanlığa getirildiğinde konuşmasında: Biz Türküz, Türkçüyüz ve her zaman Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan konusu olduğu kadar, en az o kadar da bir vicdan ve kültür konusudur" der.

Recep Peker

Harbiye mezunu. Meclis sekreteri, CHP genel sekreteri, imar bakanı, içişleri bakanı, millî savunma bakanı, Meclis başkanı, bayındırlık bakanı, başbakan.

Kâzım Karabekir

Erkânı Harp Mektebi mezunu. Enver Paşa ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Manastır şubesini kurdular. Askerlikte tuğgeneralliğe yükseldi. Şark Cephesi Kumandanı ve Edirne Milletvekili, İstanbul milletvekili, Rauf Orbay-Ali Fuat Cebesoy-Refet Bele, Cafer Tayyar Eğilmez ve diğer arkadaşlarıyla birlikte muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucusu ve parti lideri, İzmir Suikasti (Atatürk'ü öldürme girişimi) sanığı, Millet Meclisi Başkanı, İstiklal Marşı yarışmasına katıldı. Marştan iki dize: *"Biz tarihin Türk dediği milletiz/ Hür yaşar, hür ölür, nurlu ümmetiz."* Yüksek Köy Enstitüsü'nün kapatılmasında büyük payı oldu. Şiir okuyan öğrencilere (Hasanoğlan'da), "Sınırlarımız dışında kalmış arkadaşlarımız var, onlar için bir şeyleriniz yok mu?" diye sorar. İkinci sorusu: "Peki Moskofların ezelî planını kim anlatacak?" "Söyleyin bakalım size tarih okutuyorlar mı, şerefli geçmişimizi öğretiyorlar mı?" Atatürk'le anlaşamamıştı: Atatürk'ü "Hilâfet ve saltanatı almaya uğraşmakla; başarılı olamayınca sola kaymakla;

dinsel ve geleneksel varlıkları kanla yıkmakla" suçlamıştı. Ona göre hilafet kalmalıydı. Cumhuriyet şeklinden kesinlikle sakınmalıydı!

Feridun Fikri Düşünsel

Hukuk mezunu, avukat, hukuk doktoru, milletvekili, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyesi, İzmir suikasti sanığı, Meclis Başkan Vekili (1946). İnönü 1939'an beri onu milletvekili seçtirdi. Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nü Karabekir'le teftişinde: "Evet efendim, neymiş efendim, Molier, Gogol, Puşkin! Kendimize dönelim, millî benliğimizi koruyalım" der.

Reşat Şemsettin Sirer

1946'da millî eğitim bakanı oldu.

Tonguçlarla birlikte Almanya'ya gönderilenlerden.

Ama Tonguç'tan farklı, Hitler bıyığıyla dönmüştür Türkiye'ye!

Bakan olunca, bir kısım Yüksek Köy Enstitüsü öğrencisi ihbarda bulunur kendisine:

"Sayın Türk Emniyetine,

Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nde millî bir cinayetin feci ve trajik hazırlıkları yapılmaktadır!" İhbar mektubunda bir liste vardır: On dokuz kişilik Yüksek Köy Enstitüsü öğrencisi adı yazılıdır.

Sirer için beklediği fırsat çıkar. İhbar mektubunu Tonguç'a verir, soruşturma ister. Tonguç'un yanıtı:

"İlişik evrakta yazılı öğrenciler, enstitünün en çalışkan ve kitap okuyan, kendi branşlarında olağanüstü ba-

şarı gösteren, en yetenekli, en iyi yazı yazan çocuklarıdır..."

Sirer'in Tonguç'a sözü:

"Senin çoluk çocuğunla belini kıracağım" olur.

Bakan olur olmaz Yüksek Köy Enstitüsü'ne gider, öğrencilere:

"Bu kurumda vatanî cinayetler işlenmek istendiğini, Allah'ın inayetiyle kendilerinin işe el koyduklarını, bu kurumları daha millî bir duruma sokacaklarını" söyler.

1947 Haziranında "badem bıyıklı, kara şapkalı, eli bastonlu, ufak kesim bir adamın (Sirer), önü çektiği bir grup" Ladik Akpınar Köy Enstitüsü'ne gider. Çatıda çalışan öğrencilere seslenir:

"Sizi yakında bu amelelikten kurtaracağız!" der.

Çatıdaki yeni mezun genç öğretmendir. Sirer'e:

"Ben amele değilim, öğretmenim, burada iş üretiyoruz!" der. Sirer:

"İblis!" diye bağırır. "Sen dersini almışsın. Özellikle senin gibileri adam edeceğiz!"

Sirer, bir yandan da CHP'li genç milletvekilleriyle birlikte sokak gösterileri düzenlemektedir: İstanbul'da, Ankara'da, "millî hislerin galeyana gelmesi" nedeniyle komünizmi tel'in mitingi yapılmaktadır. Sirer'in gözüne herkes komünist görünmektedir.

Bir de Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'yle uğraşmaya başlar:

Bakanlık emrine alınıp bunu Danıştay kararı ile kaldırtan öğretim üyeleri Behice Boran, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav'ın fakülteden atılması için üniversiteye baskı yapar. Rektör Şevket Aziz Kansu, ilerici bir kimsedir. Boratav'ın konferans vereceği salona saldırılır. Saldırının başında CHP'li genç bir milletvekili ünlü Kı-

zılaycı Kemal Satır da (CHP milletvekilidir) vardır. Rektör tartaklanır, zorla istifa yazısı alınır. *İlerici Gençler Dergisi* basılır. İçlerinden biri, elindeki Larousse'u göstererek "Buldum!" diye bağırmaktadır. "Ruslar'ın kitabını buldum!"

Tahsin Banguoğlu

Sirer gibi o da 1943'te CHP'yi gençleştirmek için milletvekili seçtirilenlerdendir.

İstanbul Edebiyat Fakültesi çıkışlı. Berlin ve Breslau Üniversitesi'nde Osmanlıca üzerine doktora yapmış. Milletvekilliğine Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi doçentliğinden getirilmiş.

Banguoğlu, Sirer'in bıraktığı yerden devam edecektir:

Köy enstitülerini yıkma işini sürdürecek,

Yüksek Öğretmen Okulu'nu kapatacak,

Okullara din dersi koyacak,

İlk imam-hatip okulu, İlahiyat Fakültesi onun zamanında açılacak,

"Aydın din adamı" yetiştirme ilkesi onun zamanında belirlenecek.

Eğitmen kurslarına son verecek.

İnönü'nün genç milletvekillerinden Tahsin Banguoğlu görevini "bîtamam" yerine getirir!

Kendini şöyle savunur:

"Din dersinin seçmeli olmasını önerdim, bu öneri ilgi gördü. Ama bir hile yaptım: Çocukların bu derse girmesini isteyen veliler değil, istemeyen veliler dilekçe verecekti. Dilekçeyi yalnız profesör Bülent Nuri Esen verdi!"*

---

* *Tarih ve Toplum,* Sayı: 66, Haziran 1989.

Bu köy enstitüsü yıkıcılarının hepsi de okumuş, üniversiteler bitirmiş; kimi doktor, kimi doçent, kimi profesör, kimi general. Türkçe'den başka bir yada daha fazla yabancı dil biliyorlar. Öğrenimlerini Avrupalarda, Amerikalarda yapmışlar. Bir de yaptıklarına bakın. Köylü çocuğunun okumasını, eleştirmesini, soru sormasını, kitap okumasını, düşünmesini istemiyorlar!

İnönü döneminin CHP'lileri, sözcüleri ve sonra DP'de toplananlar daha sonra çeşitli harfler başlığı altında "işlerini" yürütmeye devam etmişlerdir...

Gazi Eğitim Enstitüsü'nde

Ekonomik sıkıntım sürüyorsa da biraz rahatlamıştım. Burası eski, oturmuş, gerçekten bir yüksekokuldu yada o günlerde ben öyle düşünüyordum.

Bir süre sonra kurt gibi uluyan arkadaşı okulun bahçesinde gördüm, o da artık burada okuyacakmış!

Dört arkadaştan biri daha sınıfta kalmıştı, o da geldi.

Bu enstitünün eski öğrencilerinden Ali Rıza ile tanıştık. O da bizim gibi kitap, dergi okuyordu; ülkedeki gelişen siyasal oluşumu birlikte izliyorduk. Bir üst sınıfta Hasan Hüseyin Korkmazgil okuyordu; arada bir onunla da görüşüyorduk.

Sonunda sınıfımı geçmiş, yeniden yatılılığı kazanıp "Edebiyat Kolu"na ayrılmıştım.

Bir pazartesi sabahı kahvaltıda, masa arkadaşlarım gelmedi; kahvaltımı edip çıkarken yanımdan geçtiler, görmezlikten geldiklerini hissettim. Derslikteki masa arkadaşlarım da konuşmadılar. Selâmımı almadıkları

gibi, sorduğum sorulara "evet", "hayır"la karşılık veriyorlardı. Teneffüs zili çaldı, çıkarken koridorda, dersliğe dönerken, kimse yüzüme bakmıyordu. Önce yalnızca bana sanıyordum bu tavrı, gördüm ki Cemil de, Ali Rıza da aynı durumdaydılar. Nedenini öğrenmek istedik, kime sorabilirdik, bütün ağızlar mühürlenmişti sanki!

Bu durum bir hafta sürdü. Çok bunaldık. Soruyorduk, düşünüyorduk, çözümleyemiyorduk bir türlü! Kendi halinde öğrencilerdik. Ne düşünürsek, ne söylesek kendi aramızda kalırdı. Sinemaya giderdik, birlikte. Bahçede bankta otururduk birlikte. Sanat, edebiyat olaylarını, son aylarda sürüp giden yeni hükümetin sola olan sindirme, korkutma, tutuklama gibi siyasal uygulamasını yine kendi aramızda değerlendiriyorduk. Peki bu durum neydi!

DP yönetimi, ülkenin her bir yanında sola karşı bir eyleme geçmişti: Kimi gazete ve dergilerin kapatılması, kitap toplatma, tutuklamalar sürüp giderken bizim payımıza da böyle bir boykot eylemi düşmüş olabilirdi. "Ucuz kurtulduk!" dercesine biraz rahatladıksa da bu bir başlangıç olabilirdi. Önce boykot, ardından okuldan atmaya, tutuklamaya kadar uzanabilirdi!

Kendi sesinin yankısından korkan çoban gibi, biz söylüyor, biz üzülüyorduk.

Bir ara, "Yahu" dedi Cemil "geçenlerde imza istemişlerdi, okullarda din dersi okunsun diye, ben imzalamamıştım."

"Ben de imzalamadım" dedi Ali Rıza.

"Ben de imzalamadım" dedim.

Ama bundan dolayı tüm okulun birleşerek bir tür aforoza gitmeleri biraz fazla değil miydi!

Sonra anımsadım, Nâzım Hikmet'in affı için imza vermiştik.

Öğrenci başkanı geçiyordu önümüzden, başını çevirdi, başka zamanlarda selâmlaşırdık oysa.

"Bu iş" dedim "başkanın başının altından çıkmasın, hayli tutucu ve gerici olduğunu biliyordum." Ali Rıza:

"Biz biraz hemşeri sayılırız" dedi. "İmza konusunda bana sitemde bulunmuştu, 'neden atmadın', 'neden attın' diye."

Kurt gibi uluyan arkadaşı anımsadım, başkanla Mersin'in bir köyünden olduğunu duymuştum:

"Biraz anlar gibi oluyorum" dedim. Uluyan arkadaşla başkanı çok kez birlikte gördüğümü söyledim.

Boykot işin tadını kaçırıyordu, ne yapmalıydı? Ali Rıza:

"Müdüre gidip durumu anlatalım" dedi.

Gerçekten de iyi olurdu, bu çocukça eylemi müdür de onaylamazdı. Fuat Baymur'du müdür, ülkenin sayılı eğitimcilerindendi. Dergilerde, gazetelerde yazılarını okuyorduk, cilt cilt kitapları vardı. Bizi o anlamazsa kim anlardı; bu durumdan haberi yoktu mutlaka. Karar verdik, pazar günü evine gidip bu gülünç durumu anlatmalıydık, gittik de:

Utana sıkıla kapısının zilini çaldık; birkaç saniye sonra kapı aralandı: "Yine ne var?" dedi, özür diledik, rahatsız ettiğimizi söyledik ve anlatmaya başladık; gerisini dinlemeden:

"Kim bilir neler yaptınız!" dedi. Anlatmayı sürdürmek istediğimizde, bu kez de:

"Hadi, hadi!" dedi, sesini yükseltti: "Ateş olmayan yerden duman tütmez!" ve kapı çoktan kapanmıştı!

Korkmaya başladık, okuldan atılacağımızı düşündük! Tek ve son fırsattı, kimsenin yüzüne bakamayacaktık!

Yıl 1950 idi. Ankara'da tanıdığım çok kimse tutuklanmıştı. Sözgelimi *Yağmur ve Toprak* dergisinin sahibi Halil Aytekin, dergiyi basan basımevi sahibi Sefer Aytekin, derginin yazıişleri müdürü Hilmi Aran tutuklanmıştı. Enver Gökçe ve İlhan Başgöz derginin çıkmasında yardımcı oluyorlardı. Dergide zaman zaman ben de "Köy Notları" başlığında yazılar yazıyordum. Bir korkum da bu idi, ya tutuklarlarsa!

Pazar günü olduğu için okul tenhaydı. Koridorda eğitim metodu öğretmenimiz Hüsnü Cırıtlı ile karşılaştık, çok sevindik: Saygın bir öğretmendi; efendi, kültürlü, olgun bir kişiydi. Daha selâm vermeden o:

"Hayrola çocuklar, bir üzüntünüz mü var?" dedi.

Boykot olayını anlattık.

"Önemli değil" dedi, "ben biliyorum durumu, siz hiç üzülmeyin, öğretmenler kurulunda konuşulacak, merak etmeyin, ben sizi gayet iyi tanıyorum. Ha bugünlerde size bazı sorular sorulacak, istediğiniz yanıtı verebilirsiniz..."

Rahatladık, gülüp konuşmaya başladık.

Bir haftalık zaman, durdurulmuş bir film gibi belleğimde kazılı duruyor!

"Disiplin Kurulu" sorgulamasına çağrılıyorduk; başkan ve bizi sorgulayacak olan Dr. Halil Fikret Kanat'tı, bir pedagoji otoritesi sayılıyordu ve öğretmenimizdi, dersinde abartılı bir senlibenli yanı vardı, arada bir Türk ırkının üstünlüğü üstüne bildiriler sunardı, fazla da ciddiye almadığımız biri idi:

"Yaz!" dedi, sorularına yanıt istiyordu:

"Niçin *Varlık* dergisi okuyorsun?"

"Niçin Falih Rıfkı'yı okuyorsun?"

"*Yağmur ve Toprak* dergisine yazılar yazıyormuşsun, niçin?"

"Rus yazarlardan Gorki ve benzeri yazarların romanlarından okuyormuşsun, neden ille de Rus?"

"Nâzım Hikmet'in affı için imza atmışsın, niçin?"

"Okullarda din dersinin okutulma isteğine karşı çıkmışsın, niçin?"

Benzer birkaç soru daha.

Halil Fikret Kanat'ın *Millîyet İdeali ve Topyekun Millî Terbiye* adlı kitabını okumuştum. Bir yerinde "Fikir hürriyeti, kanaat hürriyeti her yerde akla gelebilir, fakat terbiye müesseselerinde asla bahis mevzuu olamaz" diyordu. Yıllar sonra Amerikalı yazar Fay Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri* adında bir kitap yazdı. Kirby, bu kitabında Kanat için ilginç şeyler söylüyordu:

"Türkiye'de sağ siyasal görüşlerin, savaştaki (İkinci Dünya Savaşı) Alman üstünlüğü ve propagandasının da etkisi ve yardımı ile giderek güçlendiği bir dönem yaşanıyordu. Sağ akımlar başlıca iki görüş çerçevesinde toplanıyordu:

Irkçılık-Turancılık,

Anadoluluculuk.

Birinciler, Orta Asya'ya kadar uzanan Turancılık hayalleri kuruyor, iktidarla takışan açık, gizli örgütlenmelere yöneliyorlardı. İkinciler ise Anadolu ile sınırlı bir şoven nasyonalizmi savunuyorlar; iktidarla ters düşmemeye özen gösteriyorlar, tersine bireysel çabalarla CHP iktidarına sızmaya, orada söz sahibi olmaya çalışıyorlardı. O iktidar içinde birçok sempatizanlar olduğu da bir gerçekti."

İşte bu ortamda, Kanat'ın Anadolu akımının pedegoğu olarak görüşlerinin temellerini açıklama zamanının geldiğine karar verdiği anlaşılıyordu:

Ona göre eğitimin görevi her şeyden önce bireylere ulusal ruh ve ulusçuluk ülküsü aşılamaktı. Ulusçuluk ülküsü, ulusun esenliği, kalıcılığı ve yükselmesi ereği çevresinde düşün, duygu ve istenç güçlerinin, insan ruhunu derinden sarmasıyla oluşurdu. Ona göre burada aşılama (telkin) ve öykünme (taklit) önemli rol oynuyordu. Devlet 'ülkede birbirine zıt ideallerin yaşamasına izin vermemeli ve çalışkan parti müfettişleri yetiştirilmeli' idi. Bunlar kılık değiştirerek ülkenin dört bucağını dolaşmalı, her şeyi gizlice denetlemeli idi. Bir ülkünün yerleşmesine engel olan etkenler arasında azınlıkların da önemli rolü unutulmamalı idi. 'Yaşadıkları ülkelerin havasını her zaman bencillik, çıkarcılık, gizil ve zararlı etkinliklerle, casuslukla bozmaya yatkın bulunan Yahudi ırkını göz hapsinde bulundurmak bakımından... Bu türden gizli örgütler kurmak hiç de gereksiz sayılmaz'dı.

Ve 'Türk ulusunun üstün bir ulus olduğuna hiçbir Türk çocuğunun şüphe etmemesi' görüşüyle bölüm bitiyordu.*

Halil Fikret Kanat'ın etkisinde kalan öğrencilerden Emin Soysal, Kızılçullu Köy Enstitüsü'nde müdürken köy enstitüsü düşüncesine aykırı bir okul kurmak istemiş, kısmen de başarmış ve köy enstitülerinin yıkılmasında (bağımsız Maraş milletvekili idi) bir hayli etkin rol almıştı. Pazarören Köy Enstitüsü'nde bir süre müdürlük yapan Sabri Kolçak ve Şevket Gedikoğlu da, Ha-

* Halil Fikret Kanat, *Milliyet İdeali ve Topyekün Milli Terbiye,* s. 2, 35, 60, 67, 70, 93.

lil Fikret Kanat'ın öğrencisi idiler, onlar da (yarı açık, yarı kapalı) aynı görüş doğrultusunda çalışmalarda bulunmuşlardı.

Dr. Halil Fikret Kanat'ın sorgulaması sonunda aklandık. Böyle bir kararın alınmasında öyle sanıyorum ki, eğitim metodu öğretmenimiz Hüsnü Cırıtlı, edebiyat öğretmenimiz Mustafa Nihat Özön gibi gerçekten öğretmen olan öğretmenlerimizin önemli payları vardır.

Sonunda, iki yıllık eğitim enstitüsünü dört yılda bitirerek 1951 yılında, Erzurum-İspir Ortaoku'na Türkçe stajyer öğretmeni sıfatıyla atandım.

Serüvenim bitmedi. (Benim bu öğrenim yıllarına başka ne gibi bir ad verilebilir?) Stajyerliğim bir yıl içinde kalkması gerekirken beş yıl sonra ancak "asil" olabildim.

Üç yıl köy, yedi yıl da ortaöğretimde (İspir Ortaokulu, Cılavuz-İvriz Öğretmen Okulu Edebiyat Öğretmeni, Düzce Ortaokulu Türkçe Öğretmeni) çalıştıktan sonra, DP'nin en azılı, en baskıcı döneminde, Tevfik İleri'nin bakanlığı sırasında öğretmenlikten ayrıldım.

1958'de İstanbul'a yerleştim. Önce "Hür Yayınevi"ni, sonra da çıkardığım *Yeni Dünya* dergisinin adından dolayı "Yeni Dünya Yayınevi"ni kurdum.

Öğretmenlikten ayrılmamın önemli nedeni bir yayınevi kurmak (uzun yıllardır yapmak istediğim bir düştü) idi. Belki öğretmenliğimi daha sürdürebilirdim, öne almamın nedeni, iktidarın dayanılmaz baskısı idi. Ardından Türkiye İşçi Partisi'nin beni Meclis'e göndermesi, sonra da 1980-1991 yılları arasındaki Almanya'da sürgünde yaşama zorunluluğu geliyordu.

Aslında bu yazıyı köy enstitüsü öğrenimimin sona ermesinden sonra bitirmek istiyordum; ne var ki köy

enstitüsü kökenli oluşum ve siyasal görüşüm beni takip ettiği için yüksek köy enstitüsü, Balıkesir-Ankara eğitim enstitülerindeki öğrenciliğime ve on yıllık öğretmenliğime de şöyle bir dokunmadan geçemedim.

Buraya kadar gelmişken bir konuyu da anlatmak istiyorum:

Bir gün yayınevinde çalışırken Balıkesir Eğitim Enstitüsü'nde müdürüm olan Kemal Kaya geldi; elinde Almancadan çevirdiği iki çocuk kitabı vardı, bastırmak istiyormuş. Sevindim, yıllar sonra görüyordum; ayrıca bir tür kurtarıcımdı, Ankara'ya naklimi yapmakla bir daha sınıfta kalmamı önlemişti.

Öğrencilik günlerimi konuştuk. Müdürken mesafeli, soğuk biriydi; şimdiyse sevimli, yakın davranışlı biri olmuş; belki de emeklilere özgü bir durumdu bu. Bizim hazırlık sınıfı günlerimizi tüm ayrıntılarıyla anımsıyordu:

"Hasanoğlan'dan sizin enstitüye geleceğiniz haberi bizi, daha çok öğretmenlerle öğrencileri rahatsız etmişti. 'İstemeyiz!' dediler; bakanlığın kararıydı, karşı çıkamazdık..."

Sonra asıl konuya geldi:

"Birinci yıl, yani hazırlık sınıfı döneminde herhangi bir sorununuz yoktu; söylenilenden farklı bulmuştuk sizleri. Ertesi yıl, yani artık enstitümüzün asil öğrencisi olduktan sonra, içinizden bir öğrenci, bir gün bana bir yazı getirdi. Üç kişinin, Sabit, Cemil ve senin hakkında bir ihbar mektubuydu; komünist olduğunuza dairdi ve kendince kimi kanıtlar ileri sürüyordu: Okuduğunuz kitaplardan, arada bir aranızda yaptığınız tartışmalardan örnekler veriyordu. O zamanki teamüle göre polise haber vermem gerekiyordu. Bakanlıkların gizli genelgesi

vardı. Onu savdıktan sonra "Bir çaresine bakarım" diyerek sümenin altına koydum. Kısa bir zaman sonra elinde yine bir yazıyla aynı öğrenci çıkageldi. İş ciddiydi; öğrencilerimi polise vermek, okul için de, benim için de, hele sizler için uygun düşmeyecekti. Bu ihbar mektuplarını öğretmenler kuruluna götürdüm. Karar aldık, konuyu araştırmaya bıraktık. Sözgelimi kitaplık memurundan, kitaplıktan kitap alanların listesini istedim. Genellikle Rus edebiyatından okumuştunuz o yıl. Aramızda bu kitaplardan okuyan pek çıkmadı. Akşam evde karıştırdım; önsözlerinde sözü edilen yazarların komünist olduklarına ait bir işaret yoktu. Tersine Tolstoy, Dostoyevski dinlerine bağlı, Hıristiyan kemsilerdi. Gorki farklıydı, o da komünistliğe dair açık bir şey söylemiyordu. Bir sonraki toplantıda öğretmenlere anlattım. Ama sizleri unutmadılar. Hatta, arada bir soruyorlardı: 'Müdür bey, bizim komünistlerden yeni bir haber var mı?'

Aynı öğrenciden yıl sonuna kadar birkaç ihbar mektubu daha aldım. Öbürlerinin benzeriydi. Bu konu, öğretmen toplantılarında birkaç kez daha konuşuldu. Sonra o öğrenci de Ankara'ya naklini istedi..."

Ankara boykotunun nedeninin, eski müdürümün "bir öğrenci" dediğinin "kurt gibi uluyan" arkadaşın olduğu böylece anlaşılmış oluyordu.

Model

Gazi Eğitim Enstitüsü'nde
yardımcı branşım resimdi.

Gözlerimiz incelmiş, yumağından boşanan birer tel çubuk gibi uzamış ve sonra suyun derinliğine fırlatılan birer oltaya dönüşmüştü!

Soluğumuzu kesmiş, bir kıpırtı, bir açılma bekliyor, yirmi yıldır bastırıla bastırıla sıkıştırılmış ve bu yüzden patlamaya hazır bir gücün hoyratlığını yaşıyorduk!

Aradan bunca yıl geçtiği halde, olayı biraz önce olmuşçasına anımsıyorum!

Kızlı erkekli yirmi öğrenciyiz; dersimiz resim. Pencereden kurulmakta olan Yeni Mahalle'nin yarılanmış evleriyle Atatürk Orman Çiftliği'nin bir bölümü görünüyor; gözlerimizse biraz ötemizde duran kadının üzerinde!

Arada bir gözüm kız arkadaşlarıma kayıyor, ne düşünüyor onlar acaba diyorum!

Kadın, parkta bir bankta oturuyor sanki, çıplaklığının farkında değil gibi! Neden bir kez olsun gözüme bakmaz ki?

Aldırmıyor görünüyorum, sürekli çiziyorum, siliyorum; ölçüyü bir türlü tutturamıyorum, ya çok abartılı oluyor ya gereğinden fazla küçük: Göğüslerini çizeyim istiyorum, göbeğini, karnının altını; elim varmıyor, ayıp gibi geliyor bana.

İkide bir başımda durup önümdeki kâğıda bakan öğretmenin gitmesini bekliyorum; yanında kalemimi aşağılara indiremiyorum.

Arkadaşlarıma bakıyorum, onlar da kaşla gözle uğraşıyor.

Kadın bir adım ötemde; uzatsam elimi dokunabilirim. Nasıl da istiyorum: Önce dudaklarına belli belirsiz bastırabilirim parmağımı; çenesinden, gerdanından aşağı doğru kaydırıp sonra memelerine, sonra... İçimi ateş basıyor.

"Niçin duruyorsun?" diyor öğretmen, yüzümün kızardığını hissediyorum, kadına bakıyorum.

Bizler için ne düşünüyor acaba? Sözgelimi beni görüyor mu, yirmi kişi içinde beni fark eder mi, benimle ilgili bir şeyler düşler mi?

Bakmıyor, belki de bakmıyor ama görüyor diyorum.

İnsan kıpırdamadan nasıl kalır, bir de üstünde yirmi çift göz: Beklentileri olan!...

Bir de ne göreyim, kadın uyumuyor mu!

Nasıl da suçlanıyorum ve ayıp olacak, ben kadının da insan olduğunu o an anlıyorum ve o insan kadından utanıyorum.

Daha bir yakından, daha bir durulmuş, daha anlayışlı bakıyorum şimdi. Ve hayret ediyorum, dergilerde

gördüğüm model kadınlara hiç benzemiyor: Göğüsleri gergin değil sözgelimi, karnı sarkmış, tırnakları kırık!

En azından beş çocuğu vardır, biri soruyor:

"Anne nerede çalışıyorsun?"

"Bir okulda yavrum."

Çocuk okulda annesinin ne iş yaptığını sormuyor, ötekiler de sormuyor, kocası da, komşuları da. Oysa herkes biliyor, komşuları fısıldaşıyor:

"Erkeklerin önünde cılbah cılbah oturuyormuş, suretini çizdiriyormuş!"

Onca düşüm bozuldu, karışık duygular içindeyim; sevineyim mi, üzüleyim mi bilemiyorum, İnsan kadını çizmeye çalışıyorum. Ve öğretmen sonunda:

"Bak şimdi oldu" diyor.

Ben Bahadınlıyım Yargıç Bey*

Yıllar sonra İstanbul'da Yayınevime (Yeni Dünya) yaşlı bir adam geldi.

"Ben 'Yargıç Bey' dedi gülerek, soyadımı veren yargıçtı.

"Ben Bahadınlıyım Yargıç Bey" adlı yazımı okuduğunu; o günden sonra "bu konu ile yakından ilgilendiğini, daha da sorularının olduğunu" söyledi.

Heyecan ve sevinç duydum. Sık sık buluştuk, konuştuk.

İlk görüştüğümüzde yirmi üç yaşında idim, doğallıkla bilgim sınırlı idi. Onlarca kitap okumuş, incelemiş, notlar almıştım zamanla.

Yargıç Bey'e daha sağlıklı bilgiler verdim.

* Gazi Eğitim Enstitüsü-Edebiyat Bölümü'nden mezun olduktan sonra, kura ile Erzurum İspir Ortaokulu Türkçe Öğretmenliğine tayin oldum. Haftasında, soyadımı değiştirmek için mahkemeye başvurdum.

Öyle Bir Aşk adlı anı kitabımın yeni baskısına, "Yargıç Bey"le konuşmalarımızla oluşan yeni bilgileri de ekledim.

birinci gün

Yeni tanıştığım ilçe yargıcına:

"Soyadımı değiştirmek, yerine Bahadınlı almak istiyorum" dedim.

"Şu andaki soyadınız nedir?" dedi yargıç.

"Çalışkan" dedim.

"Ne güzel bir isim, neden?"

"Doğduğum köyün adı 'Bahadın" dedim.

"Evet!"

Yargıcın sesinde bir hoşnutsuzluk vardı, duraksadım.

"Konuşun konuşun!" dedi.

"Doğduğum köyde her şeye karşın mutluydum. Bu yerle çevre köyler arasında yol vardı aslında, ama ottan geçilmezdi. Bu köylere gidemezdim; o köylerin çocukları da bize gelemezdi; korkardık."

"Bunların soyadı değiştirmeyle ne ilgisi var?"

"Çevremizdeki köylüler tüm malımıza mülkümüze göz dikmişti Yargıç Bey! Sözgelimi Sungurlular tarlamıza (onlarınki kuraktı), Tatlılar bağımıza (biz üzümden şarap yapardık, onlarsa şarap yapmayı, içmeyi, satmayı günah sayardı), Salırlılar bostanımıza (onların yoktu) elkoymayı düşünürdü! Bunun için de bir gün mutlaka yok edileceğimizi (yakınımızda bir Ermeni köyü olayı vardı) beklerlerdi!

Bizi korkutan yalnız çevremizdeki köylüler değildi; devlet kurumları da onlardan geri kalmıyordu: Köyü

jandarmalar basardı; bahane mi, her zaman vardı. Sonra tahsildar, şarap arayıcısı... Devlet hizmeti adına bir okul vardı, onu da köylü yapmıştı; beş sınıflı okula bir öğretmen! Kısacası Yargıç Bey, köyden bir çıktık mı, köyünde kasabasında yani her bir yerde, önceden kurulmuş koca bir tuzağın bizi beklediğini düşünürdük."

Yargıç, şaşkın ama sabırla beni dinliyordu.

"Bir gün değirmene gidiyordum (bizim köyün değirmeni yoktu), iki köyün arasından geçiyordum, dayanılmaz korku içindeyim. Bir gece önce rüyamda Salır'ın adamları yolumu kesiyor: Kiminin elinde kazma, kiminin kürek, vurdu vuracaklar. Kollarımı kaldıramıyorum; ellerim demir dirgen gibi ne açılıyor ne kapanıyor. Yerimde çakılıp kalmışım, kıpırdayamıyorum. Biri sürekli bağırıyor: 'Alevîleri keseceğiz, Alevîleri keseceğiz!" Ses karşı dağlarda yankı yapıyor. Uyanıyorum, terlemişim, titriyorum. Değirmen bir saat ileride, eşek önde ben arkada yürüyorum. Korku bir sarmaşık gibi sarmış her bir yerimi. Okul çantam yanımda; sıramı beklerken değirmende ders çalışırım diye yanıma almıştım. Defterimi çıkardım, ortadan birkaç yaprak kopardım ve ucu ucuna yapışkanımla yapıştırdım; üstüne koca koca harflerle 'ALEVÎLERİ KESECEKLER' diye yazdım; yolun ortasına enlemesine serdim, iki uca birer taş koydum. Rahatlamıştım, Alevîler okuyup önlem alacaklardı!

Değirmenden dönerken uyarı kâğıdımın yerinde olmadığını gördüm. Önce sevindim, uyarım yerine ulaşmıştı. Sonra 'ya kesicilerin eline geçtiyse!' diyerek üzüldüğümü, hattâ ağladığımı anımsıyorum."

"Kaç yaşında idiniz o zaman?"

Yargıcın sorusuna sevindim, beni dinliyordu.

"On."

"Sözleriniz beni duygulandırdı, ama bunların soyadınızla ilgisi nedir?"

Kızardığımı anımsıyorum.

"İstiyorsanız keseyim, ama soyadımı niçin değiştirmeniz gerektiğini bilmelisiniz diye düşünüyorum."

"Doğrusunu isterseniz merak etmiyor da değilim, ama başka işim de var. Siz yine yarın bu saatlerde gelin."

ikinci gün

Ertesi gün yargıca neler söyleyeceğimi düşünüyorum. Yürürken insan beyni daha iyi çalışıyor olmalı.

"Yargıç Bey, dedim yüksek sesle, korku bize savunmayı öğretti, bunu da doğada gördük. Sözgelimi kaplumbağa, korktuğunda kabuğunun içine çekilir. Kirpi tortop olur; kuş uçar; yılan dilini çıkarır; tavşan kaçar... Bizim de kendimize göre önlemlerimiz vardı: Cem'imizi yılda bir kez yapardık sözgelimi. O günlerde gözümüz gece gündüz yolları gözlerdi.

Bir kalemiz vardı Yargıç Bey. Kale'nin gerçek bir kale olmadığını bilirdik aslında. Ama bir kale gibi güvenliydi. Kale olmayan bir kaleyi kale görmemiz bile bize güç verirdi. Kalemizin adı 'cami' idi; daha doğrusu biz öyle söylüyorduk: Dört duvar bir tavandı. İmamı bile vardı, hem de kaç tane! Yapılış tarihini kimse bilmezdi, belki de 1071'di. O yıllarda Anadolu'ya giren her atlının bir elinde kılıç, bir elinde Kuran vardı. İki olasılık var: Dedelerimizin yüz kuşak ötelerindeki çocukları Anadolu dışından geldiğinde buyuran Kuran'dı. Dedelerimiz, Orta Asya'dan ayrıldıktan sonra, Müslümanlığı ilk kabul edenler, Hazar Gölü'nün kuzeyinden Balkanlar'a, Ana-

dolu'ya geldiler. Güneş kültünü ve Göçebe kültür ve geleneğini sürdürenler ise yüzyıllarca Maveraünnehir, Horasan, İran, Suriye, Mezopotamya gibi bölgelerde yaşamaya çalışarak, kültürlerine yakın buldukları Bâtınî düşüncesi ile buluşup gelişerek, bir yandan da kendilerine 'yaşama hakkı tanımayan Arap İslâm baskı ve zulmüne karşı savaşım vererek' sonunda Anadolu'ya geldiler. Anadolu'ya geldiğimizde, İlkçağ'ın aydınlığı vardı. Anadolu'da insan, Güneş'i ışını, Ay'ın şavkı, suyun parıltısı, çiçeğin kokusu, kuşun sesi, kilimin nakışı, müzik ve şarapla iç içeydi. Hitit'i, Bergama'sı, Frigya, Likya, Urartu, Pontus'u; sonra Grek, Roma, Bizans'ı büyük bir ailenin birer bireyleri gibiydi; tek bir evleri vardı, evin adı Anadolu'ydu. Bu ev de bir büyük evin içindeydi, bu evin adı Doğa idi. İnsanı insan eden, düşündüren, düş kurduran, korkutan, sevindiren yalnızca Doğa idi. Tek sözcükle insan Doğa idi, doğa insan.

Anadolu'da şiir vardı, heykel vardı, tiyatro vardı; sanat insanla, insan sanatla vardı. Anadolu insanı, başını yukarı kaldırdığında önce göğü görmüştü, orada güneşi, ayı görmüştü, yıldızları görmüştü. Yağmur oradan yağıyordu, şimşek orada çakıyor, yıldırım oradan düşüyordu: Gök canlıydı! Onu sevdi, ondan korktu, göğe saygı böyle doğdu, gök Tanrı'ydı.

Anadolu insanı yere baktı, toprağa; yer kıpır kıpırdı; ekinler sararıyor, çimenler yeşeriyor, çiçekler açıyor, meyveler oluşuyor, kuşlar ötüyor, dağlar göğü deliyor, ormanlar görkemli, sular çağlıyor; güneşin ışını, ayın aydınlığı, yağmur, yıldırım, eninde sonunda toprağa iniyor; toprak canlıydı; onu sevdi, ondan korktu, toprağa saygı böyle doğdu, toprak Tanrı'ydı.

Anadolu insanı yalnızlığını, güçsüzlüğünü, göğün toprağın, suyun gücüyle gidermek istedi. Anadolu dışındakilerse göğün, toprağın, suyun sahibini arıyordu. Anadolu insanı gözüyle görmediği, eliyle tutmadığı, varsayımlarla yaklaşılan bir güce inanmıyordu. Sevginin, saygının, ilginin temelinde güç vardı; kendinden güçlüye saygı böyle doğdu. Sonra insan, doğadan uzaklaştıkça kendine yabancılaştı; insanın doğasını kabul etmeyen bir düşünce, yabancılaşmanın ta adıydı.

Güneşin varlıklara can vermesi, karanlıkları dağıtması, ısıtması da onu Tanrı katına yükseltmişti. Ay da öyle, gecenin karanlığını, yolcunun yolunu ışıtırdı. Üzüm de Tanrı idi, şarap da; biri tat verir, biri haz verirdi. Üzüm sakallı, buğday değnekli Hitit Tanrısı hâlâ yaşamaktadır bugün. Buğday da öyle, nar, zeytin de, yaşlı büyük ağaçlar da.

Horasan'dan Anadolu'ya geldiğimizde bizi Tanrılar karşılamıştı!

Duvarın taşında, evin direğinde, tavanın ortasında resim vardı. Kilim Anadolu'nun rengidir, inceliğidir. Kilimde ne Orta Asya'nın ne de İslâmiyetin damgası vardır. Anadolu, İslâma kapılarını açtıktan sonra ne resim kaldı ne yontu ne kilimde insan sureti. Ne oyun kaldı ne kadın-erkek birlikteliği, ne müzik!

O topraklarda dört bin yıl önce Hititler, daha sonra Frigyalılar, Urartulular, Lidyalılar yaşamıştı.

Sonra "Antik Çağ"dan matematikçi Fethiyeli Tales; İzmirli yazar Homeros, Sinoplu mülkiyetin insan ahlâkını bozduğunu söyleyen Diojen; Köyceğizli ressam Protogenes; "Bir ırmağın suyu aynı yerden iki kez akmaz" diyen Efesli Heraklit; tarihçi Bodrumlu Heredot... Ne Bergama uygarlığı, Bizans uygarlığı; ne bırakmışsa

Anadolu'ya hepsi birden yok sayılmış, silinmiş, süpürülmüştü!...

Ve yine Anadolu, İslâma kapılarını açtığında bütün Tanrılar tek isimle göğe çıktı. İnsanlar onun adına yakıp yıkmaya, her değere, her güce egemen olmaya, yaşamanın gereksizliğini yaymaya, asıl mutluluğun öldükten sonra var olacağını söylemeye başladı.

İnsan, seven, üreten, yaratan bir varlık olmaktan çıktı; düşünmeyen, tartışmayan, sormayan, öl dendikçe ölen bir asker, bir kul olmaya başladı.

Soyadımı değiştirmek isteyişimin nedeni sanıyorum anlaşılmaya başladı Yargıç Bey.

Size kalemizi, cami'yi, yani bir tür yıldırımlığı, eskilerin deyişiyle 'siperi saika'yı (!) anlatıyordum.

Cami'miz, korkunun, kalkanın bir simgesiydi: 'üstümüze gelmeyin, görüyorsunuz bizim de camimiz var' diyorduk! O bir göstermelikti, kem gözden, kem dilden, kem beyinden, kem elden korunmak içindi.

Yıllar, yüzyıllar sonra köye bir 'Almancı' geldi. Alman köylerinde yıllar yılı penceresiz, helâsız evlerde kedi köpek maması yiyerek biriktirdiği marklarla (sevap adına) o 'gerçeğimiz', o 'kale'miz, o anıtımızı yıktırdı, yerine her yanı yeşil ve ne söylediği anlaşılmayan sesbüyütürlü, devlet markalı imamlı (imam ki devlet buyruklu, bir tür yeni bir 'işgalci' atamanın bir sembolü idi!) ve minareli cami'yi yaptırdı.

Cami'mizi yeşile boyamakla kalmadı bu adam Yargıç Bey, bir de üstüne üstlük minare dikerek tarihsel bir tanığı yok etti. Selçuklu'nun, Osmanlı'nın ve Cumhuriyet'in etkilerine ortak olmuş oldu!

Bu Almancı köylümüze, en çok kızan çocuklardı: Çocukların camisi, daha çok çocukların sayılırdı. Kapı

önü yazın serin, kışın dulda olurdu; burada oynar, burada uykuya dalardık.

Kentliler, kasabalılar bir de çevre köylü, köyümüze iki nedenle gelirdi genelinde. İlki, köylünün 'Cinci Hoca' adını verdiği bir adam yaşardı köyde. Daha çok Yozgat, Çorum, Kırşehir ve Sivas dolaylarından bu adama muska yazdırmak için insanlar gelirdi; karılarıyla, çocuklarıyla, arabalarıyla, atlarıyla; kimseyle konuşmadan, kimseye görünmeden!

Köyden sordular Cinci Hoca'ya, 'Neden böyle yapıyorsun?' diye. Çünkü cine, periye, şeytana, üfürüğe, muskaya, büyüye pek de inanan olmazdı.

'Onları kendi silâhıyla vurmak hoşuma gidiyor,' dedi; hem de para kazanıyormuş!

İkincisi, yani köye gelişlerinin ikinci nedeni: Köyümüzün toprağının büyük bir bölümü bağlık, bahçelikti. Herkesin bağı, herkesin küp küp şarabı olurdu ve kentli kasabalı şarap içici, geçerken uğrardı sık sık!

Tüm köylü bir evin insanıydık sanki, büyük bir çadırda gibiydik ve çok şeyi birlikte yapardık.

Bağ gözünü birlikte açardık sözgelimi; elinde makas budama ustaları, çıt çıt keserdi çubuğun gereksiz kısımlarını, kadın toplayıcılar toplar, deste edip bir kıyıya yığarlardı. Bağ bellerdik birlikte, belciler sıra sıra; ak toprak sürülmüş tarlaya dönüşürdü. Bir bağ bozumu vardı ki, gören düğün bayram sanırdı. Ekin birlikte biçilirdi: Tırpancılar önde, kadın toplayıcılar geride, biraz sonra deste deste başaklar yığınlara dönüşürdü. Kerpiç dökme de öyle. O bilinen ahır kokusu yerine, neredeyse kekik kokusuna bürünürdü kadınların gülüşüyle. Bu yüzden olmalı Yargıç bey, kokuların her türünü biz yakından tanırız."

Yargıç bana "Bugün git yarın gel!" diyordu her seferinde. Anlıyordum, söylediklerim yargıcı yoruyordu, ama ilginç geldiğini de anlıyordum. Baştan savmak değildi niyeti, beni gülerek karşılıyordu:

"Birer kahve içelim" dedi. İçtik, gözüme baktı, konuşmamı sürdürdüm:

"Her yerde, herkes sorardı, neden namaz kılmıyor, oruç tutmuyorduk.

'Aptesimiz alınmış, namazımız kılınmıştır bizim' derdik."

Yargıç bir bilge tavrıyla gülümsedi:

"Ne demek?" dedi.

"Aptes ve namaz, tapınmak için bir başlangıçtı; İslâm buyruğunu yerine getirmekti. Tanrı'dan korkmanın, bu nedenle ona saygının bir ifadesiydi. Aptes, temizliğin gereğiydi. Biz 'temizliği' daha çok 'iç temizliği' anlamına alırdık. Dua ise, yüce güçten, Tanrı'dan 'yardım' ve 'acıma' dilemek için bir yalvarı idi. Dua'ya yalnız namaz süresince değil, hayatın her alanında başvurulurdu; yine hayatın her alanında: 'Geçmiş'te, 'hâl'de, 'gelecek'te, kısacası her zaman ve her yerde, her istekte 'Tanrı uygun görürse' anlamında 'inşallah' denirdi ve bunu 'kehf suresi' buyurmuştu. (23-24. âyet). Biz kendimizi özgür duyumsardık. Bilirdik ki, ne dersek diyelim, ne istersek isteyelim Doğa, doğallığını sürdürecekti.

Köyde Molla Mustafa adında bir büyüğümüz vardı. Kökenimizin Bâtınîlik olduğunu söylerdi 'Bâtınîlik, Alevîliğin çıkış felsefesidir. Zamanın koşulları, öylesine yamandı ki Alevîliği gerilere iteledi. Ali, Hasan, Hüseyin adı abartıldı, kutsallaştırıldı ve sanki Alevîlik bunlarla

oluşmuş gibi gösterildi ve bu çok yamalı giysimizi çıkardığımızda geriye kalan doğal hâlimizdir derdi.

Molla Mustafa, Tevrat'ı, İncil'i, Kuran'ı iyi bilirdi. 'En'am Suresi'nin 42. ve 43. ayetleri der ki' diyerek açıklamalarda bulunurdu: 'Onları yalvarsın diye darlık ve sıkıntıya soktuk; baskımız karşısında yalvarıp yakarmaları gerekir!' Ve yalvarmanın onur kırıcı olduğunu, hiçbir gücün insanın küçülmesine katlanamayacağını, insanın önce kendisine güvenmesi gerektiğini, bunun böyle olmasının nedeninin de insanın doğrudan doğruya kendisinden kaynaklandığını söylerdi.

Cemevi'nde söylenen Şiî ağırlıklı sözler bir söylemdi sadece; bize asıl yol gösteren yaşama geleneğimizdi: Sabah kalkar işimize giderdik, akşam evimize dönerdik. Bize yol gösteren geleneğimizdi ve doğaya karşı tedbir almak anlamındaydı. Soğuğa, sıcağa, yağmura, kara karşı korunurduk: Ekinimizi ekerdik, toprağımızı sulardık. Doğaya karşı ne ağıt yakardık, ne kurban keserdik. Doğanın dediği olurdu. Hiçbir kişiye, varlığa karşı bir borcumuzun olduğunu düşünmezdik. Tek korkumuz jandarma, ağa ve muhtardı. Vergimizi verirdik, askere giderdik, ağa ne verirse onu alırdık. Ama daha çok kendimize güvenirdik. Yoksulduk, güçsüzdük, ama onurumuzla yaşardık."

Yargıç sözümü kesti. "Tamam" dedi, "soyadınız Bahadınlı olacak. Şu konuyu (Alevîliği demek istiyordu) bir güzel konuşalım. Her gün geleceksiniz buraya, konu bitinceye kadar konuşacağız, tamam mı?"

"Tamam" dedim.

"Peki" dedi Yargıç, "Alevîliğin kökeninin Bâtınî olduğunu söylermiş Molla Mustafa; eminim Bâtınîliğin ne olduğunu da anlatmıştır."

"Elbette" dedim, Molla Mustafa sürekli Bâtınîliği anlatırdı ve ben de bildiklerimi yargıca aktarmaya başladım:

Bâtın: "İç, içyüz, görünmeyen ama gerçeğin asıl kendisi olan" demektir.

Karşıt anlamı: Zâhir, dış görünüş.

Her şeyin dış yüzü, dış görünüşü yanında bir de içyüzü, göze görünmeyen yanı vardır; asıl doğru olan da budur.

O halde:

Her şey yorumlanmaya muhtaçtır.

Bâtınîlik, başlarda bir yorumlama yöntemiydi, giderek bir felsefe, bir yaşama biçimine dönüştü.

İlk takiyye, Bâtınîlerce uygulandı.

Sünnî feodalizmin sürekli takibi, zulmü, ölümle cezalandırılması, İslâma karşı gizli örgütler için zorunluydu.

Ser verip sır vermemek böyle doğdu.

Bâtınîler, (şimdiki Alevîler), sürekli takiyye yaptılar yada gizlendiler.

Bâtınîlik, *egemen sınıf adına* hareket eden "ulema"ya (yöneticiler) karşı bir tavıra dönüşmüştür.

Bâtınî görüşü, MÖ'sine götürenler de vardır.* Sözgelimi, Homeros'un şiirleri kutsallaşmaya başlayınca, Yunan filozoflarının (MÖ 5. yüzyıl) bunları, Bâtınî yöntemiyle açıkladıkları gibi.

Tevrat, İncil, giderek Kuran'ın Bâtınî merceğinden geçtiği söylenir. Martin Luther, İncil'i, aklın gereğine göre yorumlamıştır.

---

* Faik Bulut, *Alevîsiz Alevîlik,* s. 408.

Engels, Ortaçağ'daki siyasi gelişmelerin din yolu ile oluştuğunu söyler.

Çünkü Bâtınîlik, düşüncesini "din görüşü" görüntüsünde bildirmiştir. Burada Engels'in bir sözünü hatırlayalım: "Devrimci muhalefet, Ortaçağ boyunca kimi zaman mistik, kimi zaman mezhep sapkınlığı, kimi zaman da silâhlı ayaklanma biçiminde gösteriyordu."

"Her göçebe kültürü, o haliyle değilse de modern bakışla materyalisttir."

Materyalizm her şeyi, her olayı maddi kaynağı ile araştırmanın adıdır; bilimseldir, sosyalizmin kökeni materyalizmdir.

Bâtınîlik, felsefi, siyasi ve sosyal yanı ağır basan bir düşünce akımıdır. Başından beri bu bakıştan rahatsız olanlar, Bâtınî yapılanmaya karşı sürekli eyleme geçmiştir.

"Her inancın altında 'bilgisizlik' vardır" sözünü Bâtınîler, *"bilmek zorunluluktur"* biçiminde düzeltirler.

Bâtınîlik "felsefe" olmakla kalmamış, bir yandan da "yaşama isteği ve zevki"ni oluşturmuştur.

Bin beş yüz yıl sonra adil, emekten yana, birlikte üreten, birlikte paylaşan, "insan"ı en üstte, en önde sayan bir düşünce topluluklarının estirdiği rüzgâr, dünyada yalnız Anadolu'da hayat bulmaktadır. Bu felsefenin, bu kültürün adı önce "Bâtınîlik" iken şimdilerde bir de "Alevî" sıfatıyla yaşamaktadır.

Şu bir gerçek ki bir düşünce, bir felsefe bin beş yüz yıl o haliyle aynen kalamaz; türlü değişiklikler geçirir. Hele bir de sürekli "katli vaciptir" kılıcı, tepede sallanıp dururken türlü biçimlere dönüşeceği kaçınılmazdır.

Ne var ki o rüzgâr sürekli esmektedir, faydalanan faydalanır, kimileri de kapı pencerelerini sıkı sıkı kapa-

tabilir. Ama tarih yaşanmıştır, yaşanmaktadır; düşünce değişikliği görse de özünü yitirmez.

Ne idi bu düşünce?

Genel çizgileriyle söylemek gerekirse:

Bu görüşe göre Evren yaratılmamıştır, kendiliğinden vardır, ne başı vardır ne sonu. Ahret yoktur, ne varsa evren içindedir. Yeniden dirilme, yargı günü diye bir şey yoktur.

Cennet insanın dünyayı gönlünce yaşamasıdır. Cehennem, yine insanın dünyada çektiği sıkıntının adıdır. Akıl, insanı insan eden temel koşuldur. İnsan, iyiyi-kötüyü onunla seçer, onunla ayırır. Bu nedenle en güvenilir ölçü akıldır. İnsanı yöneten, iyiye götüren sadece akıldır. İnsan ancak kendi gücüyle erdemli olabilir ve mutluluğa ulaşır. Bütün insanlar kardeştir. Doğa düzeninde haram yoktur; bu durumu dinler yaratmıştır. Yeryüzünde sınırların bulunması doğru değildir; doğada sınır yoktur. Sınırı mülk sahipleri koymuştur. Şeriat bilgisiz, geri kalmış topluluklar için bir aldatmacadır. Belli bir olgunluğa, bilgiliğe erişen bir Bâtınî için ne dinin, ne başka bir inancın önemi vardır ve onurlu insan ancak emeği ile vardır."

Yargıç araya girdi:

"İtiraf edeyim ki, anlattığınızın çoğunu bilmiyordum!" dedi. "Kitaplar yazar mı bunları?" diye sordu.

Elbette kitaplardan öğrendim. Bu konuyu en güzel işleyenlerden, sözgelimi: *Faik Bulut, Erdoğan Aydın, Esat Korkmaz, Irene Mélikoff, İzmet Zeki Eyuboğlu, Nejat Birdoğan, Ayhan Yalçınkaya ve daha niceleri...*

"Bahadın'lı olmaktan çok acı çekmişsiniz yine de soyadınızın 'Bahadınlı' olmasını istiyorsunuz, neden?"

"Acı çektiğim doğrudur, çok da mutlu oldum. Bu acıya birkaçını daha ekledikten, hele asıl anlatacağım bölümü de dinleyebilirseniz, sanıyorum bana hak vereceksiniz. Önce şunu söylemeliyim: Benim kişiliğim bu anlatılanlar içinde oluştu; gerisini sürdüreyim isterseniz."

"Sizi dinliyorum."

Sayın Yargıç, size Şeyh Bedreddin'in *Varidat*'ından bir alıntı sunmak istiyorum:

Bedreddin, bir gün şeyhine teşekkür eder, "Siz olmasaydınız, bir karanlığın içinde gidecektim" der ve sözünü sürdürür:

"Şeyh Şibli'ye, 'Sana hakikat yolunu gösteren kim oldu?' diye sormuşlar."

"Bir köpek!" demiş ve anlatmış:

"Bir gün, bir su kıyısında susuzluktan ölmek üzere olan bir köpek gördüm. Köpek, içmek için suya her hamle edişinde suda kendi suretini görüyor ve bunu başka bir köpek sanıp korkuyla geri çekiliyordu. Sonunda susuzluğu, içindeki korkuya üstün geldi ve köpek suya atladı ve birden sudaki sureti kayboldu. Ben de kendim sandığım şeyin aslında içimdeki 'engel' olduğunu anladığımda engel ortadan kalktı. Sonuçta bana yolunu gösteren bu sokak köpeği oldu."

İlkokulu bitirip de köyden ayrıldıktan sonraki geçen günleri düşünüyorum. Her ne kadar kendimi tuzağa düşmüş bir kuş gibi çırpındığımı duyumsuyorsam da yine de mutluydum. Sonraları o tuzağın kurucuları ile yüz yüze geldiğimde hep gizledim kendimi. Zayıftım, korkaktım, neyin doğru neyin yanlış olduğunu göremiyordum. Nereden geldiğimi saklıyordum; her geçici mutluluğu, mutluluğun kendisi sanıyordum.

'Görünmeyen Adam' adlı kitabı okudunuz mu, filmini gördünüz mü? Adam, herkesi görüyor, ama hiçbir kimse onu görmüyor. Yoksunuz bir anlamda, ama yaşıyorsunuz. Uzun yıllar otobüste, sokakta, hep tek başıma. Sık sık soruyorlardı:

'Nerelisin?'

'Bahadınlıyım' diyemiyordum ve bunu hava alır gibi, su içer gibi yapıyordum. Ben de onlar gibi düşünüyordum: 'Yanlış' gelmiştim dünyaya, neden çoğunluktan biri değildim!

Çoğunluk acımasızdı, kendinden olmayanı dışlıyordu; evet acımasızdı, anlayışsız ve bencildi, buyurgandı, baskıcı idi. Kimi zaman şaşırıp da doğrusunu söylediğimde, biraz önceki halleri birdenbire değişiyordu, iğreniyor gibi bir tavır sergiliyorlardı.

Aşağılanmak istemiyordum, dost yitirme, sevgi yitirmek istemiyordum!

Damokles'i bilirsiniz Yargıç Bey, tepesinde asılı at kılına bağlı kılıcı, 'düştü düşecek' korkusunu belki de bir saniye yaşamıştır ve tek tepkisi, elindeki şarap kadehini yere düşürmüş olmasıdır! Yine de insanlık, Damokles'in bu bir anlık korkusunu, iki bin dört yüz yıldır söyleye gelmiştir.

Korku, anlık da olsa sevimsiz, kimi zaman da öldürücü bir duygu yoğunluğudur. Ama korkunun yıllar yılı duyulması karşısında (bir de çocuk yaşındaysanız), 'işkence' sözcüğünün hafif kaldığı kendiliğinden ortaya çıkar, kendini yıllarca saklayan çocuk karşısındadır şimdi Yargıç Bey. Korku artık büyük dağların gerisinde kaldı; o engel "korku" ortadan kalktı.

Andre Gide'in Pastoral Senfonisi'ni okudunuz mu Yargıç Bey? Yıllar sonra gözleri açılan İzabel'in, çiçeğin

rengini bir tarifi vardır! Çiçeğin rengini herkes göremez, görse bile tarif edemez.

Ben şimdi yerimi biliyorum, engeli biliyorum Yargıç Bey, çiçeğin rengini hem biliyorum, hem de tarif edebiliyorum; ben Bahadınlıyım Yargıç Bey."

"Soyadınız artık değişti sayın Bahadınlı; ama konuşmamız sürecek" dedi Yargıç; ayağa kalktık, el sıkıştık.

dördüncü gün

Yargıç, gözüme baktı.

"Molla Mustafa, bir de duyduklarını söylemiş olabilir. Ben de araştırdım, inceledim. Dedemizin dedelerinin Anadolu'ya Horasan'dan geldiği doğrudur. Daha oralarda kuşku duyuyormuşuz olup bitenlerden. Kuşku, insan olmanın, insanlaşmanın, aramanın, düşünmenin koşuludur. Gözümüz, kulağımız, beynimiz, yüreğimiz dünyaya açıkmış. Düşünce hava gibidir, yel gibi, geç de olsa bir gün mutlaka bir yerlere ulaşır.

Hasan Sabbah ve onun öncülüğünü ettiği Bâtınîlikten söz edilir. İşte burada durmak gerekiyor Yargıç Bey. Bâtınîlik, dolayısiyle Alevîlik, ilk önce Sabaîlik, İsmailîlik, Haricîlik aşamasında, o günkü Sünnî İslâm'ın devlet anlayışına karşı oluşmaya başlamıştır. Ömer Hayyam'ın cenneti yeryüzünde kurmak istediği söylenir. Çarpılmışız, cennetin yeryüzünde olması pek neşelendirmiş bizi; bu yere gitmek bayağı kolaylaşıyormuş! Hele bir de evrenin önsüz-sonsuz olduğunun söylenmesi daha da rahatlatmış bizi; her an omuz başımızda duran, varlığımızı sürekli başımıza kakan, durmadan gözdağı veren evrenin sahibi bizi düşündürüyormuş.

Tanrı, Tevrat'ta ordular kralıdır, Rab'dir. İbranilere karşı yumuşak, İbranilerin komşularınaysa serttir. İncil'de, insan öldürmeyi yasaklıyor, ama 'kilisenin dışında kurtuluş aramayın' deniyor, kadın-erkek arasında ayrım yapılmıyor, bu iyi.

Kuran'daysa Tanrı, yerine göre davranıyor, bağışlayan güçlü ve kahredici. Bazen sevecen, koruyan. 'Hırsızlık yapanın elini kesin diyor'; din uğruna halkı cihada çağırıyor.

Şeriatın baskıcılığı, dayatmacılığı karşısında zaten şaşkınken bir de İran Şiîliğinden sonra Bâtınî görüş, bize bir bahar güneşi gibi ferahlık vermişti.

Şeriat, günün yirmi dört saati içimizde, işimizde idi! İnsandık; aklımız vardı, düşünmeye çekilen duvarı anlayamıyorduk; düşünmek mâdem günahtı, neden insandık! Bize vurulan gemden hem korkuyor hem kurtulmak istiyorduk.

Aklı olan insan düşünürdü; düşünen insan soru sorardı ve de tartışırdı; düşünmekten, tartışmaktan korkan insan, insan değildi. Şeriat, soluk aldırmıyordu; şeriat, Kuran'ın buyruklarını düşünmeden, zaman, yer dinlemeden, bundan bin beş yüz yıl önce de, bundan bin beş yüz yıl sonra da aynen, yorumlamadan uygulamamızı buyuruyor!

Durup durup seviniyormuşuz: Evren kendiliğinden var, yaratılmamış, yok olmayacak. Dünya bir, öbür dünya diye bir yer yok. Dünyaya geliş kimsenin buyruğunda değil, sonsuza kadar sürüp gidecek bu. İnsanlar aynı, kardeş; sınırları ayırmak doğru değil; dinler insanlar arasında ayrım yaratıyor...

Şeriata, baskısından, saldığı korkudan dolayı uyuyormuşuz, belki de uyar görünüyormuşuz; yeni düşünceye ise aklımızla, doğamızla varıyormuşuz.

Yıllar on yılları, on yıllar yüz yılları kovalar. Bir gün kendimizi Anadolu'da buluruz. Anadolu'ya geldiğimizde biz bir yandan şeriatı, bir yandan Şiîliği, bir yandan Bâtınîliği yaşıyormuşuz.

İlk takiyye, Bâtınîlerce uygulandı; şimdikilerin yaptığı takiyye değil!

Sünnî feodalizmin sürekli takibi sonucu, kendilerini Şiî gibi gösteriyorlardı. (Şiîlik İslâm'a tersti, ama sonunda Sünnî idi; bu nedenle de yasak değildi.) Zulmü, ölümle cezalandırması, İslâma karşı gizli örgütler için zorunluydu.

Ser verip sır vermemek böyle doğdu.

Bâtınîler, (şimdiki Alevîler), sürekli takiyye yaptılar yada gizlendiler.

Bâtınîlik, *egemen sınıf adına* hareket eden "ulema"ya (yöneticilere) karşı bir tavırdır Yargıç Bey.

İşte Bâtınîlik bir felsefeye böyle ulaştı.

Anadolu'ya gelmeye başlayan Türkmenler, Göktanrıcı (Şamanist), Manici, Budizm, Mazdekî, Karmatî, Sabiî, İsmailî, Haricî, Hurufî, Hurremî, Şiî gibi akımlardan etkilenmiş Bâtınî idiler.

Bâtınîler, sürekli Arap İslâm faşizmine karşı savaşım vermiştir.

Sürekli kendini geliştirmiştir.

İslâm ve diğer dinler yerinde saymışlardır. Çünkü onlar "akıl"ı değil, "inanç"ı esas almışlardır.

Çünkü onlar için "insan" bir "kul"dur; her şey Allah içindir.

Şimdi bu Bâtınî akımları tek tek biraz açmak gerekiyor.

Zerdüştlük, Budizm, Manihizm, Mazdekîlik, Karmatîlik, Hurremîlik, Sabiîlik, İsmailîyelik (Hasan Sab-

bah olayı) gibi Bâtınî topluluklar, Arap-Emevî-İslâm ordularınca bir bir yok edilmiş, yerine bir başkası, geleneği sürdürmüştür. Sonra Hurufîlik, Babaîlik ve Bedreddinîlik sahnededir.

Bunlardaki ortak yan:

Zerdüştlük'ten üç mühür:

Kardeşlik - ortaklaşacılık - emeğiyle geçinmek (Alevîliğe eline - diline - beline - diye yansıdı).

Alevîlikteki *Kâmil insan* oluşumuna yardım etti.

Budizm'den:

Kadına saygı, "kadın-erkek" eşitliği.

Çok tanrılıdır. Tanrılar insanlar gibi davranır. Hayvan tanrı da vardır: İnek, at, yılan...

Yeni insan arayışı.

Mazdekîlik (Mecusîlik)

Toplum malı ortaktır.

Mülkiyet doğa dışıdır.

Kadın özgürdür.

"Mum söndü" Mazdekîler'den kaynaklanmaktadır.

Feodaller, kadını "mal" saydılar.

"Kızıl", "kızıllaşan" sözcükleri onlardandır.

Sancakları kırmızı ve kırmızı elbise giyerlerdi.

Nizamülmük (Selçuklu Veziri) Siyasetname'sinde Mazdekîler'in mal ve kadın ortaklığını savunur. Siyasetnameye göre, "Evine gelen bir Mazdek taraftarı, evin girişinde Mazdeklerin giydiği külâhtan bulursa, karısıyla o anda bir başkasının bir arada olduğunu anlar ve geri döner".

Karşıt görüşlülerin, Bâtınîlere, Kızılbaşlara Alevîlere bu türlü külâh, kasket, mum söndü suçlamalarının tarihi bin beş yüz yıl öncesine uzanıyor.

(Nizamülmülk: Selçuklu Veziri, bir Bâtınî tarafından öldürüldü, Sünnîliği medrese kurarak yaydı.)

Karmatîler

Karmatîlik, Mazdekîlikten etkilenen Bâtınî bir harekettir. Daha çok bir köylü hareketidir.

İslâm şeriatının haram saydığı şeyi "helâl", kılan bir görüş.

Herkesin ürettiği alınıyor, herkesin ihtiyacına göre paylaştırılıyor.

Abbasîler ve Emevîlerle savaştı.

Komünal bir topluk kurmaktı amaçları.

İranlı, Kürt, Arap soylularına, tüccarlara, ağalara ve onları koruyan Türkmen askerlerine karşı savaşıyorlardı.

Hallac-ı Mansur da onlarla savaşa katıldı.

"Ülfet" gecesi düzenlerlerdi. Kadın-erkek-çocuk birlikte eğlenirlerdi. "Mum söndü" bunlar için de söylenirdi.

Manihizm

İslâm'a başkaldıran Bâtınî akımın öncüsü olur, "Murteziler akımına yön verir; Zerdüştlük'ten etkilenmedir.

Zerdüştlükteki düşünce, söz, eylem üçlüsü Manilik'e de geçer. Manilik, Hıristiyanlığa ve İslâm'a rakipti.

Bâtınîlik'teki (Alevîlik) "eline-diline-beline" (ağız-el-gönül) ilkesi Manicilik'ten geçmedir.

Ayrıca "enel-hak" anlayışı, ermişlik (kâmil insan) oluşmasına yardım etti.

Hurremîlik

Bu akım, İslâmın tüm emir ve yasağını geçersiz sayan bir Bâtınî görüşe sahipti. Daha çok dokuzuncu yüzyılda adı duyulmuştur. Varlığını gizlilik içinde sürdürmüştür; çünkü Arap-İslâm-Emevîleri için "düşman" bir görüş sayılıyordu.

Hurremîlik'te kadın özgürdü. Her türlü toplantı, kadın-erkek birlikteliğiyle yapılırdı. Arap İslâm Emevîleri için kadın "mal"dı, o da erkeğindi. 'Kadın' özgür olmazsa 'insanlık' oluşamazdı.

Şarap şerbet niyetine içilirdi.

Mülkiyet herkesindi. Birlikte üretilir, birlikte tüketilirdi.

Horosan'da Zerdüşt rahiplerinin dilinde Hurremîlik, "Bah-din" adıyla geçerdi. Bah-din, "erkek" ile "dişi"nin birlikte anılması, anlamındaydı.

"Bahadın" bu tarihi benzerliğin adıdır.

Sabiîlik

El-cezire ve Harran'da yaşayan topluluğun ortak adı. Sabiîlik, dinlerin en eskisidir. Peygamberi "İbrahim" idi.

On birinci yüzyılda Fatımîler, Sabiîlik'e son verir.

İbadet, Güneş ve Ay'a göre yapılırdı. Oruç, otuz gündür (tan yeri ağarırken tutulur, güneş batınca bozulurdu).

Hacca gidilirdi. Kâbe, Tanrı evi sayılırdı.

Peygamber Muhammed'in Sabiîlikten etkilendiği söylenir. Sabiîlik'te dört temel erdem vardır: Hikmet, iffet, şecaet, adalet. Mevlevîlerdeki semah gösterisi ve giysisi Sabiî benzeridir.

Horasan ve Hemedan valisi Halife Memnun'un korkusu ile Sabiîlerin kimi Hıristiyan, kimi Müslüman olur zamanla.

İsmailîye-Hasan Sabbah

İsmailîlik, bir tarikattır; Hasan Sabbah'la bir nitelik taşımaya başlar. Ona göre, insanların İslâm kurallarına uyması ile "hakikat"ten uzaklaşmış olur. İslâmcı yazarlar bu nedenle ondan kötü şeyler yazmışlar. "Ana-bacı, kardeş" tanımaz, demişlerdir. Onu seven yazarlar da "Abbasîlere, Selçuklulara, zenginlere, İslâm baskısına karşı bir direniş hareketi gösterdiğini söylerler.

Sabbah, hareketini Alamut Kalesi'nde sürdürür. O daha çok devlet adamları ile, sultan, vezir, komutan gibi yöneticilere karşı savaşmıştır.

Amacı, eşitlik, adalet, özgürlük adına ortaya çıkıp da şeriat düzeni kuranları ortadan kaldırmaktı.

Ona göre yalnız ve yalnız "akıl" kutsaldı.

İsmailîlik, İmam Cafer-i Sadık (Şiîliğin fikir babası, kurucusu) oğlu İsmail tarafından kurulmuştu. Sünnî İslâm iktidarını yıkmaktı niyeti.

Seksen yaşında Alamut Kalesi'nde ölür.

Ne ki İsmailîyelik, giderek bu niyet ve düşüncesinden döner, tasavvufa yönelir.

İzin verirseniz Yargıç Bey, Bâtınî oldukları için İslâma zarar veriyor gerekçesiyle öldürülen önderlerin kısa kısa hayat hikâyelerini anlatmak istiyorum.

"Sizi dinliyorum, ayrıca memnun olurum."

Hallac-ı Mansur

İranlıdır, baba mesleğinden dolayı Hallac (pamuk atıcısı) adını kullanır.

"Enel-Hak" (Ben Hakk'ım) düşüncesi ona aittir.

Bu düşünce İslâma aykırı sayıldığı ve bir de "vergi adaleti" yanlısı olduğu için tutuklanır.

"Hallac-ı Mansur" ilk Bâtınîlerdendir.

Kolları ve bacakları kesilerek halka gösterilir; sonra da başı kesilir asılır ve yakılır.

Bir şiirinde:

"Ben, biz, sen, o, hep biriz..." der.

"Enel Hak" sözüyle 'Ben konuştuğumda sözlerimi Tanrı söylüyor' diyor ve insanın Tanrı olduğunu söylüyordu.

Tasavvuftaki "Vahdet-i Vücut" anlayışının sınırını aşarak "Vahdet-i Mevcut" düşünüyordu.

Bâtınî düşüncesinde de "Vahdet-i Mevcut" (Ben Tanrı'yım) vardır.

Bu düşünceye göre "dünyayı Tanrı yarattı" görüşü, Bâtınîliğe göre, "dünyanın yönetiminin giderek insan eline geçmesi" ile yer değiştirmiştir.

Alevî Cem törenlerinde "Dâr-ı Mansur" adı ile saygı duruşunda bulunulur.

Yolu uğruna ölümü pahasına "dimdik" duran Mansur'a saygıdır bu.

Dâr, Farsçada "ağaç" anlamındadır. Mansur'un asıldığı darağacı, ağaçtandır.

Fazlullah Hurufî *(Hurufîlik-Hurufîyye)*

Fazlullah Hurufî, bir Bâtınî'dir.

Hurufîlik, harflerden anlam çıkarmaktır. Varlığın özünde temel ilkenin "ses" olduğudur. Ses, sözle olgunlaşır. Ses, ses titremesinden oluşan hece'den; hece, ses'ten oluşur. Her ses, bir harfle gösterilir; ses, söz olur böylece.

Ses, insanda bir "öz"dür, bu konuşan Tanrı anlamındadır.

Düşüncesi, buluşu, İslâm şeriatına aykırı sayıldığı için öldürülür, ölüsü sokaklarda sürütülür.

Alevî geleneği onu da unutmamıştır. "Dâr'a durma" sırasında yere uzanmanın adı "Dâr-ı Fazlı"dır.

Hurufîler, Bâtınî düşüncesini Bektâşîlik perdesi altında yaymaya çalışmışlardır.

Nesimî *(Seyyid Nesimî) (On Dördüncü Yüzyıl)*

Diyarbakırlı, Tebrizli, Şirazlı olduğu söylenir.

Nesimî, Fazlullah'ın (Hurufîliğin kurucusu) halifelerinden biri, en yakın yoldaşıdır; bir Hurufî, bir Bâtınî'dir.

Nesimî, Heterodoksi (dinlere aykırı olan) için takıyye gerekli iken, çok açık davranmıştır.

"Denizler coşup taşarken
Ezelî sır ortaya çıkarken
Def, saz ve ney
Enel-Hak derken
Âri̇şerin artık gizlenmesi nedendir?"

Nesimî'nin Tanrısı insan'dır.

Nesimî'den sonra gelenler sururî, Yeminî, Kelâmî, Kalender, Usulî, Viranî, Pir Sultan Abdal, ondan etkilendiler.

Evreni, Tanrı'da görmek "Vahdet-i Vücut"tur.

İnsan'da Tanrı'yı görmek ise, "Vahdet-i Mevcut"tur. Bu işte Bâtınî-Alevî görüşüdür.

"Seni bu hüsn-ü cemâl ile bu lütf ile gören
Korktular Hak demeğe, döndüler insan dediler.

(Seni bu güzelliğinle gören sana Tanrı demeye korktu, insan dedi.)

Nesimî'ye göre, insanın "kâmil insan" olabilmesi için sürekli sevgi eylemi içinde olmalı. İbadete gerek yok, çünkü insanı sevmek yeterlidir.

Nesimî'yi de şeriata aykırı düşünüyor diye derisini yüzerek öldürdüler.

Alevî geleneği onu da unutmadı, "Dar-ı Nesimî" adıyla Cem töreninde onun için "duruş" düzenlendi.

Baba İlyas-Baba İshak

Baba İlyas ile Baba İshak Bâtınî idiler. Baba İlyas, Bâtınîlik'in kurucusu, İshak ise yöneticisi idi.

Öyle bir düzen istiyorlardı ki insanlar mutlu olsundu. Yeryüzü insanların ortak evi idi. Çoğunluk azınlığa baskı yapmamalıydı. Toprak herkesin olmalıydı, insanlar özgür yaşamalı idi.

Yedi yüz elli yıl önce istiyorlardı.

Selçuklu Devleti, bölgelerde yaşayan Bâtınî Türkmenleri dışlıyordu.

İstediklerinin yerine gelmesi, karşı olduklarının düzeltilmesi için Selçuklu Devleti'nin yıkılması gerekirdi.

Kısa sürede Amasya, Maraş, Urfa, Antep, Tokat, Sivas, Çorum'da elli bin kişilik bir ordu kurdular. Ama daha güçlü Selçuklular karşısında yenildiler.

Baba İlyas da, Baba İshak da idam edildiler.

Şeyh Bedreddin

Şeyh Bedreddin, 1358'de Edirne yakınında Simavna'da doğdu. Astronomi, felsefe, mantık, teoloji, tasavvuf dersleri aldı. Edirne'de Musa Çelebi'nin kazaskeri idi; Çelebi Sultan Mehmed'in saltanatı ele geçirmesiyle İznik'e sürüldü. Oradan da kaçarak Silistre, Dobruca, Deliorman'da düşüncesini yaydı.

Onu Serez'de astılar.

Bedreddin'deki gelişmenin kökü Hasan Sabbah'a uzanıyordu. Sonra Baba İlyas, Baba İshak yoluyla da Bâtınîliğe ilgi duydu.

Ona göre, dünya herkesin ortak malı idi. "Yarın dudağından gayrı her şey ortaktı." Dinler, insanları birbirine düşman ediyordu. Saray, saltanat, yeniçeri, tekkeler, dervişler, haksızlığın sonucu idi.

Ona göre "Evren, yaratılmamıştır, yok olmayacaktır. Dünya ve âhiret iki ayrı varlık değildir. Ölümden sonra dirilme yoktur. Cennet-cehennem birer kavramdır, dünyadaki mutluluk yada mutsuzlukla ilgilidir. Dünya malları, tüm insanların ortak malıdır. Yeryüzündeki tüm topraklar insanların ortaklaşa yararlanması içindir. Ruh, bedenden ayrı bir şey değildir. Her şey insan içindir..."

Düşünce, örgütlenme ile yayılırdı. Yardımcıları Börklüceli Mustafa, Torlak Kemal idi. Ege'de, Orta Anadolu'da harekete, daha çok Bâtınîler (Alevîler), Hıristiyanlar, Museviler katıldı; bir tür köylü ayaklanması idi. Şeyh Bedreddin'e göre:

"Şarkı ve dans, ağaçları sallayan rüzgâra, dallarda cıvıldaşan kuşlara, toprağı sulayan bulutlara yakın olmayı sağlar"dı; "onu özgürleştirir ve bütünün bir parçası yapar"dı. "Hakikat, deneyimdir; öğretilen değil, olunan şeydir. Ona bilgi ile değil, anlamayla ulaşılır..."

Şeyh Bedreddin'in iki yönü vardı. Biri düşünce yanı, öbürü eylem insanı olması.

Söylentiye göre Bedreddin'i padişahın huzuruna çıkarırlar; uykusuz ve yorgundur. Padişah sorar:

"Neden yüzün sarıdır?"

"Güneş batacağı zaman sararır!"

Bedreddin sehpaya çıkarıldığında:

"Kâinata baktım, Tanrı'ya benziyor, kendime baktım aynen Tanrı'yım; çekin ipimi!" der.

Pir Sultan Abdal

Sivas-Yıldızeli-Banaz köyünde doğdu (1514-1590).

Pir Sultan, Bâtınî, bugünkü dille Alevî olduğu için, Osmanlı yönetiminin baskıcı ve sömürücü yasalarına başkaldırmış, şiirlerinde sürekli bu temayı işlemişti.

Bir de İran'daki Safevî Devleti ve yöneticisi Şah İsmail'e ayrı bir sevgisi vardı:

Safavî halkı ve Şah İsmail, Şiî idi. Bir Sünnî devlet olan Osmanlı ile bir tür yarış hâlindeydi. Osmanlı, Türk ve Şiî olan İran Safavî yönetimini, Türk ve Sünnî olan Osmanlı yönetimine katmak istiyor; Şah İsmail de tersini savunuyordu. Osmanlı Bâtınîleri - Alevîleri, Osmanlı Sünnî baskısından kurtulma umuduyla Şah İsmail'e yakınlık duyuyordu. İşte bu nedenle Pir Sultan, Şah'a övgü ve sevgi şiirleri yazıyordu.

"Alınmış abdestim aldırırlarsa
Kılınmış namazım kıldırırlarsa
Sizde Şah diyeni öldürürlerse
Ben de bu yayladan şaha giderim.

Pir Sultan Bâtınî-Alevî idi, Şiî değildi. Horasan'da nasıl ki İslâmca katledilmemek için Bâtınî Türkmenler Şiî görünmüşse, Pir Sultan da aynı biçimde "takiyye" yapıyordu. Hz. Ali'yi yüceltir görünerek onun şahsında "insan Ali"yi, yani "Tanrı İnsan"ı anlatıyordu:

"Pir Sultan'ım şu dünyada
Dolu geldim dolu benim
Bilmeyenler bilsin beni
Ben Ali'yim Ali benim."

"Pir Sultan Abdal'ım şunda
Çok keramet var insanda
O cihanda bu cihanda
Ali'ye saydılar bizi."

Ayrıca Pir Sultan savaşımcı idi:
"Gelin canlar bir olalım
Münkire kılıç salalım."

Pir Sultan idealist idi, korkusuzdu:
"Kadılar, müftüler fetva yazarsa
İşte kemend, işte boynum asarsa
İşte hançer, işte kellem keserse
Dönen dönsün ben dönmezem yolumdan."

Sonunda Osmanlı veziri Hızır Paşa tarafından asılmıştır.

Öbür Ünlü Bâtınîler

Hasan Sabbah, Ömer Hayyam, Yunus Emre (Bâtınîlikten etkilenmiştir), Hatayî, Fuzulî, Nesimî, Gaybî, Kaygusuz Abdal, Kazak Abdal, Teslim Abdal, Hasan Dede (Kul Hasan), Seyrânî, Harabî (Edip), Muhyi, Kul Nesimî...

Ömer Hayyam'dan:

"Hep suda taş mı sektireceğim ben
Usandım putperestinden, mâbedinden
'Hayyam Cehennemlik olacak' diyen de kim
Kim gitmiş cehenneme, kim gelmiş cennetten."

"Ferman sende, ama güzel yaşamak bizde
Senden ayığız bu sarhoş halimizde
Sen insan kanı içersin, biz üzüm kanı
İnsaf be sultanım, kötülük hangimizde?

Beni özene bezene yaratan kim? Sen
Ne yapacağımı da yazmışsın önceden
Demek günah işleten sensin bana
Öyleyse nedir bu cennet cehennem?

Şu testi de benim gibi biriydi
O da bir güzele vurgun, dertliydi
Kim bilir belki de boynundaki kulp da
Bir sevgilinin bembeyaz eliydi

Güneş attı göğe sabah kemendini
Aydınlık Padişahı atına bindi
İçin! İçin! diye bağırdı dört yana
Sabah şarabının müezzini"

Yunus Emre'den:
"İlim, ilim bilmektir
İlim, kendini bilmektir
Sen kendini bilmezsen
Ya nice okumaktır..."

"Mal sahibi, mülk sahibi
Hani bunun ilk sahibi
Mal da yalan mülk de yalan
Var git sen de oyalan."

"Dost elinden ölür isem
Hiç gümansız gerü gelem..."
"Geçmedi mi intikamın öldürüp
Götürüp gözüme toprak doldurub..."

"Hak cihana doludur,
Kimsene Hakk'kı bilmez
Anı sen benden iste
O senden ayru olmaz..."
"Orucuna güvenme, namazına dayanma
Cümle tâat tâk olur nâz-ü niyaz içinde*
Oruç, namaz gusül hicabdür âşıklara..."

"Dürüst kazan, ye yedir
Bir gönül ele getir
Yüz kâbeden yeğrektir
Bir gönül ziyareti..."

Kaygusuz Abdal
"Âsi kullar yaratmışsın
Varsın şöyle dursun deyu
Onları koymuş orada
Sen çıkmışsın uca Tanrı...
Kıldan köprü yaratmışsın
Gelip geçsin kullar deyu
Hele biz beri duralım
Yiğit isen geç a Tanrı..."

"Adem'i balçıktan yoğurdun yaptın
Yapıp da neylersin bundan sana ne

---

* *tâat tâk olur: İbadet güç kazanır.*

Halk ettin insanı cihâna saldın
Salıp da neylersin bundan sana ne..."

"Bana derler ki şeyâtin
Senin yolun azdırır
Ben şu zerrak sûfilerden
Gayri bir şeytan bilmezem."
(Şeyâti: Şeytanlar. Zerrak: Hîlebaz. Sûfi: Tasavvuf ehli.)

"Alem küllî vücuddur ben can oldum
Vücudda cân ile cânan ben oldum.
Sûretimi gören der ki âdemdir
Ma'nîde safat-ı Rahman ben oldum.

(Herkes tümüyle bedendir, ben onların canı oldum.
Bedenle iki sevgili ben oldum.
Beni gören bu insandır der
Oysa ben Tanrı oldum.)

Kazak Abdal
Ormanda büyüyen adam azgını
Çarşıda pazarda insan beğenmez
Medrese kaçkını softa bozgunu
Selâm vermeğe dervişan beğenmez.
Âlemi tâneder yanına varsan
Seni yanıltır mesele sorsan
Bir cim bile çıkmaz karnını yarsan
Camiye gelir de erkân beğenmez.

Kul Hasan (Hasan Dede)

"Eşrefoğlu al haberi
Bağçe biziz gül bizdedir
Biz de Mevlâ'nın kuluyuz
Yetmiş iki dil bizdedir.

Âdem vardır cismi temiz
Abdest alır olmaz temiz
Halkı dah eylemek nemiz
Bilcümle vebal bizdedir

Arı vardır uçup gezer
Teni tenden seçip gezer
Cânan bizden kaçup gezer
Arı biziz bal bizdedir..."

Teslim Abdal

"Hırıl hırıl hırlasınlar
Bize taş atıp ürenler
Eşek olsun zırlasınlar
Bize taş atıp ürenler.

Bir keleşde uzak olsun
Çingeneye kuşak olsun
Malatya'ya eşek olsun
Bize taş atıp ürenler

Kilise de puta dönsün
Ters nallanmış ata dönsün
Uyuz olmuş ite dönsün
Bize taş atıp ürenler."

Seyrânî

"Dağlarda nergis sanırdım
Elâ gözlü mestim seni
Sözünden özün tanırdım
Fehmederdim dostum seni..."

"Hak yoluna gidenlerin
Asâ olsam ellerine
Er pir vasfın edenlerin
Kurban olsam dillerine

Torunuyuz bir dedenin
Tohumuyuz bir bedenin
Münkir ile cenk edenin
Silâh olsam ellerine.

Harabî (Edip)

"Daha Allah ile cihan yok iken
Biz ânı var edip ilân eyledik
Hakk'a hiçbir lâyık mekân yoğ iken
Hanemize aldık mihman eyledik

Kendisinin henüz ismi yok idi
İsmi şöyle dursun cismi yok idi
Hiçbir kıyafeti resmi yok idi
Şekil verip tıpkı insan eyledik

Yerleri gökleri yaptık yedi kat
Altı günde tamam oldu kâinat
Yarattık içinde bunca mahlûkat
Erzakını verdik ihsan eyledik.

Asılsız fasılsız yaptık cenneti
Huri gılmanlara verdik zîneti
Türlü vaitlerle her bir milleti
Sevindirip Şad ü handan eyledik

Bir cehennem kazdık gayetle derin
Lâf ateşi ile eyledik tezyin
Kıldan gayet ince kılıçtan keskin
Üstüne bir köprü mîzan eyledik."

Muhyî
"Sayılmayız parmak ile
Tükenmeyiz kırmak ile
Başkasından sormak ile
Kimse bilmez ahvalimiz.

Erenlerin çoktur yolu
Cümlesine dedik deli
Gören bizi sanır deli
Uslusundan yoğdur delimiz."

Azmî
Yeri göğü ins ü cinni yarattın
Sen ey mimarbaşı eyvana mısın
Ayı günü çarkı burcu yarattın
Ey mekân sahibi rahşancı mısın

Denizleri yarattın sen kapaksız
Suları yürüttün elsiz ayaksız
Yerleri temelsiz göğü direksiz
Durdurursun aceb iskâncı mısın

Kullanırsın kanatsızca rüzgârı
Kürekle mi yaptın sen bu dağları
Ne yapıp da öldürürsün sağları
Can virüp alırsun sen cancı mısın

Cibril'e perde altında söylerdin
İnüb Beytullahda dinledin
Bu ateşi cehennemi neylerdin
Hamamın mı var külhancı mısın

Havaya çekilüb seyrana durdun
Akıl ermezlerin aklını urdun
Kıldan ince köprü yaptın da kurdun
Akar suyun mu var bostancı mısın

Kazanlarda katranların kaynarmış
Yeraltında balıkların oynarmış
On bu dünya kadar ejderin varmış
Şerbet mi satarsın yılancı mısın

Kul Nesimî *(On Yedinci Yüzyıl)*
(Hayatı hakkında kesin bilgi yok.)

"Sorma be birader mezhebimizi
Biz mezhep bilmeyiz yolumuz vardır.

Biz müftü bilmeyiz fetvâ bilmeyiz
Kıyl ü kâl bilmeyiz iftâ bilmeyiz

Hakikat bahsinde hatâ bilmeyiz
Şah-ı Merdan gibi ulumuz vardır.

Bizlerden bekleme züht ü ibâdet
Tutmuşuz evvelden râh-ı selâmet

Tevellâ olmaktır bize âlâmet
Sanma ki sağımız solumuz vardır.

Ben yitirdim, ben ararım, yâr benimdir kime ne
Gâh giderim az bağıma gül dererim kime ne.

Gâh giderim medreseye ders okurum Hak için
Gâh giderim meyhaneye dem çekerim kime ne.

Sofular haram demiş bu aşkın şarabına
Ben doldurur ben içerim günah benim kime ne.

Ben melâmet gömleğimi deldim taktım eğnime
Ar-u namus şişesini taşa çaldım kime ne.

Sofular secde ederler mescidin mihrabına
Yâr eşiği secdegâhım yüz sürerim kime ne.

Gâh çıkarım gökyüzüne hükmederim Kaf'tan Kaf'a
Gâh inerim yeryüzüne yâr severim kime ne.

Kelp rakîp böyle diyormuş "güzel sevmek" pek günah
Ben severim sevdiğimi, günah benim kime ne.

Nesimî'ye sordular ki, yârin ile hoş musun
Hoş olayım, olmayayım, o yâr benim kime ne..."

İşte Yargıç Bey, bin beş yüz yıllık kültür birikimimizde, Hasan Sabbah'tan bugünlere değin uzanan yolda

yürüyen yüzlerce önderin, ozanın kanı, sesi ve izi vardır. Bugün Anadolu'nun dağında taşında birer ateş böceği misali parıldayıp durduklarını görüyoruz; çok kez de ısıtarak!

Yargıç Bey:

"Verdiğin bunca bilgi için teşekkür ederim. Çok faydalandım çok duygulandım; sürdürelim" dedi!

beşinci gün

"Şiîlik hakkında ne söyleceksiniz?"

Yargıçla dostluğumuz ilerliyordu, konuşmamızı evinde sürdürüyorduk. Bildiklerimi ona aktarmaktan hoşlanıyordum; onun da ilgiyle dinlediğini görüyor, bir hukuk adamının böylesi önemli bir konuyu fazla bilmemesi beni şaşırtmakla birlikte yine de mutlu oluyordum.

Şiîliğin, Muhammed'in ölümünden sonra, imamlığın Muhammed'in soyundan on iki kişiye geçtiğini benimseyen bir mezhep olduğunu söyleyerek bildiklerimi açıklamaya başladım:

"On iki imamdan birincisi Ali, sonuncusu da Mehdi'dir. Şiîler, bir gün Mehdi'nin dirilerek dünyayı kötülüklerden kurtaracağına inanırlar. İmamlar, Şiîlik inancına göre aynı peygamber gibi masumdur ve insanüstüdür!

Şiîlik, İslâm tarihinde 'Dört Halife'den Ebubekir, Ömer, Osman'a kızan ve asıl halifelik hakkının Muhammed'in damadı ve amcasının oğlu Ali'nin hakkı olduğunu düşünen ve en önemlisi üç halife döneminde eşitsizlik, adaletsizlik ve sınıf ayrımcılığı yapan Arap-İslâm devlet yapısından rahatsız olanların Ali ve soyunun halife olmasını istemekten kaynaklanan dinsel ve

siyasal bir mezheptir ve önce İslâma karşı olanların bir tür sığınağıdır. Çünkü İslâm, Şiî bölünmesinden rahatsızsa da "katli vaciptir" demiyordu. Bu nedenle de Şiî görünmekte yarar vardı; bu, bir tür "takiyye" idi.

İlginçtir ki Şiîlik, Ali adına ama Ali'ye rağmen doğmuştur.

Ali, İslâma, Muhammed'e, Kuran'a sıkı sıkıya bağlı ve 'halifelik benim hakkımdır' isteğinin dışında Ebubekir'e, Ömer'e, Osman'a inanç, düşünce ve bakış açısından hiçbir zaman karşı olmamıştır.

Ali, Muhammed'in 'Ahir zamanda çıkacak olan Rafızileri öldür!' buyruğunu yerine getirir. (Rafızi: İslâm dinini kökten yada kısmen onaylamayan anlamındadır.) Sözgelimi, Haricîler, İslâma karşı eşitlik, özgürlük, adalet istediği için; önce Şiî iken sonra Bâtınî olan birçok insanı, Ali, kendisini Ebubekir, Ömer, Osman'a üstün tuttuğu, onu ilahlaştırdığı için 'İslâma zarar veriyor' gerekçesiyle (600 kişiyi) hendeklere tıkarak yaktırır!*

Haricîler, İslâma karşı eşitlik, özgürlük, adalet istiyordu. Bunlar:

İslâm baskısına ve İslâmın Sünnî yorumuna karşıydıylar.

Ali adının öne çıkmasının bir nedeni de taht kavgası sırasında Ali'nin 'yoksullarla dostluk politikası' izlemesiydi.

Şiîlik, önce İslâma karşı olanların bir sığınağı oldu. Bu nedenle, Şiîlik, hattâ Alevîlik, 'Ali Evi' biçiminde yorumlandı."

"Alevî sözcüğü Ali'den kaynaklanmıyor mu?"

"Öyle biliniyor, öyle sanılıyor. Alevîliğin Ali yada Ehl-i Beyt (Ali soyu) ile ilgisi yoktur. Alevîlik, aslında

---

* Faik Bulut, *Ali'siz Alevîlik,* Doruk Yayınları, 1989.

Sünnî olan Ali dışında başlamıştır. 'Alevî' sözcüğünün 'Alaui-Alawî' biçiminde kullanıldığı bilinmektedir.* 'Alevî'nin sonundaki 'î' harfinin 'ait' takısı, yani 'alev'e ait hali bize durumu açıklamaktadır: Aydınlanma yanlısı olma anlamında. Önemle söylemek gerekir, Bâtınî düşüncenin Anadolu'da gelişmiş hali olan Alevîliği 'Ali yanlısı'na dönüştürülmesi, Alevî felsefesinin göz ardı edilmesine neden olmuştur. Oysa Alevîlik, inançtan çok bir yaşama biçimidir; şu iyi bilinmelidir: Alevî törenlerindeki 'Söz' geleneği 'Şiîce', ama asıl günlük hayattaki davranış ve dünyaya bakış, Bâtınîce'dir.

İlginçtir, Alevî halkın bir bölümü, Müslüman olduğunu söyler, ama İslâmın hiçbir kuralını yerine getirmez; Ali, Hasan, Hüseyin, 12 İmam adı ağzından düşmez, ama kimse onlar gibi yaşamaz, kendilerine özgü bir hayat sürer. Dinlere saygılı ama uzak, Ali ve yakınlarının öldürülmelerinden insanî açıdan acılıdır. İslâmın kurallarını inanarak yerine getirenler ise artık Sünnî'dir.

Kimi Alevî gençleri göğüsünde, on binlerce düşman dediği İslâm dışı insanı (bunların içinde Bâtınîler de var) öldüren, öldürten Ali'nin kılıcını (Zülfikar) taşımaktadır. Kılıç, bir Bâtınî, yani Alevî simgesi olamaz.

Yeri gelmişken söylemeli, İranlı Ayetullah-Şeriat Medârı bir Türk yetkilisine:

"Cumhuriyet rejiminiz, Alevîleri ateistleştiriyor; ya siz Sünnîleştirin ya biz Şiîleştirelim!' demiştir.

"Sünnî" sözcüğünü biraz açar mısınız."

"Sünnî" sözcüğü "sünnet"ten türemiştir. İslâm peygamberinin tüm yaptığını yapmak, her söylemiş olduğu sözü tutmak, yerine getirmek anlamındadır.

---

* Faik Bulut, *Ali'siz Alevîlik*, Doruk Yayınları, 1989.

Sünnî görüş, peygamberin ölümünden sonra bütün Müslümanlarca "kalıcılık" kazanmış, bir din yasası haline getirilmiştir.

Sünnî görüşte birinci kural, Tanrı'nın peygambere "Cebrail" aracılığı ile bildirdiğidir.

Sünnîlik'te uyulacak tek kanıt, Kuran'dır. Kuran buyruğu her Müslüman'ı, her Sünnî'yi bağlar.

Sünnîlik'te uyulması gereken ilkeler şöyle sıralanabilir:

Kuran'a, hadise (Peygamberin söz, davranış ve kişiliğine ilişkin olarak kendisinden yada sahabeden (yakınları) aktarılan söz, bilgi) tartışmasız uymak.

İnancın her durumda gösterilmesi.

İslâm dininin kurallarına kesinlikle inandığını söylemek.

Bunlardan bir çıkar beklemeden yapmak.

İslâm şeriatı'na kesinlikle uymak.

İslâm dinine, Tanrı'ya, peygamberlere, ahirete, kıyamete, meleklere, Tevrat'a, İncil'e, Kuran'a inanmak.

Peygamber Muhammed'in bütün peygamberlerden üstün ve son peygamber olduğuna inanmak.

Namaz (sabah, öğle, ikindi, akşam, yatsı olmak üzere), günde beş kez kılınır.

Oruç, hac, kurban gibi görevlerin yerine getirilmesi Kuran gereğidir.

Sünnîlikte, esas olan "îman"dır. Îman, aklın, bütün ilkelerinden üstündür. Tanrı'dan başka her şey yaratılmıştır.

İnsan "kul"dur. İnsanın tek görevi bir kul olarak Tanrı'ya tapınmasıdır.

Kadın'a bakış şeriatın değişmez yasalarıdır.

Peygamber Muhammed, bunu şöyle tarif etmiştir:

"İki kadının tanıklığı, bir erkeğin tanıklığına bedeldir." (Kuran 2 Bakara 282)

"Erkeğe iki dişinin hissesi kadar vardır. (sure: 4 Nisa, Ayet 11 ve 176)

"Kadınlar aklen ve dinen dûn yaratıklardır."

"Kadınlar arasında sâliha kadın, yüz tâne siyah karga arasında alaca karga gibidir."

"Kadın eğe kemiği gibidir; doğrultmak istersen kırarsın, onu kendi hâline bırak ve ondan faydalanmaya bak."*

İslâm'da dört mezhep vardır, dördü de Sünnî'dir. Hanefîlik, Şafiîlik, Hanbelilik, Mâlikîlik.

altıncı gün

"Türlü söylentilere neden olan Cemevi nedir?"

"Cemevi, adı üzerinde toplanma yeri idi ve gizli idi, yasaktı çünkü; toplantıya katılan öldürülüyordu.

Cemevi bir tür kültür evi idi, bir ibadet yeri değildi.

Oraya halk, hiçbir hazırlık yapmadan, her zamanki haliyle girerdi.

Cemevine gelen her 'Can' yanında bir şey getirirdi:

Kimi meyve, kimi şarap, kimi yağ, kimi bulgur getirirdi (toplantıdan sonra pilav yenirdi.)

Cem demek, hayat demek derdi Dede.

Ne cehennemle korkutulurduk ne Tanrıyla.

Bir köy birlikte olurduk, belki de tek mutluluğumuzdu Cem.

Toplantıya başlarken ışık yakılırdı; buna 'çerağ uyandırmak' denirdi.

---

* Prof. Dr. İlhan Arsel, *Şeriat ve Kadın.*

Dede, önce selâmlardı, 'canlar' derdi, 'akşamlar hayrola, hayırlar fethola, şerler defola, münkirler mağlup ola, münafıklar perişan ola, meydanlar mamur ola, sırlar mestur ola, gönüller handan ola, açlar tok ola, ocağımız rüşen ola; kısmetimiz gani, muradımız hâsıl ola..."

Bâde vardı, semah vardı, deme vardı, saz vardı.

Şaraba bâde derdik, oyuna semah, şiire deme.

Semah, saz eşliğinde, halk müziğiyle, halay türündeydi ve kadın-erkek birlikte 'Benim Kâbem insandır...' diyerek oyuna başlanırdı. Müzikte ve figürlerde dostluk, kardeşlik, eşitlik gibi insancıl öz vardır.

Dede öğüt verirdi sonra, "Ey can!" derdi, "döktüğün varsa doldur, ağlattığın varsa güldür, yıktığın varsa kaldır, dost gönlünü incitme, yalan söyleme, kovu kovlama, haram yeme, zina etme, elinle koymadığını alma, gözünle görmediğini söyleme..."

Ve elinde bâde, " 'bu bir kevserdir' derdi, 'şarab-ı kevser! İnsan olmanın, yaşamanın, sevmenin, doğru yolun görünen adıdır..."

Kıssadan hisse söylerdi sonra, Kırklar bir gün oturup dururken canları bir şey içmek istemiş. Biri, bir üzüm tanesi getirmiş. Kırklardan biri: Kırkımız birdir, birimiz kırk' diyerek üzüm tanesini ezmiş, şerbet etmiş. Kırklar, içmiş, cuş eylemiş, söyleşmişler.

Cemevi'nde 'siyaset meydanı' kurulurdu: Kişi, kadına zor kullanmışsa, hırsızlık etmişse, yalancı tanıklık etmişse, kumar oynamışsa, iftira etmişse, onunla konuşulmazdı, o artık bir 'düşkün'dü.

Cem'de Dede ve halkın (cemaat) önünde önceden suç işlemiş bir talip yada Can, sorgulanır. Bu işleme 'Dâr-a çekmek' yada 'Dâr-ı Mansur'a kaldırmak' denir.

Dâr, Alevî kültüründe Hallac-ı Mansur'un çarmıha gerildiği direği simgeler. Dâr, Dâra durmak, Cemevi'nde 'meydan'dır aynı zamanda.

Düşüncesinden ve inancından dolayı öldürülmüş dört insan anılır Dâr'da:

Birincisi Hallac-ı Mansur'dur. Onun gibi ayakta durulur dede önünde. Ayak ayak üstündedir, kollar göğüste çapraz, baş öne eğiktir. Dâra durmak, gerekirse Mansur gibi davranmak, düşüncesi uğruna ölmeyi göze almak anlamındadır. Can, sonra eğilir yere kapanır. Bu duruşun adı 'Dâr-ı Fazlı'dır. Fazlullah-ı Hurufî (Hurufîliğin kurucusu) yüzüstü yatırılıp boynundan kesilmiştir. Sonra Can doğrulur, dizüstü oturur. Bu oturuşun adı 'Dâr-ı Nesimî'dir. Nesimî, düşüncesinden dolayı, derisi yüzülerek öldürülmüştür. Can, ayağa kalkar, bu ayakta duruşun adı Dâr-ı Hüseyin'dir. Hüseyin Ali'nin oğlu ve Halife seçilebilir olmasından Kerbela'da yolu kesilerek yetmiş iki yakınıyla öldürülmüştür.

Anadolu'ya gelmeden önce Bâtınîlerin Şiîliğe yakınlık duymaları, Anadolu'ya geldikten ve Alevîleştikten sonra Cem töreninde İslâm baskısına duyulan tepki, bu tür temsil yoluyla sürüp gitmiştir.

Dede kimdir?

Dede'nin görevi Cem'dedir. Cemevi dışında görevi yoktur. O bir "din âlimi", "ulemâ" değildir.

Dede, cem toplantılarını yönetendir. Dede, "üstün insan" değildir. Hele "ocakzâde" "peygamber soyundan" hiç değildir. Bunlar Sünnî terimleridir. Alevîlik'te "soy" yoktur, "soylu" yoktur, "ocakzâdelik" yoktur. O da bir "insan"dır, "kâmil insan". Çünkü Alevîlik'te aslolan "Kâmil insan" olabilmektir.

Dede, Cem toplantılarını yönetir. Hayatının diğer zamanını çalışarak, kendi işini yaparak geçirir. Çiftçiyse çiftini sürer; işçiyse işyerinde çalışır; esnafsa dükkânında ticaretini sürdürür.

Ama öbür Alevîlerden bir farkı vardır:

Alevîliğin tarihini, bin beş yüz yıllık geçmişini, felsefesini, bir din olmadığını, bir mezhep olmadığını, bu nedenle hiçbir dine bağlı olmadığını; nerede kimde hangi güzellik ve Alevî bakışına yakınlık varsa, onları kabul, yoksa reddeder.

"Seceresi" olması daha da utanç vericidir. "Secere (soy kütüğü) ilk başta Alâeddin Keykubat'la (1232) başlamıştır. İslâmlaşmada "devlet yanlısı" olanlara verilmiştir.

Kimi dedelere verilen "beraat"ın tarihi ise şöyle:

Bilindiği gibi, beraat, huy ve meziyetçe emsallerinden üstün demektir.

Osmanlı padişahı IV. Murat (1612-1640), Bağdat'ı geri almak için İranlılarla savaşmayı planlar. O yıllarda İran'da Şah İsmail hükümdardır. Şah İsmail, Bâtınî ve Şiî olduğundan, Osmanlı'dan baskı gören Anadolu Alevîleri, ona sevgi duymaktadır.

IV. Murat, bu sevgiyi, dolayısıyla İran'a gösterilen ilgiyi önlemek için Anadolu dedelerini toplantıya çağırır; İslâm kurallarına uymaları ve bunları uygulamaları koşuluyla onlara "beraat" (şecere) verir.

Seyyid ve şeriflere verilen hüccetlerin (belge-ferman) hepsi doğru değildir. İltizam, iltimas ve para karşılığında verilmiş olanları da vardır.

Fuat Köprülü, on yedinci yüzyılın ortalarından sonra "seyyid" unvanı alanları inceler: Yalnız Konya-Ereğli'sinde yüz yirmi kişi tespit edilir ve seyyitlik beratı geri alınır.

Bugün dünyada peygamber (Muhammed) soyundan gelenlerin sayısı otuz milyonmuş! Türkiye'de ise iki milyona yakınmış!

Anadolu Selçuklularında bu iş açıkça parayla satılırmış. Sözgelimi, Antep bölgesinde 1790-1798 yılları arasında bin adet bu tür kâğıttan (seyyitlik beratı) dağıtıldığı saptanmış.*

"Mineyik dedelerinden (Seyyid) Muharrem Orhan Naci'nin elindeki seyyidlik belgesi incelenir. Bu belge 1678'de verilmiş. Belgede şunlar varmış.**

"Kendisine (herhalde dedelerinin dedelerinden birinde olmalı) "halifelik" verilmiştir. Ancak bunun şartları vardır.

"Farz ve sünnet bütün ibadetleri yapacak, abdest alıp gusül edecek, beş vakit namaz kılacak, zekât ödeyecek, ramazan orucu tutacak, hacca gidecek..."

Selçuklusu, Osmanlısı, Cumhuriyet değil sanki bir yandan Alevî kıyımı yapacak, bir yandan da Alevî dedelerine seyyidlik belgesi verecek. Onlar da ya "seyyid" yada "ocakzâde"yiz diye tafra atacaklar!

Bu satırlar Alevî düşüncesini, felsefesini, yerini bilen dedeler için değildir elbette...

yedinci gün

"Bir de Bektaşîlik var. Çok kez, Alevîlik-Bektaşîlik, birlikte söyleniyor. İkisi arasındaki bağ nedir?"

"Bektaşîlik, bir 'hoşgörü' tarikatıdır; Bektaş Veli adına Balım Sultan tarafından kurulmuştur.

---

* Osman Nuri Koçtürk, *Fasulya raporu.*

** Nejat Birdoğan, *Anadolu Alevîliğinde Yol Ayrımı.*

Âşıkpaşazade Tarihi ve Vilâyetname'den edinilen bilgiye göre:

Bektaş Veli de (1209-1210 – 1270-1271) Horasan'dan Sivas'a gelir. Amasya'ya giderek Baba İshak'a halife olur. Bir süre Kırşehir ve Kayseri'de kalır, sonra Suluca-Karahöyük'e (Hacı Bektaş) gelip yerleşir. On üçüncü yüzyılda Anadolu'daki dinî-askerî kuruluş içinde yer alan Bâcıyanı Rum topluluğundan Hâtun Ana'yı evlat edinir.

Babaî ayaklanmasında kardeşi Menteş, Sivas'ta öldürülür.

Bektaş Veli, ayaklanmadan geride kalan Bâtınî, Şiî zümreleri etrafında toplar.

Yargıç araya girdi, *"Hacı Bektaş'ın Orta Asya'da yaşayan İslâm bilgini Ahmet Yesevî'nin öğrencisi olduğu söylenir"* dedi.

Bektaş'ın, Ahmet Yesevî ile hiçbir ilişkisi ve yakınlığı olmamıştı. Yesevî, 1166'da ölmüş o öldükten kırk üç yıl sonra ancak Bektaş dünyaya gelmişti. Ayrıca Yesevî, İslâm dinine sadık yaşamış, Allah'a inancını, Muhammed'e saygısını hiç eksiltmemiş, Kuran'a sıkı sıkıya bağlı kalmış bir Sünnîydi. Örnek vermek gerekirse:

'Ölmeden evvel ölün!' derdi Yesevî, yaşarken hayatın tüm nimetinden vazgeçin, nefsinize eziyet edin, birer 'canlı ölü' olmalısınız' derdi.

'Zalim eğer cefa etse ninni söyle,
Yalvar, ondan medet dile...'

'Hiçbir iş olmaz ayrı Halik emrinden
Yaratılandan fazla istekte bulunma.'

"Hacı Bektaş Veli ile "Bektaşîlik" hakkında çok söylentiler var, biraz daha açar mısınız?"

Dikkat etmişseniz, sürekli "Bektaş Veli" dedim, Hacılığını kullanmadım. Bunu bilerek yaptım. Bektaş Veli "Hacı" değildir, hacca gitmemiştir. İki söylenti vardır:

İlki, Bektaş Veli'nin adının başındaki "hacı" aslında "hace"dir. Öğretici, usta, önder anlamındadır. Osmanlı-Sünnî egemenler tarafından, İslâmlaştırıcılık sonucu çarpıtılmış, bozulmuştur.

İkincisi ise Bektaş Veli'nin "Hünkâr"lığı, "seyyid" liği ve "Hacı"lığı üstünedir. Bu ise, Bektaş Veli'nin ölümünden sonra hazırlanan *Vilâyetname*'de anlatılır; ki bu kitap II. Bayezid döneminde yaşamış "Uzun Firdevs" adlı birisince düzenlenmiştir.

Vilâyetname'de Bektaş Veli'nin nasıl "Hacı" olduğu şöyle anlatılır:

Peygamber Muhammed'in soyundan, on iki İmam'ın yedincisi olan Musa Kâzım'ın oğlu İbrahim el-Mücâp, Horasan padişahı oluyor, Bektaş da onun oğlu olarak Horasan'da dünyaya geliyor!

Bektaş, daha altı aylıkken, beşiğinde yatarken parmağını kaldırıyor ve şehâdet getiriyor, Müslüman oluyor!

Çocuk Bektaş, öğrenim çağına gelince babası padişah İbrâhim, Türkistan'ın doksan dokuz pirinin piri Ahmet Yesevî'nin müridlerinden Lokman-ı Perende'yi uygun buluyor. Lokman, uçabilen biridir, hep dağların tepelerinde gezinir. Bir gün çalışma odasına girdiğinde, biri çocuk Bektaş'ın sağ yanında, öbürü sol yanında olmak üzere iki kişi oturmaktadır ve çocuğa Kuran öğretmektedir. Ama lokman içeri girer girmez, bu iki adam birden kaybolur, adamların kimler olduğunu sorar. Bektaş sağdakinin, dedesi Muhammed Mustafa, sol-

dakinin de Aliyyül Murtaza (Ali) olduğunu söyler. Çocuğa biri 'zâhırî' öbürü 'Bâtınî' bilgi öğretiyor imiş!

Bir gün Lokman, abdest alacağını söyleyerek Bektaş'tan su ister. Bektaş hemen secdeye uzanıp dua eder, o anda yerden su fışkırır. Lokman bunun üzerine "Ya Hünkâr!" diye bağırır. O günden sonra "Hünkâr Bektaş" olur Bektaş!

Lokman, hac için Mekke'ye gider. Kâbe'den sonra Arafat'a çıkar. O gün de kurban bayramı arefesidir. Evinde bayram yemeğinin hazırlandığnı düşünür. Tam o anda Bektaş, üstünde içi yemek dolu bir tas olan tepsiyle önünde durur. Artık Bektaş 'hacı' olmuştur; yeni adı 'Hacı Bektaş Horasanî' olmuştur.

Dahası var: Hac dönüşü Horasanlılar Lokman'a, 'mürşid'in kim olacağını sorarlar. Lokman, "aranızda kim bir susam yaprağı üzerinde namaz kılabilirse odur!" dedikten sonra, Hacı Bektaş, dervişlerin şaşkın bakışı önünde ebdest alır, o anda ortaya gelen seccadenin üzerinde secde eder, sonra seccade havaya yükselir ve burada Bektaş Veli iki rekat namazını kılmış olur!

Söz açılmışken Bektaş Veli'nin bir de "mücerret"liği (bekar yaşayışı) durumu vardır, yine *Vilâyetname*'de.

Horasan'dan, Sulucakarahöyük'e (bugünkü Hacı Bektaş ilçesi) geldiğinde köyde yedi ev vardır.

Bir gün çeşmede çamaşır yıkayan kadınlardan yiyecek ister; verecek yiyecek olmadığını söylerler. Ama içlerinde 'Kadıncık' adında biri koşarak evinden bir parça ekmekle yağ getirir. Bektaş Veli "küpün dolu olsun" der.

Akşam evde görülür ki küp ağzına kadar yiyecek dolu. Evin erkeği, akşam camiye gittiğinde de caminin aydınlık içinde olduğunu görür, oysa mumlar daha

yanmamıştır. Adam, durumu kavrar, Bektaş Veli'yi evine misafir eder.

Bir gün evdekiler hep birlikte bağa elma ağacından elma toplamaya giderler. Kadıncık'ın kocasının kardeşi, Bektaş'ın da ağaca çıkmasını istediğinde o hemen tırmanır ağaca. Adam yengesini kıskanmaktadır Bektaş'tan; kızgınlıkla başını yukarıya kaldırdığında bir de ne görür: Bektaş Veli'nin hayasının yerinde kırmızı beyaz renkte bir gül durmaktadır.

Adam çarpılır, Bektaş'ın ayaklarına kapanır!

Kadıncık, Bektaş'ın abdest aldığı sudan içmeyi âdet edinmiştir. Bir gün Bektaş'ın burnundan damlayan kanın karıştığı sudan da içer. O zaman Bektaş ona, üç çocuk doğuracağını söyler. Kadıncık üç çocuk doğurur, biri ölür.

İşte Bektaş Veli soyundan olduğu söylenen Çelebiler'in dünyaya geliş nedeni budur! Vilâyetname'ye göre tabii!...

Yargıç Bey'le Bektaş Veli üstüne yaptığımız konuşmayı bitirirken Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın, Bektaş Veli' nin özlü sözlerini şiirleştiren dizelerini okumayı unutmadım:

Bir yoldaştır ki
Yitirmeye kimse onu
"Karanlıktır bilim üzre
Gidilmeyen yolun sonu."

Ne olursan ol
Yeri "yüreğinin
Ağırlığındadır
Kişinin değeri."

Durup bekleme yüzünün güzelleşmesini
Davran biraz silkin
"İyi mi olsun karşındaki
Sen iyi ol ilkin."

"Düşünce
Karanlıktır
Işık tutanlara
Ne mutlu"

"Yalnız
Bilgilerdir
Hem arı olan
Hem arıtıcı olan"

Düşünceyi eylemi sevgiyi siz
Tanrı'nın
Tadı biliniz.

Güneştir tokmağı
Göküzü bir davul
Günler gece gündüz
"Ara bul"

Bir söz ki söyler işte
Dağlar taşlar bağra bağra
"Ne ararsan
Kendinde ara"

"Alevî Laik midir?"

Alevîlik düşüncesinde Tanrı'nın yeri bilinmektedir. Bir Alevî, her düşünceye aynı ölçüde saygılıdır. Karşı inancı, görüşü bilir, saygı duyar, ancak kendi inancını, görüşünü önde tutar.

Şu da bir gerçek ki, hiçbir zaman Alevî'ye inancın, görüşün saygıdeğerdir diyen olmamıştır. Ne Selçuklusu, ne Osmanlısı ne Cumhuriyet dönemi! Alevî düşüncesi inancı görmezlikten gelinmiş, yok sayılmış, cami, imam dayatması yanında toplu kıyım oluşturulmuştur.

Hollanda'da felsefe okumuş bir hemşehrimi ziyaret etmiştim. Yabancı ülkelerde işçi çocukları değil, üniversitede, gimnazyumlarında bile okumuyordu. Hele böylesi para getirmeyen bir üniversite dalını okuyan bir genç, benim için olanağanüstü bir kişilikti ve Alevî ailedendi. Babası evdeydi, sohbetimizde felsefeci genç, "Babam cuma namazlarına gidiyor!" dedi. Bir Alevî'nin namaz kılması, oruç tutması gibi İslâm koşullu uygulaması normalinde olamazdı. "Öyle mi?" dedim, şaşkınlığımı belli etmemeye çalışarak. "Evet" dedi adam, ekledi; "arkadaşlarım giderken benim gitmemem ayıp oluyor," dedi.

"Pekiy, dedim arkadaşların, seni düşünürek Cemevine gidiyor mu?

"Hayır" dedi.

Belli ki bu adam, bir baskı altındadır. "Ayıp oluyor" sözü, "zayıfım", "güçsüzüm", beni dışlıyorlar, beni aşağılıyorlar, bu nedenle onlara benzemek zorunda kalıyorum, demek istiyordu.

Yalnız din ile devlet işlerinin ayrı olması yanında inanç özgürlüğünün olmaması neyin nesiydi!

Bu adam arkadaşlarına, "Benim Tanrım bile sizinkinden farklıdır, Kuran bana uygun görünmüyor" diyebilir miydi?

Laiklik, devlet karşısında, toplum karşısında, sokakta ve arkadaşlar arasında kişi için bir saygınlık, bir rahatlık, bir mutluluk veriyorsa vardır.

Diyanet İşleri Başkanlığı, maaşlı imamlar, zorunlu din dersleri, İmam Hatip liseleri, Kuran kursları nedir?

Devlet işiyle din işinin karıştırılmaması, bir anlamda devlet dine, din devlete karışmamalı denmek isteniyor. Dünyada hiçbir devlet laik ve laik karşıtı değildir.

Laikliği tarif ederken de; devletin, din ve vicdan özgürlüğü karşısında, tarafsız olması ilkesi, deniyor.

Hiçbir Batı ülkesinde devlet ve kilise birbirinden ayrılmış değildir. Sözgelimi Almanya'da İspanya'da din vergisi alınmaktadır.

Kesinlikle Türkiye laik bir devlet değildir. Hele son elli yılda din, devlete karışmıştır, şimdiyse göz göre göre, Türkiye Cumhuriyeti devleti, Türkiye İslâm devleti haline getirilmek istenmektedir.

"Alevîler laik midir? Alevîliği laik olarak ele alamazsınız. Alevîlerin temel derdi, kendi inançları doğrultusunda yaşamak değil mi? Bizim inancımız dünyanın merkezine oturtulan Tanrı'nın 'insan' olduğu yönündedir. Bu nedenle lâik kesimlerden uzaklaşıyoruz (...) Lâiklik, bizim inancımızın yanında dünkü çocuk sayılır. 1789 Fransız Devrimi'nin yaşı kaç ki, şunun şurasında. Bir inanç sistemine sahip olarak yaşamak istiyoruz...

(...) Bir 'geyik' de kutsaldır. 'Ali' de kutsaldır. Çünkü biz, hepimiz aynı tanrısal varoluşun bir parçasıyız... Öyle ise, burada 'kutsallık', ortodokside olduğu gibi dışlaştırmak, ayırmak, sınıflandırmak için değil, tersine bir

potada eritmek, bütünleştirmek için (...) Alevîlik, bir anlamda birikimcidir ve bütün insanlık mirasına sahip çıkar."*

"Laik ve demokratik ülkelerde, tek bir dinin ilkeleri, devlet yönetimine egemen kılınmaz.

Çünkü devlet bütün dinlere, mezheplere, inançlara ve inançsızlara aynı uzaklıktadır ve hepsini korur.

Ama lâikliğin 'püf noktası' burada değildir.

Lâikliğin 'püf noktası' devletin asıl, belli bir inancın sahiplerini, o inancın lideri olduğunu iddia edenlerin baskısından korumasıdır.

Asıl demokrasi, asıl lâiklik, asıl 'özgürlük sorunu' herkesin inancını bir siyasal yada dinsel liderin emirlerine göre değil, kendi özgür iradesine, vicdanına göre yaşayabilmesidir."**

dokuzuncu gün

"Semah için ne söyleyeceksiniz?"

Ona önce Prof. Dr. Editha Alnıaçık'ın semah üstüne yazdığı yazıdan bir bölüm okudum:

"...Daha ilk anda müzik sizi kendi iç ritmiyle büyülüyor ve giderek oturduğunuz yerde semaha katılıyorsunuz... Semahda solo yok, oyunu yöneten ne bir kadın var ne de erkek. Alçakgönüllülüğün böylesi, sıradanmış gibi gözükmesi, doğallığı, bütün dünya danslarını imrendirecek bir biçimde, hele hele kadın erkek ayrımı yapılmaması, insana saygıyı hayranlıkla izliyorsunuz. Bu semahlar ne bir danstır ne de ritüeldir, insanın bu dünyadaki varlığını anlatan dans destanıdır. İçi insan

* Ayhan Yalçıner, *Bütün Yönleriyle Alevîlik*, s. 54-55.
** Emre Kongar, *Cumhuriyet*, 27 Mart 2006.

sevgisiyle dolup taşan destan dizisi. Hangi topluluğun destanına bakarsanız bakın mutlaka bir ok, bir yay, bir kavga, bir savaş...

Bu destanda sevgi vardır, aşk vardır, kardeşlik vardır, hayatı her yönüyle paylaşma vardır. Bencillik, övünme yoktur. Semahta topluluk kutsaldır, toplulukta herkes eşit ve saygındır.

Semahı seyrederken insan olduğunuzu anlıyorsunuz."

Semahta, Mevlevî Semahında (yalnız erkekler oynar) olduğu gibi ilâhi söylenmez. Semah, kutsal bir anlam taşımaz, bu nedenle oyunun sonunda alkışlamak doğaldır. Alevî felsefesine özgü bir ses, bir ritm, bir danstır. Diğer oyunlardan farkı buradadır: Düşünce içerir, felsefesine uygun seçkin bir estetiği vardır; figürü ile, bakışı ile çağcıldır. Bir tür halk müziğidir; coşkuludur; yaşama sevinci verir.

Müziğinde dostluk, kardeşlik, eşitlik gibi içerik vardır."

"Semahta gezegenlerin güneş çevresinde dönüşü simgelenir. Cem töreninde 'mürşit postu'nda oturan Dede, güneşi temsil eder. Oyuncular, yıldız ve gezegenleri temsil eder. Ayakların yere vuruluşu, kötü ruhları kovalamak içindir. Semahta İslâmî motif yoktur. Sonraları, Alevîliğin Şiîliğe ilgi duymasından sonra Ali, 12 İmam, sonra Hacı Bektaş sevgisi hissettirilir. Dairesel dönüşlerde bir gülün biçimi, bir atın yürüyüşü, bir turnanın uçuşu ve kanat süzüşü gözükür."*

Semahta, çoğunlukla Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Kaygusuz Abdal, Nesimî, Hataî'den deyişler okunur. Son yıllarda müzikçilerden ve değişik ozanlardan da

---

* İlhan Cem Erseven, *Alevîliklerde Semah.*

seçmeler yapılmıştır. Sözgelimi Ruhi Su'nun söylediği deyiş gibi:

Benim kâbem insandır
Hele de nenni dost nenni
Kuran da kurtaran da
Hele de nenni dost nenni
İnsanoğlu insandır

Benim kâbem sevidir
Hele de nenni dost nenni
Kuran da kurtaran da
Hele de nenni dost nenni
Sevili insanlardır
Benim kâbem emektir
Hele de nenni dost nenni
Kuran da Kurtaran da
Hele de nenni dost nenni
Emekçi insanlardır.

Benim kâbem dünyadır
Hele de nenni dost nenni
Kuran da kurtaran da
Hele de nenni dost nenni
Dünyayı insanlardır

Tevhid:
Ellerin kâbesi var
Benim kâbem insandır
Kuran da kurtaran da
İnsanoğlu insandır.

"Dünyanın üzerinde kurulu direk
Emek zay olmadan sızlar mı yürek
Bu düzeni kim kuracak biz nerden bilek
Söyle canım söyle dinlesin canlar..."

Erzincan yöresinde oynanan semahta söylenen bir deyiş yada deme:

"Gitme turnam gitme, nerden gelirsin
Sen bir canana benzersin turnam
Ebabı şekanı ne muc edersin
Gönül denen muma benzersin turnam
Has nenni nenni, dost nenni nenni!

Sivas yöresinde "Genç Kızlar Semahı" diye bilinen semahta Hataî'den okunan bir deyiş:

"Şu dünyanın ötesini
Erdim diyen yalan söyler
Baştan başa sefasını
Sürdüm diyen yalan söyler."

Samsun-Lâdik yöresinden bir semah:

Semah sekiz çiftle oynanıyor. Başlangıçta semahçılar erbacı diye iki kola ayrılıyor. 'Ağırlama' bölümünde eller göğüs üzerinde birleşiyor. Yalnız bacılar dönüyorlar. Erkekler, ellerini çaprazlama göğüste bağlıyorlar. Deyişin bitimiyle semah yavaşlıyor; müzik ezgisi duyuluyor; yürüyüşe geçiliyor, salına salına oluyor.

Deyiş:

"Salını salını geldim köyüne
Güzeller başıma toplansın diye

Herkes sevdiğini almış yanına
Güzeller pazarı kurulsun diye.

Varto Alevîleri de semaha başlamadan önce bir şiir okuyorlar:

Karşımızda dağlar,
Başı dumanlı dumanlı
İkilikte yâr sevenler
Kalbi gümanlı gümanlı. *

* İlhan Cem Erseven, *Alevîlerde Semah.*

"Alevîlik" Üstüne Bir Bildiri Denemesi

Yargıçla vedalaşırken
bu yazıyı da okumasını istedim.

Bir kuşatma içindeydik; görünürde ne bir sur vardı ne bir ordu! Ama biz bilirdik, bütün gözler üzerimizdeydi. Bir bakışın nasıl bir buyruğu içinde taşıdığını bilirdik. Sırtımızda çizgili yada belirli işaretler taşıyan bir forma yoktu, yine de korkuydu bize kumanda eden! Bu yüzden bin yıldır hep aynı yerdeydik. Toprakta iz bırakmak istediniz mi, bir kez basmak yeter; biz aynı yeri bin yıldır topuğumuzla dövüyorduk. Ve düşünüyorduk, yaşlılarımız da düşünürdü, kadınlarımız, çocuklarımız da. Ne düşündüğümüzü yalnız kendimiz bilirdik. Dışarıdan aldığımız her haber, beynimizde ufuklar açardı. Belki de dünyada bizden başka kimse, bizim kadar değişmedi, bizim kadar gelişmedi ve bizim kadar bir özgünlüğe ka-

vuşmadı. Bin yıl aradık, bin yıl dövüldük, bin yıl kaçtık, bin yıl öfke duyduk, başkaldırdık ve biz olduk; yani varlığın özü, evrenin yapısı, yani insanın oluşumu ve bunca düşüncenin karışımı... Şimdi biz bir düşünceyiz ve doğanın olanca güzelliğini bir demet yaptık; onunla üzülüyor, onunla yaşıyoruz. Bilirdik, önünde ön yoktu dünyanın; ne başımız vardı ne sonumuz. Bir şeyin önünde ön yoksa, sonu da yoktur, bu nedenle sahibi de yoktur. Biz oldum olası sahipliğe inanmadık: Sahiplikte korku vardır, baskı vardır. Bizse sevgiyi yeğ tuttuk. Sahipler görünmez; sevgi de görünmez, ama bilirdik, her davranışımızda sevgi vardı. Haz da görünmezdi, ama bilirdik, her şeyden haz duyardık. Çünkü hayatta en büyük şey hazdı: Menekşenin açışından, muhabbet kuşunun ötüşünden, turnanın uçuşundan, aslanın duruşundan, insanın insana bakışından ve suyun çağlayışından, güneşin ışığından, üzümden, şaraptan haz duyardık. Adalet isterdik, "yok edin" derdik, "insanın insana kulluğunu". Emeğin hakkını isterdik, haksızlığa karşı öfkemiz vardı. Bağnazlığa, yobazlığa, zorbalığa başkaldırdık sürekli. Tabulara karşıydık, düşündüğümüzü söylerdik. Toprağı sürerdik, insan sureti çizerdik, saz çalardık, deme söylerdik, semah yapardık, muhabbet ederdik, dem çekerdik, bâde sunardık, çerağ uyandırırdık, dara dururduk, musahip olurduk, halvet ederdik, gülbank çekerdik, kul değildik: Kimseye borcumuz yoktu, yakarmazdık. Aptesimiz alınmış, namazımız kılınmıştı; "bin Kâbe'den yeğdir / bir gönül ziyareti!" diye çığrışırdık; marşımızda "sayılmayız parmak ile / tükenmeyiz kırmak ile" dizeleri vardı; Hak'ı gönülde arardık; "secdegâhımız yâr eşiği" idi ve kadınımız-erkeğimiz birdi.

ASKER İKEN

Takiyye Olayı

Bugünlerde "takiyye" sözcüğünden geçilmiyor. Elli yıl önce bir "takiyye" de benim yaptığımı şimdi size itiraf ediyorum:

Bilindiği gibi ilk 'takiyye' bin yıl önce Horasan yöresinde Selçuklu baskısına karşı Hasan Sabbah'ça uygulanmıştı.

Bâtınîler (Hasan Sabbah da Bâtınî idi), şeriata karşı düşünce üretiyor, ama Selçuklu orduları tarafından öldürülüyordu.

Onlar da canlarını kurtarmak için, "hoş karşılanmadığı" halde öldürülmeyen yegâne kurum "Şiîlikten" yana olduğunu söylüyorlardı.

Ne yazık ki o zamanın Bâtınîsi ve bugünün Alevî'si o günden kalma "göstermelik" Şiîliğini bugün "asil"e taşımıştır.

Asıl anlatmak istediğim benim nasıl "takiyye" yaptığımdı.

1952'de Kırıkkale'de yedek subaydım.

O günlerde "Kore-Knuri" günü (bir anlamda kahramanlığı) kutlanıyordu.

DP hükümeti, Meclis'e danışmadan Kore'ye (Güney Kore) asker göndermiş; bu savaşta bin Türk askeri ölmüştü!

Sonunda ise Çin ve Kuzey Kore birlikleri, Güney Kore saldırısını durdurmuştu.

Alay komutanı beni odasına çağırdı:

"O gün sen konuşacaksın emrini verdi."

"Ben yapamam komutanım!" dedimse de:

"Askerlikte yapamam yoktur, haydi bas!" diye bağırdı.

Ve Nâzım, o zaman:

"Kore'de Olan Bir Yedek Subay'ın Menderes'e Söyledikleri" başlıklı şiirinde:

"Ellerin itti beni ölüme..." diye başlayan şiirini yazmamıştı.

Kara kara düşünmeye başlamıştım:

Kore savaşında çarpışan Türk askerinin "kahraman" olacağına inanmıyordum!

Ve ben inanmadığım bir konuda Mehmetçiğin kahramanlık gösterdiğini nasıl söyleyebilirdim!

Bu konuşmayı yapma zorunluluğu beni kahrediyordu!

Günler sonra buldum; imdadıma Nâzım Hikmet'in bir şiiri yetişti.

Şiir, "Düşman" adını taşıyordu:

DÜŞMAN
–1–

Onlar Ümidin düşmanıdır ***sevgilim***
akar suyun
meyve çağında ağacın
serpilip gelişen hayatın düşmanı
Çünkü ölüm vurdu damgasını alınlarına
–Çürüyen diş, dökülen et–
Bir daha geri dönmemek üzre
yıkılıp gidecek
Ve elbetteki ***sevgilim*** *elbette*
dolaşacaktır elini kolunu sallaya sallaya
dolaşacaktır en şanlı elbisesiyle,
işçi tulumuyla
bu güzelim memlekette hürriyet
6 Aralık 1945

DÜŞMAN
–2–

Bursa'da havlucu Receb'e
Karabük fabrikasında tesviyeci Hasan'a
düşman
Fakir köylü Hatçe kadına
Irgat Süleyman'a düşman
Sana düşman, bana düşman
Düşünen insana düşman
Vatan ki, bu insanların evidir
Sevgilim *onlar vatana düşman*
7 Aralık 1945

Şimdi "takiyye" başlıyor:

Şiirdeki üç tane "sevgilim" sözcüğünü sildim, yerlerine "Mehmedim" koydum ve okudum:

Onlar Ümidin düşmanıdır ***Mehmedim***
akar suyun
"Ve elbetteki ***Mehmedim*** *elbette*
dolaşacaktır elini kolunu sallaya sallaya
dolaşacaktır en şanlı elbisesiyle,
işçi tulumuyla
bu güzelim memlekette hürriyet.

"...Sana düşman, bana düşman
Düşünen insana düşman
Vatan ki, bu insanların evidir
Mehmedim *onlar vatana düşman"*

Ve şiir bittiğinde yüzlerce subay, mühendis, (fabrika vardı Kırıkkale'de) beni ayakta alkışladı ve okul komutanı orada kucaklayarak teşekkür etti.

Kampana Sesi

"Kampana" sözcüğü Türkçeye, İtalyancadan geçme "çan" anlamında.

Bu sesi, bize daha çok yedek subay okulunda talim'in bittiğini ve yemek zamanının geldiğini bildirdiği için severdik. Enstitüde iken de bu sesle uyur, bu sesle uyanırdık. Sanıyorum kiliseyi çağrıştırdığı kaygısı ile olacak "çan" yerine "kampana" sözcüğü kullanılırdı. Tren istasyonlarında da aynı aracı görürdük.

Bu kez kampana, daha gür, daha hızlı ve uzun süre çalmıştı.

Nöbetçiler "içtimaa!" diye bağırışıyorlardı. Yemek kampanası değildi, yemekten yeni kalkmıştık.

Hemen alana koşuştuk. Takım komutanları, manga görevlileri, daha hızlı davranmamızı istiyorlardı.

Sonunda "Dikkaat!" sesiyle hazrola geçtik. Kıpırdamadan bekliyoruz.

Okul komutanı general, yanında bir küme yüksek rütbeli subayla önümüzde durdular.

Okul komutanı bağırmaya başladı.

"İçinizde komünist vaar!"

İrkildik. "Kim ne yapmıştı?"

Aramızda çavuş çıkarılacak olduğunu duyuyorduk.

O ana kadar bir "vukuat"ım yoksa da yine de korkmaya başladım.

Komutan kızgındı, öfkeliydi; kimse o, bulup ortaya çıkaracak, parçalayacaktı. Durmadan yineliyordu:

"İçinizde komünist vaaaar!"

Biraz rahatlamış olacaktı ki, sesini kıstı.

"Babalarınızın ekmeğinden keserek ödediği vergilerle buradasınız!"

Biraz daha açıklar gibi oldu:

"Dul ve yetim hakkıdır yediğiniz!"

Sonunda durumu anladık:

O gün öğle yemeğinde bir masada oturan on kişi topluca yemeği terk etmiş. Yemekte taze fasulye vardı ve kılçıklı olduğu için yiyememişler, karınlarını kantinde doyurmuşlar.

Parası olanlardı bunlar, komutanın korkusu geçersizdi!

Fasulyeyi kılçıklı da olsa yiyen biz parasızlar, boş yere korkmuştuk!

"Askerlik hâtırası"ndan söz açılmışken iki "anekdot" daha keydederek konuyu bitirmiş olacağım:

Okulda, her hafta sonu "moral gecesi" düzenlenirdi.

Bir gün yakın arkadaşları o yıllarda çok ünlü olan ve özellikle tango şarkıları söyleyen Şecaattin Tanyeri'ni davet etmişlerdi.

Koca bir garaj içindeydik. Bir sahne ayarlanmışsa da oturacak sandalye yoktu. Yaz günüydü, yerlerde oturuyorduk, kimimiz de uzanarak sahneyi izliyorduk.

Önce aramızdan bir arkadaşımız çıktı sahneye; türküler söylemeye başladı.

Arkadaşımızın sesi haddinden fazla gür, şivesi de haddinden fazla bozuktu.

"İlimon ektim tâşaa,
Amanın âmanın!..."

dedikçe, arkadaşlar coşuyorlar, tepiniyorlardı. Alkışlar bitmek bilmiyordu bir türlü.

Sonra Şecaattin Tanyeri çıktı sahneye, sesi de diksiyonu da, şarkıları da çok güzeldi.

Sonunda alkışlar daha ölçülü, daha saygılı yapıldı.

Hemen ardından okul komutanı sahneye fırladı:

"Arkadaşlar!" diye gürledi:

"Biliyor musunuz nedendir? İlk türkü söyleyen arkadaşınızı böyle içten, coşkuyla alkışladınız? Çünkü bu ses Anadolu'nun sesi, bu ses Anadolu'nun karabağrından çıkmadır, ikincisi ise bize yabancıdır, bizden değildir."

Sözünü biraz daha açarak, biraz daha uzatarak bitirdi.

Davete uyarak, İstanbul'dan kalkıp Tuzla'ya gelen konuğumuza karşı utandığımızı ve çok üzüldüğümüzü anımsıyorum.

Galip Akın

Bir fotoğrafa bakıyorum. Galip'le ben. Bir ağacın dibine oturmuşuz, sağ omuzlarımızı ağaca yaslamışız; yorgun olmamıza karşın dinginiz! Başlarımızda kep, ayaklarımızda potin, ellerimizi öylece bırakmışız; gülümser gi-

biyiz. Tâlim dinlencesinde elli dört yıl önce, Tuzla Yedek Subay Okulu'nda.

Galip, iyi bir insan iyi bir dost. Okuyan, düşünen, hümanist, demokrat bir arkadaş. Yüksek Köy Enstitüsü'nde son sınıfta okurken, okulun kapatılması ile Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji şubesine gönderilmiş, oradan ilköğretim müfettişi olarak mezun olmuştu. Yedek Subay Okulu'nda ayrı ayrı takımlarda olduğumuz halde her fırsatta birlikte olurduk.

Galip'in bir ruhsal rahatsızlığı vardı; bunu kendinden başka kimse bilmiyorsa da bir gün okul doktoruna söylemek ister. Derhal İstanbul'a bir hastaneye sevk ederler.

İşte "öykü"nün can damarı burada:

Galip, Uşak'ta ilköğretim müfettişi iken, görevi gereği öğretmenlerle zaman zaman konuşur, görüşür, sohbet eder. Konuşmaları, aydınlıkçı, ilerici, demokratça görüşleri olduğu açık ve bellidir. Yine de bir kısım kişi ve görevliler, özellikle polis (tamamıyla bilgisizlik, cahillik ve görgüsüzlük nedeniyle) konuşmalardan bazılarını bir kenara not ederler.

Galip, Yedek Subay Okulu'na gelince Uşak Polis Müdürlüğü Okul Komutanlığı'na ihbarda bulunur. Galip'in komünist olduğu bildirilir. Okul doktoruyla konuşma da o günlere rastlar.

Galip'i hastahanede ziyaret ettim, olayı şöyle anlattı:

Okul komutanlığı, ihbarı alınca, Galip'in doktora başvurusunu fırsat bilerek hastaneye sevk eder.

Başhekim, Galip'le açık konuşur: Hastalığı, subay olmasına engel değildir. Kendisinden olumsuz bir rapor istenmektedir. Ama kesinlikle böyle bir rapor verilmeyecektir!

O gün Galip'le okula birlikte döndük güle oynaya...

İSTANBUL'DA

(Öğretmenlikten ayrıldım)

1958

İlk Müşterim

Yayınevi kurmak için para gerekiyordu.
Bir kitapçı dükkânı olsun istiyordum aslında.

Karşıda deniz vardı, dalganın sesini duyuyordum ve Adalar vapuru rıhtıma yanaşmak üzereydi.

Dükkâna tam o anda girmişti:

"Usta! demişti, "sen oradan bir şişe rakı indir bakalım!..."

Aile dostum Halil Bey, bir bana bakmıştı, bir gence; müşteriye davranışımı değerlendirecek, geleceğimi karara bağlayacak bir "mümeyyiz" konumundaydı. Biraz önce ihtarını çekmiş:

"Sen adam olmazsın!" demişti. "Bu peynir böyle tartılmaz! Bırakacaksın yukarıdan aşağıya doğru, sonra ibreye bir göz atıp hemen kaldıracaksın parçayı, tamam mı!"

Ağustosun sıcağı, denizden gelen serinliği bastırıyordu. Bense sırtımda takım elbise, kolalı gömlek, pey-

nir tenekesine her eğildikçe ucu peynir suyuna batan kravatım, manşetleri biraz kararmış gömleğimle bir dikit gibi çakılıp kalmıştım.

Aile dostum Halil Bey, kuşkusuz bana iyilik yapmak istiyordu; bu yüzden olacak pek de incelikli olmayan çıkışları, öğretim yöntemindeki ilkellik beni fazlasıyla rahatsız ediyorsa da pek ses çıkarmıyordum.

Komşu berber hiç de öyle değildi. Arada bir uğruyor:

"Kolay gelsin komşu"yla başlıyor, dükkânın nasıl işlediği konusunda sorular soruyor ve "hadi hayırlısı olsun!" deyip gidiyordu.

Berber'in önce söyledikleri beni şaşırtmışsa da zamanla her isteğini yerine getirmiştim.

Dükkânı bu hale getirinceye kadar az mı uğraştım:

Önce yan duvara büyükçe bir pencere açtım, duvarları boyadım, apak oldu. Sonra eskiciden bir vitrin bulup getirdim, dükkân için özel sipariş vermişim sanki!

Öğretmenim Berber

Rafların yapımı da günlerimi aldı. Dükkân pırıl pırıldı. Kapıyı açtım, dışarıdan bakan biriymişim gibi eserimi (gerçekten eserimdi, her bir yerinde emeğim vardı) seyrederken: "Kolay gelsin komşu!" selâmıyla geri döndüm, Berber'di.

"Güzel oldu, eline sağlık!" dedi. "Doğrusu hayran kaldım; bu bey halinle bütün bunları yapıp kotaracağını düşünemiyordum, her neyse, burada ne yapacaksın?"

"Kitabevi açacağım" dedim, vitrinin ortasına serpiştirdiğim ilk kitabıma bakarak.

Berber düşündü, vitrine, orada öyle tek başına bekleyen yeni çıkmış kitabıma baktı, sonra gözlerini bana çevirdi, gülümseyerek:

"Bana darılma bey!" dedi, "söylemeyi bir görev bildim, sen burada değil kitap, bir zarf bile satamazsın!"

"Neden?" dedim, büyük bir hayal kırıklığıyla. "Neden satamayacakmışım?"

"İstanbul'un en işlek caddesi burası, bu doğru, gelip geçeni bol bir yer. Ama bu gördüklerinin çoğu, Haydarpaşa'da trenden inip gelenler, akşama dönecekler. Buralara peynir-ekmek almaya gelmişlerdir; hadi bir şişe de şarap alacaklar diyelim, o kadar, kitap onun neyine! Para kazanmak istiyorsan peynir-ekmek satacaksın burada!"

Ama ben kitap satarak para kazanacaktım, sonra da yayınevi açacaktım. Yıllar yılı düşünü kurduğum, planladığım bir şeyi bir kalemde bozuveren bu adama kızmaya başladım. Hem nasıl olurdu, öğretmenlik üniformam daha sırtımdayken ve daha önemlisi büyük işler peşinde olan ben (geçici de olsa) peynir-ekmek satarsam; el ne derdi adama!

Okullar, okuma-yazma öğretmekten başka olanak vermiyordu; öğrencilerime bir şeyler öğretemediğimi düşünüyordum; onların bilmesini istediğim şey ders kitaplarının dışındaydı. Ben insanları düşündürmek istiyordum; konumlarını kavrasın, bozukluğun nereden geldiğini görsün istiyordum; bunun da yolu kitaptan geçerdi. Berberse benden peynir-ekmek satmamı istiyordu!

Şu "uyum" denen şeyin insan kişiliğini nasıl bozduğunu ancak o gün anladığımı söylemeliyim. Nasıl da doğallaşıyor o sözünü bile duymak istemediğimiz şey nasıl doğru oluyor ve bir o kadar da güzelleşiyor!

Çok geçmeden Berber'in isteği yerine geldi. Ben artık peynir-ekmek satıcısıydım! Yalnız peynir-ekmek mi, daha neler vardı neler!

Bir gün yine Berber karşıma bitti:

"Bir eksiğin yada başka türlü söyleyeyim, bir fazlalığın var!"

Bu berber, başımın belası mıydı yoksa her şeyi en iyi gören mi?

"Yine ne var?" dedim, merakla.

"Müşterin az, görüyorum, nedeni de çok basit."

"Neymiş?"

"Burası, peynir-ekmek satan dükkândan çok bir eczaneyi andırıyor!"

"İyi ya, terslik bunun neresinde?"

"Dışarıdan bakıldığında vitrin çok temiz görünüyor. Müşterilerin kimler biliyorsun, dükkânın önünden gelip geçenleri tanıdın. Bunlar böyle pırıl pırıl yere girmeye çekinirler! Biraz toz-toprak sür, zevkini kendine sakla, burası ticarethanedir!"

Temizlikten, güzellikten rahatsız olunacağını yeni öğreniyordum: İnsanlar temizlikten kuşkulanıyordu!

Ne yapmak istemiştim, neler oluyordu! Bu dükkânda ben yoktum, önemli olan paraydı!

Sonraları çok düşündüm: Genç müşteri bu nedenle mi gelmişti, yani Berber'in istediği ve benim de öyle yaptığım bu dükkâna gireceklerden biri miydi?

Genç müşteri, Berber'in son isteğini de yerine getirdikten bir gün sonra gelmişti:

"Sonra" dedi, bir kangal sucuk indir bakiyim! Ekmeği ikiye kes, sucuğu soy ve dilimle!..."

Aile dostum Halil Bey, gözlerini benden ayırmıyordu. Her bir yerim titriyordu; genç müşterinin peş pe-

şe verdiği buyruklar beni sinirlendiriyordu; bana eziyet ediyordu, tanımıştım onu, evet evet; eziyetten öte bir şeydi, ama niçin?

"Eveet! İşte öyle yerleştir dilimleri!..."

Kendimi tutmaya çalışıyordum, Halil Bey, yine tersleyebilirdi:

"Madem satıcılığı kendine yediremiyorsun, seni zorlayan kim, yapmaa!"

Sabrım taşıyordu: "Bana ne bundan, kendin yapsana!" diyeceğim bir sırada, gençle göz göze geldik; toparlandı, ellerini bir asker gibi yanına indirdi:

"Affedersiniz hocam!" dedi, "bunları ustama alıyorum, şoför muavinliği yapıyorum da; gözüm raftaydı, sizi göremedim!"

"Ah, sen miydin, neredeyse tanıyamayacaktım!" dedim, sevinç çığlıkları atıyordum, sımsıkı kavradım ve bağrıma bastım, yanaklarından öpmeye başladım.

Bakkallıktan Yayıncılığa

1958'de (Demokrat Parti'nin en baskıcı döneminde) öğretmenlikten ayrıldım. Daha önce de ayrılmıştım: İvriz Öğretmen Okulu öğretmenliğinden Aksaray Ortaokulu'na sürüldüğümde. Ankara'da Türk Hava Yolları Genel Merkezi'nde bir yıl çalışmış ve sonra mesleğime geri dönmüştüm.

Bu kez kesindi. Bu ikinci ayrılış, birincide olduğu gibi bir haksızlığı protesto eylemi değildi. Öğretmenlikten ayrılmak benim için kaçınılmazdı. Yayınevi kurma dayanılmaz bir isteğe dönüşmüştü. O günlerde yüksek bir noktaya ulaşan siyasal tavım artık bir eyleme geçme zamanının geldiğini haber veriyordu. Demokrat Parti'nin yönetim anlayışı sosyal yaşama paralel eğitim-öğretim alanında da kendini gösteriyordu: Öğretmenin öğreticiliğindeki yaratma yanı hiçe indirilmiş ve bizleri partinin ve hükümetin birer borazancısına dönüştür-

müştü. Kısacası hem bu durumdan kurtulmak hem siyasal düşüncemi eyleme koymak için bir yayınevi kurma kararı artık önlenemezdi.

Ne var ki param yoktu; ama ne yapıp edip bu işi kotaracaktım. İstanbul-Kadıköy rıhtımında, şimdi tiyatro, o zaman sebze-meyve hali olan yapının önünden geçerken bir araba beni durdurdu. Bir at arabasıydı bu, araba üstünde birkaç sandık domates salatalık ve benzeri şey vardı. Sahibi olan kişi, bunları pazara götürdüğünü, her gün böyle bir araba dolusu sebze-meyveyi sattığını söyledi. Hem alışta fazla para gerekmiyormuş.

"Buldum!" diye bağırdım; adam şaşırmıştı ve atları hızla sürmüştü.

Ertesi gün bir yardımcımla (üniversitede okuyan kayınbiraderim) bir küfe hıyar aldık ve pazar yolunu tuttuk.

Birkaç gün sürdürdük, aç kalmayacağımızı anlamıştım.

Bir dükkân tutmak gerekiyordu, tuttum da. Kitapçı dükkânı olacaktı önce, sonra da yayınevine dönüştürecektim.

İşte, aile yakını Halil Bey'in esnaflık, komşu "Berber"in dostluk dersleri ile oluşan dükkânım (bir büfe idi aslında), kuracağım yayınevinin ikinci basamağı olmuştu.

Hür Yayınevi

"Hür" sözcüğü, iki anlamı içeriyordu: Biri hürdüm artık, özellikle o yıllarda sorun haline dönüştürülen öğretmenlikten kurtulmuş, sosyalist düşüncemi yurdun her yanına yayma yolu açılmış oluyordu. Öbürü, ülkede düşünce özgürlüğünün yayılması çabasında benim de payımın olacağını düşünüyordum. Ne yazık ki birçoğu gibi "Hür" sözcüğü de kapitalizmin çiğnediği sakızdan biri olacak, ben de yayınevinin adını değiştirecektim: "Hür" adını sağcılar kullanır olmuştu.

İlk kitabım hazırdı, "Türkçe Deyimler ve Kaynağı" Basından övgüler aldım: İlginçtir, ilk ve etkili olanı *Millîyet* köşe yazarı Peyami Safa oldu. Kitap kısa zamanda tükendi, bana büyük bir dayanma gücü kazandırdı.

Yeditepe Dergisi ve yayınları, o yıllarda Ankara Caddesinde küçük bir han odasındaydı. Sahibi Hüsa-

mettin Bozok'a dükkândan kazandığım altı bin liranın dört binini verip telefonunu ve odayı devraldım.

Ankara Caddesinde dört yer değiştirdim. Biri, Meclis'teyken yandığından, sonuncusu da Almanya'da on bir yıl sürgün kaldığımdan pek verimli yürütülemeyen daire idi.

İki yüz civarında kitap yayımladım: Çocuk kitapları, Marksçı kitaplar, romanlar ve iki dergi.

Almanya'dan 1991'de döndüğümde artık yayınevi yoktu. Duisburg'da oturan, önem verdiğim bir partinin üyesi karı-kocanın, depoda otuz yılda biriken binlerce kitabın üstüne oturması nedeniyle bu dönem kapanmış oldu. Beni, hayatımda en çok hayal kırıklığına uğratan Fuat ve İzel'in böylesi kolaycılığı, inkârcılığı, ahlâksızlığı ve birkaç bin mark için bunca küçülmelerini bir türlü anlayamayacaktım!

İlke

İlke'nin birinci sayısı 1 Ocak 1974'te çıktı; gerekçesi şu idi:

"Yaşadığımız dönemin en önemli görevi, halkımızın demokratik mücadelesinin güçlendirilmesi, sosyalist birikimin derlenip toparlanması, sosyalizmin, gerçek sahibi olan işçi sınıfına mal edilmesi; bilimsel teori kılavuzluğunda ülke gerçeklerine dayanan sağlam ve kalıcı bir düşünce ve davranış birliğine ulaşılmasıdır..."

"...İlke dergisi, incelemeleriyle Türkiye'nin ve sosyalist hareketin temel sorunlarına bilimin ışığını tutmayı, yorumlarıyla gelişen olayları değerlendirmeyi (...) amaçlıyor."

Derginin yöneticisi üç kişiydik:

Yusuf Ziya Bahadınlı, Oya Baydar, Aydın Engin.

Dergi altı sayı sürdü. Büyük ilgi gördü, hatta sayılardan biri iki kez yayımlandı. Üçüncü sayısı toplatıldı, iki yazarı (benimle Aydın Engin yazılarımızdan dolayı) mahkemeye verildi: Komünizm propagandasından 7,5 yıl hapsimiz istendi. İkimiz de yıllarca yurtdışında kaldığımızdan ceza zaman aşımına uğradı.

Hemen her sayıda Tektaş Ağaoğlu, Yusuf Ziya Bahadınlı, Oya Baydar, Hüseyin Baş, Alpaslan Işıklı, Mümtaz Soysal, Mete Tuncay, İrfan Yalçın'ın ve daha birçok yazarın yazıları vardı.

Altıncı sayıdan sonra Oya Baydar'la Aydın Engin TİP'in ikinci kuruluşunu beklemeden TSİP'e girdikleri için ortaklığımız son buldu; *İlke*, bundan böyle TSİP'in organı olarak yayımını sürdürdü.

Yeni Dünya-Sosyalizm Sorunları

Yeni Dünya, "Hür" sözcüğünün yerine yayınevi ve çıkardığım derginin adı oldu; birinci sayısı 1 Ocak 1975'te yayımlandı.

"Yeni Dünya Niçin Çıkıyor?" başlığında şu satırlar vardı:

"Dünya eski dünya değil artık. Yeni bir dünya, er geç kurulacaktır. Dört bir yanda hareket var: İşçiler, halklar, sosyalistler boş durmuyor. Kimi yerde bağımsızlık, kimi yerde demokrasi, kimi yerde sosyalizm için mücadele veriliyor. Ne var ki, bütün bunlardan haberimiz olmuyor. 'Babıali Basını' canı istediğini canı istediği biçimde veriyor. Bu yüzden, dünya halklarının, dünya işçilerinin, sosyalistlerin neyi, nasıl yaptığını çok kez Türk işçisi, Türkiyeli halklar izleyemiyor..."

İlk sayıdaki yazılar: "Marksist Olmayan Sosyalizm ve Kaynağı", "Asya ve Afrika Sosyalizmi", "Gerici Burjuva Sosyalizmi", "Hümanist Sosyalizm yada İnsan Yüzlü Sosyalizm", "İsveç'te Sosyal Barış Masalı", "Mustafa Suphi", "Estetik ve İdeoloji", "Edebiyatın İdeolojik Eylemdeki Yeri..."

İkinci sayıda ilk sayfada bir not: "Yıllardır çevremizde birtakım görevliler dolaşır. Çalışırken, yürürken, daima gizli bir çift gözün baktığını, bir çift kulağın dinlediğini görürüz. Alışır olduk bu duruma..."

Yeni Dünya da altı sayı sürdü. Derginin çıkışı, dağıtımı sürekli engellendi. Para kaynağım tükendi. Babadan kalma toprağımı satarak paraya çevirdimse de o da yetmedi. Sonunda kapatmak zorunda kaldım. Ama polis takibi, mahkemeler ben Almanya'da iken de sürdü; ancak "zaman" aşımıyla bu takip sona erdi.

“Beyazıt Meydanı’ndaki Ölü”

“Yassıada Mahkemesi”nde tanıklığım üstüne

“Edebiyat yapma!” diyor mahkeme başkanı.

Bense, iki lâf edip rahatlama gayretindeyim.

“Yapmıyorum” diyorsam da, önceden aklıma koyduklarımı bir bir yineliyorum:

“Tarihimize kara bir leke gibi yamanan bir zihniyeti protesto etmek için...”

Yassıada’ya içim ürpererek gitmiştim (yoksa götürülmüş müydüm).

“İfade vermek”, “sorgulamak”, “sorgulanmak” sözleri ne kadar çok söyleniyor dünyamızda!

Kabataş’tan vapura binerken görevli binbaşıyla tartışmıştık:

“Nasıl olur” diyordu, “senin gibi bir adam, iktidarın polisini nasıl savunabilir?”

"Binbaşım" diyordum (neden "binbaşı" değil, yoksa jandarma korkusunun uzantısı mı?" "ben gördüğümü söylemek istiyorum; tabancalar atılıp mermiler patlarken yanımdaydı; Turan Emeksiz'i o adam öldürmedi; zavallıyı idam edecekler!"

Düşünüyordum, içimdeki rahatsızlık belki de bu yüzdendi, yanlış mı yapıyordum yoksa? İktidarın polisini yani iktidarı mı savunuyordum? Öyle düşünmüyordum, en azından amacım o değildi. Polisi, polisin görevini, polisin savunduğu düşünceyi savunmuyordum. Bir insanı, adam öldürmeyen bir insanı, "adam öldürdün" dedikleri için savunuyordum; binbaşı soru üretiyordu:

"Neden Turan Emeksiz'i değil de bir polisi düşünüyorsun?"

Böylesi zamanlarda kimi ortak duyguların dışında davranma yada öyle sanılmanın iticiliğini, sevimsizliğini bilirdim.

Beynim felç içindeydi sanki! Vapur yolculuğum karmaşık bir ruh hali içinde geçti. İnsanın doğru bildiği yolda yürümesi gerekirdi. Ama dedim, neden yanlış anlaşılmalı.

Mahkeme salonunda belki beş yüz kişi var. Cumhurbaşkanı, başbakan, hükümet üyeleri ve ötekiler, sanık sandalyesinde. Mahkeme kurulunu bir an için yok saysanız, kişilerin oturuş ve bakışları nasıl değişik olurdu! Cumhurbaşkanı ve de başbakan, "Ah Solon!" deme gereksinimi mutlaka duymuşlardır, diye düşündüm. Bir de kendini salt "yöneten" ve bunu sürekli içinde duyan yada "yönetilen" ve sürekli içinde duyan kişilerin bir anlamda benzerliğini düşündüm.

"Konuya gel" dedi başkan, "ne biliyorsan anlat!"

Bir lisede öğretmendim, öğrenciler iki kümeye ayrılmıştı. Biri hükümeti destekleyenler, öbürü hükümetin uygulamalarına karşı çıkanlar. Ben, ikinci görüşün başındaydım ve yürüyüşlere, açık hava toplantılarına hemen her gün gidiyorduk; o gün de Beyazıt Meydanı toplantısına katılmıştım.

İnsanın karşı çıkması, karşı çıkma hakkını kullanması gerçekten güzel bir şey. Mutluluk başka nasıl olur? Ama hangi mutluluğa bedelsiz varılmıştır?

Polis, o gün atıyla, silâhıyla saldırdı. Beyazıt Meydanı bir deniz dalgası gibi yaylanıyordu. Bağırtı ve uğultu nedeniyle polisin tabancasından çıkan ses küçük bir pat'la boğuluyordu. Ancak bir ara patların sayısı arttı ve uğultu çığlığa dönüştü. Dalga yayılmaya, ara sokaklara akmaya başladı.

O anda bir polis, yedeğinde atla, otobüs durağının arkasında yüksek arazide bekleyen bizlerin arasında ortaya çıktı. Herkes kaçıştı, ortada bir ben kaldım, bir de polis. Polisin kolu yukardaydı, elinde tabanca vardı ve bağırıyordu:

"Erkekseniz çıkın karşıma!"

Polisi konuşarak yatıştırdım.

Polisle konuşurken arkada otelin üstünden fotoğrafımız çekilmiş.

Sonra polis, tabancasını kılıfına soktu, atını çekerek yürüyüp gitti.

Bu polis adam öldürmedi.

İfadem bittikten sonra polis memuru yanıma getirildi.

Bana bir kurtarıcı gözüyle bakan adamın bakışlarını uzun zaman unutamadım.

"İnsan, bir kişinin iki dudağı arasından çıkacak bir çift söze bırakılmamalı" dedim.

Nice sonra, adamın bakışında, kendinin de farkında olmadığı bir bencilliği düşünmeye başladım.

Ertesi gün, radyodan, idamı istenen polisin salıverildiği duydum.

Sevindim, adam öldürmediği doğruydu, ama öldürebilirdi. Beyazıt Meydanı'na bu olasılığı bilerek gelmişti.

Binbaşı haklı değildi kuşkusuz, Yassıada'dan ilk salıverilen bu adamı ben hiçbir zaman bağışlamadım.

Çam Ağacında Kimler Oturur

27 Mayıs sonrasında (1962) Beyazıt Beyazsaray'da faşistlerce basılan bir toplantımız üstüne...

O gün "Bırakma beni baba!" diyordu kızım, bacağıma sıkıca yapışmış... Boyu yarı boyuma ulaşıyordu. Arada bir başını kaldırıyor, balkonun camlı kapısından içeri bakıyor ve hemen yüzünü eski yerine yapıştırıyordu. Sıkıyordu bacağımı, var gücüyle sıkıyordu. Aşağılara bakıyordum balkondan, Sultanahmet tüm görkemiyle önümdeydi; cami, minareler, Ayasofya, Topkapı ve Marmara. Bir tarih görüyordum, bir kültürü yaşıyordum, bir güzelliği.

O minarelerden çıkan ses birden nasıl kırıldı da düştü içeri! Önce "Neden bayrak yok?" diye bağırmışlardı, bulunmuş getirilmişti. Konuşmacı daha ilk tümcesini kurmamıştı ki "Hani Atatürk büstü?" diye çığrışmışlardı. Getirileceği söylenmiş, konuşma sürdürülmek istenmişti. "Hayır, hayır!" demişlerdi: "Büst gelsin

önce!" Beklenmiş, büst gelmişti. Konuşmacı mikrofona yaklaştığında önüne pat! diye bir çanta düşmüştü. Ve bir genç elinde bıçak, kolundan kan damlayarak yürek parçalayan bir sesle bağırmıştı.

Şimdi de "Ezanda konuşulmaz!" diyordu.

Balkona yağmur çiseliyordu. Kızımın ilgisini dışarıdakilere çekmek istiyordum, yağmuru gösterdim:

"Bak," dedim, "buna ahmak ıslatan derler!"

"Ahmak ne demek baba?"

İçeride karmaşa sürüyordu. Ayaklarının ucuna bastığında o da görüyordu, ama ben ayaklarının ucuna basmasını istemiyordum. İçeridekilerse ayaklarının ucuna basmadan görebilirdi dışarıyı. Cami, minareler, Ayasofya, Topkapı ve Marmara, onları da görsün istiyordum.

"Biz ahmak mıyız baba?"

Gülümsemiştim, "Değiliz" demiştim, "iyi düşünen insan ahmak değildir."

"Evet baba!" diyordu, ama ben kızımın anladığından kuşkuluydum.

Vapurlar gidip geliyordu, Kadıköy bir kartpostal görünümünde. Çatılara, balkonlara güvercinler konuyor tek tek, kimi zaman sürüyle.

"Bak bak!" dedim. "Bacalarından dumanlar çıkıyor, dinle bak düdük çalıyorlar!"

Vapur düdüklerinin bize ulaşamayacağını bilirdim, ama vapur düdüklerinin kızım için bir anlamı vardı, Kadıköy'de doğmuştu. Biraz büyüdüğünde arada bir İstanbul yakasına geçerdik, bu gelişigüzel geçişimizden pek hoşlanırdı, dünyası Kadıköy'dü daha. Şiirler söylüyordu, bir dizesinde "Çam ağacında kimler oturur?" diyordu. Kar altında kalan çam ağacının üşümesine üzülüyordu.

Herkes koltuğunun üstüne çıkmıştı. Eli bıçaklı, kanlı genç bu kez de koltukların derilerini kesiyordu. İstiklâl Marşı söylenmeye başlandı sonra. Bağırışlar durmuştu, biz de öylece durduk balkonda. Yüzüne baktım kızımın, dingindi. Marşın bitiminde söylediği ilk sözünden anlaşılıyordu:

"Şarkı söylediler değil mi baba?"

Şarkının bir barış belirtisi olduğunu düşünüyor olmalıydı. Aşağılardan bana bakıyordu kızım, saçında toplanan yağmur damlaları yüzünden göğsüne sızıyordu. Koyu kahverengi gözlerinde korku, gözbebekleriyle birlikte büyüyor gibiydi. Konuşmacının sesini bastırmak için daha çok bağırışıyorlardı. Konuşmacı kürsüden inmek zorunda kaldı, bir başkası geçti onun yerine. Daha yüksek sesle, sözcüklerinin daha üstüne basarak "Düşünce hava gibidir, sıkıştırırsanız patlatır kabını!" diyordu.

Bir elim kızımın yüreğinin üstündeydi ve biri içeriden dışarılara tekme atıyor gibiydi.

"Korkulacak bir şey yok" diyordum, "sadece bağırışıyorlar."

"Kızıyorlar ama!" diyor ve ekliyordu: "Ya eli bıçaklı amca buraya gelirse?..."

"Neden gelsin?" diyordum. "Biz ne yaptık ona?"

"Konuşan amcalar da bir şey yapmıyor."

"Haklısın kızım" diyordum, "insan konuşabilmeli."

"Neden kızıyorlar baba?"

Aşağılarda iş hanının önünden geçen yol görünüyordu. Gidiş-geliş sıkışmıştı. Arabalar korna çalıyordu. Kızım onlara bakıyordu. Bense kızımın "amcalarının" neden kızdıklarını düşünüyordum. Sonra İstiklâl Marşı'nı bir daha söylediler içeride.

"Neden aynı şeyi söylüyorlar baba?"

Kızımın talihsizliği çok şeyi bu yaşta öğrenme durumunda kalmasındandı!

"Toplantının sürdürülmemesi için kendilerince bir yöntem uygularlar" demek geçti içimden. İçerideki yeni bir dalgalanma gözlerimizi o yöne çevirtmişti. Eli bıçaklı genç bir daha çıktı ortaya. Bu kez de kan boynundan göğsüne sızıyordu ve durmadan kürsüdekine bağırıyordu. Sonra ötekiler de bağırdı ve kürsüye yürüdüler. Çağrılılar şaşkındı, ülkenin değişik yörelerinden gelmiş aydınlardı. Kızım bağırmaya başladı:

"Amcanın boynundan kan akıyor!"

"O kan değil kızım" dedim, "kırmızı boya!"*

Gerçekten de gencin böyle bir davranışla arkadaşlarını kışkırtmak isteyen yapmacık bir hali vardı!

Yanımıza bir tanıdık geldi, aşağıya inilemediğini söyledi, "bir yazarı (Aziz Nesin) kimvurduya getirmek istediler" dedi. Dışarıdan yardım gelmiyormuş, arkadaşa kızımı gösterdim, parmağımı dudağıma götürdüm. Balkonda üç kişiydik şimdi. Yağmur çiseliyordu, ama kızımla ben bir süredir altında olduğumuzdan iyice ıslanmıştık. Kızım alnından sızan yağmurun onu ağlamış gibi gösteren ıslak gözleriyle yine başını geriye iterek bana baktı:

"Yazar amcaya ne yapmışlar baba?"

"Yok bir şey kızım" dedim önemsemeyen bir tavırla, "kötü amcalar yazar amcayı dövmek istemişler, o da kızmış, hepsini dövmüş."

"Olur mu baba?" dedi bir büyük insan tavrıyla: "Yazar amca bunca amcayı dövemez!" Ekledi, "Kötüler iyileri döver!"

---

* Sonradan, öğreniyoruz ki gerçekten kırmızı boya imiş!

"Ya öyle oluyor kızım" dedim, üzüldüğümü belli ederek:

"Kötüler iyileri dövüyor!"

Arkadaşı merdivenlerin açılıp açılmadığına bakması için gönderdim. Ceketimi çıkarıp kızıma giydirdim.

"Bak sen de büyüdün" dedim "daha büyü de kötüleri bir güzel döv!" Gülüştük.

O anda bir güvercin kondu balkonun korkuluğuna, kızım pek sevindi. Ama içerideki çığlık güvercini kaçırtmış, bakışlarımızı oraya çekmişti. Konuşmacı "Özgürlük!" diyordu. Karşı ses, "Özgürlük yok hürriyet var" diyordu, yineliyordu "Özgürlük yok hürriyet var!"

Aşağıda insanlar küçülmüş gibiydi, Şarlo'nın filmlerindekiler gibi kısa adımlarla gidip geliyorlardı, bizi görmüyorlardı. İçlerinden birileri başlarını bir kaldırıp da baksın istiyordum, biraz da onlar görsünlerdi bizi.

Balkondan çıktığımızda sırsıklam olmuş, biraz da üşümüştük. Vapurlar gidip geliyordu yine; yağmurun çiselemesi yağışa dönüşmüştü. Kadıköy yağmur altındaydı, Sultanahmet de. Cami, minareler, Ayasofya, Topkapı... Yağmur sisi itelemişti, her taraf bir güzel yıkanıyordu; her şey daha bir ortaya çıkıyordu şimdi. Kızımın yüzündeki ıslaklığı mendilimle kuruladım, benzi sarıydı ve yüzü ateş gibi yanıyordu. Bundan böyle yine "çam ağacında kimler oturur?" diyecek miydi?...

(*Açılın Kapılar* adlı kitabımdan)

TİP MECLİS'TE İKEN

Ayağımda Çarık

Türkiye'de ilk kez bir sosyalist parti (TİP) on beş milletvekili ile Meclis'e girmişti.

Bir buzul gibiydi, yaklaştıkça genişliyor, içine girdikçe büyüyordu.

Çocukluğunun "devlet" simgesi yakındadır şimdi, biraz ürkeksin, biraz kuşkulu.

Yürüyordun, sağda solda nöbetçi kulübeleri var; kara iri taşla örülü duvarları, kapılarında bekleyen seçme erlerin hemen namluyu üstüne doğrultacakmışçasına duruşları korkutucu!

Yürüyordun, yanlara, yalnız yanlara uzanan genç görünüşlü yaşlı ağaçların önündesin. Kale biçimli yapılardan birinin çift kapısı önünde duruyordun. Döne döne giriyordun dönen kapıdan. Kaç polis karşılıyordu; hafif bir yel vuruyordu yüzüne, kartına davranıyordun, "Rap!" diye bir ses duyuyordun.

Tavan yüksekti, ayakların halılara gömülüyor. Yürüyordun.

Tepende avizeler, birer gecekondu büyüklüğünde, sarı, ak ışık dökülüyordu. Küçük bir bahçenin önünden geçiyordun, yapı içi bahçesi. Duvarlar cam, direkler mermer, renk renk.

Merdivenlerden iniyordun, basamaklar halı, önünde dolap bölümü. Dolaba eşyanı bırakıyordun. Berberlerin, ayakkabı boyacılarının önünden geçiyordun. Yine çıkıyordun merdivenlerden, salona giriyordun, ışığı az, masaları seramik, koltukları kumaş. Çay içiyordun, kahve, bira içiyor, bir de kulis yapıyordun.

Meclis büyük bir tuval, sizler birer lacivert fırça darbelerisiniz, kravatla mendilse bir dinlendirici öğedir, siyah, mavi, bordo. Eller arkada, adımlar ağır, bakışlar sert.

Birazdan zil çalacak, durmadan çalacak. Bu sesi duymaktansa toplantı salonuna girmeyi yeğleyeceksin.

Önce “Adalet mülkün temeli” gözüne çarpıyor!

Sonra sıralar, sıralar... Sarı maden üstünde adın kazılıdır.

Yarım yüzyıldır söylenen dize dilinde:

“Bugün 23 Nisan / Neşe doluyor insan / Kamutay bugün doğdu / Karanlıkları boğdu!”

İki yanında iki Grup, bir yel esti mi, ikisi birden üstüne yıkılır. Ve her gün tırnakların avucun içine gömülü.

Bütün bir gün, bütün bir yıl, dört yıl.

En küçük sağanakta bir güzel ıslarlar. Sonra bir daha, bir daha! Ve ağzın ses büyütür de zor konuşursun!

On beş kişisiniz; salona birlikte iniyor, yemeğe birlikte gidiyor, grup odasına birlikte çıkıyorsunuz. Kimi

önem vermez görünüyor, kimi dikkatle sizi gözlüyor, "Neden birlikte dolaşıyorsunuz?" diyor kimi.

Milletvekilleri, görüşmecilerine Meclis'i gezdirirler. Önce yemek yerler, salonları, grup odalarını, kitaplığı gösterirler, bir de sizi.

Kimi dostların sözünü anımsayacaksın: "Birer mavi tulum giyinin, birer de kırmızı kravat!"

Tependeki gecekondu, bir gün dört döner: Bir ameliyat masasındasın sanki. İleride bir mermer direk vardır, kalın mı kalın. Bir sıçramada direğe sırtını verirsin: Çevren sarılmıştır, vurdu vuracaklar. Seni sımsıkı kavrayan iri, kıllı ellerden elini kurtarırsın, cebindeki o küçük şeyi çıkarırsın, süs çakını, elinin içine alırsın. O anda biri, yardıma gelen arkadaşına bir yumruk atar, ağzından kan sızar. Çakı yukarıdan dökülen ışıkla parlar ve birden kocaman bir sustalıya dönüşür! (Öyle sanırlar!) Çevren açılır, arkadaşın el yunağına iki kırık diş tükürür.

Kimileriyle berberde, asansörde, geçeneklerde, dolap önlerinde söyleşileriniz olur. Büyük Grup'un adamlarıyla hiçbir ilişkiniz yoktur. Küçük Gruplarla da siz konuşmazsınız zaten, Büyük Grup'un kötü kopyasıdırlar.

Büyük Grup'un bir adamı (iktidar partili) dolap komşunuz. Efendi, ince, uygar görünümlü biri. İster istemez selâmlaşır, birkaç sözcükle de olsa konuşursunuz. Bir bütçe konuşmasında grubunuz adına söz aldınız; o da kendi grubunun sözcüsü, kürsüye sizden sonra çıkar. O efendi, o ince, o uygar görünümlü insan, nasıl da söver size, şaşar kalırsınız. Bir zaman sonra dolap önünde karşılaşırsınız yine efendi, yine ince, yine uygar, biraz da utangaç:

"Sen bakma kürsüden söylediklerime" der; "politika, ne yapacaksın; ama boş ver, ben seni severim!"

İlk konuşmanız Millî Eğitim Bakanlığı bütçesi dolayısıyla olacaktır. Konuşmanız Meclis Tutanağı'na şöyle geçer:

BAŞKAN-T.İ.P. Grubu adına Sayın Bahadınlı, buyurunuz T.İ.P. GRUBU ADINA YUSUF ZİYA BAHADINLI (Yozgat)

Sayın başkan, sayın milletvekilleri,

T.İ.P. Grubu adına Millî Eğitim Bakanlığı bütçesi hakkında görüşlerimi sunmak için çıktığım bu kürsüden, Yozgat'ın Bahadın köyünde ayağımda çarık, bacağımda şalvar mal güderken, elimden tutup beni ülkemin geleceği üstüne söz sahibi eden köy enstitülerine şükranlarımı sunarak sözlerime başlıyorum..."

(TİP sıralarından alkışlar)

İki yanında iki grup, bir yel esti mi ikisi birden üstüne yıkılır. Ve her gün tırnakların avucun içeni gömülü. Bütün bir gün, bütün bir yıl, en küçük sağanakta bir güzel ıslarlar. Sonra bir daha, bir daha!"

(Açılın Kapılar adlı kitabımdan)

* * *

"Kimi öğretmendi, kimi avukat, mühendis, mimar, tüccar, köy ağası, kimi de okumasız. Meclis'e gelmeden önce "kıt kanaat" geçiniyordu belki de çoğu. Ne idi bu öfke, bu nefret, bu kin, kabalaşma? Söylediklerimiz miydi bunları kudurtan yada daha önceki "bildikleri" mi?

Ben bunlardan boşuna incelik bekledim yıllar yılı. Gülten Akın'ın dizeleri dilimden düşmez olmuştu:

"Ah kimselerin vakti yok
Durup ince şeyleri anlamaya."

Bizi gerçekten tanıyorlar mıydı? Neden biz onlar gibi düşünmüyor, olayları onlar gibi algılamıyorduk? Öfkeleri bundan mıydı, bundan dolayı mıydı bize düşmanlıkları? İdeolojimizi (ideoloji sözcüğünden hoşlanmıyorlardı), bu sözcüğe bir de "yabancı" katmışlar, böylece "yabancı ideoloji" sözcüğünü bir küfür gibi kullanıyorlardı. "Amerika" sözgelimi, yabancı değildi, yabancı yalnızca "Rus"tu! "Kapitalizm", "emperyalizm" sözcüklerine kızıyorlardı. Hele bir sözcük vardı ki onları kudurtan, saldırtan, vurmak, parçalamak, öldürmek isteği uyandıran "sosyalizm" sözcüğü; hayır hayır "komünizm" sözcüğünü ağzımıza alamazdık, onların kızdıklarında söyledikleri ilk küfürdü, "ulan komünist"ti!

Bir tren yolculuğumda, kompartımanda iki yolcu daha vardı. Biri ötekine bir kavgasını anlatıyordu: "Ağnadın mı, bir geçirdim herifin kafasına, 'ulan komünist' dedim..." Araya girdim: "Adam komünist miydi?" diye sordum. "Yok ağabiciğim, lafın gelişi söylüyorum!" Bunlar lafın gelişi için söylemiyordu kuşkusuz: Marksizmi, sosyalizmi, komünizmi okumuş, incelemiş, kendi sınıfsal yapısına, dünya görüşüne ters bir yapıda olduğunu saptamışlar mıydı?

Çoğunluğu belki de ilk kez dolgun birer maaşa konmuştu. İşte burada durup düşünmek gerekiyordu: Sosyalist dünya görüşüne neden bu denli karşıydılar? Bunlar bir "şartlı refleks" içindeydiler, belli. Bu ruh halini bir Rus bilgini olan Pavlov saptamıştı, yüz elli yıl önce. Pavlov, bir de şartlı refleksin, doğuştan ve soydan da geçme reflekslere dönüşebileceği tezini ileri sürmüştü.

İçlerinde Marksizmi bilen var mıydı, sanmıyorum. Bildiğini sananlar da kendine göre "olumsuz" yönler

arayıp bulmuşlar, sürekli onu sergiliyorlardı. Biri çıkıp da neden kapitalizm ve onun uzantısı emperyalizmin gerekliliğini, Marksizmden üstün yanını söylemiyor yada söyleyemiyordu? Üstelik bir Alman emperyalizminden, İngiliz, Fransız, Amerikan, İspanyol, İtalyan emperyalizminden rahatsız değildi! Durmadan "komünist", "kızıl köpek", "Rus uşağı", "vatan haini", "alçak", "ulan" diye çığrışıyorlardı!

Belki de tek bildikleri şey "kasket asmak"tan ibaretti!

Görüyordum ki çoğu ya kanıyla düşünüyordu dünyayı yada ahret öncesi dünyayla, yahut mevcut itibarı ve cebindeki paranın miktarıyla...

İçlerinde bir tane olsun roman okuyan var mıydı?

Kuşkuluydum! "Okusalardı" diye düşünüyordum, "belki biraz daha incelikli, hoşgörülü, biraz daha saygılı olabilirlerdi!"

1987 Nobel Edebiyat Ödülü alan Broddsky, şöyle demişti:

"Bireyin estetik deneyimi ne kadar zengin, beğenisi ne kadar gelişmişse ahlâk seçimi o kadar kesin olur; özgürlüğü de aynı ölçüde artar. Daha kötü suçlar vardır, kitaptan nefret etmek, okumak, sanatı umursamamak, gibi. Çünkü bu suçların bedeli bir ulusun tarihidir..."

Broddsky, kuşkusuz doğru söylüyordu. Ama böyle bir düzey, (hele son elli yılın yetiştirdiği insan gerçeğini düşününce) bize, Türkiye İşçi Partisi'ne, sosyalizme, komünizme daha mı saygılı bakmayı sağlayacaktı! Kuşkusuz ki hayır. Ama belki de daha uygar, daha düzeyli, belki biraz daha "düşünce"ye, "insan"a değer veren, bir arada yaşamasını bilen, karşı düşünceye tahammül eden bir yapıya sahip kişilerin sayısı artabilirdi?

Ne var ki bu saldırganların önemli bir kısmı, daha çok taşrada yaşayıp da gelişemememiş küçük burjuvalarda görülen ilkel, görgüsüz, yobaz, gaddar, kaypak ve aşağılık duygusuyla alıngan türden şehirlileşemememiş kişiler özelliğini taşıyor olabilirdi. Ve sınıf atlama duygusu ve arzusu onları sürekli nefret kusan kişiliğe dönüştürmüştü!"

(*Meclis'in İçinde Vurdular Bizi* adlı kitabımdan)

Ben Milletvekili Değil miyim?

Hırslıydı, her bulduğu boşluğa girmek istiyordu sanki. Öyle görünüyordu ki, çevresine sürekli "ben varım!" mesajı veriyordu. Her gün yeni bir giysi, parlak derili ayakkabı, yeni kravat, yeni mendille karşımıza çıkıyordu. Ne var ki (Neruda'nın dediği gibi) öylesine köylüydü ki sanki çevresine toprak saçıyordu yürürken! Bir özelliği daha vardı, bir köy enstitüsünde okuyarak gelmişti oralara...

"Şırak!" diye bir ses duydum ve hemen ardından bir zemheri soğuğunun yüzümü yalayıp geçtiğini hissettim! Bir saniye içinde olmuştu! Yüzümü hafif sola yıkmıştım, bakışlarım karşıdaydı. Oysa daha bir saniye önce ona bakıyordum. Açıklayamıyordum bir türlü, bir insan bir saniye içinde göz göze gelmiş, gülümserken karşısındakine "şırak!" diye tokadı nasıl yapıştırabilirdi? Bir saniyede bir duygudan bir başka duyguya atlayabilmek! Yoksa her türlü ayrıntıyı önceden tasarlamış ve uygu-

lamaya mı koymuştu? Hayır, hayır, bu zayıf bir olasılıktı. Meclis'in eğitim komisyonu odasından çıkıyorduk. İçeride uzun uzun, 'enine boyuna' konuşmuş, tartışmış ve ayrıca da şakalaşmıştık!

Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde öğretim dili Türkçe mi olsundu, İngilizce mi? Biz Türkçe olmasını istiyorduk. Hani ilk bakışta, onların Türkçeyi savunması, bizim de İngilizce, Fransızca yada Rusça olmasını istememiz gerekirdi! Bağımsız bir ülkede, bir üniversite, bir yabancı ülkenin parası ve yönlendirmesiyle de kurulsa, o yerde kendi dilinin saygınlığı korunmalıydı. Bir üniversite öğrencisi, en azından bir yabancı dil bilmeliydi: Bilimsel çalışma yapabilmek için gerekliydi. Birinci yıl salt yabancı dil okutulurdu. Daha sonraki yıllarda öğretim Türkçe sürdürülür, bu arada yapılacak bilimsel çalışmalarda öğrencinin bildiği yabancı dil işe yarardı.

"Hayır!" diyordu, iktidar partisinin eğitim komisyonu üyesi. "Birinci sınıftan başlayarak öğretim İngilizce olacaktır."

İktidar partisi sözcülerinin, dinsel yanı ağır bastığı için, kendilerinin de sağında saydıkları ve 'aşırı' buldukları bir küçük partinin eğitim komisyonu üyesi, beni destekliyordu. Bu nedenle iktidardaki partinin eğitim komisyonu üyesi takılıyor:

"Aşırı uçlar birleşti!" diyordu.

Ve bu son sözü, iktidardaki partinin eğitim komisyonu üyesi, "şırak!" diye yüzümde patlayan sesten birkaç saniye önce söylemişti, ben de gülümsemiştim.

Bu son tümceyle bir yargıya varılabilir belki: İktidardaki partinin eğitim komisyonu üyesi takılmıyordu, tersine çok ciddiydi; ben de gülümseyince, kızdı haklı olarak.

İktidardaki partinin eğitim komisyonu üyesi, sözünü noktaladığında ve ben de gülümsediğim an (komisyon odasından çıkmış, yürümeye başlamıştık) karşımızda bir küme insan belirdi. Yürüdüğümüz geçenek L biçimindeydi, biz L'nin uzun çizgisinde yürüyorduk ki onlar da kısa çizgiden çark etmiş, karşımıza çıkmıştı.

Böylece, iktidar partisinin eğitim komisyonu üyesinin bir anda düşünüp tokadı yapıştırdığı ortaya çıkıyor. "Bir saniyede insan nasıl bir karara varabilir!" diye düşünürken içimden bir karşı ses duyuyorum: "İşin öncesi var!"

Meclis'te bize karşı uygulamada daha dayağa geçilmemişti. Ama diş gıcırtıları Meclis'in duvarlarını çoktan delip geçmiş, Çankaya'ya ulaşmış ve görünmez güçlerin kapısını tıkırdatmaya başlamıştı. Nasıl ki İçişleri Bakanı, 'soluk alışımızı dinlediğini' bir süre sonra Meclis kürsüsünden söyleyecekti!

'Kelle getirene ödül' türünden, o günlerde, bizlerden birini bir güzel 'benzeten'in kendi kanatlarında aferin almasından olacak, komisyon üyesi bir fırsat yakalamıştı. Çünkü L'nin kısa çizgisinden çark edip karşımıza çıkan kümede İçişleri Bakanı ile arkadaşları vardı!

Ve kapışmıştık. İktidar partisinin öbür üyeleri de araya girmişti; kavgayı bastırmak istiyor olmalılardı. Ancak, nedense hep beni tutuyorlardı!

İşte asıl ilginç olay o anda olmuştu:

Nereden, nasıl çıkıp geldiğini anlayamadığım biri de beni tekmelemeye başlamıştı. Tanımıştım, yine üstünde yeni bir giysi vardı, ayakkabı, kravat, mendil ve yine çevresine toprak saçıyordu! Bir gün önce annesiyle babasını görmüştüm, Meclis'e milletvekili oğullarını görmeye gelmiş olmalılardı, Ankara'nın bir köyündendiler.

Giyinişleri, duruşları, davranışları bilinen köylü ezikliğini sergiliyordu.

Kavga bittiğinde gözüm ona ilişti:

"Bunlar vuruyorlar, kendi açılarından belki de haklı olabilirler, peki sen neden tekmeledin?" dediğimde (çünkü onu hâlâ kendime yakın sayıyordum!):

"Neden vurmayacakmışım!" dedi: "Ben milletvekili değil miyim?!"

O İyi İnsan

Bu olay Çorum'da geçmişti

Kimi olaylar var ki, dedeler okur öğrenir, babalar okur, sonra torunlar, yine de güncelliği, ilginçliği sürer gider. İki romanımda değişik yönlerden anlattım, bir daha, bu kez belki başka yönüyle verebilirim.

Bir insanın bir başka insan için ölümü göze aldığı çok görülmüştür. Ama tanımadığımız biri için böyle bir yol tutar mısınız?

Ülküsü uğruna uzak ve yakın geçmişte ölüme giden nice yiğitler tanırız; ama bu kişiler, arkalarında milyonların, belki de milyarların geldiğini düşünür. Bir de aşk uğruna, evlat, ana baba uğruna ölümü göze alanlar görülmüştür; ben onlardan biri değildim!

Belleğime nasıl da kazılmış, bir türlü anlayamamıştım, şimdi de anladığımı söyleyemem: Sen kalk, belki bin kişinin önüne kattığı, sürek kovalar gibi, söverek,

taşlar fırlatarak ağızlarında köpük, suratlarında nefret yürürken giriver öndeki adamın koluna ve yürü!

Bu ne demektir: Bana da sövün, beni de taşlayın, kim vurduya da getirebilirsiniz istiyorsanız!

Tek bildiğim, uzun bir boy, kısa saç, ince yüz, esmer, otuz yaşın altında; bir de öğretmen olduğunu söylemişti.

Bu adam deliydi; kendini bilen biri, bine yakın insanın peşine düştüğü birinin koluna girer mi? Kardeşim değil, dostum değil; ilk kez orada görüyorum. Belki uzaktan tanıyordu beni, belki aynı görüşün savunucularıydık. Üçüncü bir olasılık, bine yakın kişi, üç kişiyi önüne katmış (biri kadın) kovalıyor görünce, erkeklik adına dayanamamış olabilir.

Hayır, hayır, bu üç olasılığın sorunu çözebileceğini pek sanmıyorum.

Sıcacıkça girmişti koluma, "Birlikte yürüyelim ağabey!" demişti. Beni yüreklendirmeye geldiğini söylemiyordu; "Seni korurum korkma" demiyordu, yürümek istiyordu!...

Dönüp baktığımda o bine yakın insana, bir kravatlı yoktu aralarında; her öğün sofradan doyarak kalkmış, paraya doymuş; ikrama, sevgiye doymuş, kadına doymuş bir kişi yoktu!

Hani bir gece arabanızın önüne bir kurt düşer de farlardan çıkan ışık onu, Amerikalı at çobanının önünden kaçan beygirin, sallayıp sallayıp boynuna doladığı ip gibi sarar ya ve kurt dönüp arada bir baktığında, gözlerindeki korku elle tutulur gibi belirginleşir ya, işte öyle; ama benim gözlerimde korkudan çok hayret vardı!

Onu bir deri bir kemik koyan bendim, çaresiz, ezik. Ayağındaki pabuç, benim yüzümden dilini çıkarıyordu;

üstündeki giysiyi bendim didik didik eden! Okullarına kilit vuran, işyerlerini yüzüne çarpan bendim! Köyden kente ben itelemiştim onu! Çocukları benim yüzümden oyuncaksızdı, karısı mutsuz!...

Hava sıcak mı sıcaktı, üstümden bir bulut geçmişti, gülümsemiştim, yağmur yağacaktı, bugün olmazsa yarın, mutlaka. Sonradan görmüştüm, biri vardı, öndeydi, yanıma gelecekti; uzun boylu, bilen bir kadının ince parmaklarından üretilmiş, üstüne bol gelen bir hırka vardı sırtında, tüyler tığdan çıktığı gibi parlıyordu: "Al ağabicim!" demişti, arkasını dönmüştü, herkeste bulunmayacak bir tabanca göstermiş: "Temizle şu namussuzlardan birini!" demişti. (O anda kimlerin namussuz olduğunu bilebileceğimi düşünemiyor olmalıydı!)

Sonra vurmaya başlamışlardı; bir şaşkınlığım da bunun içindir, neden bir yerim ağrımamıştı! Sonra kendimi aynada görecektim, başım çarpılıp da kapı açıldığında ve sürünerek içeri girdiğimde. Doğrulup da duvardaki aynaya baktığım zaman, başımın bir salça dolu kaba sokulup çıkarıldığını sanacaktım. Odada bir masa vardı, önünde bir genç adam, şaşkındı. Masada sürahi vardı, o anda iki arkadaşım da girecekti dükkâna. Arkadaşımın biri kadındı, üniversite öğretim üyesiydi. Mendilini çıkarmış, sürahideki suyla ıslayarak yüzümü silmeye başlamıştı. Aynaya bir daha bakmıştım, yüzüm ak mıydı, sarı mı? Morluklar vardı alnımda, yüzümde; jilet kesiği gibi ince ince acıyordu, kulaklarım uğulduyordu.

Aynaya bakıyordum, kapının camına çarpan çamuru aynada görüyordum, kirli sular aşağılara aynadan akıyordu sanki. Sağa sola çiziktirilmiş koca bir leke, aşağılara kol uzatmış soyut bir resim gibiydi. Taşlar atılmıştı sonra, aynadaki modernlik, klasik bir görüntüye dönüşmüştü.

Cam parçaları yerlere saçılmıştı. Kravatım yün örmeydi, kapının tokmağına elimi attığımda onlar da kravatımdan yakalamış. O arada bir kopukluk var: Yüzümün o salça kabına batırılmış hali, belim, kalçam, bacaklarım, omuzlarım (en çok belim) ne olmuşsa orada olmuştu. Ama ben duymamıştım. Tek sıkıntım soluk alamamaktandı!

"Neden ki?" diyordum, düş görüyor sanıyordum; "Nasıl olsa gerçek değil!" diyordum. Gözlerimi anımsamıyorum; neler olduğunu görmediğime göre, kapatmıştım, görmemek için miydi yada yukarıdan akan şey, göz çukurlarını mı doldurmuştu? Bu sonuncu olasılık daha doğru olabilirdi; arkadaşımın silmesiyle iyi görmeye başlamıştım.

Şimdi daha iyi anlıyordum: Onlar çeker, ben çekerken kravatım kopuvermişti. O hızla yere kapanmışım, başım kapıya çarpmış ve kapı açılmıştı!

Sığınağımız bir odaydı; penceresi, kapısıydı. Ve biz, kapıya bakmıyor görünmek için aynaya bakıyorduk.

Caddenin iki yanında ağaçlar vardı; ağaçların dalları koptu kopacaktı, insanlar ağaca çıkmıştı. Bir kafeste gibiydik ve yüzlerce insan bize bakıyordu.

Dallar dolusu insan bakışıp dururken bir adam girdi içeriye. Ağarmaya başlamış saçını arkaya taramış, yüzünde kolonya kokusu, sırtında ak bir gömlek (bu kente geldiğimde benim de gömleğim aktı) lacivert üstüne gri çizgili takım elbise, sol elinde nişan parmağında alyansla portakal rengi taşlı yüzük yan yana, ayakkabılar ışıltılı ve pek nazik:

"Ben emniyet müdürü!"

Ben 'emniyet' sözcüğü üstüne düşündüğüm için ancak son sözünü anlayabildim:

"Sizi burada fazla koruyamayız. Ya getirteceğim bir arabayla emniyet altında gidersiniz yoksa bundan sonra doğacak sorumluluğu üstlenemem!"

Bine yakın insan, peşimize düştüğünde, yerlerinde ne vali vardı ne emniyet müdürü ne polis!

Olan olmuştu, en azından çok fazla şaşırmamıştık. Aslında beni şaşırtan başkaydı: Birini söylemiştim, bine yakın insan içindi. İlle de öbürüydü: Öğretmen olduğunu söylemişti; uzun bir boy, kısa saç, ince yüz, esmer. Utangaçtı bir de, yardımının göze batmaması için öyle davranıyordu belki, gözüme bakıyordu!

"Birlikte yürüyelim ağabey!"

Boğulmakta olan kimse için hiçbir şey düşünmeden, çok kez yüzmeyi bilip bilmediğimizi bile anımsamadan kendimizi suya fırlatabiliriz. Belki de onu kurtarmaktan çok, o anki zayıflığına, çaresizliğine dayanamayarak yanında olmak, ona güç vermek isteriz. Ama bu anlık bir davranıştır.

O ise bilerek, düşünerek yapıyordu: yüzlerce kişi peşimizdeydi, vuruyordu, sövüyordu, taşlıyordu...

"Birlikte yürüyelim ağabey!"

Atılan taşlara, sövgüye, vurmaya ve belki de olası ölüme birlikte yürümek istiyordu.

Hasan Usta

Bütün direklerin yan verdiği şu sıralarda aklıma, özümden başka bir ad gelmediği için, kendi başıma ant içerim ki, on iki yıl kaldığım yurtdışında sürekli andığım kişilerden biri de sendin.

Duygularımı yüzüne söylemek istemiştim. Biraz daha yaşlanmış bulacaktım seni. Gözlerinden sevgi dolu bir buğu yayılacaktı çevrene; yeni yetme biriymiş gibi utangaç utangaç bakınacaktın, elinden gelse üstüne bastığımız toprağa, bizi ısıtan, ışıtan güneşe, soluduğumuz havaya karışıverecektin. Ve sonra nedeni bizmişiz gibi koltuk değneklerini saklayacak yer bulamayacaktın, sonra can evinden dökülen bir sesle "Nasılsın kuzu?" diyecektin.

Kasabaya ayak basar basmaz doğru sana koştum. Yine ocağın önünde, yüzünde ter damlacıkları, birilerine sıcak sıcak ekmek uzatırken yakalayacaktım, sarılacaktık! O zaman da öyle olmamış mıydı, kiminle konuş-

muşsam "olmaz" demişti! Bizim parti bir öcüydü, tehlikeliydi, muzırdı, çünkü "bir hayalet kol geziyor"du Türkiye'de; gazeteler, radyolar, partiler, yöneticiler "bu hayaleti defetmek için kutsal ittifak" kurmuşlardı.

Üzgündüm, mutsuzdum, çevreme bakınırken seni gördüm, daha doğrusu önce beni sen gördün; ocağın önündeydin, ağzında sigara, elinde sıcak ekmek vardı, kırk yıldır tanıyormuşçasına "Bir isteğin mi var kuzu?" dedin; sesin ekmeğin gibi sıcaktı. Sonra "Üzülme" dedin; "içim açıldı, yıllardır seni bekliyormuşum sanki" dedin.

Evet Hasan Usta, kasabaya ayak basar basmaz sana koştum. Yerinde genç bir adam vardı, yüzünde ter damlacıkları, elinde sıcak ekmek kokan, un kokan elini öpmeyi nasıl da istemiştim. Beni bir sıkıntıdan kurtardığın, görev bildiğim bir konuda, parti örgütü kurmada yardımcı olduğun için değildi!

Sende "mülk edinme hırsı" yok muydu be Hasan Usta, herkes gibi senin de "özel çıkarların" yok muydu; yine herkes gibi içinde "ben" duygusu yok muydu? "Her şeyin özü insandır" demişlerdi Helenli filozoflar yüzlerce yıl önce; buna uyan bir sen miydin kasabada bre Hasan Usta? Che, "gerçek devrimcinin kılavuzu güçlü sevgi duygusudur" diyor. Nice devrimciler görüp tanıdığım şu günlerde sormadan edemiyorum, sen neden onlardan biri değildin Hasan Usta yada senin sevgin kimeydi?

Sana neler yapmadılar: Önce bacaklarını kırdılar, aylarca hastanede yattın. Fırının kapalı, çocukların aç kaldı. Sargılı iki bacak ve iki koltuk değneğiyle evine döndün, ölünceye kadar da öyle kaldın. Evin ev değildi

artık, "hırsızlar" ne bulmuşsa alıp götürmüştü. Fırının çevresinde nöbet tuttular, tek bir müşteri gelemez oldu!

Bir gün postacı, zarf içinde bir fotoğrafını getirdi. Tepende "Ekmek Fırını", yanında da "TİP İlçe Merkezi" okunuyordu ve sen iki koltuk değneği arasında gülümsüyordun.

Kime güveniyordun kuzum sen, sokakta bacak kıran, eve hırsız sokan, fırınına tek bir müşteri sokmayan, topu- tüfeği, parası pulu, polisi jandarması olan karanlık bir güç ve koşullandırılmış bütün bir kasabalı karşısında sahi kime güveniyordun?

Sen toplumdışı, sorumsuz, serseri biri değildin. Evin vardı, karın, çocukların vardı, en önemlisi sana yetecek kadar para getiren bir işin vardı. Peki neden yaptın bunu, hadi yaptın, başına bunca iş geldikten sonra neden bırakmadın niceleri gibi?

Belki de sen Hasan Usta, güzel adam-güzel insan sen, Yozgat bozkırının bir Don Kişot'usun, Vladimir Nabokov'un dediği gibi. "Taşıdığın zırh-acıma, bayrağın güzelliktir. Kimsesizsin, özverilisin, yiğit olan her şeyin simgesisin."

Çerkez Kızı yada Kadın Tadı

Şaşırıyordum, neye nasıl bakacaklarını, neyi nasıl karşılayacaklarını bilemiyordum. Ya sabahın alaca karanlığında yada akşam geç vakit geliyorlardı! Mutlaka yemek ve bazen de içki sunmak zorundaydık. İyi bir sofra çıkardığımızda, 'burjuvalaşmış' diyorlardı; sofra normalse 'adam yerine koymadı' diye söyleniyorlardı. Tez seviniyor, tez kızıyorlardı. Ya her gün geliyor yada küsüyor, bir daha uğramıyorlardı.

Bunlardan çoğu, bir iki köşe yazarından etkilenmiş okumuş köylülerdi.

İçlerinden birini hiç unutmuyorum: Okumaya gelmişti kente, şiir de yazıyordu. İlgilendim, sık sık görüşüyorduk, bir gün de eve çağırdım.

Bu genç adam bir daha aramaz oldu ve karşılaştığımızda yol değiştiriyordu. Durdurdum, neden aramadığını sordum. Bir süre sustu, sonra utana sıkıla:

"Ağabi" dedi, "sen burjuva olmuşsun, neden konuşalım, diye düşündüm."

Şaşırdım, "Nereden anladın?" dedim gülümseyerek.

"Evinizde koltuk takımı var!"

"Ne var bunda?"

"Biz halkız ağabi, yerde otururuz biz!"

Kimileri ise yargılamadan önce anlamayı seçiyordu; ben onları daha çok seviyordum.

Kapı çalındığında sabah saat altı otuzdu ve ben onlardan biridir diye düşünmüştüm. O günlerde Meclis'te bütçe kanunu konuşuluyordu; yatalı iki saat olmuştu!

Kapıyı açtım, havaya kalkan taşlı bir yüzüğün yüzümü çizdiğini hissettim.

"Vay ağabiciğim!" diyerek beni sımsıkı saran adamı tanıyamadım; yine de içeri girdik.

Bunca yakınlığa biraz soğuk kalmaktan sıkılıyordum; o ise durmadan konuşuyordu.

O yıllarda bazı huylar edinmiştim; sözgelimi, tanıyamadığım bir kimseye "Sizi tanıyamadım" diyemiyordum!

Sonunda buldum, örgütlenme günlerinde bana yardımcı olmuştu. Ben şimdi 'ama neden bu kadar erken!' diye düşünmekten kendimi alamıyordum. Yine de bu tür insanların görgüsüzlüğü yanında doğallığı hoşuma gidiyordu: Bir kart, bir merhaba, 'nasılsın?' sorusu, mutlu olmaları için yeterliydi! Giderek daha iyi hatırlamaya başladım: Meclis'e yeni girdiğim günlerde gelmiş, 'Kasabada geziniyordum, birden içime bir kor düştü, nasıl da özledim seni dayanamadım, atladım trene, sana koştum!" demişti.

İkide bir:

"Burası benim evim!" diyordu. Yine de ellerini belli bir yere koyamıyor, göğsünde birleştiriyor, hemen ardından koltuğun iki yanından kavrıyor, sonra vazgeçi-

yor, ceplerine sokuyordu. Demek içine yine bir kor düşmüştü!

Artık kabullenmiştim, uykulu halim geçmişti, bu kez de merak etmeye başlamıştım, bu adam neden gelmişti ve bu saatte?

Kahvaltı hazırladık, yerken çay bardağını birden masaya bıraktı ve:

"Bolu'dan geliyorum ağabi" dedi.

"Hayrola, bir şey mi var orada?" dedim.

"Bolu'dan" dedi yeniden ve "karım öldü" diye ekledi.

"Bolu'da mı, ne zaman?"

"Hayır, memlekette, bir hafta oluyor; birkaç gün sonra soluğu Bolu'da aldım."

Bir söz içinde iki kez merak uyandırıyordu!

"Başın sağ olsun" dedim.

Oralı olmadı:

"Bolu'ya neden gittim bilemezsin?"

"Bilemem."

"Hep kurardım içimden, bir Çerkez kızıyla evlenmeyi düşünürdüm. Fırsat doğdu işte: Rıza, göster kendini, haydi, dedim!"

Karım hışımla kalktı yerinden, giderken geri döndü:

"Karınızın ölümünden bir hafta sonra" diyerek uzaklaştı. Rıza arkasından:

"Verem mi olaydım yenge!" dedi. "Başka nasıl unutabilirim?"

Bana döndü:

"Bilirsiniz, Bolu taraflarında Çerkez çoktur" dedi.

"Neden Çerkez kızı?" dedim şaşırarak.

Güldü; ilk gördüğümde işlikte çalışırken uçuşan tahta talaşlarından sıçrayarak üstüne konan ve kır düş-

müş görüntüsü veren o pos bıyığı gerildi (ben o zaman Rıza'yı ağırbaşlı, az konuşan halinden bir eski tüfeğe benzetmiştim):

"Belleri ince olur ağabi" dedi "ve de muti!"

Karımın içerlemesi beni de etkilemişti; karşımda saygısız, duygusuz bir adam oturuyordu şimdi. Adamı hemen kovmalıydım evimden, kendimi tuttum:

"Peki ne oldu sonra?" diye sordum.

"Param yetişmedi ağabi,"

Herhalde para istemeye gelmiştir, diye düşündüm.

"Sonra?"

"Sonra duydum ki, Kayseri-Pınarbaşı dolaylarında daha ucuzmuş, şimdi oraya gidiyorum."

"Para istemiyor, iyi de bana niye geldi?" diyorum.

İçimde bir kıpırtı oldu, adama acımaya başladım; hep öyle olur, karşımdaki insan zavallılaşmaya başlayınca, öfkenin yerini acıma alır, hatta sevgiye bile dönüştüğü olur. Evet, evet, Rıza'ya acımaya ve giderek onu sevmeye başladım. Kim bilir, belki de beni kendine yakın bulmuştur; içinde bulunduğu komik durumu birine açmak istemiştir, aklına ben gelmişimdir!

"Yengeyi de kızdırdık" dedi.

Yüzüne baktığımda irkildim, Rıza ağlıyordu. Gözleri kanlanmıştı. O koca adam burnunu çeke çeke ağlıyordu! Sonra kendini toparlamaya çalıştı:

"Kusura bakma ağabi" dedi, "sen yabancım değilsin. Ölenin ardından konuşulmaz, biliyorum; lâkin ne naz bilirdi ne cilve; gel derdim gelirdi, otur derdim otururdu. Ya arkadaşımın karısı..."

"Çerkez kızı mıydı?"

Evet anlamında başını salladı.

"Bir kadın tadına varamadım ağabi, yenge beni suçluyordur, beni duygusuz buluyordur ama..."

Sözünü bitirmeden ayağa kalktı:

"Ben şimdi gidiyorum, rahatsız ettim, kusura bakmayın."

Kapıya kadar yolcu ettim. Birkaç adım yürüdükten sonra geri döndü:

"Bir kart verir misin?" dedi. "Oralarda belki gerekecektir."

Bizde Talih mi Var?

Kirden akı yitmiş şeker çuvalının üstünden öne doğru kaykılmış, parmağını gözüme dürtercesine:

"Yukarıdan gelenden bize göndermediniz!" diyordu.

Adamın uzun zamandır içinde birikmiş ve bir anda dışarı verdiği üzüntüsü beni de sarmıştı, suçlanmıştım birden. Dükkânının yoksulluğu, sıkıntıları bunalımları yetmiyormuş da bir de biz ekliyormuşuz gibi gelmişti bana. "Yukarıdan gelen" sözünde devlet yardımını anlamıştım. Öteki partilerin nasıl alıp da bizim alamadığımızı anlatıyor, bir yandan da parmağını gözüme dürtercesine uzatan arkadaşın o mektupları kim bilir nasıl üzülerek yazdığını düşünüyordum.

"Bu üçüncü mektup!" diyerek elime uzatırken Başkan'ın elinin titrediğini, "Oraları bilirsin, sen git!" derken de üzüntüsünün sürdüğünü görmüştüm.

Otobüste sonuna kadar açılmış radyodan tepedeki ses büyütüre geldiğinde daha da bozulan müziği dinler-

ken de okuyordum mektupları. Büyük sıkıntıları vardı, her şey mektuba yazılmazdı, iş güç sahibiydiler, merkeze gelmeleri için yol paraları bile yoktu. "Mutlaka bir adam gönderiniz!" deniyordu mektuplarda.

Küçük, uzak kentlerde sorunlar değişik ve büyüktü; kim bilir ne dertleri vardı. Büyük kentlerde siyasa çalışmaları birçoğumuz için bir hobi idi: "Meyhaneye mi gideyim, sinemaya mı yada partiye mi?" Onları düşünüyordum, bütün gözler onlarda! Bin bir söylenti, korkutma, baskı, işini bozma, ekmeğiyle oynama, işyerini kundaklama, giderek hayatına kastetme!... Hele bu kent, günlük hayat bile başlı başına bir sorundu bu yerde. Bir de kaç kuşak ötelerden birike gelmiş mal varlığını daha da büyütmek isteyen dağlardan büyük kimselerle, yandaşlarıyla dalaşım! Hayır hayır, bunlar birer kahramandı; ne bekliyorlardı kendileri için!...

Mektubu yazanı el yazısından tanıyordum, daha görmemiştim oysa. Bir insanı tanımak için onu yakından görme koşulu her zaman için geçerli değildi. Nice kişiler biliyordum, okuma yazması kıttı, ama her vuruşta baltanın ağzını sıçratan köknarlar gibi sert, sağlam ve bilinçliydi. Çok bildiği halde serseri mayınlar gibi gelişigüzel yüzen kimseler yerine, bildiğini çok iyi bilen, özümseyen kişiyi yeğ tutmuşumdur.

Orta yaşlarda, burun deliklerinden bir şey sızıyor izlenimi veren eski biçim bıyıklı, küçük gözlü adam karşımdaydı. Sonradan gelen üç kişi de "İl yönetim kurulu üyeleri", fasulye, şeker çuvallarının üstüne ilişmiş bana bakıyor. Arada bir kalkıyor, sonra yine içinde ne olduğunu bilmediğim kutunun üstüne oturuyordum ve yardımın neden verilmediğini anlatıyordum.

"Onları biliyoruz!" dedi şişmanca, fötr şapkalı, bıyıksız olanı, mendiliyle alnında beliren teri siliyordu.

Esmer olanı, "Yukarıdan gelenden ne haber?" dedi, öne doğru eğilerek, fısıltıyla. Sonra ağzını kulağıma öylesine yapıştırdı ki bu kez hiç anlayamadım.

Dükkân sahibi, mektupları yazan il başkanı, daha da açık söyleyince artık her şey anlaşılmıştı. Ve bir zaman boş boş baktım yüzlerine. Mektupları anımsadım, duygulanmalarımızı, düşündüklerimi! Kendimi toparladım sonra:

"Haa, yaa! Haklısınız elbette, daha önce söylemeliydim, şey!" dedim. "Eskiden bütün bankalar yolumuzu gözlerdi, şimdi yüzümüze bile bakmıyorlar!" Ağlamaklı bir sesle sürdürdüm: "Merkez'in deposu çuval çuval ruble dolu, kimse yüzüne bakmıyor, bankalar bozmuyor artık. Belki burada olabilir, banka müdürlerini tanırsınız, biriniz gelsin benimle, bir çuval alıp getirsin, yolunuzu bulmuş olursunuz böylece!"

"Banka müdürlerini tanımıyoruz" dedi şişman olanı, acıklı bir tavırla. İl başkanı:

"Bizde talih mi var?" dedi ellerini havaya açarak: "Zamanında girmek varmış partiye! Demek bankalar eskiden bozuyordu!...*

---

* *Açılın Kapılar*'dan.

Hıyara Bak Hıyara*

Yine de seviyordum bu yerleri, insanları, arsız çocuklar gibiydim. Şoför dikiz aynasından bana bakıyordu. Yirmi beş yıl önce kentin ortaokulunda aynı sınıftaydık, anımsıyor muydu? Yüzündeki çizgiler öylesine karışıktı ki kızıyor mu, tanımış mıydı yada! Ön sıradan yer ayırtmıştım. Ben gitseydim, adımı söyleseydim sözgelimi bu yeri verirler miydi!

Uzun bir yolculuktan sonra otobüs saat kulesinin önünde durmuştu. Öyle bakınıp dururken yolculardan biri yanıma sokuldu, omuzunda heybe vardı, çekingen:

"Hoş geldin efendi!" dedi. "Ben seni tanıyorum, ben de Ankara'dan geliyorum. Hele hoş geldin!" Adı Muharrem imiş.

Onun omuzunda heybe vardı, benimse elimde çanta. Çarşıya yönelmiştik, sağlı sollu dükkânların önünden geçiyorduk, lokantalar, kahveler, manavlar. Cadde

* Ben o zaman Yozgat Milletvekili idim.

tenhaydı, iki kişiydiler, önlerinde bir tabla vardı, tablada hıyarlar, bağırmaya başladılar birden:

"Hıyara bak hıyara, taze taze!"

Biri, tohuma durmuş sarı, kocaman bir hıyarı bana doğru sallıyordu yılışarak:

"Hıyara bak hıyara!"

Biraz hızlı yürümüştük manavların önünden, arkamızdan bakıp gülüşen bir kalabalık görüyorduk, onlar bağırıyorlardı durmadan:

"Hıyara bak hıyara, kalmadı gidiyor!"

Hızlı, daha hızlı yürüyorduk Muharrem'le, durmadan konuşuyordum, sorular soruyordum, yanıt yetiştiremiyordu, yüzüme bakıyordu, aldırmıyordum bir daha soruyordum. Varacağımız yere varmıştık, dar tahta merdivenleri gıcırdatarak çıktık. Oda boş portakal sandıklarıyla doluydu, örgütümüzün il merkezi olacaktı. "Sen biraz bekle!" dedim adama, merdivenden indim, alttaki dükkânın sahibine sandıkları neden almadıklarını sordum: "Lütfen" dedim, "sandıklarınızı alın!"

"Tabii, kop oğlum boşalt odayı!"

Çırak isteksiz isteksiz benimle yukarı çıktı. On yedi on sekiz yaşlarında iri elli, iri kafalı biriydi, hep yere bakıyordu. Bir sandık aldı, biraz havada tuttu, gözlerini kaldırdı, kanlıydı, sonra merdivenden aşağı fırlattı.

"Tek tek tükenmez" dedim, "hem böyle gelişigüzel atarsan merdiven tıkanır."

Başını hışımla yukarı kaldırdı, kanlı gözleriyle öylece baktı, dudakları kıpır kıpırdı, soluması hırıltılıydı. İkinci sandığı da yine aynı hızla boşluğa bıraktı.

Çırağı konuşmadan izliyordum. Muharrem de; çırağın hali onu biraz sindirmiş olmalı ki bir kıyıya büzülmüş, öylece duruyordu. Sonra çırak birden:

"Bugünlük yeter!" dedi ve merdivenden aşağı düşercesine indi gitti.

"Gidelim!" dedim, yavaş yavaş inmeye başladık.

Yürüyorduk, çırağın kanlı bakışları gözümün önünden gitmiyordu. Bu kez de bir başka yoldan geçiyorduk, meyve satıcılarının sesini bir daha duymak istemiyordum.

"Ben artık gitsem!" dedi adam.

"Yoo!" dedim. "Dünyada olmaz, birlikte yemek yemeden bırakmam!"

İlk gördüğümüz lokantaya girdik. Masalar hemen hemen boştu, bir yer seçip oturduk. Garson yanımıza gelmeden önce kasada oturan şişman adamın yanına gitti, kulağına bir şeyler fısıldadı. Adam orada kaldığımız sürece gözleriyle burguladı durdu bizi. "Buyurun" dedi garson, söyledik. Muharrem, köyünden haberler veriyordu, Ankara'ya neden gittiğini anlatıyor, işlerinin ters gitmesinden yakınıyordu. Tepsiye yemekleri koydu garson, baktığıma aldırmadan belki de özellikle benim tabağa, ağzını büzdü ve kocaman bir tükrük bıraktı. "Buyurun!" dedi yılışarak. "Afiyet olsun!"

Tabağımdaki taskebabının yağı üstüne düşen tükrük balonu küçük küçük patlamalarla sönüyor, eridikçe yemeğe karışıyordu.

Muharrem görmemişti, ben de bir şey söylemedim. Ekmek yedim, su içtim. Muharrem yemeği neden yemediğimi sormadı, kendisi şapur şupur tezden bitirmişti, acıkmış olmalıydı. Kalktık, kasanın arkasına düşen duvardaki "Allahın dediği olur" yazısını okuyarak parayı ödedim ve çıktık.

Yürüyorduk, tükrüğün önce bir balonken patlaya patlaya eriyip bozularak yemeğe nasıl yayıldığı gözleri-

min önünden gitmiyordu. Muharrem yine ayrılmak istedi, "Olur" dedim, "bana otelden bir yer ayırtalım, sonra gidersin, olmaz mı?"

Kente giderken meyve satıcılarının karşılamalarından habersizdim elbette. Bakkal çırağının kanlı gözleri, hırıltılı solunumu, hele sıkılı dişleri şaşırtıcı değildi. Ama nereden bilirdim yemeğe bırakılan tükrüğün küçük patlamalarla söneceğini!

Otel çok yataklıydı, müşterisi de çok azdı nedense.

"Bir oda istiyorum" dedim.

"Hoş geldiniz ağabi!" dedi tanır bir ağızla kâtip. "Ne ki yerimiz yok!" Önündeki deftere bir şeyler yazmaya başladı.

"Ağabi be" dedi Muharrem, "istersen bizim köye gidelim ha?"

"Gidelim Muharrem" dedim. "Gitmem de gerekir aslında." Dolmuşların kalktığı yere vardık, Muharremlerin köyü yol üstündeydi. "Kalkıyor, kalkıyor!" diye bağırıyordu kâhya. Minibüsler sıralıydı, öndeki yeni kalkmıştı, şimdi baştakinin ilk yolcularıydık, arka kanepeye oturduk. Kâhya minibüsün kapısını açarak:

"Oturduğunuz yerin sahibi var!" dedi.

Başka bir yere oturmak istedik, "oralar da dolu!" dedi kâhya.

"Peki" dedim yüksek sesle, "arkadakine bineriz biz de!"

"Onlar da dolu, hepsinin sahibi var!"

"Gidelim ağabi!" dedi, gözlerime bakamıyordu Muharrem, kusur kendindeymiş gibi, sessizce yürümeye başladık. Arkadan bir korna sesi duyduk, gelen bir kamyondu. Yana çekildik, kamyon yanımızda durdu.

"Merhaba" dedi şoför, "nereye böyle, gitmek isterseniz atlayın!" Güleç bir adamdı, "Seni tanıdım da durdum, nasılsın, nereye böyle?"

Kamyon kömür yüklüydü, şoför sevecenlikle bakarken o homurdanarak hareket etti...

(*Açılın Kapılar* adlı kitabımdan)

Bakarız Ruhi Bey, Hele İçelim Şimdi*

"Bakarız Ruhi Bey, hele içelim şimdi" demiştim. Şimdi ise bu yazının başlığı oldu: "Bakarız Ruhi Bey, hele içelim şimdi!"

Fotoğraf çekiyorsunuz, geri geri yürüyorsunuz, tamam düğmeye basıyorsunuz, her bir şey giriyor kareye. Yada yukarıdasınız çok yukarıda, bakış açınız içinde bir dünya. Öyle rahat, öyle bir aradadır ki her şey, bir görüyorsunuz taşıyla, toprağıyla, insanıyla ve bağı, ilişkisi, düşüncesi, beğenisi, özverisi, doğallığı, güzelliği, domuzluğuyla...

Zaman, uzun zaman geçtiyse bir de, uzak çok uzak bir yerdeyseniz gözü bileyen, belleği tırmalayan, öfkeyi törpüleyen, sevgiyi besleyen. Ruhi Bey'i nasıl anımsamazsınız! İlk gördüğünüzde onu, "Benim bunu daha önceden görmüşlüğüm var" derdiniz. Düşünüyor çıkara-

* *Güney Kore'ye yapılan gezide TC Parlamento heyeti içinde idim.*

mıyorsunuz, ne düşünüzde görmüşsünüz önceleri ne ona tıpatıp benzeyen bir tanıdığınız var: Giyinişiyle, oturuşuyla, gülüşüyle, düşünce yapısıyla, olaylara bakışıyla, davranışıyla ötekilerden biridir aslında. Çok sonra ayrımına varıyorsunuz; benim bu kişiyi daha önceden görmüşlüğüm var demenizdeki nedeni ve pek çok kişide Ruhi Bey'den bir parça olduğunu! Ve ben, Ruhi Bey'i uçaktan tanıyordum, her şey uçakta başlamıştı aslında.

Beş yüz kişilik bir uçaktasınız, şeref bölümünde, on yedi kişilik bir kümedesiniz, Ruhi Bey aranızda, yemektesiniz. Ruhi Bey beş yüz kişilik uçağın şeref bölümünden ayağa fırlıyor birden ve bağırmaya başlıyor elindeki salam dilimini sallaya sallaya:

"Domuz eti, domuz eti!"

Suratınızı göstermemeye çalışıyor, yan yan bakıyorsunuz gerilere, beş yüz göz beş yüz sorgulu ağıza dönüşüyor:

"Kim bunlar?"

Biri de uçağın her sarsılışında:

"Bu uçak düşmez başkanım!" diyor 'başkan' tümcesini birkaç kez yineliyor, başkanın "niçin?" sorusunu koparana değin:

"Siz varsınız içinde!" diyor sonunda.

"Arkadaşınız dua mı okuyor?" diyor bir yabancı, uçağın her sarsılışında aynı sözü duyduğu için.

Bir serbest kentte konaklıyorsunuz, çekçekler sıra oluşturmuşlar; ilk gözünüze çarpan, ak gömlekli, kara donlu, yalınayak, zayıf kara adamlar bağrışıyorlar "Şişliye bir!" der gibi. Kolları ellerinde küçük tek kişilik, iki tekerlekli fayton, durmadan bağrışıyorlar zayıf kara adamlar, elleriyle kadın karaltısı çiziyorlar. "Bir sigara almak için" giden Ruhi Bey'in çekçekçiyle pazarlık etti-

ğini görüyorsunuz. Çekçekle bir yerlere gitmenin doğallığını "sigara" adıyla neden bozduğuna şaşıyorsunuz Ruhi Bey'in.

Bir Uzakdoğu başkentindesiniz, törenle karşılanıyorsunuz. Siyasal görüşünüz ötekilerden ayrıydı, uzak duruyorlardı size. Biri (on yediden biri) yanınıza geliyor çevresine bakınarak, "Aslında" diyor duyulur duyulmaz bir sesle "ben de sizin gibi düşünüyorum, ama birader millet millet değil ki!" Sizin gibi düşünen arkadaşınızın durumuna üzülüyorsunuz. Sonra Ruhi Bey, ilk kez yüz yüzesiniz, "Bak yeğenim" diyor, "aslında ben seni severim. Sen bir halk çocuğusun, bu nedenle saf ve temizsin, gel vazgeç!" Ekliyor: "Ben de Bektaşî'yim!..."*

Ruhi Bey'i ciddiye almamakla birlikte seviyorsunuz, size saf diyen Ruhi Bey olanca saflığıyla, içtenliğiyle konuşuyor. "Bakarız Ruhi Bey, hele içelim şimdi!"

Ruhi Bey'le birliktesiniz artık, içkide birlikte, yemekte, arabada, her an Ruhi Bey'le: "Bak yeğenim!..."

O gün korkunç bir boşluk görüyorsunuz gözlerinde Ruhi Bey'in:

Ülkenin iki numaralı adamının konuğusunuz Güney Kore'de, bir ormanparkın uç noktasına kondurulmuş bir yavru saraydasınız. Bölge motifiyle bezeli bir çift kapı açılıyor bahçeye, masallara özgü. Halılara basarak yürüyor gibisiniz, sonra bir çift kapı daha. Yüksek tavanında kristal avizeler, altın yaldız süslemeli geniş salona giriyorsunuz. Yer masaları, minderler. Sonra bilmediğiniz, duymadığınız yemekler, içkiler.

On yedi konuksunuz, ülkenin büyükleriyle, kapılar açılıyor ağır ağır ve hiç böylesini görmediğiniz on yedi

---

* *Sosyalist bir milletvekilini kendi "Grup"una çevirmek istiyor.*

kız giriyor içeri, on yedi yaşlarında. Oturuveriyorlar birer birer. "Niye o değil de bu? demiyorsunuz. Gülümsüyorlar gözlerinizin içine, güzelliği yaşıyorsunuz, önyargılarınız siliniyor. Mezenizi ağzınıza veriyorlar kadehiniz ellerinde. Derken bir müzik dolduruyor salonu, istemeseniz bile kız'ınız çeke çeke piste götürüyor sizi. Müziğin, kızın, ritmin havasını solurken tam, yürek parçalayıcı bir ses birden salona komut veriyor sanki, her şey duruyor. Büyü bozuluyor, görünen ne varsa siliniyor, yerinize dönüyorsunuz.

Ve yetmiş beşlik Ruhi Bey'e hoş vakit geçirtmeye uğraşan on yedilik kızı kollarından tutarak dışarı çıkardıklarını görüyorsunuz, göğüs tedavisine götürüyorlar doktora.

Gözünüze Ruhi Bey çarpıyor, bir yüzün bir anda nasıl çarpıldığını görüyor, şaşıp kalıyorsunuz; durumun ciddiliğine değil, öyle bir yerde rezil olduğunuza değil, toplumunuzun bir kesimini Ruhi Bey'de gördüğünüze, belki de temel nedenlerin acımasızlığına... Ruhi Bey'i ciddiye almaya başlıyorsunuz.

"Yarar!" denirse buna, Ruhi Bey'in davranışından utandığı için olmalı, size yapışmasından kurtuluyorsunuz!

(*Açılın Kapılar* adlı kitabımdan)

Prototip

Milletvekili olmak istiyormuş:

"Niçin?" dedim.

Bir köy muhtarı düzeyinde konuşuyordu.

Şimdi şu anda karşımdaki bir köy öğretmeniydi; başka zamanda başka yerde avukattı; başka zamanda başka yerde genel müdürdü, milletvekili, bakan, yazardı...

Biraz Orhan Kemal'in Murtaza'sıydı, Molier'in nesir okuyan Kral'ı, Beydaba'nın Dimne'si, biraz da Demirkırat'ın Ocak Başkanı.

Konuşma boyunca sizi, kendisiyle kıyaslar durur; tanıdıklarından birinin bir başarısı, sara tutmuşçasına yerlere fırlatır onu; bir gül fidanını duraksamadan testereyle kökünden keser yakmak için.

Milletvekili olmak istiyormuş, "Şimdi sıra bende" diyor.

O günden sonra "milletvekili olmak istiyorum" dedi mi biri, kuşkulanmaya başladım.

Bir dünya görüşü yoktu; bir düşünceyi, bir savaşımı hayata geçirmek gibi bir örgütlü çalışması yoktu, bu uğurda belli bir özverisi de olmamıştı.

Hırslı idi, hem de ne hırslı! Bilgisi, görgüsü, yeteneği hırsını karşılamıyordu. Kitap okumuyordu; yazmak istiyor, yazamıyordu, çareyi hakaret mektupları yazmakta bulmuştu!...

Ün kazanmak istiyordu, saygınlık kazanmak, para kazanmak istiyordu.

Ün kazanmak, saygınlık kazanmak, ülkede tek güven sayıldığına göre para kazanmak doğaldı, ama hemen ardından "vatan millet" dediler mi, iğreniyordum.

Kimilerinin "vatan millet" için çalışmak istemelerini de tümüyle geri çevirmek doğru değildi. Ancak Meclis'i, bunun için tek yer sanmak yada saymak inandırıcı değildi. Bir de kimilerinin bunu, devrimci ağzıyla söylemesi insanı aptal yerine koymak demekti!

Görmüştük, bu yer nasıl ve kimler için kullanılıyordu.

Bizim orada oluşumuz bir süre işe yaramıştı: Radyo, basın, kavga, yaygınlaşmayı sağlamıştı ve ilk kez dağlara taşlara işçiden, köylüden yana sözler yazılmıştı.

İlk insanın korktuğu, gizemli yada yararlı gördüğü nesneyi Tanrı tanımasını anlıyorum: Güneş'i, Ay'ı, Yıldız'ı, Ateş'i, Buğday'ı, Üzüm'ü, Aşk'ı, Sevinç'i, Tanrı yapan o ilk insanı seviyorum; ilk insanla ilkel insanı ayırıyorum.

Kimilerinin, kavrayamadığı her olgunun öznesini, işine geldiğinde Tanrı, işine gelmediği zaman da polis gördüğüne tanık oldum.

Yaratıcı değil, ezbercidir; bu yüzden de hazımsızdır; düşünmez, düşünenden rahatsız olur.

Dünyası cinsellik üstünedir. Kadına bakışı, bencildir, mülkiyetçidir, zorbadır, sevgiyi duymaz, bir yatmada şu kadar yaptım diye öğünür.

Özgüvenini yitirmiştir, kendini küçük gören güce karşı (müdür, şef, müfettiş...) küçüklüğünü gösterircesine eğilir, bükülür.

Okuldan mezun olduktan sonra bütün kitaplarını yakmıştır. Sanat, edebiyat, düşünce kitaplarını okumaz. Bu nedenle de gelişemez, yaratamaz; gelişeni, yaratanı kıskanır, küçümser.

İnsanın yüzüne övgüler yağdırır, arkasından söylemediğini bırakmaz.

Kendisinden başka kimseyi sevmez: Çiçeğe, kopartmak için; kuşa, etini yemek için; arkadaşına, yararlandığı ölçüde; karısına, mülkiyetinde olduğu için; çocuğuna, buyruğunda olduğu sürece yakınlık duyar.

Bir düşünür, "Hiç delilik yapmayan insan, sanıldığı kadar akıllı değildir" der. Bu tip, terbiyeli, ölçülü, alçakgönüllü görünmeye çalışır, giderek bu sıfatlar yapısını oluşturur. Bazen kural tanımayan, renkli, özgür kişileri kesinlikle bağışlamaz.

Dengindekilerle mesafelidir, üstündekilerle canciğer. Hele aynı işi yapıyorsa ve bir yarışma varsa aralarında onu yok sayar, birlikte çalışmalarda ille de baş olmak ister ve çevresine yeteneksizleri toplar; yetenekliye kesinlikle dayanamaz.

"Kullanma" olgusu bu tipin tekelindedir; çevresinde kim varsa, görevi ona hizmet etmektir: Emeğiyle, zamanıyla, parasıyla...

Candan, dost görünür bir yandan; her karşılaşmada sıkı sıkı sarılır, öper, "Özletme kendini!" der. İş paraya dayanınca bir kahve parası için bile yan çizer. Çevresine

sürekli uyanıktır, ürkektir, ya bir zarar verirlerse! Böyle bir durum sezer sezmez ulaklaşır. Ama karşılaştıkça davranışı aynıdır: Sıkı sıkı sarılır, öper, "özletme kendini" der.

Arkadaşları arasında haber taşır, olmazsa üretir, onları birbirine takar. Bütün kadınlar onun için birer yatak aracıdır. Avını daha çok arkadaş çevresinde arar. Arkadaş karıları, arkadaş kızları, arkadaş kız kardeşleri, arkadaş kız arkadaşları ilk başvuracağı kimselerdir...

Ayçiçeğini, sürekli güneşi izlediği için, kişiliğin gelişememişliğine simge gösterirler. Oysa, onu, güneşe tutkunluğun yada aydınlığı aramanın bir simgesi saymak da olası. Bu tür insanın, ne güneşi izleme ne de aydınlığı arama gibi bir sorunu vardır. Tek isteği, anlık yada uzun sürede kişisel çıkarının bozulmamasıdır!

Yağ Küleğinde Lenin

12 Mart günlerinde

Her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar hoş görme hali imiş hoşgörü!

İyi ki "olabildiği" kaydı konulmuş; yoksa kişinin eli kolu bağlanır, kızma özgürlüğü bütünüyle elinden alınırdı.

Aradan kaç yıl geçti, çeyrek yüzyıl olmaya ne kaldı ki; üstelik kimi değerlerin tartışılır olduğu şu günlerde! Keşke o düzeyde kalsaydı, tartışmakla yetinilseydi demek istiyorum; her şey tepetakla oldu! Bense kızma hakkını hâlâ kullanıyorum ve öyle görüyorum ki hayatım boyunca da sürecek.

Her şeyin tepetakla olması da yine benim dışımda; hem bu değişim kime göre, kim için?

Bu başa ben mi öyle bakıyorum, eşi benzeri olmayan, özgün bir biçim, özgün bir yapı; ya içi!

Salonun duvarlarında asılı duran bu baş, açıkça söylüyorum, bana mutluluk veriyordu. Abarttığımı söyleyebilirsiniz, ama nasıl bir ölçüye dayanırsınız bilemem.

12 Mart'ın sabahı Lenin kabartması, çevresindeki badana kararmasından olacak, beyaz bir izdüşüm bırakarak kayboldu.

Biliyordum, olayın öznesi karımdan başkası olamazdı. İyi niyetli olmak, hiç de haklı olmakla eşanlamlı değildir; bir de uygulanan yöntemin oluşturduğu onur kırıcılık!

Sıkıyönetim, 12 Mart sabahında sokağa çıkma yasağı koymuştu. Amaç belliydi, evler tek tek aranacak, 'muzır' buldukları insan, kitap, resim, plak, kaset ve benzeri ne varsa bir bir toplanıp götürülecekti.

Duvarda asılı duran Lenin kabartması değildi, bendim, kendimi böylesine özdeşleşmiş sayıyordum.

İyi de ne vardı bunda; onun orada olduğunu kimse bilmediğine göre alınıp saklandığını da bilemeyecekti. Bir önlemdi, polis beni alıp götürebilirdi; günlerce, belki de aylarca hücrede tutulabilirdim; ya karım, çocuklarım!

İçimde bir şeylerin çıt çıt kırıldığını duyuyordum!

İnsanın kendine saygısı zamanımızda çok mu gülünç bir olgu!

Kişilik sorunu beni çok kez düşündürmüştür: İnsan denen varlık, bana göre çok ince, belki de kutsal bilinen şeylerden daha da kutsaldı.

Lenin kabartması benim için bir simgeydi, evimin duvarına yansımış dünya görüşümün, bir anlamda da varlığımın adıydı. Aşağılanma, kimse görmediğinde anlam değişikliğine uğramıyordu bir de.

Sonunda polis, birkaç kitap götürmekle yetindi, tehlike atlatılmıştı!

Karım bana bakıp gülüyordu; "Sayemde buradasın!" yada "Yuvayı kurtardım!" der gibiydi! Sonunda ağzından baklayı çıkardı:

"Gel!" dedi, çeke çeke mutfağa götürdü ve yağı kaşıklaya kaşıklaya Lenin kabartmasını yağ küleğinden çıkardı!

Bir an, ne düşüneceğim, ne söyleyeceğim, nasıl bir tavır takınacağım konusunda siz bir kestirmede bulunun lütfen!

Kimdi bu kadın, ben neredeydim, kimdim, ne olmuştu bana? Bir, meydan savaşı kazanan general pozu veren karıma; bir, her bir yanı yağa bulanmış Lenin'e, yani hafif yukarı kalkmış sakalına, bıyığına, kısık gözlerine, saçsız başına bakıyordum.

"Şarapla karışık
keder için
*sarhoş gibiyim..."**

Sonra biraz kendime gelir gibi oldum, her yanı sallanan, kumaştan bir adammışımcasına koltuğa yığıldım!

Budapeşte'de, o küçük, temiz, sevimli evdeki komünist partili karı kocayı anımsıyorum; bir bedende, ak saçları birbirine karışmış iki baş gibiydiler ve inceliklerinin, yıldızcıklar halinde çevreye yayıldığını görüyordunuz sanki! Kabartmayı uzatırken: "Alınız" demişlerdi, "bunu size emanet ediyoruz; onu bizim gibi sevip koruyacağınızı düşünüyoruz!"

---

* Mayakovski.

Ve Mayakovski'den birkaç dize okumuşlardı:

"Yaptığı ne bu adamın?
Kimdir o, nereli?
O, insan oğullarından
En insan olan insan."

Birden aklıma geldi: ya dedim polis, Lenin'i yağ küleğinde bulsaydı!

Bu olasılık gece rüyalarıma girdi, sonra da gündüz düşüme: Polis yürüyordu; arkada birkaç kişi daha vardı, daha çok astsubay olan dikkatimi çekiyordu, karmaşık bir gülümseme sergiliyordu! Polisin ayak sesleri tavandan geliyordu sanki ve dış kapıdan mutfağa olan üç beş metrelik yol bir saat sürüyordu!

Sonra sağa sola bakmadan yağ küleğinin önünde duruyor; emin bir tavırla köşeden kibriti alıyor; bir gözbağcı edasıyla ocağı yakıyor; yağ küleğini ocağa yerleştiriyor; "Külek yanar!" uyarımıza aldırmıyor; arkadaşlarına dönerek gülümsüyor; gözleri bana takılıyor, sonra ciddileşiyor, kızıyor mu, acıyor mu, alaycı mı anlayamıyorum.

Yağ eriyor, hayret diyorum külek yanmıyor!

Yağ sıvılaştıkça içindeki cisim belirmeye başlıyor, sonra birden Lenin'in kısık gözlerini görüyorum, yüzümü çeviriyorum. Polisin ne söylediğini, ne yaptığını atlıyorum, "Düşünmek istemiyorum!" diye bağırıyorum.

Mayakovski yıllar önce söylemiş:

"Gülyağına
bulaşmasın
sadeliği Lenin'in!"

Bir gün diyorum günebakan yağına bulanacağını düşünememiş!

Sürekli soruyorum:

"Yahu" diyorum, "neden yağ küleği?"

"Peki" diyor karım, "seni alıp götürdüler, ya biz, çocuklar?"

Karım bana göre daha gerçekçi görünüyor.

Gerçeğin soğukluğu içimi donduruyor. İdealizmi gerçeğe bastırmadan yürünebilir mi diyorum kendime. O zaman ne değişir diyorum, idealizmimi seviyorum; savunmaya geçiyorum sonra:

"Ben yapmasan..." diyorum.

"Baştan düşünseydin!" diyor karım, soğukkanlı.

Buradan sesleniyorum bizden sonrakilere, yukarıdaki doğru söze kulak verin diyorum, özgürlük mü istiyorsunuz, demokrasi mi, sosyalizm mi, indirmeyiniz duvardan simgenizi ve her şeyi baştan düşünün.

12 Mart darbesi, sokağa çıkma yasağı, evlerin aranması, insanlarla kitapların tutuklanması, işkence ve idamlar, insanın insan olma sürecinde elbette kara bir lekedir. Ama amacım burada makale yazmak değil; ayıp değil ya, unutamıyorum; ne yapıp etmeli, duvardan o "en insan olan insan"ın başını indirmemeliydim; ah bir de o yağ küleği!

ALMANYA'DA

Dostluk Yoldaşlık

Her şey, polisin "Almanya'yı bir ay içinde terk ediniz; aksi halde kalacağınız her dakika Federal Alman Devleti için büyük zarardır!" diyen yazısıyla başladı.

Türkiye'de arkadaşlarım tutuklanmıştı ve ben bir ay sonra elim kelepçeli, polis eşliğinde, Yeşilköy Hava Alanı'nda bulacaktım kendimi!

Alman polisinin, İstanbul'da havaalanında beklemekte olan Türk polisine teslim edişini görür gibi oluyordum!

O güne kadar Türkiye'de 101 kişi işkenceyle, 10 kişi idam edilerek, 488 kişiyse kurşunlanarak öldürülmüş, on binlerce kişi de tutuklanmıştı.

Almanya'ya, bir arkadaşımın mektubu aracılığıyla davet edilmiştim; bir yıl kalıp dönecektim; ne ki ardından 12 Eylül gelmişti.

Bavyera Kültür Bakanlığı, Nürnberg'de öğretmenlik vermişti.

Nürnberg'e ayak bastığımda Türk Konsolosluğu kanalıyla Alman polisi ve Türkiye'den kaçan kaç Millîyetçi Hareket Partili kişi varsa,"Türkiye'de gizli bir komünist parti üyesi ve Doğu Bloku ülkeleriyle ilişkisi olan" (bu yakıştırma Türk Konsolosluğu'nundu) beni tanıyordu!

İstanbul'dan Almanya'ya (Bavyera Eyaleti'ne - Nürnberg'e) giderken, İstanbul Başkonsolosu, Nürnberg Türk Konsolosluğu'nu ziyaret etmemi sıkı sıkı tembihlemişti. Beni Almanya'ya onlar (Almanlar) davet ediyor, öğretmenlik teklif ediyorlardı.

Bir incelikti bu, elbette kendi konsolosumuzu görmeliydim.

Başkonsolos önce pasaportumu görmek istedi. Bir saat ayrı bir odada bekletti beni.

Daha önce trenle Polonya'ya gitmiştim. Beş ülkenin damgası vardı pasaportumda: Bulgaristan, Yugoslavya, Macaristan, Çekoslovakya, Polonya. Bir de dönüş, on damga.

Başkonsolos, o bir saatlik zaman içinde bütün Alman makamlarına ve Türkiye'de cinayet işleyerek kaçan ülkücü faşistlere beni tanıtmış ve "on tane demirperde gerisi ülkelerinin damgası ile damgalanmış (!) olan beni jurnallamıştı. Almanya'da kaldığım on yıl Alman polisi beni hep bu sıfatla izledi: "On demirperde ülkesi damgalı Türk yazarı!"

Bu sıfatla öğretmenlikten atılmış, sürekli izlenmiştim.

Trenden yağmurlu bir günde inmiştim. Araba kentin caddelerinde yağmurdan sıyrılmak istercesine yeni bir hayata götürüyordu beni. Direksiyondaki karşılayıcım, yer bulmak için birkaç yere girip çıkmıştı; Grundig Heim'a böyle yerleşmiştim.

Yurtta kalanların çoğunluğu Türk'tü. Odamın kapısına adım yazılmıştı. Gören kapıyı vuruyor, hoş geldin diyordu, önce işçi hemşeriler aradı, sonra bir daha görünmediler: "Siktir et!" demişler. "Biz onun köyünü biliriz!" Sonra öğretmenler, neden geldiğimi, nasıl geldiğimi merak ediyorlardı. (Türkiye'deki konumumdan sonra öğretmenlik yapmam onları kuşkulandırmıştı.) İçlerinden biri kulağıma eğildi. "Artık örgütlersin buradakileri!" dedi.

Yurtla okul arasında gidip geliyordum; her şey yabancıydı bana: Ülke yabancı, Almanlar, Türkler, dil, davranış, okul, yurt, oda, banyo, mutfak, kapı önünde toplaşanlar... Arabaların hızla geçtiği bir yol üstüne bırakılmış küçük bir çocuk gibiydim!...

"Nürnberg savaştan az zarar görmüştü. Almanya, bütünüyle bir kentti aslında, bütün kentler birbirini andırıyordu! Eskisinin bol zamanı vardı ve sabrıyla; binlerce yılın insanıyla; onların birikimi, emeği ve sanatıyla oluşmuştu. Büyük caddeler, büyük satış evleri, büyük yapılar ortada; kıyılardaysa her şey küçülüyor, o oranda biblolaşıyordu. Taş evler, ahşap evler, uyumlu renkler, pencereler, balkonlar... O pencerelere, o balkonlara çiçeğin her türünü, her rengini ekleyin bir de. Yollar asfalt, tek çöp yok. Kimi evler bahçeli. Anadolu kilimi serilmiş sanki. Bahçe kapısı, kapının tokmağı beğeninin, sanatın en ince ucu. Merdiven başındaki çiçek saksısı, yol kıyıları, çimenlikler, evlere giden yolların taşları, kanal kıyıları, parklar, ağaçlar, ağaçlarda muhabbet kuşları... İnsanlar, bunca güzelliğin farkında değilmiş gibi geliyordu bana!... Ben Almanya'yı Nürnberg'den tanımaya başlamıştım: En ileri teknik, en iyi para, giysinin en zarifi, biblo gibi evler, gülümsemenin en güzeli, ka-

dının güzelliği ve özgürlüğü bu yer insanının bu kadar tutucu olmasını engelleyememişti! Evinde, yanı başında bir parçasıydı, sevinci, gözyaşı köpeği! Sokaklar pisliğinden geçilmiyordu, ona olan hoşgörüleri ve sevgilerinden hiç değilse birazını yabancıya ayıramamasını yadırgamamak elde değildi! Milyonların açlığı, hapisler, işkenceler, kurşunlanmalar birer televizyon görüntüsüydü. Dürer burada doğmuş, burada yaşamıştı; resimler sadece birer müzelik miydi! Lüther'den bir haber ulaşmamış mıydı buralara! Beethoven boşlukta bir seda mıydı! Kant, Şiller, Goethe nerelerde, Marx, Engels?..."

Nürnberg'e gelişimden bir hafta sonra bütün yabancı öğretmenleri toplantıya çağırdılar: Konuşuldu, tartışıldı, yenildi, içildi ve akşam bir eğlence düzenlendi. Dans ediyoruz:

"İyi kesilmiş sakalını hafifçe kaldırdı adam, gözlüğünün gerisinden bakan mavi gözlerini yüzümde ilginç bir yara izi yada ben, bir belirti var da farkında olmadan ona bakıyormuşçasına bir noktada durdu:

"Bir de takma adınız varmış!" dedi.

"Evet!" dedim şaşırarak.

İleri geri sallanıyor, müziğe, dans arkadaşına ayak uydurmaya çalışıyor, arada bir coşuyor, mırıldanıyordu:

"Kreyzi müzik, kreyzi müzik..."

Yanıma yanaştı yine:

"Pasaportunuzda Demirperde ülkelerinin damgası varmış!"

"Evet!" dedim.

Gülümsüyordu, müziğe miydi, dans arkadaşına mı, gecenin tadına yada belki de bana!

Müziğe uygun devinimler çiziyordu, yanaştı yine:

"Etkin siyasa içindeymişsiniz ülkenizde!"

Yanıt beklemeden uzaklaştı, ağzında müziğin dizesi:

"Kreyzi müzik, kreyzi piypıl!..."

Müzik durdu, dans arkadaşını oturduğu yere bırakıp yanıma geldi; elimden tutarak bir kıyıya çekti:

"Bir parti üyesi olduğunuzu da duydum!"

Gülümsüyordu, gözlerime baktı bir süre:

"Bu bilgileri konsolosluğunuzdan verdiler, geldiğiniz gün. Daha önce bilseydik çağırmazdık sizi." Ekledi: "Size gönderilen çağrı mektubunda benim imzam var. Şimdi o imzadan pişman değilim; bir sıkıntınız olursa beni arayınız!"*

Yurttaki odam "Kâbus Şatosu"ndan bir köşeydi sanki:

Anahtar deliğinden tıkırtılar gelmeye başladı; lambayı söndürmeli dedim. Lambayı söndürmedim; somyayı odanın anahtar deliğinden görünmeyecek bir köşesine ittim. Dışarıdakine küçük bir oyun oynamıştım. Bu gözleri tanıyordum: Tıkırtıyla büyüyor, kabarıyor, dev bir ırakgörür oluyordu. Kıpırdayamıyordum, yoruluyordum. Kulağım anahtar deliğindeydi, arada bir bakıyordum. Gözlerime iğneler batıyordu, bacaklarım geriliyordu, ayak parmaklarım da! Atladım somyadan, elimdeki kitabı yere fırlatarak, kapıyı açtım birden:

"Ne bakıyorsun lan?"

Terliklerini sürüye sürüye giden adamın arkasından bakakalıyordum.

Aslında bağırmadım, kapıyı da açmadım. Kapının anahtar deliğinden beni gözetleyen adama acıyordum. Terliklerini sürüye sürüye koridorun karanlığında yitip giden adamdan iğreniyordum. Ben, terliklerini sürüye sürüye giden adamlardan iğrenmişimdir hep!

---

* *Açılın Kapılar* adlı kitabımdan.

Anahtar deliği büyümeye, sulanmaya, çamurlaşmaya başladı. Anahtar deliği tıkırdamıyor, kapı tekmeleniyordu şimdi. Yan odadaki İtalyanlar da horlamaya başlamıştı aynı anda. Duvara mı vurmalıydım, kapıya mı? Eli bağlı kalmak bana ağır geliyordu. İkisini de göze alamıyordum. İtalyanları kızdırmak, kapıyı tekmeleyenlerden daha az korkutucuydu. Dinledim, karar vermek için olacak! İtalyanların horlamaları iç geçirmelere, ıslığımsı bir sese dönüştü; anahtar deliğindense ses yok! Kapıyı birden açtım, çömelmiş bir adam! İlk kez kapı önünde çömeli, öyle kalmış bir adam görüyordum. Geri geri yürüdü kalkmadan, pijamalıydı. Hangi kapıdan girmişti odasına, bakmadım. Giden adamın hangi kapıdan girdiğine neden bakmalıydı! Gözlerim acıyordu, ağzım acıyordu! Gecem saydamdı; gecem saydam bir küreydi; sallandım, debelendim, ama hep aynı yerdeydim! Pencereye baktım, ne bir yıldız görünüyordu ne bir ışık!

Tam yerine düşmüştüm, çevrem o günlerdeki Türkiye'den bir kesitti, "Çırpınırdı Karadeniz" şarkısı söyleniyordu sürekli.

Okula gidip geliyordum: Öğrenciler, Türkiye'de ortaokulu bitirmiş, kimi de liseden ayrılmıştı. Bir okuma parçasını, bir gazeteyi rahat okuyamıyorlardı; yazmaları çok bozuktu, Türkiye üstüne hiç bilgileri yoktu. Türkiye coğrafyası, tarihi, kültürü hakkında Türkiye'ye bir kez gidip dönen bir Alman kadar söyleyecek sözleri yoktu. Türklüklerini duvara bayrak asarak, Kuran kursuna giderek sürdürüyorlardı. Babaları da öyleydi.

Kitap okutmak istiyordum.

"Biz kitap okumak istemiyoruz!" diyorlardı.

"Neden?" diyordum

"Biz işçi olacağız!" diyorlardı.

"Kitap okumamızı babalarımız da istemiyor!" diyorlardı.

"Arkadaş"la karşılaşıyorduk; bana kızıyordu, oradakileri örgütlemediğim için. İlginç görüşleri vardı; bir kez "Azizim" demişti, "bizler Almancayı halkımıza yararlı olduğu oranca öğrenmeliyiz!"

Türkiye'de, parti çalışmalarında bu tür kişilerle çok karşılaşmıştım. İyi niyetliydiler kuşkusuz, kitap da okurlardı; ağızları laf yapardı; derneklerde, sendikalarda görev alırlardı. Büyük oranda hazımsızdılar, hoşgörüsüz; feodal ahlâka sahiptiler: Sizi bir anda rahatlıkla harcayabilir; günün en geçerli çamuru neyse rahatlıkla atabilirlerdi üstünüze! Bu nedenle arada bir görüşmemizden memnundum bu kişiyle.

Berlin

–1–

Berlin bir kültür kentiydi, özgür kentti; Doğu'suyla, Batı'sıyla renkli bir kentti; Berlin'e geldiğimde sevincim sonsuzdu. Ne ki, iktidarda olan Sosyal Demokratlar (SPD) bir süre sonra iktidardan düştü, Berlin'e beni onlar almıştı. Hıristiyan Demokrat Parti (CDU) ilk uygulamada 40 öğretmeni öğretmenlikten uzaklaştırdı; 39'u Alman, 1'i bendim. Polis kayıtlarına göre, öğretmenliğin sona erdiği an (yabancılar için) oturma izni de biterdi.

O güne kadar herhangi bir ülkeden sığınma hakkı istememiştim. Türkiye pasaportuyla kalmak bana daha sevimli görünüyordu. Berlin'de kalmak istiyordum, Berlin'de dostlarım vardı.

Cüzdanımın bir köşesine iki onluk, üç de birer fenik kıstırdım; avukatımın uyarısıydı bu! Bir gün polis çağırdığında ve "Haydi git!" denildiğinde:

"Avukatıma telefon edeceğim!" diyecektim.

“Et, ama yirmi üç feniğin varsa!” diyeceklerdi. Ben de:

“Buyurun, işte!” diyecektim.

Avukatıma telefon edemezsem Türkiye’ye postalanabilirmişim! Berlin polisinin kendine özgü bir taktiğiymiş bu!

İstanbul’daki kızım, “Sakın gelme baba!” diyordu. “Eve yine polis geldi!”

Avukatımsa, “Bırak burayı!” diyordu. “Sadece son yazdığın yazı, gelmemen için yeter de artar!”

Yazının adı “İki Cami Arasında” idi:

Adamın biri camiye gitmek ister. Evi iki cami arasındadır, ancak ikisine de gitmez, çünkü imamlardan biri aktif, öbürü de pasif homoseksüel imiş; adamsa her ikisinden de korkarmış! Adından da anlaşılacağı gibi kalmak da, dönmek de zor ve tehlikeliydi!

Rüyalarıma giriyordu: Yeşilköy’de polis, “Pasaportuna işçi damgası vurdurmuş bir de!” diyordu. “Senin gibi çok işçi var dışarıda!” “Çocuklarımı görebilir miyim?” diyordum. Kelepçenin çıtırdayan sesiyle uyanıyordum.

Nasıl da özlemişim Türkiye’yi!

Bu arada birkaç günlüğüne Cunta’yı anlatmak için İngiltere’ye çağrılmıştım; oradan bir dergiye yazdığım mektupta:

“Kendin Britanya’dasın, gönlün ülkende!” diyorum.

“On günde on kent geziyorsun. Koşuyorsun, tren, taksi, yaya, konuşuyorsun. Dinleyenin çoğaldıkça sevincin artıyor. Yurdunu anlatıyorsun, insanlarını, uğruna on binleri verdiğini...”

“İstanbul’dasın sanki, Fenerbahçe’de, sandallı, yelkenli deniz; Demiryolları Kampı, kahveler; bir de kırmı-

zı-beyaz örtüleriyle masalar. Balık yiyorsun, lokantanın penceresinden yelkenlinin tepesi görünüyor. Yüreğin kalkıyor, soluklanıyorsun. Sonra başınızda bir hâre oluşuyor, ülkendesin, İstanbul'da. Fenerbahçe'de, kırmızı-beyaz çizgili örtülü masada çayını yudumluyorsun! Toplanıyorlar, daha söyle diyorlar; üzülüyorlar, İngilizi, İskoçu, İrlandalısı, Türkü, Kürdü. Bize karşı olmayan bizimle diyor Georgi Dimitrof, faşizme karşı birleşik cephe. Öğrenciler görüyorsun, işçiler. Sendikacılar görüyorsun bizimkiler gibi, içi kan ağlayan. Londra'dasın, Meclis'te. Kapılarını ucu süngülü tüfekleriyle asker tutmamış. Bir de gece yasağı, bir de tanklar görmüyorsun sokakta! Penceresi demirli yapılardan insan çığlığı duymuyorsun. Karası, sarısı, beyazı bir dolu insan. Yüzüne tükürür gibi bakmıyor yabancının, Almanya'da olduğu gibi!

York'u geziyorsun güya, yine ülkendesin. Kadıköy'de Misakı Millî sokakta, cumbalı evdesin. Köşedeki Rum Bakkal'a el ediyorsun. Cumbadan cumbaya el sıkış istersen. Üstü kapalı bir çarşıdan geçiyorsun, Kına mı, baharat mı yoksa tulum peyniri mi? Mısır Çarşısı'ndasın! Edinburg Kalesi'nde mendil arıyorsun sanki, Bayburt Kalesi'ndeymişçesine! İskoç müziği dinliyorsun, dalgınlıkla kulağına zurna sesi geliyor.

Britanyalı kadının çorap kaçığı gözünden kaçmıyor. İzmarit toplayan görüyorsun, çöp karıştıran. Ülkemizin ekonomi uzmanlarıyla bir araya gelip gelmediğini düşünüyorsun! Kendin Britanya'dasın gönlün ülkende. Onu düşlüyor, onu konuşuyor, onu yaşıyorsun..."

Kopenhag'dan arayan arkadaşım, "Olanları gazetede okudum" diyordu telefonda, "burada bir iş var senin

için, hem de çok iyi, bekliyorlar, tez gel!" Hem iş hem yurtdışı edilmemek, yaşasın! "Kul sıkışınca Hızır yetişir" derler. Ben, ne kuldum ne Hızır bekliyordum, dostlar sağ olsundu.

Danimarka Komünist Partili Kültür Bakanlığı yetkilisi bayan, durup durup sarılıyor:

"Gökte ararken yerde bulduk, siz aradığımız tam bir kültür adamısınız; yarın kararnameniz hazır, işe başlıyorsunuz" diyor. Alman polisinin yazısını anlatıyorum, kahkahayla gülüyoruz. Komünist Partili yoldaşın gözleri ışıl ışıl. Düşünce birliği sevinci, dayanışmanın güzelliği hepimizi sarıyor. Kopenhag'da Türkiyeli gençlerle kültür çalışmaları yapacağız.

Nasıl sevinmem, 12 Eylül cuntasına bir kişi daha teslim olmayacak; sonra sevdiğim bir alanda, en önemlisi KP'li yoldaşlarla birlikte çalışacaktım. Yıllar yılı üstünde düşündüğüm, olmasını istediğim, Almanya'da bir türlü başaramadığım, yurtdışında gerici güçlerin ekip yeşertmeye uğraştığı ırkçı-dinci dünya görüşünü ayıklayacak, insanı sarmalayacak evrensel kültür verileri sunacak çalışmalar yapacaktım. Ertesi günü heyecanla, sevinçle bekledim.

Buluşma yerine KP'li bayanın yüzünde dünkü sevinci boşuna aradım! İnsan bir günde bu kadar nasıl değişirdi! Suyu çekilmiş bir toprak, çorak toprak gibiydim şimdi!

Biraz sonra durum anlaşıldı:

Kopenhag'da görevli TKP'li bir karı-koca yaşıyordu. Bunları büyük bir korku sarmış! TİP'li ben, Danimarka'da yaşayan Türkleri ya TİP'e örgütlersem!

TKP'li karı-koca, derhal kardeş parti dayanışmasını harekete geçirmiş! Bu konuda çok safım ben, üstelik bu

saflığım bugün de sürmektedir, durmadan sordum o günlerde, bugünlerde de soruyorum durmadan: "Nasıl olur?" Şaşkınlığım keşke böylece kalsaydı.

Berlin'e döndüğümde beni ilginç bir mektubun beklediğini gördüm: Doğu Berlin Üniversitesi Türkoloji Bölümü'ne öğretim görevliliği için başvurmam istenmekte. Ancak bir koşulları var: TKP'den bir iyi hâl belgesi alınması gerek. Kopenhag'da boyumun ölçüsünü aldığımdan mektubu gülümseyerek okudum; yine de teklifin üzerinde durmalıydım. Hem aralarında dostlarım da vardı. Sözgelimi biri Berlin'de otururdu, ki sık sık görüşürdük, otuz yıllık dostumdu. Konuyu açtığımda sadece gülümsediğini hatırlıyorum şimdi!

Üniversite ilgilileri "Başka bir 'kardeş parti'den de olabilir" dediler. BKP MK'den dostlarım vardı, ne güne duruyorlardı. Telefon ettim, derhal bilet gönderdiler, ertesi gün Soyfa'daydım. Ancak ilgili kişiyle görüşmem için birkaç gün beklemem gerekti. Kaldığım otelden aldılar sonra, bir salonda yirmiye yakın kişi vardı, beni ayakta karşıladılar, tek tek elimi sıktılar. İlgili kişi uzun bir konuşma yaptı: Dinleyenler arada bir bana bakıyor, gülümsüyorlardı. İlgili sonunda benim genelde sosyalizme, özelde Türkiye'de sosyalist harekete, parti çalışmalarımla, yazılarımla, yayımladığım kitap ve dergilerle büyük hizmetlerde bulunduğumu, bu nedenle ülkenin önemli nişanlarından birini parti adına layık gördüklerini ve o anda bana vermekle önemli bir görev yaptığını söyleyerek sözünü ettiği nişanı elime uzattı ve yanaklarımdan üç kez öptü.

Kuşkusuz mutlu olmuştum: BKP'nin gerek geçmişte faşizme karşı, gerekse sosyalizmin kuruculuğunda önemli bir yeri olduğunu düşünüyor, böyle bir nişan verilmesinden onur duyuyordum.

Artık bir iyi hal belgesi işten değildi. Ertesi gün bana nişan veren ilgiliyle yeniden görüştüm.

"Sizi nasıl sevdiğimizi, nasıl güvendiğimizi dün gördünüz" dedi; "amma lakin partimiz üyesi değilsiniz, bu nedenle size istediğiniz belgeyi veremeyeceğiz!"

Yurtdışı TKP'si buraya da el atmıştı!

Alman gazeteleri, benim sınırdışı edilmem isteğini eleştiren yazılar yazdılar. Kimi kuruluşlar benimle ilgilenmeye başladı. Türkiyeli öğrencilere ders kitabı hazırlatan bir projenin başındaki Alman yetkili:

"Durumunu duyup üzüldüm" dedi, "ve bir çare düşündüm, projemizde çalışıyor göstermek istiyorum; amacım, polise, 'işte çalışıyor, devlete yük olmayacak' mesajını vermek. Ancak projede çalışan Türk arkadaşlarla da konuşmak istiyorum."

Nasıl sevinmem, önce polisin sınırdışı yazısını kaldırmak gerekiyor, gerisini düşüneceğim. Bu iş oldu sayılır, projede çalışan iki Türk'ten sözü geçeni otuz yıllık dostum, o da sevinecektir, birlikte olacağız.

Yine hayal kırıklığı, otuz yıllık dostum, Alman yöneticiye "Olmaz!" demiş.

Bir miskinler teknesindeyim sanki; duyan her bir yerim yavaşlatılmış birer film karesiyle çevrelenmişti!

Ve olaylar karşısında böylesine bir tepkisizliğin adı olmalıydı. Adam vardı, alkolikti, yine de yaratıcı bir yanı vardı: İçki sofralarını anlatan başarılı denemeler, şiirler, hikâyeler yazan onlarca isim sayabilirdiniz. Cimriliğiyle ünlü ama sevimli kişiler tanırdınız. Nice ünlü şair, ressam, müzikçi ve benzeri, normal sayılamayan kişi tanırdınız çevrenizde. Bana göre insanların özel hayatı kendisine aitti; önemli olan ürettiğiydi. Ne var ki kişiliği

sadece bu sıfatlardan oluşmuşsa ve bu yanı yaratıcılığını önlüyorsa, bu kimselere acıyordum.

Şimdi şurada sözünü edeceğim bu başka kişi de söylediğim açılardan baktığımda olacak, davranışları bana ters gelse de pek aldırmıyordum: Birincisi dostumdu, ikincisiyse günün birinde bir şeyler üretecekti. Kimi zaman kişiliğimi hedef alan aşağılayıcı haberler yayıyorsa da bu, onun huyuydu, herkeș için yapıyordu. Zaman oldu ki; bu kişinin bu tür davranışları karşısında insanlar iğrenir oldular; ama bir güldürü düzeyinde konuşulduğundan tepkiler eyleme dönüşmüyordu. Dedim ya bu kişi benim dostumdu ve bir de yurdundan bunca yıl ayrı kalan pek çok kişide olağandışı kimi davranışların oluşmasına bir bakıma alışır olmuştuk.

Ama bir gün bu otuz yıllık dostumun özellikle bana böyle bir kötülük yapabileceğini bir an olsun düşünmemiştim: Polisin bir ay içinde ülkeyi terk etmem gerektiğini bildirdiği zaman, biçimsel de olsa bir iş bulduğumda bu kararın kaldırılacağını bilen dostum ne yapsa beğenirsiniz, bana işi verebilecek kuruluşları bir bir gezerek:

"Sakın ona iş vermeyin, o sakıncalıdır!" demişti.*

Bu durumu üzülerek anlattığımda bir yakınım:

"Üzüldüğün şeye bak" dedi, "onu kim ciddiye alır, Berlin'deki adının 'Ünyedi Seksomanyak' olduğunu bilmiyor musun?"

Yakınımla görüştükten sonra üzüntüm daha arttıysa da bir olasılık beni sevindirdi: Dostumun bir gün "ün-

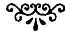
---

* Bu adam, köy enstitüsü adının duyulmasında bir ışıktı, ama ne var ki insan kişiliği ile bir "yüzkarası" oldu...

yediliği" ve "seksomanyaklığı" üstüne başyapıtlar vereceğine inanıyordum, bunu bir kez göstermişti dünya âleme.

Hem çamurdan bile ne evler oluşturulduğunu unutmamalıydık; kırlangıçlar bunu bize kanıtlıyordu durmadan.

Berlin
–2–

Berlin'i biz Kunsthalle'de yaşıyorduk bir bakıma; ben Berlin'i Kunsthalle'de sevdim.

Pencerenin önünde büyükçe yuvarlak bir masa vardı. Kahvemizi alıyorduk Gültekin'le pencereden meydana bakıyorduk; kiliseyi görüyorduk, eskisi yenisi yan yanaydı. "Savaşı yaşayan onarım görmüş bir şahesere bakarken 'sizin yüzünüzden böyle oldum' yerine, 'beni bu hale getirdiler!' der gibi bir tavır seziyor insan. Ne olursa olsun, sanatın her türlü büyüsüyle üretilen yanı başındaki yenisi yanında o eskilere özgü güzelliği görüyorsun onda. Sonra onlarca mermer, tahta kanepenin ve her soydan insanın dolduğu meydan; haftalarca aç kaldığı halde ilk lokmada tıkanıp kalan insan gibiydim: Sanatı insan yapıyordu burada, insanı sanat..."

Gençler paten kayıyorlardı; ressamlar portre çiziyordu; insanlar sürekli yürüyordu; biz konuşuyorduk, Berlin'i yaşıyorduk. Batı'yı yaşıyorduk.

Bu meydanı binlerce kişi doldurmuştu geçen gün, aklım karışmıştı: Denildiği gibi bu bir yozlaşma mıydı? Doğu'da denildiği gibi Batı'da bir yozlaşma mıydı? "Doğu'nun güzelliği", Batı'yı bozulmuş, kokuşmuş görmesinde miydi?

Gün eşcinseller günüydü, yüzlerce genç kadın kılığındaydı; takmış takıştırmışlardı ve seyredenlerin yüzünde bir gülümseme vardı: Hoşgören, aldırmayan bir gülümsemeydi bu. Sesbüyütenlerde müzik vardı, herkes dans ediyordu. Meydanın ortasındaki mermer kubbeye yirmi otuz kişi tırmanmıştı; ayaklarının altından sular kayıyordu. En tepedeki insan çırılçıplaktı, dans ediyor, şarkı söylüyordu. Arada birileri uzanıyor, en tepedekinin organını alıyor, ağzına götürüyordu ve binlerce insan, kadın, erkek, çocuk gülüyordu.

İnsanın içinde hiçbir arzu gizli kalmamalı mıydı; Batı, bu muydu? İsteklerine sürekli gem mi vurmalıydın, Doğu bu muydu?

Biz Berlin'i Kunsthalle'de yaşıyorduk.

Önce sergiyi geziyorduk, Kunsthalle'de bir dünya vardı; ressamı, heykeltıraşı vardı.

Berlin'de pencereden kimse bakmıyordu; biz Berlin'e pencereden bakıyorduk.

Berlin'de herkes çiçek seviyordu, kimse kopartmıyordu; herkes köpek seviyordu, kimse kötü davranmıyordu. Sokaklar temizdi, evler bakımlıydı, insanlar bakımlıydı. İyi de neden kimse pencereden bakmıyordu? Bizse pencereden bakmayı seviyorduk: Cumba pencere demekti; elimizi uzattığımızda cumbadan cumbaya komşunun eline değerdi.

"Gültekin" dedim, "gençliğimizde sokakları arşınlarken boynumuz ağrırdı yukarılara bakmaktan; perde

aralanır, bir kız başı karartısı pencereyi kaplardı ve o andaki mutluluğumuzu yıllar yılı unutamazdık!"

Pencerelere baktıkça Berlin'de daha da yalnızlaşıyorum!

Balkon da öyle! Kızımın okul kompozisyon ödevinde, "mutlu çocuk, evinde balkonu olandır" biçimli satırlar vardı! Balkonlu bir evimiz olmamıştı. Balkonda çay içilirdi, balkonda rakı içilirdi, balkonda kahvaltı edilirdi, balkon hayatın büyük bir bölümüydü.

"Oysa" dedim Gültekin'e, "şu Berlin'de balkonlar bomboş, balkonlar kimsesiz, balkonlar yalnız."

Balkonlara baktıkça Berlin'de, yalnızlığım büyüyor!

Ve bir de sevdiklerimin uzaklarda olduğunu düşündükçe Berlin göğünün bir plastik torba gibi başıma geçirildiğini hissediyorum; zaten var olan iç yalnızlığım daha da büyüyor. Kendi toprağımdan uzakta yalnızlığı bir ben mi yaşıyordum? "Bitki bahçesini gördüm Berlin'de; kendi toprağı nerede, kendi güneşi, kendi havası, kendisi... Bitki bahçesinde Berlin'de boynu büküktü palmiyeler, okaliptüsler..."

Gültekin'e, Berlin meyhanelerini bilmediğimi söyledim; bu yüzden üzüldüğümü eklemeliyim. Dünyaya gözümü açtığımda anam ana sütü yerine ağzıma şarap damlatmıştı! Çocukluğum şarap küpleri arasında geçti, su yerine şarap içerdik. Şarap sevinç kaynağımızdı; üzümü şaraba dönüşeceği için severdik! Şimdi ise bir yudumu bile "başım, başım!" diye kıvranmama yetiyor! Meyhanenin bir kültür yeri olduğunu düşünüyorum. Öbür yandan Berlin'in bütün kıyı kahvelerini bile tanıyorum. Café Möhring, Kafe Kranzler, Café Einstein, Café Des Westens, Musik Café, Wiener Café birer uğrak yerimdi.

Bir de "Doğu" vardı, "Doğu Berlin": Birleşmenin güzelliğinden söz edilir. "Doğru"nun her zaman "doğru" olmadığını gördüm Berlin'de: Bütün duvarların kaldırılmasına kadar duvarların varlığı beni rahatlatıyordu. Daha on yedi yaşındayken duvarların kaldırılmasını isteyen bendim; eskiyeni yıkıyor, yenisini yapıyordum kafamda. Aslında duvar insanın içindeydi; önce içimizdekini kaldırmalıydık; belki de en yıkılmazı insanın içinde olanıydı!

9 Kasım gecesi Branderburg Kapısı'nda duvarlar yıkılırken Batılıların elinde bayrak, Doğuluların elinde muz hevengi vardı ve o anda içim kan ağlıyordu! "Duvar", o gün yapımı tamamlandığından halka gösterilmesi gereken "hedefe varış" heykelinin üstünden sıyrılıp atılan bezden bir kılıf olmalıydı. Bez kılıf, heykelin yapımı bitmeden çekilip alınmıştı. Ben heykelin yarım kalışına ağlıyordum.

Son oturduğumuzda Kunsthalle'de pencere önünde, Berlin'de üç ayrı zamanda üç ayrı yerde oturduğumu söyledim Gültekin'e: İlki Stresman Strasse'deki Exelsior Haus'un sekizinci katındaydı; bir oda, tuvaleti, banyosu, mutfağı içinde. İkincisi Bathenien Haus'un bir odası. Üçüncüsü de Bülowstrasse'de Gastehaus Düsseldorf'da tuvaleti, mutfağı, banyosu içinde bir oda. Ama ben daha çok Bethanien Haus'daki odamı sevdim. *Titanik'de Dans*'taki hikâyelerimi burada yazdım. Bu odayı bir arkadaşımın yardımıyla bulmuştum. Ama kimi yazar arkadaşlarımın kıskandığını anımsıyorum: "Biz değil de neden ona, yoksa?" biçimli kuşkular belirtmişlerdi! Gültekin'e Bethanien Haus'daki odamı anlattım:

"Beni arayanlar odamı zor bulur. 'Helâların yanında' derim. Kapıya adımı yazdım bir kez, üstünü çizip

unnothing-gereksiz yazdılar. Küme küme çocuklar, kadınlar, yaşlılar gelir (biraz ötede resim-heykel galerisi vardır), sözleşmiş gibi önce benim kapımı çalarlar. 'Yanda' derim helâyı göstererek. Biraz sonra yine gelirler, 'iyi ama kâğıt yok!'"

"Sırtüstü yatıyorum sedirde. Odam kiliseden bir bölme sanki, tavanda melek resimleri eksik. Kimi zaman düşünüyorum, neden olmasın diyorum, şu Berlin hayatımın hiç değilse bir bölümünü tavana resmedebilirim. Bu gidişle bu gece de uyuyamayacağım; ben şimdi yaşadığımı mı düşünüyorum, düşündüğümü mü yaşıyorum, bilemiyorum."

"Her gün saat üç dolaylarında çıkarım odamdan, salonun aklığı, büyüklüğü, yüksekliği ve sessizliği karşılar önce beni; aklık, büyüklük, yükseklik ve sessizlik içinde bir dünya düşlerim. Elli yıl yaşamışsam yarısı düştür bunun; ah ben düş kurmayı çok severim. Çok kez komşu büroda çalışan Bayan Helga ve adını bilmediğim şefiyle karşılaşırım. Şef hep gülümser, şefler de gülümser derim; saygılı bir gölge gibi duran bıyığının altında beyaz dişlerini görürüm. Bayan Helga da gülümser, ne de güzel gülümser."

Bethanien Haus büyük bir yapıdır, odalar dağılmış müzik, tiyatro, resim, heykel, edebiyat kimi zaman salonlardan birinde araya gelir; çok zaman da sel olur akar dışarılara... Kapı önünde pandomimciler vardır, on kişilik bir seyirci yeter onlara. Metronun merdiven başlarını tutan pankaların 'bir yirmi fenik!' isteklerinden sıyrılmaya çalışırım; metroya yani bir başka dünyaya kendimi atarım."

"Piyanonun sesi kesildi, nasıl da seviniyorum. Dışarıdaki direğin lâmbası sallandı, odaya vuran ışıkta bir

gidip gelme oldu, kitaplarım bir aydınlandı bir gitti. Okuyamadığım nice kitabı burada okudum: Beni yalnızlıktan, başkalarından ayıran ve başkalarına gönderen, düşe, gerçeğe götüren... Gözüm raftaki saate ilişti, geceyi yarılamıştım. Yurttakiler, radyolarını kapattılar yada televizyonu, çerçeveyi bir sessizlik sardı. Elimi uzatmak geldi biraz ötedeki Duvar'a, öte geçede sessizlik çoktan başlamıştır. Orada kendimi rahat hissediyorum, gülümsüyorlar bana, saçın kara demiyorlar..."

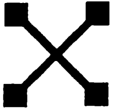
"Şehir"i yaşamanın biricik yolunun ancak "iyi bir şehirli" olmaktan geçileceğini söylemeliyim. Özlemime yanıtı hep Kreuzberg, Wedin, Neukölln gibi Türklerin yoğun olduğu yerlerde aradım. Aradım da ne oldu; yurt özleminin de bir hastalık olduğunu çok sonra öğrendim. Hiçbir hastalığın savunulur olabileceğini sanmıyorum; bir anlamda aşkı bile savunamazsınız! Halk neden söyler durur, "her şeyin başı sağlıktır" diye! İlle de ülkem dediğinde, pek çok güzellik hayatından kayıp gidiyor. Zehlendorf'u, Steglitz'i, Schöneberg'i, Charlottenburg'u yeterince yaşayamadığıma üzülüyorum.

Çok şehir gördüm, kiminde bir süre yaşadım: Varşova, Budapeşte, Prag, Moskova... ve Paris, Londra, Amsterdam gibi. Ama bana öyle geliyor ki Berlin başka!

İMGE kitabevi

Hüseyin Korkut

Ateş Manisa'ya da Düştü

"Çok şey öğrendik Manisa'dan ve o gençlerle onlara omuz verenlerin mücadelesinden... İşkencenin sistematik olduğunu, tezgâha yatırılmak için suçlu, şüpheli, hatta mimli olmak bile gerekmediğini, bazen bir polisin çocuğunun bile o çarktan geçirilebildiğini gördük. İşkencecinin sistem içinde nasıl kollandığını, nasıl onun güveniyle cüretinin arttığını anladık.
Bu çarkın dişlilerinin nasıl kırılabileceğini öğrenmiş olduk.
Nihayet yılmamanın, diz çökmemenin, direnmenin, kitleselleşmenin, dayanışmanın yenemeyeceği hiçbir güç olmadığını anladık.
Bu kitap, bir insanın bir insana neler yapabileceğinin, aynı zamanda en dibe vurduğunu sandığı anda bile yeniden ayağa kalkabileceğinin ve işkencecisinden hesap sorabileceğinin kanıtıdır. Kısacası bu kitap 'Seni öldürmeyen seni güçlendirir' iddiasının kanıtıdır."

Can Dündar

"Manisalı Gençler" davasıyla tanınan, yakalanma, sorgulanma ve yargılanma süreçlerinde yaşadıklarıyla Türkiye'de insan hakları ihlallerinin bir örneğini sergileyen Hüseyin Korkut, romanlaştırarak kaleme aldığı anılarını okurla paylaşıyor. 1990'lı yıllarda demokratikleşme sancıları çeken ülkemizde devlet kurumlarının, devlet içi yapılanmaların insan haklarına yaklaşımlarının ve toplumsal önyargıların üzerine yaşanmışlıklarıyla gidiyor. İnsan hakları ihlallerine karşı mücadelenin, ideolojik saplantıların ötesinde, tüm toplumu kuşatan bir dayanışma duygusuyla yürütülebileceğini savunuyor.

İMGE kitabevi

Sevkuthan N. Karakaş

Bir 12 Eylül Masalı

Kimi tarihi olayların gelişimi bireyin kişilik gelişimine uygun düşebilir. Bu kitapta, henüz bireysel kimliğini oluşturma aşamasındaki bir kızın 12 Eylül ortamında büyümesi anlatılıyor; 12 Eylül'ün şiddetle dokunduğu bir kızın öyküsü.

Bu kitapta olgun bir kadının kendi çocukluğuna, genç kızlığına, erken evliliğine, kaçakçılığına, kocasından ayrı kalışına, bir başka aşka düşüşüne, mahpusluğuna ve özgürlükten sonra dışarıdaki mahpusluğuna bakışı var. Beklendiğinin aksine eleştiren bir bakış değil bu, şefkatle anlamaya çalışan bir bakış.

Gerçek adını anlatı boyunca öğrenemediğimiz, anlatı sonunda yaşadığı ortamdaki insani değerlere özlemini "Kod Adı Yıldız" ile özdeşleştirdiğimiz kadın kahramanın, çocukluktan olgunluğa yaptığı sıçramada uzun bir 12 Eylül basamağı.

Türkiye'nin sıkça yaşadığı baskı dönemlerinden örselenerek çıkmış hemen herkes, bu hikayede kendine ait bir fotoğraf bulabilecektir.

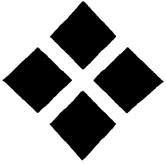
Bugün yaşadıklarımızsa mutlu son değil, yalnızca filmin devamı.

İMGE
kitabevi

Müeyyet Boratav

Sakıncalı Doktor

20. Yüzyıldan Anılar

18 Mayıs 1944'te aralarında Zeki Velidi Togan, Nihal Atsız, Orhan Faik Gökyay, Yüzbaşı Alpaslan Türkeş, Yargıç Sait Bilgiç ve Gazeteci Reha Oğuz Türkkan gibi isimlerin de yer aldığı ırkçı-turancılar tutuklanır. Ardından denge sağlamak için büyük bölümü İleri Gençlik Birliği'ne mensup 55 kişi tutuklanır. Aralarında Nuri İyem, Yusuf Atılgan ve Abdülbaki Gölpınarlı'nın yanı sıra tıp fakültesi öğrencileri Müeyyet ve Can Boratav da vardır. Gençler Emniyet Müdürlüğü'nde ve Tophane'deki Askeri Cezaevi'nde zor günler geçirir. Öğretmen Hasan Basri'nin Emniyet Müdürlüğü'nün beşinci katından düştüğü bildirilir. Birçok öğrenci bileklerini keserek intihara teşebbüs eder, birçoğu bunalım geçirir.

Ferruh Yazıcı, "Yakın Tarihin Boratav Sayfaları"
Gazete Pazar, 5 Nisan 1998

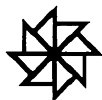
İstanbul'da gayrimüslim vatandaşlara ait evlerin ve işyerlerinin yağmalandığı 6-7 Eylül 1955 gecesinin hemen ardından, emniyette dosyası olan birçok solcu, herhangi bir delil olmaksızın tutuklandı; aylarca hapis yatırıldı. Tutuklananlar arasında Hasan İzzettin Dinamo, Aziz Nesin, Kemal Tahir, Müeyyet Boratav, Can Boratav, Asım Bezirci de yer alıyordu.

Hasan İzzettin Dinamo,
6-7 Eylül Kasırgası, 1971

Sadun Aren

Puslu Camın Arkasından

Geçen ay Mülkiye'nin ödül töreninde Sadun Aren'in elinden "Onur Ödülü" aldım. Bastonuna dayanarak kürsüye geldi ve yıllarca ders verdiği öğrencilerine bu kez moral verdi. 84 yaşında gibi değil, devrime her zamankinden daha çok inanan bir ihtilalci gibiydi.
Puslu Camın Arkasından başlıklı anıları nihayet İmge Yayınevi'nden bu hafta çıkıyor. Bir gecede okuduğum kitaptan, annesinin Mevlevi tarikatına mensup olduğunu, çocukken Kuran öğrensin diye mahalle mektebine gönderildiğini öğrendim...
"Sovyetler çöktü, ama sosyalizm özlemi sönmedi" diyor.

Can Dündar, 11.06.2006, *Milliyet Pazar*

Türk solunun efsane ismiydi... Hem yazıp çizdikleri, hem pratik siyasetin içindeki tavrıyla, o, Sadun Aren'di. Yıllar sonra, ... onun "arkadaşı"oldum. Onun neden efsane olduğunu daha iyi anladım... 84 yaşına rağmen genç kalmayı başaran ender insanlardan biridir, Sadun Hoca.

Sibel Nart, 20.06.2006, *Bizim Gazete*

Sadun Hoca'yı nasıl bilirdin derseniz cevabım şu olurdu: "Sakin, dolduruşa gelmeyen, kişiliğini ezdirmeyen, fikri özgürlüğünden taviz vermeyen bir insan." Çok yanılmamışım.

Ertuğrul Özkök, 28.06.2006, *Hürriyet*

Prof. Sadun Aren'in İmge Kitabevi Yayınları tarafından basılan *Puslu Camın Arkasından* adlı anıları, son derece yalın bir Türkçe ile yazılmış, ama o yalın anlatım içinde o denli zor konular ele alınmış, izlenimler o denli etkili bir biçimde ifade edilmiş ki, insan okuduğu satırların ardındaki anlamlardan çarpılmışa dönüyor... Soğuk Savaş döneminde, yani komünizmin yasak olduğu bir dönemde, Türkiye'de komünist (sosyalist) bir bilim insanı-politikacı ne gibi çelişkiler yaşar, bu çelişkileri özel yaşamında, kamu görevinde ve siyasette, yüreğinde ve beyninde nasıl çözer? İşte Sadun Aren'in anıları, Türkiye'nin bir dönemine ışık tutmakla birlikte asıl bu sorulara yanıt veriyor.
... Bu kitabı mutlaka okuyun.

Emre Kongar, 06.07.2006, *Cumhuriyet*

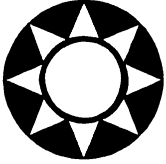
Sadun Hoca, "sosyalizm"e dün olduğu gibi bugün de inanıyor. Ama "eski sosyalizm"e değil. Bu noktayı da anılarının sonunda olanca açıklığıyla belirtiyor.

Hasan Cemal, 30.07.2006, *Milliyet*

İMGE
kitabevi

Alpaslan Işıklı

Gün Doğmadan

Dünü iyi anlamak, bugünümüzü belirleyen nedenlerin gün ışığına çıkmasına sağlayacağı katkılar dolayısıyla gereklidir. Yarınlarımızın biçimlenmesine katkıda bulunacak olan bugünkü sorumluluklarımız ve çabalarımız da, dünle birlikte düşünüldüklerinde anlam kazanabilir.
Elinizdeki kitap, yakın tarihimizde yaşanılan gerçeklerden ve doğrudan gözlemlenen olgulardan yola çıkılarak kaleme alındı. Yazılanlar, bir bireyin penceresinden görülenlerle sınırlı kalmadı. Bunlardan hareketle, yakın tarihimizi, dolayısıyla bugünümüzü ve yarınımızı ilgilendiren tahlillere ulaşmaya ve herkes için anlam taşıyan sonuçlara varmaya çaba gösterildi.

"Alpaslan Işıklı, anılarını kaleme almış. Hem de (huyu kurusun) (!), lafını hiç esirgemeden..."

Toktamış Ateş, Cumhuriyet

"Anı yazabilmek ve yayımlayabilmek için temiz, dürüst, namuslu, onurlu, cesur olacaksın. Kimse, 'senin bu yazdıkların doğru değil' diyemeyecek. 12 Mart'ı ve 12 Eylül'ü namusunla atlatabilmiş olacaksın; emperyalist güçlerin ve yerli sermayenin satın alamadığı ve korkutamadığı biri olacaksın. Herkesin sustuğu dönemde bile sesini yükseltebileceksin. Kimse sana 'korktun' veya 'sattın' diyemeyecek. Alpaslan Hoca, insanların aydın onurunu korumak için sürekli sınavdan geçmek zorunda kaldığı bir ülkede ve dönemde sınavlardan başarıyla geçen ve anılarını yazabilen çok az sayıda insandan biridir."

Yıldırım Koç, Aydınlık

"*Gün Doğmadan*, pek çok tarihsel ve toplumsal gerçeklerin, özel ve derin gözlemlerin, ayrıntılı ve ilginç çözümlemelerin yer aldığı değişik bir anı kitabıdır. Bu kitabı okuduktan sonra biraz daha bütünlenmiş olduğumu sezdim. Çünkü ondan çok özel şeyler öğrendim."

Yusuf Ziya Bahadınlı

Öyle Bir Aşk

İlya Ehrenburg, *Anılar*'ında, "Bellek, geceleyin kâh bir ağacı, kâh bir bekçi kulübesini, kâh bir insanı aydınlatan araba farını andırır," der.

Ben daha çocukken, kasabanın telefon direğindeki hoparlörden duyduğum Hitler faşizminin sesi, yönetimlerin değişik sözcüleri tarafından bugün hâlâ kulağımda yankılanmaktadır.

Bu sesin sahipleriyle henüz köy enstitülerindeyken ve sonraki öğrenim yıllarımda, öğretmenliğimde, TİP'te, mecliste, sürgünde, kitaplarım aracılığıyla kavgalı oldum.

Öyle Bir Aşk'ta, o farın unutturamadığı kimi olayları hikâye, deneme, inceleme yoluyla anlatmak istedim.

imge·com·tr
internet kitabevi

ISBN 978-975-533-564-3